

**T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANA BİLİM
DALI
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER YÜKSEK
LİSANS PROGRAMI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**KUZEY AKIM 2 PROJESİNİN JEOKONOMİK
ÖNEMİ VE AVRUPA BİRLİĞİ ÜYELERİNİN BU
PROJEYE YÖNELİK YAKLAŞIMI**

**STOILKO BICHIKLISKI
20716019**

**TEZ DANIŞMANI
Doç. Dr. ÇİĞDEM NAS**

**İSTANBUL
2023**

**T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANA BİLİM
DALI
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER YÜKSEK
LİSANS PROGRAMI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**KUZEY AKIM 2 PROJESİNİN JEOKONOMİK
ÖNEMİ VE AVRUPA BİRLİĞİ ÜYELERİNİN BU
PROJEYE YÖNELİK YAKLAŞIMI**

**STOILKO BICHIKLISKI
20716019
ORCID NO: 0000-0001-5853-6519**

**TEZ DANIŞMANI
Doç. Dr. ÇİĞDEM NAS**

**İSTANBUL
2023**

T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANA BİLİM
DALI
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER YÜKSEK
LİSANS PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KUZEY AKIM 2 PROJESİNİN JEOKONOMİK
ÖNEMİ VE AVRUPA BİRLİĞİ ÜYELERİNİN BU
PROJEYE YÖNELİK YAKLAŞIMI

Tezin Savunulduğu Tarih: 12.01.2023

Tez Oy Birliği / Oy Çokluğu ile Başarılı Bulunmuştur

	Unvan Ad Soyad	İmza
Tez Danışmanı	: Doç. Dr. Çiğdem Nas	
Jüri Üyeleri	: Prof Dr. Cengiz Çağla	
	Doç. Dr. Emirhan Goral	

İSTANBUL
2023

ÖZ

KUZHEY AKIM 2 PROJESİNİN JEOEKONOMİK ÖNEMİ VE AVRUPA BİRLİĞİ ÜYELERİNİN BU PROJEYE YÖNELİK YAKLIŞIMI

Stoilko Bichikliski

Ocak, 2023

Bu çalışmada Kuzey Akım 2 projesinden en çok etkilenen on dört AB üyesinin (Almanya, Avusturya, Fransa, Hollanda, Romanya, Macaristan, Polonya, Slovakya, Estonya, Litvanya, Letonya, İsveç, Danimarka ve Finlandiya) projeye yönelik yaklaşımları incelenecektir. Üyelerin bu projeye karşı yaklaşımları 24.02.2022 tarihinde başlayan Ukrayna Savaşı'ndan sonra büyük ölçüde değişmiştir. Savaştan önce bazı üyeler bu projenin taraftarı iken diğer üyeler ya muhalif ya da tarafsız kalmayı tercih etmiştir. Savaştan önce üyeler arasında projeye yönelik mutabakatın niye sağlanamadığının anlaşılabilmesi için üyelerin Kuzey Akım 2 projesinde algıladıkları jeoekonomik ve jeopolitik nitelikler incelenecektir. AB üyelerinin bir kısmı Kuzey Akım 2 projesinin jeoekonomik özelliklerini dikkate alırken diğer bir kısmı daha çok projenin jeopolitik özelliklerine odaklanmaktadır; ancak Rusya'nın saldırgan davranışlarından dolayı üye ülkelerin projenin özelliklerine yönelik yaklaşımları değişmiştir. Bunun nedeninin daha iyi anlaşılabilmesi için 14 AB üyesi ülkenin her birinin tutumları Ukrayna işgalinden önce ve sonra olmak üzere karşılıklı bağımlılık teorisi içerisinde yorumlanmıştır. Üyelerin projenin belirli özelliklerine odaklanmasının nedeninin bazı üyelerin Rusya'yla arasında asimetric ticari ilişkiler bulundurması, diğer üyelerin ise daha çok simetrik ilişki ağıları sürdürmesi olduğu görülmüştür. Asimetric ilişkilerin üyeler arasında bulunan ekonomik ve siyasi imkân eşitsizliği sonucunda ortaya çıktığı tespit edilmiş, sonuç bölümünde asimetric ilişkiler yerine simetrik ilişkilerin kurulabilmesi için söz konusu eşitsizliklerin nasıl ortadan kaldırılabileceğine dair öneriler verilmiştir. AB üyelerinin Rusya ile ilişkilerini daha simetrik hale getirmesi, AB'nin gelecekte Kuzey Akım 2 gibi üçüncü taraflardan gelecek doğal gaz boru hattı hamlelerine karşı ortak bir tavır sergilemesine imkân sunacaktır. Ülkelerin yaklaşımları; projeye ilgili açıklama yapan başbakanlar, enerji bakanları ve diğer önemli makamların tutumları, ülkelerin sahip oldukları enerji kaynakları ve bu üyelerin Rusya'yla arasındaki enerji ilişkileri üzerinden belirlenecektir. Bu tezde gazeteler, uluslararası istatistik siteleri, jeopolitika ve jeoekonomi ile ilgili makaleler, kitaplar ve tezler kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kuzey Akım 2, Avrupa Birliği, Jeoekonomi, Yaklaşım

ABSTRACT

THE GEOECONOMIC IMPORTANCE OF NORD STREAM 2 AND THE APPROACH OF THE EUROPEAN UNION MEMBER STATES TOWARDS THIS PROJECT

Stoilko Bichikliski

January, 2023

In this research the approach of the fourteen EU members (Germany, Austria, France, Netherlands, Romania, Hungary, Poland, Slovakia, Estonia, Lithuania, Latvia, Sweden, Denmark and Finland), that have been most affected by the Nord Stream 2 project, will be analyzed. After the occupation of Ukraine on 24 Şubat 2022 the approaches of these members had changed. Before the war, while some members were supporters of this project, others were either opponents or preferred to stay neutral. In order to understand why before the war there was no consensus among the members, the geoeconomic and geopolitic characteristics of the Nord Stream 2 project, that are perceived by the members, shall be analyzed. While some members stress the geoeconomic characteristics, other members focus more on the geopolitical characteristics. However, due to Russia's aggressive behavior, the approaches of its member states towards the characteristics of the project have also changed. In order to understand the reason for this, each member will be interpreted within the theory of interdependence before and after the invasion of Ukraine. As is to be seen, the reason why some members focus on specific characteristics of the project is based upon the fact that while some members have asymmetric commercial relations with Russia, others maintain more symmetrical relations. It will be determined that in the basis of these asymmetric relations lays the inequality of economic and political reasons. Thus, in the last part of this thesis, by giving suggestions on how to eliminate these inequalities, instead of asymmetric relations more symmetric relations shall come forth. By bringing the relations of all the members to a more symmetric form, the EU will have the opportunity to follow a common approach towards third party natural gas pipelines, such as the Nord Stream 2. The approaches of the members shall be determined by the statements made by Primeministers, Energy Ministeres, other important individuals as well as the energy resources these countries posses and the relations they have with Russia. In this thesis newspapers, international statistic sites, articles, books and theses related to geoeconomics and geopolitics are used.

Key Words: Nord Stream 2, European Union, Geoeconomy, Approach

ÖN SÖZ

Bu çalışmanın gerçekleştirilmesinde aktif rol üstlenen, çalışmalarım ve araştırmam sırasında bana verdiği tam destek, tüm uzman tavsiyeleri ve rehberlikleri için danışman hocam Sn. Doç. Dr. Çiğdem Nas’a sonsuz teşekkür ederim.

Avrupa Birliği'ne ve onun enerji politikasına olan ilgimi uyandıran Sn. Prof. Dr. Berdal Aral ve Sn. Dr. Öğr. Üyesi Özlem Yücel’e, tez ve makaleleri titiz ve disiplinli bir şekilde hazırlamama katkı sağlayan Sn. Prof. Dr. Mehmet Hacısalihoğlu’na ve bu tezin ayrılmaz parçası olan jeopolitik ve jeoekonomik kavramlarını bana tanıtan Sn. Prof. Dr. Mehmet Akif Okur’a saygılarımı ve teşekkürlerimi sunarım.

Son olarak, bu çalışmayı gerçekleştirmemde şahsıma en çok destek veren ve beni motive eden aileme teşekkür ederim.

İstanbul, Ocak, 2023

Stoilko Bichikliski

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖN SÖZ.....	v
TABLolar LİSTESİ.....	ix
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	x
KISALTMALAR	xi
1.GİRİŞ	1
2. TEORİK ÇERÇEVE	7
2.1. Jeoekonominin Unsurları	8
2.1.1. Jeoekonominin Tanımı	8
2.1.2. Jeoekonominin Amaçları	9
2.1.3. Jeoekonomide Kullanılan Araçlar	10
2.1.4. Jeoekonominin Oluşturduğu Tehdit Algısı.....	11
2.2. Jeoekonominin Tarihsel Gelişimi.....	12
2.3.Karşılıklı Bağımlılık Teorisi Önemi ve Yaklaşımları	13
2. 4. Karşılıklı Bağımlılık Teorisi	16
2.4.1. Karşılıklı Bağımlılık Tanımı.....	17
2.4.2. Hassasiyet ve Etkilenme Derecesi	19
2.4.3. Karşılıklı Bağımlılık Teorisi Almanya-Rusya Örneği.....	20
2.4.4. Karşılıklı Bağımlılık Teorisi-Değerlendirme ve Eleştiri	25
3. AVRUPA BİRLİĞİ’NİN ENERJİ POLİTİKASI.....	28
3.1. Avrupa Birliği’nin Enerji Politikasının Tarihsel Gelişimi	29
3.1.1. Soğuk Savaş Döneminde Enerji Politikası (1950-1970)	30
3.1.2. Soğuk Savaş Döneminde Enerji Politikası (1971-1990)	33
3.1.3. Soğuk Savaş’tan Sonra Enerji Politikası (1991-2021)	34
3.1.4. 2019 Sonrası Dönem ve Yeşil Mutabakat Işığında Enerji Politikasında Dönüşüm.....	40
3.1.5. AB’nin Tarih Boyunca Rusya’yla Arasındaki Enerji İlişkilerinin Gelişimi	44

3.1.6. Ukrayna İşgali Sonrasında İzlenen Politikalar.....	47
3.2. Avrupa Birliği Üyelerinin Sahip Olduğu Enerji Kaynakları.....	49
3.2.1. Petrol.....	51
3.2.2. Kömür.....	53
3.2.3. Nükleer Enerji.....	55
3.2.4. Yenilenebilir Enerji.....	57
3.2.5. Doğal Gaz	60
3.2.6. Kaya Gazı (Şeyl Gazı)	62
3.3. Avrupa Birliği'nin Tedarik Seçenekleri	63
3.3.1. Kuzey Afrika.....	64
3.3.2. Orta Doğu	67
3.3.3. Güney Koridoru (Azerbaycan)	69
3.3.4. Orta Asya (Türkmenistan, Kazakistan ve Özbekistan).....	70
3.3.5. Rusya Federasyonu	71
3.3.6. ABD	73
3.3.7. Ukrayna İşgalinin Etkileri ve AB'nin Aldığı Önlemler.....	75
4. AVRUPA BİRLİĞİ'NİN ENERJİ POLİTİKASINDA KUZEY AKIM 2 PROJESİNİN YERİ VE JEOEKONOMİK YAKLAŞIMLAR	77
4.1. Kuzey Akım 2 Projesinden Önceki Projeler	78
4.1.1. Urengoy-Pomary-Uzhhorod Boru Hattı	79
4.1.2. Kuzey Akım 1 Boru Hattı.....	80
4.1.3. Yamal Avrupa Boru Hattı.....	82
4.1.4. Güney Akım Boru Hattı.....	83
4.1.5. TürkAkım Boru Hattı.....	84
4.2. Kuzey Akım 2 Projesinin Jeoekonomik İçeriği	85
4.3 Kuzey Akım 2 Projesinin Muhallifleri, Taraftarları ve Tarafsızları.....	90
4.3.1. AB Üyelerinin Ukrayna İşgali Öncesi Kuzey Akım 2 Projesine Yönelik Yaklaşımları.....	93
4.3.1.1. Avusturya	94
4.3.1.2. Fransa	96
4.3.1.3. Hollanda	98
4.3.1.4. Almanya	100
4.3.1.5. Romanya	107
4.3.1.6. Macaristan.....	109

4.3.1.7. Polonya.....	111
4.3.1.8. Slovakya.....	114
4.3.1.9. Baltık ülkeleri (Estonya, Letonya, Litvanya).....	116
4.3.1.10. İsveç	119
4.3.1.11. Danimarka.....	121
4.3.1.12. Finlandiya.....	123
4.3.2. Rusya'nın Ukrayna'yı İşgali Sonrasındaki Değişimler	126
5. SONUÇ.....	135
KAYNAKÇA	146

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 3. 1: AB'de Nükleer Enerji Elektrik Üretimi (1990-2019)	56
Tablo 3. 2: AB'de Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Üretimi (1990-2019)	58

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 3. 1: 1990-2019 Yılları Arasında AB'de Ham Petrol Üretimi.....	51
Şekil 3. 2: AB'de 1990 ile 2020 Yılları Arasında Maden Kömürü Üretimi	54
Şekil 3. 3: AB'de Doğal Gaz Tüketimi (1990-2020)	60

KISALTMALAR

AAET: Avrupa Atom Enerji Topluluğu

AB: Avrupa Birliği

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

AET: Avrupa Ekonomik Topluluğu

AKÇT: Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu

AT: Avrupa Toplulukları

BAE: Birleşik Arap Emirlikleri

bcm: Billion cubic metres (Milyar metre küp)

bcf: Billion cubic feet (Milyar kübik kadem)

BM: Birleşmiş Milletler

CEGH: Central European Gas Hub (Avusturya Baumgarten-Orta Avrupa Gaz Merkezi)

COMECON: Council for Mutual Economic Assistance (Karşılıklı Ekonomik Yardımlaşma Konseyi)

EUROATOM: European Atomic Energy Community (Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu)

FİDH: International Federation for Human Rights (Uluslararası İnsan Hakları Federasyonu)

GWh: Gigawatt hours (Gigavatsaat)

İMF: International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)

km: kilometre

LNG: Liquefied natural gas (Sıvılaştırılmış doğal gaz)

mcm: Milion cubic metres (Milyon metre küp)

Mt: Milyon ton

MW: Megawatt (Megavat)

NATO: North Atlantic Treaty Organisation (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü)

OAPEC: Organization of Arab Petroleum Exporting Countries (Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri Örgütü)

SDP: Socialist Democracy Party (Sosyalist Demokrasi Partisi)

SSCB: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

TANAP: Anatolian gas pipeline (Trans Anadolu doğalgaz boru hattı)

tcm: Trillion cubic metres (Trilyon küp metre)

1.GİRİŞ

Soğuk Savaş'ın bitmesiyle iki kutuplu dünya düzeni de son bulmuştur. Ulusal ve uluslararası güvenlik algısında değişim yaşanmış, güvenliği tehdit eden unsurlar da çeşitlenmiştir. Dünyanın enerji kaynakları üzerinde kontrol sağlanması amacıyla Soğuk Savaş'tan sonraki dönemde yeni krizler, çatışmalar, terör saldırıları ve etnik ya da mezhepsel faktörlere bağlı soykırımlar yaşandığı görülmüştür.¹ Dolayısıyla bu çok kutuplu dünya düzeninde jeopolitik, jeoekonomik, jeostratejik merkezlerin değişmesiyle birlikte enerji nakil hatlarının ve enerji kaynaklarının önem kazandığı anlaşılmıştır.²

Isı veya ışık şeklinde ortaya çıkan güce enerji denmektedir. Enerjinin güvenlikte, savunmada ve ekonomik kalkınmada oynadığı rol devletler tarafından her zaman önemsenmektedir.³ Özellikle 1960'lı yıllardan itibaren en çok kullanılan enerji kaynaklarından birinin doğal gaz olduğu görülmüştür.⁴ Son yıllarda Avrupa Birliği'nde, özellikle doğal gaz talebinde bir yükseliş görülmüştür.⁵ Rusya, dünyanın ikinci en büyük doğal gaz tedarikçisi olarak AB'nin doğal gaz ve petrol ithalatının %25'inden fazlasını karşılamaktadır. Soğuk Savaş'taki Doğu ve Batı bloklarının arasındaki gerilime rağmen Rusya, 1970'li yıllardan itibaren düzenli ve devamlı bir şekilde Batı Avrupa'ya doğal gaz tedarik etmektedir. Otuz yıl boyunca doğal gazın akışı konusunda hemen hemen hiçbir sorun yaşanmamıştır; ancak 2006 ve 2009 yıllarında Rusya ile Ukrayna arasında gaz fiyatları ve teslimatıyla ilgili yaşanan

¹ Cemal Kakışım, **Hazar Bölgesinin Avrupa Birliği Doğal Gaz Arz Güvenliğine Katkısı**, (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018), 7 - 8.

² Şenol Kantarcı, "Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Sistem: Yeni Sürecin Adı " Koalisyonlar Dönemi mi?", **Güvenlik Stratejiler Dergisi**, c. 8, s. 16 (2012): 47-84.

³ Senniye Kalyoncuoğlu, **TANAP Projesi Bağlamında Jeopolitik ve Enerji Arz Güvenliği**, (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2021), 11.

⁴ Ömer Akdoğan, **Rusya'nın Enerji Politikasının Avrupa Birliği Enerji Güvenliğine Etkisi**, (Edirne:Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008), 8.

⁵ Kalyoncuoğlu, **age**, 1.

anlaşmazlık geçici gaz kesintisine neden olmuştur.⁶ Bu durumdan dolayı AB ülkelerinin, kendilerine yıllardır düzenli olarak doğal gaz tedarik eden Rusya'ya güveni azalmıştır.⁷ Çalışmanın devamında görüleceği üzere, AB'nin Rusya'ya olan güvenini en çok zedeleyen olay 2014 yılında yaşanan Kırım İlhamı olmuştur. Bu güvensizlik ortamına rağmen Rusya ile AB ülkeleri arasındaki ilişkiler tamamen kesilmemiştir.

24 Şubat 2022 tarihinde Rusya'nın Ukrayna'ya gerçekleştirdiği saldırıların ardından AB, Rusya'nın agresif davranışlarını ve onların yarattığı insani kayıpları önlemek amacıyla Rusya'ya birçok alanda yaptırımlar uygulamıştır. Yedi Rus bankasına SWIFT yasağı getirilmesi, belirli devlete ait şirketlerle tüm işlemlerin yasaklanması, belirli bireylere mal varlıklarına el konulması, AB hava sahasının tüm Rus uçaklarına kapatılması gibi yaptırımların uygulanması ile Rusya'nın caydırılması ve savaşın sonlandırılması amaçlanmıştır. Söz konusu yaptırımların enerji alanında da uygulanması planlanmıştır. 15.03.2022 tarihinde Rus enerji sektöründe yeni yatırımların yasaklanması, Rusya'dan AB'ye demir ve çelik ithalatı yasağı getirilmesi, 08.04.2022 tarihinde Rusya'dan kömür ve diğer katı fosil yakıt ithalatı yasağı getirilmesi ve 3.06.2022 tarihinde AB'nin uyguladığı enerji yaptırımları arasında ham petrol ve rafine edilmiş petrol ürünlerinin engellenmesi söz konusu yaptırımlar arasındadır.⁸ Birçok AB üyesi gibi Almanya da Kuzey Akım 2 boru hattının sertifikasyon sürecini askıya almıştır.⁹ Buna rağmen Almanya gibi bazı AB üyeleri, bu yaptırımların ulusal sektörlere getirebileceği olası yıkıcı etkileri azaltma amacıyla Rusya'ya karşı tam enerji ambargosu uygulamamıştır. Bu bağlamda AB üyeleri Rusya'yla arasındaki enerji ilişkilerini mümkün olunca en aza indirmeye

⁶ Ralf Dickel, ve diğ., **Reducing Europea Dependence on Russian Gas: distinguishing natural gas security from geopolitics**, (Oxford: Oxford Institute for Energy Studies Paper, 2014), 35-37.

⁷ Andreas Goldthau, "Assessing Nord Stream 2: regulation, geopolitics & energy security in the EU, Central Eastern Europe & the UK", **The European Centre for Energy and Resource Security (EUCERS)**, (2016): 9.

⁸ "EU response to Russia's invasion of Ukraine", **European Council**, (06.10.2022), <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/eu-response-ukraine-invasion/#sanctions> [08.10.2022].

⁹ Nuran Erkul, "Germany suspends certification process for Nord Stream 2 gas pipeline", **Anadolu Ajansı**, (16.11.2021), <https://www.aa.com.tr/en/energy/natural-gas/germany-suspends-certification-process-for-nord-stream-2-gas-pipeline/34053> [16.10.2022].

alışmalarına rağmen bazı üyeler h    bu ilişkileri belirli bir     de devam ettirmektedir. Zira günümüzde AB yeleri, doğal gaz başta olmak üzere Rusya'dan gelen enerji ithalatına büyük     de bağımlı olmaya devam etmektedir.¹⁰ 2022 yılında, Rusya-Ukrayna Savaşı yaşanırken AB yeleriyle Rusya arasındaki enerji ilişkilerinin ne hale geldiğinin daha iyi bir şekilde anlaşılabilmesi için savaştan   nceki Rusya'yla AB arasındaki enerji ilişkilerinin incelenmesi ve mevcut olan durumla karşılaştırılması gerekmektedir.

Savaştan   nce Rusya birkaç farklı boru hattı üzerinden AB'ye gaz tedarik etmekteydi. Bunlardan bir tanesi 2005 yılında başlatılan Kuzey Akım 1 projesidir. Bu proje AB   lkelerinin doğal gaz üretimini azaltmakla birlikte gazın daha hızlı ve daha ucuz bir şekilde ithal edilmesini sağlamıştır. Dolayısıyla AB vatandaşları daha ucuz doğal gaz ithalatlarından ve yeni istihdam olanaklarından faydalanabilmişlerdir. 2020 yılının başında faaliyete geçmesi gereken Kuzey Akım 2 projesinin, Kuzey Akım 1 projesinin bir uzantısı olarak inşa edilmesi d ş n  lm şt ş;¹¹ ancak Kuzey Akım 2 projesi son derece tartışmalı bir konu halini almıştır. Bu tartışmaların temelini projenin ekonomik yönünü m   yoksa siyasi yönünü m   ağır bastığı sorusu oluşturmaktadır. Proje taraftarları için ticari boyutuna odaklanmakta, projenin siyasi tarafını görmezden gelmekte, projenin AB'nin enerji güvenliğine ve pazarına zarar vermeyeceğine inanmaktadır. Projenin muhalifleri ise bu projenin ticari boyutunun olmadığını, politik özellikler taşıdığını ve AB'nin Rusya'ya olan bağımlılığını artıracığını ileri sürmüşlerdir.¹² Bu bağlamda AB   ye ülkeleri arasında Ukrayna işgalinden önce Kuzey Akım 2 boru hattı hakkında genel bir mutabakatın olmadığı g  r  lm şt ş.

Benzer konular daha önce incelenmesine rağmen dünya literatüründe ve Türkiye'de bu konuyla ilgili çok fazla çalışma bulunmamaktadır. Genel itibariyle önceki  alışmalar AB'nin enerji politikasında yeni değişikliklere odaklanırken¹³ kimi çalışmalarda AB'nin enerji tedarik güvenliğine yönelik tehditler ve AB'nin önem

¹⁰ "Russia's War on Ukraine: The Economic Impact of Sanctions", **Congressional Research Service**, (03.05.2022), <https://crsreports.congress.gov/product/pdf/IF/IF12092> [08.10.2022].

¹¹ S. Z. Zhizhin, V. M. Timokhov, "Economic and Geopolitical Aspects of the Nord Stream 2 Gas Pipeline", **Baltic Reg.**, c. 11, s. 3 (2019): 27-31.

¹² Agata Loskot-Strachota, "Nord Stream 2: policy dilemmas and the future of EU gas market", **Norwegian Institute of International Affairs**, c. 2 (2016): 1-4.

¹³ İsa Burak Gonca, **New Developments Of The European Union Energy Policy Framework**, (İstanbul,: Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012), 1.

verdiği gaz boru hatları ele alınmıştır.¹⁴ Literatürde AB'nin Rusya'yla kurduğu enerji ilişkilerini tartışan, karşılıklı bağımlılık ve yenilenebilir enerji kaynaklarını inceleyen çalışmalar da mevcuttur.¹⁵ Dolayısıyla literatürde daha çok AB'nin enerji politikasına ve güvenliğine yönelik çalışmaların yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu bağlamda enerji politikasında önemli bir şekilde yer edinen Kuzey Akım 2 projesi gibi spesifik gaz boru hatlarıyla ilgili araştırmaların kısıtlı olduğu görülmektedir. Kuzey Akım 2 projesiyle ilgili mevcut çalışmalarda daha çok AB'nin belirli üyelerinin bu projede üstlendikleri görevler ve sorumluluklar ele alınmıştır.¹⁶ Bazı çalışmalarda ise bu projeyle ilgili AB'nin sadece belirli üyelerin görüşünün temsil edildiği görülmüştür.¹⁷ Sonuç olarak bu projenin niteliğini inceleyen; AB'nin üye devletlerinin bu projeye yönelik görüşlerini, politikalarını ve Rusya'nın Ukrayna'yı işgali ile birlikte bu konularda meydana gelen gelişmeleri ele alan çok fazla araştırma bulunmamaktadır.

Bu tezde *AB üyesi ülkelerin enerji politikaları bağlamında Rusya'nın Ukrayna işgali öncesinde Kuzey Akım 2 projesine nasıl yaklaştıkları* sorusuna cevap verilmeye çalışılacaktır. Önceden belirtildiği gibi AB üyeleri arasında bu projenin ticari ve politik niteliklerinden hangisinin daha ağır bastığı konusunda bir mutabakat yoktur; ancak görüleceği üzere Rusya'nın Ukrayna'yı işgali sonrasında Rusya'ya sert yaptırımlar uygulanması ve tecrit edilmesi bu konuda bir mutabakata varılması sonucunu doğurmuştur. Bu mutabakata nasıl varıldığının anlaşılabilmesi için AB üyesi ülkelerin Ukrayna işgali öncesinde ve sonrasında bu projeye yönelik yaklaşımlarının incelenmesi gerekmektedir. Dolayısıyla yukarıda sorulan sorunun cevaplanabilmesi için öncelikle AB üyelerinin Kuzey Akım 2 projesine yönelik yaklaşımları jeoekonomi kavramı çerçevesinde yorumlanacaktır. Bu yaklaşımların neden benimsendiğinin daha iyi bir şekilde anlaşılabilmesi için AB üyelerinin davranışları, jeoekonomi kavramıyla ilgili olan karşılıklı bağımlılık teorisi üzerinden incelenecektir. Görüleceği üzere belirli üyelerin belli yaklaşımlar benimseme nedeni, söz konusu üyenin karşılıklı bağımlılık teorisi içerisinde hangi konumda yer aldığına bağlıdır. Bu teori

¹⁴ Ziya Suleymanli, **The Role Of Transnational Natural Gas Pipeline In The European Union Energy Supply Security**, (İstanbul: Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019), 1.

¹⁵ Tuba Yüksel Durukal, **Avrupa Birliği Enerji Güvenliği Politikası: Rusya Federasyonun Önemi**, (İstanbul: Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019), 1.

¹⁶ Steve Wood, Otto Henke, "Denmark and Nord Stream 2: A small state's role in global energy politics", **Energy Policy**, c. 148, (2021): 1.

¹⁷ Sarah Markgren, **Nord Stream 2-A Pipeline Connecting Geopolitics and Geoeconomics?**, (Stockholm: Swedish Defense University, 2018): 1.

çerçevesinde güçsüz, orta ve güçlü olarak tespit edilen üyeler; sahip oldukları güç üzerinden bu projeye yönelik farklı yaklaşımlar benimsemişlerdir. Kimi üyeler daha avantajlı bir pozisyonda bulunurken kimi üyeler daha az avantajlı bir konumda yer almaktadır. Tezin son bölümünde tüm üyelerin nasıl daha avantajlı hale geleceği ve Kuzey Akım 2 gibi üçüncü taraftan gelen enerji projelerine karşı nasıl bir ortak yaklaşım sergileyebilecekleri açıklanacaktır.

Çalışmanın “Teorik Çerçeve” bölümünde jeoekonomi kavramı üzerinde durulacaktır; ancak jeoekonominin daha iyi bir şekilde anlaşılabilmesi için önce jeoekonomi ve kendisine benzeyen jeopolitika kavramları arasındaki farklılıklar tespit edilecektir. Dolayısıyla hem jeoekonominin hem de jeopolitikanın kavramsal çerçevelerine, amaçlarına ve kullandıkları araçlara yer verilecektir. Bu bağlamda uluslararası ortamda jeoekonomi ve jeopolitikada kullanılan araçların diğer devletlerce nasıl algılandığı incelenecek, bu araçların oluşturduğu tehdit algısı tespit edilecektir. Böylece devletlerin bu iki farklı enstrümana karşı ne tür politikalar izlediği ele alınacaktır. “Jeoekonominin Tarihsel Gelişimi” başlığında ise jeoekonominin tarihsel süreçte geçirdiği değişiklikler incelenecektir. Bölümün devamında jeoekonomi kavramının bağlamı içerisinde karşılıklı bağımlılık teorisiyle ilgili yaklaşımlar, tanımlar ve bu teorinin en önemli özellikleri olan hassasiyet ve etkilenme derecesi irdelenecektir. Karşılıklı bağımlılık teorisinin daha iyi bir şekilde anlaşılabilmesi için Almanya ile Rusya’nın tarih boyunca sürdürdüğü karşılıklı bağımlılık ilişkileri ve Almanya’nın ulusal politikalarının AB’nin karar alma mekanizmaları üzerindeki etkisi incelenecektir. Bu bölümün son kısmında ise karşılıklı bağımlılık teorisinde tespit edilen eksiklikler ve bu teorinin sağladığı katkılar üzerinde durulacaktır.

AB’nin enerji politikasının mevcut durumunun daha iyi bir şekilde anlaşılması için çalışmanın “Avrupa Birliği Enerji Politikası” adlı bölümünde en başta AB’nin kuruluşundan günümüze kadar enerji politikasında yapılan değişiklikler incelenecektir. Bölümün ikinci başlığında AB’nin sahip olduğu ve kullandığı enerji kaynakları incelenecek, AB’nin en çok hangi enerji kaynaklarını kullandığına ve hangilerine ihtiyacı olduğuna bakılacaktır. AB’nin gelecekte doğal gaz ve diğer enerji kaynakları konusunda neler gerçekleştirmeyi planladığının anlaşılması için bölümün üçüncü başlığında AB’nin imzaladığı Yeşil Mutabakat ile beraber getirdiği değişiklikler incelenecektir.

Bölümün devamında AB'nin tedarik seçenekleri tespit edilecektir. Bu bölümün son kısmında ise Rusya-Ukrayna Savaşı'nın, enerji güvenliği üzerinde meydana getirdiği olumsuz etkilerle baş etmeye çalışan AB'nin kısa vadede takip ettiği politikalar irdelenecektir.

“Avrupa Birliği'nin Enerji Politikasında Kuzey Akım 2 Projesinin Yeri ve Jeoekonomik Yaklaşımları” bölümünde Kuzey Akım 2 projesinin çıkış noktasının anlaşılması için bu projeden önce var olan gaz boru hatları incelenecektir. Bölümün ikinci başlığında bu projenin jeoekonomik ve jeopolitik özellikler taşıyıp taşımadığı tartışılacaktır. Bölümün üçüncü başlığında bu projenin muhaliflerinin neden projeye karşı çıktığı, karşı çıkarken ne gibi politikalar uyguladığı ve projeye yönelik hangi argümanlar geliştirdiği incelenecektir. Bunun yanı sıra projenin taraftarlarının neden ve hangi argümanlar üzerinden projeyi desteklediği anlaşılmaya çalışılacaktır. Ayrıca projeye belirli bir tutum sergileyen ancak tarafsız olarak görünmeyi tercih eden üyelerin yaklaşımları ve temel argümanları da irdelenecektir. Bu bölümün son kısmında ise 24 Şubat 2022 tarihinde başlayan Ukrayna işgalinin üyelerin daha önce benimsediği yaklaşımlar üzerindeki etkisi incelenecek ve işgalden önce sahip oldukları yaklaşımlarla karşılaştırılacaktır.

Bu tez birincil, ikincil ve üçüncül kaynaklarla yapılmıştır. Birincil kaynaklar olarak enerji politikaları ve Kuzey Akım 2 projesiyle ilgili tezler ve yayımlanmış makalelerden faydalanılmıştır. İkincil kaynaklar olarak AB ülkelerin hükümet temsilcilerinin bildiri ve demeçlerinin yer aldığı gazeteler incelenmiştir. Üçüncül kaynaklar olarak Gazprom şirketinin ve Avrupa Komisyonu'nun resmi siteleri kullanılmıştır.

2. TEORİK ÇERÇEVE

Kuzey Akım 2 boru hattı projesi günümüzde en çok tartışılan projelerden biridir. Birçok çalışmada bu projenin jeopolitik bir proje olarak değerlendirilmesinden dolayı projenin daha çok jeopolitik özellikleri araştırılmıştır; ancak proje, belirli jeoekonomik özellikler de taşıdığından bu çalışmada projenin jeoekonomi kavramında değerlendirilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Jeoekonomi ve jeopolitika kavramı birbirine benzediğinden dolayı bu bölümün ilk kısmında söz konusu iki kavramının tanımları, amaçları, kullandıkları araçlar ve oluşturdıkları tehdit algısı incelenecektir.

Projenin jeopolitik ve jeoekonomik özelliklerinin neden bu kadar vurgulandığının anlaşılabilmesi için bu projenin hangi jeoekonomik nesilde yer aldığına bakılması gerekmektedir. Dolayısıyla bu bölümün ikinci kısmında jeoekonominin tarihsel gelişimine, jeoekonomi kavramının anlamının tarih boyunca nasıl değiştiğine, bu dönemlerde en aktif aktörlerin kimler olduğuna, devletler arasındaki ilişkilerin nasıl yürütüldüğüne bakılacaktır.

Görüleceği üzere Kuzey Akım 2 projesinin sahip olduğu jeopolitik ve jeoekonomik özelliklerin arasındaki farklılıklar net değildir; ancak devletlerin karşılıklı ekonomik ilişkiler içinde olduğu bellidir. Bundan dolayı bölümün son kısmında karşılıklı bağımlılık teorisi irdelenecektir. Bu teorinin önemi ve kapsamının daha iyi bir şekilde anlaşılabilmesi için çeşitli yazarların bu teoriye yönelik yaklaşımları ve yorumları irdelenecektir. Çalışmanın devamında Kuzey Akım 2 projesinin daha iyi bir şekilde anlaşılabilmesini sağlayan, Robert O. Keohane ve Joseph Nye'nin öncüsü olduğu karşılıklı bağımlılık teorisinden yola çıkılarak bu proje değerlendirilecektir. Söz konusu teorinin daha iyi bir şekilde irdelenebilmesi için bağımlılık ve bağılılık arasındaki farklılıklar belirtilecektir.

Bu bölümün devamında karşılıklı bağımlılık teorisinin açıklanmasında kilit rolü olan hassasiyet ve etkilenme derecesi incelenecektir. Karşılıklı bağımlılık ilişkilerinin

uluslararası ilişkilerde nasıl konumlandırıldığıının daha iyi bir şekilde anlaşılabilmesi için bu projenin en büyük taraftarı olan Almanya'nın, Rusya'yla tarih boyunca sürdürdüğü ilişkiler ve bu ilişkilerin AB'nin karar alma mekanizmaları üzerindeki etkisi irdelenecektir. Bu bölümün son kısmında karşılıklı bağımlılık teorisinin güçlü ve zayıf tarafları tespit edilecektir.

2.1. Jeoekonominin Unsurları

2.1.1. Jeoekonominin Tanımı

Jeoekonomi, rekabetçi üstünlük edinme amacıyla doğal kaynaklarının mekansal, kültürel ve stratejik önemini araştırmaktadır. Jeoekonomi, tamamen ülkelerin ve çok uluslu şirketlerin ekonomik faaliyetlerine odaklanmaktadır.¹⁸ Jeoekonomi, ülkelerin ekonomilerini incelemekle birlikte bu ülkelerin bulunduğu coğrafya ile sahip oldukları ekonomik güç arasında bağlantı kuran bir bilim dalıdır. Jeoekonomi, bölgesel ve küresel ölçekte siyasi yapıların doğal kaynaklarını, sermayeyi ve teknolojiyi nasıl bir araya getirdiğini ve bunları nasıl en verimli şekilde kullandığını incelemektedir.¹⁹

Jeoekonomi ve jeopolitika kavramları birbirine çok benzemektedir. Jeoekonomi kavramını daha ayrıntılı bir şekilde inceleyebilmemiz için öncelikle bu iki kavram arasındaki farkları tanımlamamız gerekmektedir. Jeoekonomi devletlerin ekonomilerini incelemektedir. Dolayısıyla bu bilim alanı devletin coğrafyası ile ekonomik gücü arasında bir bağlantı kurmaktadır. Bu bağlamda jeoekonomi; doğal kaynakların, sermayenin ve teknolojinin küresel ve bölgesel ölçekte siyasi yapılar tarafından en etkin ve en verimli şekilde nasıl kullanıldığını araştırmaktadır. Jeopolitika disiplini ise daha çok coğrafi değişkenlerin incelenmesiyle devletlerin ulusal ve uluslararası platformdaki davranışlarını açıklayarak bu değişkenler üzerinden devletlerin gelecekte nasıl davranacağını öngörmeyi hedeflemektedir. Dolayısıyla jeopolitikanın en çok önem verdiği unsur devletin coğrafi konumudur. Bu unsur üzerinden politik güce ve güç dağılımına odaklanmaktadır.²⁰

¹⁸ Klaus Solberg Söilen, **Goeconomics**, (Frederiksberg: Ventus Publishing Aps, 2012), 8.

¹⁹ "Jeopolitik, jeostrateji, jeoekonomi, jeokültür nedir?", **Intell 4**, (16.02.2020), <https://www.intell4.com/jeopolitik-jeostrateji-jeoekonomi-jeokultur-nedir-haber-184276> [25.11.2021].

²⁰ **age**, [26.11.2021].

Anlaşıldığı üzere jeoekonomi; hedeflenen amaçlar, kullanılan araçlar, ve oluşturulan tehdit algısı gibi konularda jeopolitikadan farklılaşmaktadır. Dolayısıyla bir sonraki kısımda jeoekonomide neyin hedeflendiği, hedeflenen noktaya nasıl ulaşıldığı, bu sırada oluşturulan tehdit algısının ve o algıya karşı gösterilen tepkinin ne olduğu incelenecektir.

2.1.2. Jeoekonominin Amaçları

Bir ülkenin dış politikasına şekil veren entelektüel yapı büyük strateji olarak bilinmektedir. Jeoekonomi ve jeopolitika bir ülkenin büyük stratejisinin araçlarıdır. Bu iki kavram aynı madalyonun iki farklı yüzünü oluşturmasına rağmen kullandıkları araçlar ve hedefledikleri amaçlar konusunda farklılaşmaktadır.²¹

Jeoekonomi, devletlerin ve iş kuruluşlarının piyasaları ele geçirmelerine ve ulusal ekonominin korunması için gerekli stratejileri uygulamalarına katkı sağlamaktadır. Ekonomik savaşlar hem barış hem de savaş zamanlarında görülmektedir; çünkü ülkelerin ulusal ekonomilerinin zayıflatılmasıyla askeri ve siyasi gücün ve üçüncü ülkelere nüfuz alanı da azaltılmış olmaktadır.²²

Jeoekonomi; siyasi liderlerin piyasalar, kaynaklar ve uluslararası ekonomik ilişkileri etkileyen kurallar aracılığıyla jeostratejik hedeflere erişmeyi amaçlamasıdır.²³

Jeopolitika; siyasi bir aktörün, savaşa başvurmadan caydırıcı görünmesi ve inandırıcı tehditler kullanmasıyla başka bir aktörün istediği yönde ve şekilde davranmasını hedeflemektedir.²⁴

Jeopolitika açısından devletler arasındaki uluslararası düzen, güçlü ve güçsüz devletler tarafından belirlenmektedir. Güçlü devletlerin gücü o devletlerin nüfuz, kontrol veya işgal ettikleri topraklara ve genel olarak sahip oldukları enerji kaynaklarına dayanmaktadır. Jeopolitik anlayışa göre uluslararası siyaset, coğrafyanın sunduğu olanaklar ve sınırlarla belirlenmektedir.

²¹ Mikael Wigell, Sören Scholvin, Mika Aaltola, **Geo-economics and Power Politics in the 21st Century: The Revival of Economic Statecraft**, (London ve New York: Routledge Taylor & Francis Group, 2019), 14-15.

²² Gyula Csurgai, "The Increasing Importance of Geoeconomics in Power Rivalries in the Twenty-First Century", **Geopolitics**, c. 23, s. 1 (2017): 1-3.

²³ **age**, 15.

²⁴ Mikael Wigell, Antto Vihma, "Geopolitics versus geoeconomics: The case of Russia's geostrategy and its effects on the EU", **International Affairs**, c. 92, s. 3 (2016): 609.

Dolayısıyla bir devletin gücü kendi coğrafi özelliklerini verimli bir şekilde kullanması ve diğer devletlerin coğrafi zayıflıklarından istifade etme potansiyeline dayanmaktadır. Uluslararası ilişkilerde güç, eşit bir şekilde dağıtılmadığı için her devletin aynı güç potansiyeli yoktur. Bu bağlamda devletlerin söz konusu gücü edinmeye yönelik adımlar atması her devlet için hayati bir önem taşımaktadır.²⁵

2.1.3. Jeoekonomide Kullanılan Araçlar

Devletler belirli bir siyasi amacı gerçekleştirmek için “yumuşak güç (soft power)” ve “sert güç (hard power)” kullanmaktadır. Yumuşak güç kavramı maddi olmayan gücün (kültürün, ideolojinin, kurumların) kullanımına dayanmaktadır. Sert güç ise askeri ve ekonomik araçların icra edilmesine dayanmaktadır. Sert güç hem “havuç”un (ödül) hem de “sopa”nın (ceza) kullanımına dayanmaktadır.

Jeoekonomide ve jeopolitikada daha çok sert gücün göz önünde olduğu anlaşılmaktadır.²⁶ Jeoekonomide belirli ürünlerin fiyat indirimi, krediler ve varlık takası pozitif araçlar (havuç) kategorisinde bulunurken belirli ürünlerin fiyat artışı, ambargoların koyulması, sabit sermayelerin dondurulması, bir aktörün faydalandığı bir ürün, hizmetin akışının kesilmesi gibi tehditler negatif araçlar (sopa) kategorisinde bulunmaktadır.²⁷

Jeopolitik stratejilerde siyasi güç kullanmaktadır. Bu stratejilerde siyasi liderler diplomatik ve askeri araçlar kullanarak jeostratejik amaçlara ulaşmayı hedeflemektedir.²⁸ Jeopolitika diplomatik ilişkilerin, askeri gücün ve istihbarat kapasitelerinin kullanımına odaklanmaktadır.²⁹ Jeopolitik özellikler taşıyan araçlar genel olarak açık bir şekilde ifade edilmektedir çünkü bu araçlar uygulandığında jeopolitik amaçlar taşımadığının anlatılmaya çalışılması ve jeopolitik nitelikleri olmadığının kanıtlanması oldukça güçtür. Zira çoğu zaman bu araçlar askeri olmakla birlikte belirli bir aktörle yüzleşmeyi hedeflemektedir. Jeopolitik amaçlar belirli bir aktörün belirli bir şekilde davranmasının önlenmesi veya bu aktörün potansiyel

²⁵ Mackubin Thomas Owens, “Geopolitics, Con and Pro”, **Foreign Policy Research Institute**, (2015), 2, <https://www.fpri.org/article/2015/03/geopolitics-con-and-pro/> [02.12.2021].

²⁶ Wigell, Vihma, **age**, 607-608.

²⁷ Antto Vihma, Mikael Wiggel, “Unclear and present danger: Russia’s geoeconomics and the Nord Stream II pipeline”, **Global Affairs**, c. 2, s. 4 (2016): 2.

²⁸ Wigell, Scholvin, Aaltola, **age**, 14-15.

²⁹ Vihma, Wiggel, **age**, 15.

faaliyetlerine yönelik caydırılması fonksiyonu ile gerçekleşmektedir.³⁰ Dolayısıyla jeopolitikada havuç; aktörün cezalandırılmamasını amaçlarken sopa aktörün cezalandırılmasını amaçlar.

Dolayısıyla bir aktör, “sopa” aracıyla elde etmek istediği çıkarların önünde duran blokları dağıtırken “havuç” aracıyla yanında yer alan diğer devletler ile olan ittifakını sürdürmeye çalışmaktadır.³¹

2.1.4. Jeoekonominin Oluşturduğu Tehdit Algısı

Jeopolitik hareketler jeoekonomik hareketlerle karşılaştırıldığında ortaya çıkan sonuç, jeopolitik hareketlerle hedeflenen şeylerin ülke için daha yüksek bir tehdit algısı oluşturduğudur. Jeopolitik hareketler agresif olarak algılandığından ve büyük tehdit algısı oluşturduğundan dolayı bu hareketler; tehdit altında hisseden aktörlerin birleşmesine, koalisyon oluşturmaya ve tehdidi oluşturan aktörü dengeleyemeye çalışmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla jeopolitik hareketler dengeleyici davranışlara sebep olmaktadır.³² Jeopolitik hareketlerin açık bir şekilde uygulanması ve taşıdığı hem askeri hem çatışmacı özellikler, diğer aktörler arasında ortak bir tehdit algısının oluşmasına ve jeopolitik aktörün karşısında iş birliğinin artmasına sebep olmaktadır.³³

Jeoekonomik hareketler ise jeopolitik hareketlere göre hedef ülke için daha düşük bir tehdit algısı oluşturmaktadır. Bazı aktörler bu hareketin getireceği ekonomik olanakları göz önünde bulundurarak ve tehdit oluşturmadığına inanarak bu hareketi uygulayan aktörle iş birliği yapmaya meyilli olmaktadır. Bazı aktörler ise bu hareketin getireceği tehdidi ve zararları göz önünde bulundurarak kendi ekonomilerinde bu harekete karşı önlem almaktadır. Bı iki aktör tipi arasındaki farklılıklar, karşıt hamlenin getirdiği zararların azaltılmasını ve beraberinde gelen olanaklardan faydalanmasını amaçlayarak ülkelerin milli ekonomilerinin özerkliğinin bir kısmından vazgeçmelerine neden olmaktadır.³⁴

³⁰ Wigell, Vihma, **age**, 609.

³¹ Timothy W Crawford, “How Wedge Strategies Shape Power Politics”, **International Security**, c. 35, s. 4 (2011):155-156.

³² Richard Rosecrance, Chih-Cheng Lo, “Balancing, Stability, and War: The Mysterious Case of the Napoleonic International System”, **International Studies Quarterly**, c. 40, s. 4 (1996): 481.

³³ Wigell, Vihma, **age**, 609-610.

³⁴ **age**, 611.

Jeoekonomik hareket farklı aktörlerce farklı bir şekilde algılandığından dolayı ülkelerin bu harekete karşı birleşmesi ve koalisyon oluşturmaları zorlaşmaktadır. Dolayısıyla jeoekonomik hareketler jeopolitik hareketlere göre daha az dengeleyici davranışlara sebep olmaktadır.³⁵

2.2. Jeoekonominin Tarihsel Gelişimi

19. yüzyılda Avrupa’da güç dengelerinin değişmesi ve yeni güçlerin ortaya çıkması jeoekonomi kavramının eskisinden daha sık dile getirilmesine neden olmuştur. Bu dönemde Avrupa’da yeni kıtasal güçler olan Avrasya kara topraklarını kontrol etme potansiyeline sahip olan Almanya ve Rusya, deniz üzerinde hakimiyet kuran İngiltere’nin küresel hegemonyasına karşı tehdit oluşturmıştır. Bu dönemde ekonomik faktörlerin ve teknolojik araçların jeostratejik amaçların edinilmesinde önemli rol oynadığı anlaşılmıştır.³⁶ Jeoekonomi kavramı 19. yüzyıldan günümüze kadar birçok değişiklik yaşamıştır. Bu değişikliklerin daha iyi bir şekilde anlaşılması için jeoekonominin dört nesli incelenecektir.

İlk nesil 2. Dünya Savaşı’ndan önceki dönemi kapsamaktadır. Bu dönemde Almanya’nın uluslararası asimetrik ticari bağlantılarını kullanarak kendi gücünü artırmaya yönelik adımlar attığı görülmüştür. Dolayısıyla bu dönemde Almanya’nın ticareti jeostratejik bir araca dönüştürdüğü görülmüştür. 2. Dünya Savaşı’ndan sonra Avrupa’da SSCB’nin nüfuz alanını sınırlandırmayı hedefleyen Marshall Plan, NATO ve Bretton Woods sistemleri çerçevesinde aslında bu dönem, jeoekonominin ve jeopolitikanın kaynaştığı yıllar olarak algılanmaktadır.³⁷

İkinci nesil 1970’li ve 1980’li yıllarda; Vietnam Savaşı, Bretton Woods Sistemi’nin krizi ve petrol fiyat şoklarından etkilenen Batı ülkelerin ekonomik gücünün azalmasıyla ortaya çıkmıştır. Bu yıllarda Avrupa’dan ve Kuzey Amerika’dan çok uluslu şirketlerin dünyanın diğer bölgelere yayılması, Avrupa’nın ekonomik bütünleşmesinin ve G7 ekonomik diplomasinin derinleşmesi gibi olaylar kaydedilmiştir. Bu dönemde uluslararası ticaret ve finans kurumların asimetrik ekonomik güç kullanımının uluslararası ilişkiler üzerindeki etkisi görülmüştür.³⁸

³⁵ age, 611.

³⁶ Wigell, Scholvin, Aaltola, age, 20

³⁷ age, 21.

³⁸ age, 21.

Üçüncü nesil 1990'lı yıllarda, Soğuk Savaş'ın dağılmasıyla meydana gelmiştir. Bu dönemde devletlerin yükselişi ve düşüşünün, bu devletlerin sahip olduğu ekonomik güce dayalı olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte ekonomik bölgeselleşme, yani ticaret sorunları, serbest ticaretin yönlendirilmesi, Japonya'nın rekabet gücünün artışı, Dünya Ticaret Örgütü çok taraflı sisteme getirdiği değişiklikler gibi konular önem arz etmiştir. Ayrıca bu dönemde uluslararası ilişkilerde askeri gücün önemi kaybettiği anlaşılmıştır. Dolayısıyla devletler arasındaki yarışmaların ve çatışmaların jeoekonomi doğrultusunda devam edeceği öngörülmüştür.³⁹

Dördüncü nesil ise 2008 finansal krizi ve Euro bölgesi krizi ile önem kazanmıştır. Bu nesilde Çin'in "Bir Kuşak, Bir Yol" projesi, Rusya'nın Kuzey Akım 2 projesi, yükselen ekonomiler (Brezilya, Çin ve Hindistan), Almanya'nın Avrupa'da jeoekonomik stratejisi, küresel tedarik zincirleri gibi konular yer almıştır. Dolayısıyla bu nesilde karşılıklı ekonomik bağımlılığın güç dengelerinin değişmesi üzerindeki etkisi ve ekonominin jeopolitik sonuçları doğurma potansiyeli vurgulanmıştır. İlk jeoekonomi neslinde olduğu gibi bu nesilde de jeoekonominin ve jeopolitikanın kaynaştığı görülmüştür. Bu nesil, klasik jeoekonominin birçok özelliğini taşıdığından dolayı neoklasik jeoekonomi (neo-classical geo-economics) olarak da bilinmektedir.⁴⁰

2.3.Karşılıklı Bağımlılık Teorisi Önemi ve Yaklaşımları

Karşılıklı Bağımlılık Teorisi'ne yönelik farklı yaklaşımlar kaydedilmiştir. Bu teori farklı zaman dilimlerinde çeşitli yazarlar tarafından yorumlanmıştır. Aşağıdaki kısımda bu teorinin tanımlanmasında en çok katkı sağlayan bireyler ve onların bu teoriye yönelik yaklaşımları ele alınacaktır.

David Allen Baldwin, hem bağımlılık hem de karşılıklı bağımlılık kavramlarının kökenlerinin Rönesans döneminde, 16. yüzyılda ortaya çıktığını tespit etmiştir. Buna dayanarak bu iki kavramın tarih boyunca farklı anlamlar taşıdığını ve birçok yazar tarafından farklı şekilde tanımlandığını ileri sürmüştür; ancak Baldwin en çok "Karşılıklı Bağımlılık" kavramı öğelerinin tanımlanmasında önemli rol üstlenmiştir. Dolayısıyla Baldwin'e göre karşılıklı bağımlılık ilişkilerinin; iş bölümü, takas, aktörlerin birbirine bağımlı olması, birbirinin davranışlarını kısıtlaması ve karşılıklı

³⁹ age, 22.

⁴⁰ age, 23.

bağımlılığın güç kullanımı üzerindeki etkisine verdikleri önem gibi öğelerden oluştuğunu ileri sürmüştür. Kısaca batan gemide bulunan iki veya daha çok aktörden hiçbiri tek başına geminin batmasını engelleyememektedir. Dolayısıyla iş bölümünün geminin batmaması için gerekli olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca iş bölümünün gerçekleşmesi için takas gerekmektedir. Yani her aktör üstlendiği fonksiyonu yerine getirirken diğer aktörler de boşta kalan başka bir fonksiyonu yerine getirmelidir. Takasın gerçekleşmesiyle aktörler birbirine bağımlı olmaya başlamaktadır. Birbirine bağımlıyken her aktör diğer bir aktörün davranışlarını belirli bir ölçüde kısaltmakta, bu durumda her aktörün ortak menfaatlere ulaşmasına imkân verilmektedir. Dolayısıyla bu bağımlı ilişkilerin olmayışı hiçbir aktör tarafından istenmemektedir; çünkü bu durumda geminin batma olasılığı artmaktadır. Sonuç olarak takas ilişkisinde olan her aktör bu ilişkinin güç kullanımı üzerindeki etkisinin farkına varmaktadır.⁴¹

Stratejik Karşılıklı Bağımlılık (Strategic Interdependence) kavramını irdeleyen Helen Milner, Baldwin'ın tanıttığı öğelerden tekrar bahsetmektedir. Milner'e göre stratejik karşılıklı bağımlı ilişkiler içinde olan iki veya daha çok aktörün çizdiği hedeflere ulaşması diğer aktörlerin davranışlarına ve seçeneklerine dayanmaktadır. Bu sebeple bir aktörün istediği hedeflere ulaşabilmesi için diğer aktörlerle iş birliği yapması gerekmektedir. Bu ilişki içinde olan iki veya daha çok aktörün ilişkiyi sona erdirmesi taraflar için maliyetli sonuçlar doğuracaktır. Aktörler bu olası sonuçların farkında olduklarından dolayı ilişkinin sürdürülmesine önem vermektedirler; ancak Milner bu ilişkinin eşitlik derecesine dayanmadığını ileri sürmüştür. Aktörler arasındaki hiyerarşik düzenin kendi aralarındaki karşılıklı bağımlılık ilişkileri üzerinde büyük bir etkisi olmadığını ileri sürmektedir; çünkü aktörler arasındaki ilişkiler asimetrik olabildiği gibi simetrik de olabilmektedir. Başka bir deyişle karşılıklı bağımlılık ilişkileri içinde olan aktörlerin birbirleriyle olan ilişkilerinin niteliği, bu ilişkinin simetrik ya da asimetrik olup olmamasına göre farklılaşmaktadır. Dolayısıyla karşılıklı bağımlılık ve hiyerarşi/anarşi kavramlarının bağlantılı olmadığı görülebilmektedir.⁴²

Hans Morgenthau'nun Uluslararası Politika: Güç ve Barış Mücadelesi (Power among Nations: The Struggle for Power and Peace) adlı kitabında açık bir şekilde karşılıklı bağımlılık ilişkilerinden bahsedilmemesine rağmen hem ulusal hem de uluslararası

⁴¹ David A. Baldwin, "Interdependence and Power: A Conceptual Analysis", **International Organization**, c. 34, s. 4, (1980): 475-484.

⁴² Helen Milner, "The Assumption of Anarchy in International Relations Theory: A Critique", **Review of International Studies**, c. 17, s. 1 (1991): 81-84.

alandaki aktörlerin birbirine karşı olan sorumlulukları ve bunların gerçekleşmemesinin getirdiği maliyetli sonuçlara odaklanılmıştır. Örneğin İngiltere'deki bakanlar kurulunun parlamentoya karşı belirli sorumlulukları ve yerine getirmesi gereken bazı görevleri olduğu gibi Kral III. George, Kral XIV. Louis'e ve Çariçe II. Katerina'ya karşı ahlaki sorumlulukları da vardır. Bu sorumlulukların gerçekleşmemesi aktörlerin güç kaybına yol açabilmektedir.⁴³ Tarihte Avrupa ülkelerinin güç mücadelesi yaşaması, bu ülkeleri birbirleriyle karşılıklı ve bağımlı bir güç dengesi kurmaya itmiştir. Bu sistemin istikrarı ve korunmasının yanı sıra dengeli olması da hayati önem taşımaktadır. Bu dengenin korunması, her aktörün kendi hedefine ulaşırken diğer aktörlerin ona engel olmaması ile mümkündür. Keohane ve Nye'ye göre de her aktörün hassasiyet derecesinin dengeli olması sistemin dengeli olmasına yol açmakta ve çatışmaların ortaya çıkmasına engel olmaktadır.⁴⁴

Hedley Bull ise uluslararası sistemin anarşik olmasına rağmen karşılıklı bağımlılık kurallarına tabi olduğunu ileri sürmüştür. Yani bu anarşik sistemin üyeleri ortak kurallar ve kurumlar oluştururken ortak bir düzenin oluşmasına yol açmaktadır. Bu sistemin var olması; devletlerin egemen kalması, sosyal hayatın öngördüğü genel kuralların var olması ve sistem ve devletler toplumunun korunması gibi çeşitli menfaatleri sağlamaktadır; ancak böyle bir sistem, sistemin üyesi olan devletlerin kendilerini ortak bir kurallar dizisine bağlı olarak algıladıklarında ve ortak kurumlarda birlikte çalıştıklarında varlığını sürdürebilmektedir. Bull, bu davranışların ayrıca devletler arasında da görülebildiğine işaret etmiştir. Diplomasi, adalet, uluslararası hukuk, güç dengesi gibi kavramlarda her iki veya daha çok devletin kabul ettiği kurallar ve kurumlar; söz konusu devletler arasındaki karşılıklı bağımlılığın artmasına neden olmaktadır. Bull aynı zamanda her devletin faydalandığı uluslararası düzenin sağlanabilmesinin sadece bu devletlerin savaşları sınırlaması, krizleri kontrol altında tutması, karşılıklı olarak etki alanları oluşturmaya karar vermesi gibi karşılıklı bağımlılık ilişkilerinin getirdiği kuralların yerine getirilmesiyle mümkün olduğunu ileri sürmüştür.⁴⁵

⁴³ Hans Morgenthau, **Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace**, (New York, Alfred A. Knopf, 1948), 188.

⁴⁴ Roger A. Coate, Jeffrey A. Griffin, Steven Elliott-Gower, "Interdependence in International Organization and Global Governance", **Oxford Research Encyclopedia of International Studies** (2015) : 7.

⁴⁵ Coate, Griffin, Gower, **age**, 7.

Robert Keohane ve Joseph Nye, Güç ve Karşılıklı Bağımlılık (Power and Interdependence) adlı kitabında 2. Dünya Savaşı'ndan sonra milli güvenlik (national security) kavramının önem kazandığını ileri sürmüştür. Birçok devlet milli güvenliğinin sağlanmasıyla, belirli bir maliyet karşılığında ekonomik, askeri ve siyasi menfaatlere ulaşabilmektedir. Bu kavram ABD başta olmak üzere birçok devletin ittifaklar, dış yardım ve kapsamlı askeri müdahaleleri gerçekleştirmeleri için gerekçeler sunmuştur. Bu bağlamda milli güvenlik kavramı karşılıklı bağımlılık kavramıyla bağdaştırılmaya başlanmıştır. Siyasi liderler bu karşılıklı bağımlılığın sağlanabilmesi için dış siyasetin belirli bir şekilde yapılandırılması, ulusal çıkar gruplarının ise belirli şekilde davranması gerektiğini ileri sürmektedir.⁴⁶ Keohane ve Nye'e göre bağımlılık, "dış güçler tarafından belirlenme veya önemli ölçüde etkilenme durumu" karşılıklı bağımlılık ise "ülkeler arasında veya farklı ülkelerdeki aktörler arasında karşılıklı etkilerle karakterize edilen durumlar" olarak tanımlanmaktadır.⁴⁷

Bu çalışmada görüleceği üzere AB üyelerinin Kuzey Akım 2 projesine yönelik yaklaşımlarının büyük ölçüde bu projenin hem milli hem de uluslararası güvenlik üzerindeki etkisine dayanmaktadır. Bu sebeple çalışmanın devamında Keohane ve Nye'nin karşılıklı bağımlılık anlayışı üzerinden değerlendirme yapılacaktır.

2. 4. Karşılıklı Bağımlılık Teorisi

Uluslararası İlişkiler alanı insan hakları, terörizm, çevre sorunları, sürdürülebilir kalkınma, güvenlik, organize suç gibi birçok konuyu içerisinde barındırmaktadır. Bu konuların incelenmesi genel itibarıyla belirli teoriler üzerinden gerçekleşmektedir. Robert O. Keohane'nin ve Joseph S. Nye'nin Güç ve Karşılıklı Bağımlılık (Power and Interdependence) kitabında kullanılan karşılıklı bağımlılık teorisi (theory of interdependence) bu teorilerden biridir.⁴⁸ Karşılıklı bağımlılık kavramı; uluslararası çatışma, silahlanma yarışları, ittifaklar, güç dengesi ve uluslararası politik ekonomi de dahil olmak üzere uluslararası ilişkiler biliminin diğer birçok ana alanıyla ilişkilendirilmiştir ve bu kavram, söz konusu alanların ayrılmaz bir parçasıdır.⁴⁹

⁴⁶ Robert O. Keohane, Joseph S. Nye, **Power and Interdependence** (London: Pearson, 2011), 5-8.

⁴⁷ Coate, Griffin, Gower, **age**, 4.

⁴⁸ Rukiye Eroğlu, "Karşılıklı Bağımlılık - (Interdependence)", **TUİÇ akademi**, <https://www.tuicakademi.org/karsilikli-bagimlilik-interdependence/>, [20.12.2021].

⁴⁹ Coate, Griffin, Gower, **age**, 2.

Karşılıklı bağımlılık, uluslararası sistemin en önemli özelliklerinden biridir. Karşılıklı bağımlılık, aktörler arasındaki bağların ve bağlantıların çerçevesindeki karşılıklı ilişkiler sistemine odaklanmaktadır. Karşılıklı bağımlılık, eylem sistemi içinde olan iki veya daha çok aktörün getirdiği değişikliklerin diğer aktörlerin ihtiyaçlarının, değerlerinin ve/veya istenen sonuçlarının edinilmesi üzerindeki etkisidir. Başka bir deyişle karşılıklı bağımlılık, bir tarafın değerlerinin ve ihtiyaçlarının karşılanması kısmen diğer tarafların davranışlarına dayandığı bir teori olarak tanımlanabilmektedir.⁵⁰ Bu bağlamda karşılıklı bağımlılık ilişkileri içerisinde olan iki aktörün arasındaki bağlantılar koptuğunda her iki taraf için külfetli sonuçlar ortaya çıkmaktadır.⁵¹

Dolayısıyla karşılıklı bağımlılık teorisi devletler arasındaki ilişkilerin incelenmesinde önemli bir yer almaktadır. Bu çalışmada AB üyelerinin Kuzey Akım 2 projesine yönelik yaklaşımlarının daha iyi bir şekilde anlaşılabilmesi için üyelerin davranışları Keohane ve Nye'nin karşılıklı bağımlılık anlayışı çerçevesinde yorumlanacaktır. Bu sebeple, bu bölümün sonraki kısımlarında karşılıklı bağımlılık teorisi ve bu teoride yer alan en önemli iki kavram olan hassasiyet ve etkilenmenin derecesi tartışılacaktır. Bölümün devamında Almanya-Rusya arasında karşılıklı bağımlılık ilişkilerinin tarihsel gelişimi incelenecektir. Bölümün son kısmında ise bu teorinin güçlü ve güçsüz yanları değerlendirilecektir.

2.4.1. Karşılıklı Bağımlılık Tanımı

Karşılıklı bağımlılık teorisi, devletlerin arasında veya devletlerin içinde bulunan aktörlerin birbirleriyle girdikleri karşılıklı ilişkilerin oluşturdukları koşullar olarak tanımlanmaktadır. Bu teoriye göre iki devlet arasında ortaya çıkan herhangi bir olumlu veya olumsuz gelişme her iki devleti etkilemektedir. Genel itibariyle bir devletin ihtiyaçlarının diğer devletlerin ihtiyaçlarından farklı olmasından dolayı ilk devlet, diğer devlet üzerinde pazarlık gücüne sahiptir. Sonuç olarak her iki devlet aynı ölçüde bu etkileşimden etkilenmemektedir. Sadece her iki tarafın da sağlıklı ilişkileri yürütmeyi ve bu ilişkilerin sonucunda çıkar edinmeyi hedeflemesiyle karşılıklı bağımlılık ortaya çıkmaktadır.⁵² “Karşılıklı bağımlılık” (interdependence) kavramının

⁵⁰ Coate, Griffin, Gower, **age**, 1-31.

⁵¹ Abdüssamet Pulat, “Karşılıklı Bağımlılık Teorisi Açısından Türkiye-İran Ekonomik İlişkileri: 2002-2014”, **İran Çalışmaları Dergisi**, c. 1, s. 2 (2018): 99.

⁵² Muharrem Gürkaynak, Serhan Yalçiner, “Uluslararası Politikada Karşılıklı Bağımlılık ve Küreselleşme Üzerine Bir İnceleme”, **Uluslararası İlişkiler**, c. 6, s. 23 (2009): 75-76.

daha iyi bir şekilde anlaşılabilmesi için “bağımlılık” (dependence) ve “karşılıklı bağıllık” (interconnectedness) kavramları arasındaki farkların tespit edilmesi ve “karşılıklı bağımlılık” kavramının “güç” (power) kavramı ile arasındaki ilişkinin incelenmesi gerekmektedir.

Bağımlılık bir aktörün eylemlerinin dış güçler tarafından belirlenmesi veya önemli ölçüde etkilenmesidir. Karşılıklı bağımlılık ise aktörlerin birbirine bağımlı olması olarak tanımlanır.⁵³ Kısaca etkileşim içinde olan devletlerden biri diğer devlet ile olan ilişki üzerinde belirleyici bir güce veya mutlak kontrole sahipse, buna bağımlılık denmektedir. Yalnızca her iki aktör de kendisinin diğerinden farklı bir durumda bulunmasına rağmen ilişkiyi devam ettirme çabası ve isteği gösterirse buna karşılıklı bağımlılık denmektedir.⁵⁴

Karşılıklı bağımlılık ve karşılıklı bağıllık kavramları birbirine benzemelerine rağmen farklılıklar göstermektedirler. Aktörler arasındaki etkileşimlerin önemli bir mali etkisinin olmaması karşılıklı bağıllık, olması ise karşılıklı bağımlılık olarak bilinmektedir. Karşılıklı bağımlılık ilişkileri gelişmiş ülkeler arasında olabildiği gibi gelişmemiş veya gelişmekte olan ülkelerle de görülmektedir. Dolayısıyla karşılıklı bağımlılık ilişkileri simetrik veya asimetrik olabilmektedir. Buradan hareketle karşılıklı bağımlılık ilişkileri içinde olan aktörler her zaman ilişkiden faydalanabileceği garantisine sahip değildir.⁵⁵

Güç kavramı bir aktörün diğer aktörlere, aktörlerin normal durumlarda yapmayacağı şeyleri yaptırması olarak tanımlanabilmektedir. Güç, sonuçlar üzerinde kontrol sağlama yeteneği olarak anlaşılabilir.⁵⁶

Daha önce belirtildiği gibi karşılıklı bağımlılık ilişkileri içinde olan aktörlerin arasındaki ilişkiler simetrik ya da asimetrik olabilmektedir. Asimetrik ilişkiler bir güç kaynağı da olabilmekte, bu durumda güç; enerji kaynaklarını kontrol etme veya sonuçları etkileme yeteneği olarak tanımlanmaktadır.

⁵³ Keohane, Nye, **age**, 7-8.

⁵⁴ Gürkaynak, Yalçınar, **age**, 75.

⁵⁵ Keohane, Nye, **age**, 8.

⁵⁶ **age**, 10.

Daha az bağımlı olan aktör, bu asimetrik ilişkiler içindeki değişikliklerden çok bağımlı olana göre daha az olumsuz etkilendiği için gücünün daha yüksek olduğu söylenmektedir.

Gücün karşılıklı bağımlılığın içindeki rolünün daha iyi bir şekilde anlaşılabilmesi için ilk önce hassasiyet ve etkilenme derecesi kavramlarının incelenmesi gerekmektedir.⁵⁷

2.4.2. Hassasiyet ve Etkilenme Derecesi

Hassasiyet (sensitivity), belirli bir politika çerçevesinde bir aktörün tepki gösterme kabiliyeti olarak tanımlanabilmektedir. Başka bir deyişle hassasiyet, karşılıklı bağımlılık ilişkisi içinde olan aktörlerden birisinin yaptığı değişikliklerin, bu ilişki içinde olan diğer aktörler üzerindeki etkisi ve yaratabileceği sonuçlara ne kadar hızlı tepki gösterdiği olarak anlaşılabilir. Hassasiyetin bir örneği olarak 1971 ve 1974-1975 yıllarındaki petrol fiyatlarının artışından etkilenen ABD'nin, Japonya'nın ve AB'nin bu değişikliğe yönelik tepkisidir. Japonya, ABD'ye göre bu değişikliğe karşı daha hassastır; çünkü ABD'nin petrol ihtiyaçlarının önemsiz bir kısmı ithalatlardan oluşmuştur. Daha sonra ise dünyada petrol fiyatlarının artışı dolaylı olarak ABD'nin benzinliklerindeki petrol fiyatlarının artmasına ve ABD'nin daha hassas olmasına neden olmuştur.⁵⁸ Dolayısıyla hassasiyet yalnızca sınır ötesi akışların hacmiyle değil, aynı zamanda işlemlerdeki değişikliklerin toplumlar veya hükümetler üzerindeki maliyetli etkileriyle de ölçülmektedir.⁵⁹

Bu bağlamda petrolde olduğu gibi, bir aktörün ihtiyaçlarının karşılanması için o aktörün ithal ettiği kaynakların oranından ziyade ithal edilen enerjiye karşı başka alternatiflerinin bulunması ve bu alternatifleri kullanma maliyetlerini karşılayabilmesi önem taşımaktadır. Petrol ihtiyacının yüzde 35'ini ithal eden iki ülke, fiyat artışlarına aynı derecede hassas görünebilir; ancak bunlardan birisi ithal ettiği petrolü makul bir maliyetle yerli kaynaklara geçirebilirse ve diğerinin böyle bir alternatifi yoksa ikinci devletin etkilenme derecesi (vulnerability) daha yüksek olacaktır.⁶⁰

Etkilenme derecesi, bir aktörün, belirli politikalar değiştirildikten sonra bile dış etkenlerden dolayı maliyete maruz kalma yükümlülüğü olarak tanımlanabilmektedir.

⁵⁷ age, 10.

⁵⁸ age, 10.

⁵⁹ age, 10.

⁶⁰ age, 11.

Etkilenme derecesi, düzeltmelerin; belirli bir süre boyunca değişmiş olan bir duruma olan uygulanma maliyeti ile ölçülebilmektedir.⁶¹ Dolayısıyla etkilenme derecesini; ithal edilen kaynağın miktarı ve ithal edilen kaynağa alternatif olacak kaynağın ne kadar etkili bir şekilde, hangi maliyetle ortaya çıkarıldığı belirlenmektedir.⁶² Örneğin İsveç, Vietnam'daki Amerikan politikasını eleştirdiğinde kültürel temasların ABD tarafından askıya alınması durumuyla karşılaşmıştır.. Dolayısıyla İsveç'in etkilenme derecesi, bu karşılaştığı yeni duruma göre uygulayabileceği politikaya dayanmaktadır. Örneğin İsveç başka ülkelerle bu tarz akademik ilişkilerini geliştirebilirse etkilenme derecesi daha düşük olacaktır.⁶³

Bu çalışmada, AB üyelerinin Kuzey Akım 2 projesine yönelik yaklaşımlarının tespit edilmesiyle bu üyelere hangilerinin etkilenme derecesinin daha düşük, hangilerinin daha yüksek olduğu, hangilerinin etkiye karşı daha duyarlı ya da duyarsız olduğu belirlenecektir. Bu doğrultuda daha hassas ve etkilenme derecesi daha yüksek olan üyeler karşılıklı ilişkiler teorisi çerçevesinde daha güçsüz olarak tanımlanacaktır. Daha az hassas ve etkilenme derecesi daha düşük olan üyeler ise daha güçlü olarak tanımlanacaktır. Kuzey Akım 2 projesinin olası maliyetli sonuçlar getirmesinden, bu sonuçlara hızlı tepki gösterememekten ve projenin, ülkeleri enerji kaynakları konusunda alternatifsiz bırakabilme olasılığından endişelenen ülkeler daha hassas ve etkilenme derecesi daha yüksek ülkeler olarak nitelendirilirken proje için olası imkânlar getirebilme, projeyle ilgili herhangi bir değişikliğe hızlı cevap verebilme ve enerji kaynakları konusunda alternatifsiz kalamama olasılığına inanan ülkeler daha az hassas ve etkilenme derecesi daha düşük olarak tanımlanacaktır.

2.4.3. Karşılıklı Bağımlılık Teorisi Almanya-Rusya Örneği

Bu çalışmanın devamında karşılıklı bağımlılık teorisi çerçevesinde yapılacak olan değerlendirmenin daha iyi bir şekilde anlaşılabilmesi için en başta birçok çalışmanın konusu olan Almanya-Rusya arasındaki enerji ve karşılıklı bağımlılık ilişkilerinin anlaşılması gerekmektedir. Görüleceği üzere bu iki ülkenin karşılıklı bağımlılık ilişkileri Soğuk Savaş döneminde başlamıştır. Almanya-Rusya arasındaki ilişkilerin AB'nin karar alma mekanizmaları üzerinde ve dolayısıyla Rusya'ya karşı tarih boyunca uyguladığı yaptırımlar ve politikalar üzerinde etkisi vardır. Çalışmanın bu

⁶¹ age, 11.

⁶² age, 13.

⁶³ age, 13.

kısımında Almanya-Rusya arasındaki enerji ve karşılıklı bağımlılık ilişkilerinin yanı sıra, Almanya'nın kendi çıkarları doğrultusunda yürüttüğü politikalar da irdelenecektir.

1960'lı yıllardan itibaren Rusya-Almanya arasında çeşitli alanlarda iyi ilişkiler sürdürülmektedir. Batı Almanya hükümeti 1960'lı yıllarda, yani SDP başkanı Willy Brandt döneminde, benimsediği ve 1970'li yıllar boyunca devam ettirdiği Ostpolitik (doğu politika) yaklaşımıyla Rusya'yla ekonomi, enerji ve diplomasi gibi çeşitli alanlarda iş birliği yaparak ekonomik karşılıklı bağımlılığını artırmayı ve Rusya'yı daha çok Avrupa değerlerine ve standartlarına çekmeyi hedeflemiştir. Genel itibariyle Ostpolitik, AB düzeyinden ziyade ikili ilişkiler (Rusya-Almanya) düzeyinde gerçekleştirilmektedir.⁶⁴ Bu ilişki ayrıca Almanya'nın AB'nin çıkarlarının temsilcisi ve ABD-Rusya arasındaki ilişkilerde arabulucu rolünü üstlenmesine imkân vermektedir.⁶⁵ Dolayısıyla 1960'lı ve 70'li yıllarda bir yanda Rusya daha çok demokratleşmiş, diğer yanda Almanya AT içerisindeki pozisyonunu güçlendirmeye başlamıştır. Bundan dolayı, Rusya-AB arasındaki karşılıklı bağımlılık ilişkilerin 1960'lı yıllarda başladığı ve 1970'li yıllara kadar devam ettiği görülmektedir.

1970'li yılların sonunda ve 1980'li yıllar boyunca OPEC ülkelerinin uyguladığı ambargonun oluşturduğu enerji kriziyle baş etmek için AT üyeleri, Orta Doğu enerji bağımlılığını azaltmayı hedeflemişlerdir. Bunu gerçekleştirebilmeleri için farklı enerji tedarikçilerine yönelmişlerdir. Bunlardan biri Rusya idi; çünkü Rusya'dan doğal gaz ithal edilmesinin bu bağımlılığın azaltılması yönünde olumlu bir etki olacağı tespit edilmiştir. Bu enerji ticareti sadece AT düzeyinde değil, Almanya-Rusya arasında olduğu gibi üye düzeyinde de görülmüştür. Diğer bir ifadeyle Rusya-Almanya arasında uygun şartlar altında teknoloji, yatırım, imalat ticareti artarken bu iki ülkenin arasındaki doğal gaz ilişkileri de artmaya başlamıştır. Bu dönemde Almanya kendi ulusal sınırları içerisinde Rusya'dan gelen doğal gaz miktarlarını artırma amacıyla Rusya'ya bu doğal gazı nakledecek olan boru hatlarının inşaatı için gerekli krediler vermişlerdir. Rusya, doğal gazdan edindiği maddi destekleri kullanarak bu kredileri ödeyebilmiştir.

⁶⁴ Marco Siddi, "A Contested Hegemon? Germany's Leadership in EU Relations with Russia", **German Politics**, c. 29, s. 1 (2020): 6-7.

⁶⁵ Alexander Rahr, "Germany and Russia: A Special Relationship", **The Washington Quarterly**, c. 30, s. 2 (2007): 137.

Bundan dolayı bu ilişkilerden her iki ülkenin faydalandığı anlaşılmıştır. Dolayısıyla Rusya'yla Almanya arasındaki karşılıklı bağımlılık ilişkisinin 1980'li yıllarda daha çok arttığı görülmüştür.⁶⁶

1990'lı yıllarda ise AB'nin enerji piyasalarını serbestleştirme politikalarının Almanya-Rusya arasındaki ilişkileri olumsuz yönde etkilediğinin söylenmesi yanlıştır. İktidarda olan SDP-Yeşiller Partisi koalisyonu, Kyoto Protokolü gibi enerji ilişkilerini şekillendiren enerji kurallarını benimsemeye sıcak bakmıştır; ancak aynı zamanda bu koalisyon daha önce hiç olmadığı kadar Almanya'nın kendi ulusal politikalarını gerçekleştirmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Bunun en somut örneği Alman şirketleri olan E.ON ve Ruhrgas'ın Rusya'yla enerji ilişkilerini devam ettirme ve artırma amacıyla birleşmesidir. Bununla birlikte bu iki şirketin birleşmesi yeni gaz depolama tesislerinin oluşturulmasına ve Gazprom'la doğal gaz ticaretinin artmasına sebep olmuştur.⁶⁷ Almanya aynı zamanda, Fransa gibi diğer üyelerle işbirliği yaparak Rusya'yı AB'nin ekonomik ve stratejik konularına dahil etmeyi hedeflemiştir.⁶⁸ Dolayısıyla Almanya'nın, 1990'lı yıllarda genel itibariyle Rusya'yı AB pazarları bünyesinde barındırmaya yönelik adımlar attığı anlaşılmıştır.⁶⁹ Bundan dolayı 1990'lı yıllarda Almanya-Rusya arasındaki karşılıklı bağımlılık ilişkileri sadece enerjiyle kapsamlı değildir. Bundan daha çeşitli konulara da değinildiği görülebilmektedir.

Almanya-Rusya enerji ilişkilerinin gelişmesine katkıda bulunan önemli isimlerden biri 1998-2005 yılları arasında Almanya şansölyesi olarak görev yapan Gerhard Schröder'dir. Schröder hükümeti 1999 yılındaki AB zirvesinde AB'nin Rusya'ya yönelik ilk enerji politikasının benimsenmesinde ve 2002 yılında Rusya'ya AB pazarlarında piyasa ekonomi statüsü verilmesinde önemli rol üstlenmiştir. Bu dönemde Almanya-Rusya arasında güçlenen ekonomik ilişkiler, Rusya'dan Almanya'ya daha çok enerji kaynaklarının nakledilmesine ve Almanya'nın arz güvenliğinin pekişmesine sebep olmuştur.⁷⁰

2004 ile 2008 yılları arasında ABD'nin doğu ve güneydoğu Avrupa'da füze yerleştirmesi, Kosova'nın bağımsızlığının tanınması, Rusya-Gürcistan Savaşı ve

⁶⁶ Pami Alto, *The EU-Russian Energy Dialogue*, (Farnham, Ashgate Publishing, 2007), 94-95.

⁶⁷ *age*, 99-102.

⁶⁸ Rahr, *age*, 138-139.

⁶⁹ *age*, 138.

⁷⁰ Alto, *age*, 106.

NATO'nun Ukrayna'ya kadar genişleme planı Batılı ülkelerin Rusya'yla arasındaki ilişkilerin kötüleşmesine sebep olmuştur;⁷¹ ancak 2008 yılında ABD, Polonya ve Rusya devlet başkanlarının değişmesi Almanya-Rusya Modernleşme Ortaklık Projesi'nin uygulanmasına, ekonomik ve diplomatik karşılıklı bağımlılığının artırılmasına ve bunun sonucunda Almanya'nın Rusya'yla ikili ilişkilerin Ostpolitik anlayışı çerçevesinde devam edilmesine imkân vermiştir.⁷² Bu dönemde Rusya, 2007-2008 küresel ekonomik ve finans krizinden çok etkilenmiştir. Almanya, bu planı kabul ederek aslında Rusya'nın Batılı ülkelerle iş birliği yapmasına ve bu krizden etkilenen Rus hükümetinde rejime yönelik eleştirilerin azalmasına sebep olmuştur. Almanya bu planla Rusya'nın hem modernleşme ajandasında hem de AB düzeyinde uygulanan modernleşme politikalarında öncü rol üstlenmesine imkân vermiştir.⁷³ Şubat 2010 yılında Avrupa Komisyonu, AB-Rusya arasındaki ekonomik ilişkiler, yargı sistemi, teknoloji, ticaretin geliştirilmesi ve siyasi sorunların çözülmesini Modernleşme Ortaklığı'nı şekillendiren kuralların benimsenmesi ve uygulanmasını öngören yazılı teklifi Rusya'ya göndermiştir. Bu ortaklık Rusya-AB düzeyinde olmasına ve başta olmak üzere uzun vadeli karşılıklı ticari ve enerji ilişkilerin geliştirilmesini öngörmesine nazaran aslında 2 sene önce Almanya-Rusya arasında imzalanan Modernleşme Ortaklığı'na büyük ölçüde benzemektedir. Dolayısıyla Almanya'nın, bu planın AB düzeyinde uygulanmasında ve Ostpolitik çerçevesinde devam ettirilmesinde aktif rol oynadığının söylenmesi yanlış değildir.⁷⁴

Buna rağmen Rusya'ya yönelik izlenen politikayı en çok değiştiren olay 2014 yılındaki Kırım İlhakı idi. Bu olay sadece AB-Rusya değil, aynı zamanda Rusya-Almanya arasındaki ilişkileri ve Almanya'nın AB'deki rolünü de önemli ölçüde etkilemiştir.⁷⁵ Rusya'nın AB'deki en büyük ticari ortağı olan Almanya öncülüğünde AB, Rusya'ya yönelik yaptırımlar uygulanmıştır. Almanya'nın AB'de sahip olduğu kurumsal güç ile Rusya ve diğer Doğu Avrupa ülkeleriyle sürdürdüğü iyi ilişkiler, Rusya'yla arasındaki enerji ilişkilerini zedeleyebilecek olan yaptırımların engellenmesine sebep olmuştur. Bununla birlikte Rusya da Almanya'nın kendisine uygulanan yaptırımların belirlenmesindeki rolünü kabul etmiştir. Bunun temel sebebi

⁷¹ Siddi, *age*, 6.

⁷² *age*, 7.

⁷³ Liana Fix, *Germany's Role in European Russia Policy*, (Cham, Palgrave Macmillan, 70-71).

⁷⁴ *age*, 76-79.

⁷⁵ *age*, 119.

Rusya-Almanya arasındaki diplomatik ve ekonomik ilişkiler ile Rusya'nın Merkel'in liderlik rolünü kabul etmesinde dayanmaktadır.⁷⁶ Dolayısıyla AB-Rusya arasındaki ilişkilerin zedelenmiş olmasına rağmen Almanya-Rusya arasındaki karşılıklı bağımlılık ilişkilerin bu dönemde de devam ettiği görülmüştür. Bunun bir diğer örneği ise 2015 yılında inşaatı başlamış olan Kuzey Akım 2 boru hattıdır. Bu boru hattıyla ilgili bilgiler çalışmanın devamında incelenecektir.

Daha önce bahsedildiği gibi 2014 yılında yaşanan olaylar Rusya-Almanya ilişkilerine belirli ölçüde zarar vermiştir. Bu olaylar aslında Rusya-Almanya arasındaki stratejik ilişkilerinin resmi olarak sonlandırılmasına sebep olmuştur. Rusya'nın saldırgan davranışlarına karşı bazı önemli siyasetçiler de tepki göstermiştir. Örneğin Alman Şansölyesi Angela Merkel, Rusya'ya farklı alanlarda yaptırımların uygulanmasını desteklemekle birlikte Navalny'ye yönelik suikast girişimini eleştirip Ukrayna'ya yardım etme amacıyla maddi destekler göndermiştir. Buna rağmen Rusya-Almanya arasındaki enerji ilişkileri devam etmiştir; çünkü bu dönemde Alman Enerji Bakanı Sigmar Gabriel Gazprom şirketine gaz depolama tesislerini satarken Merkel, dış baskılara rağmen çok tartışılan Kuzey Akım 2 boru hattını askıya almamıştır. Eylül 2021 yılında yeni seçilen Alman Şansölyesi Olaf Scholz, Rusya'yı daha sert bir dille eleştirmesine rağmen Kuzey Akım 2 projesini durdurmamıştır; ancak 22 Şubat 2022 tarihinde Rusya, Ukrayna sınırlarına yaklaşmaya başlamıştır. Bu olay Almanya-Rusya arasındaki enerji ilişkileri ve genel olarak karşılıklı bağımlılık ilişkilerinin dönüm noktası olmuştur. Scholz Rusya'nın saldırgan davranışlarından dolayı Kuzey Akım 2 projesini 2022 yılında askıya almıştır. Bununla birlikte 27 Şubat 2022 yılında Scholz'un yaptığı konuşmada Almanya'nın yenilenebilir enerji kaynaklarını kullanmasının ulusal enerji üretimini artıracaklarını, yeni doğal gaz ve LNG projelerini destekleyeceğini ve Rusya'ya olan enerji bağımlılığını azaltacağını ifade etmiştir.⁷⁷ 2015-2022 yılları arasında Almanya'nın Rusya'ya yönelik uyguladığı politikalar çalışmanın devamında incelenecektir.

Anlaşılabacağı üzere tarih boyunca AB-Rusya arasındaki enerji ilişkileri büyük ölçüde Almanya-Rusya arasındaki karşılıklı bağımlılık ilişkilerinden etkilenmektedir. Diğer

⁷⁶ Siddi, *age*, 7-10.

⁷⁷ Constanze Stelzenmüller, "Putin's war and European energy security: A German perspective on decoupling from Russian fossil fuels", *Brookings*, (07.09.2022), <https://www.brookings.edu/testimonies/putins-war-and-european-energy-security-a-german-perspective-on-decoupling-from-russian-fossil-fuels/> [27.01.2023].

bir ifadeyle AB'nin Rusya'ya uyguladığı politikalar Rusya'nın en büyük ticari ortağı olan Almanya tarafından etkilenmiştir. AB-Rusya arasındaki ilişkilerin kötüleştiği dönemlerde bile Rusya'ya uygulanacak yaptırımlar konusunda Almanya çok aktif rol üstlenerek bu yaptırımların Almanya-Rusya arasındaki karşılıklı bağımlılık ilişkisini zedelemeyecek bir şekilde uygulanmasına odaklanmıştır. Almanya'nın ulusal partilerinin içerde farklı politikalar benimsemelerine rağmen Rusya'ya karşı dış politikada aynı tavrın yansıtıldığı anlaşılmaktadır. Örneğin Schröder Rusya'yla arasındaki enerji ilişkilerini azami bir şekilde artırmaya odaklanmıştır. Schröder'den sonra gelen Merkel, Rusya'ya mesafe koymuştur; ancak buna rağmen Kuzey Akım 2 projesi örneğinden anlaşılabileceği üzere Rusya-Almanya arasındaki karşılıklı bağımlılık ilişkilerini devam ettirme doğrultusundaki politikaları kabul etmiştir. Merkel'den sonra şansölye görevini üstlenen Scholz, dış baskılara rağmen 24 Şubat 2022 tarihine kadar Rusya'yla olan karşılıklı bağımlılık ilişkilerini askıya almamıştır. Dolayısıyla Almanya'nın, AB'nin belirlediği enerji politikalarını benimsenmesinin yanı sıra, Rusya'yla kendi ulusal politikalarını da yürüttüğü anlaşılmaktadır. Almanya'nın böyle bir karşılıklı bağımlılık ilişkisi içine girmesi Rusya-Almanya arasındaki kar-zarar analizine dayanmaktadır. Bu bağlamda Almanya-Rusya arasındaki karşılıklı bağımlılık ilişkilerinin devam ettirilmesi her iki tarafa belirli imkânlar ve zararlar getirebilmektedir; ancak Rusya'nın bütçesinin büyük bir kısmı ihraç ettiği enerji kaynaklarına dayanmaktadır. Almanya ise daha ucuz enerji kaynaklarına ulaşarak önemli bir enerji merkezi olabilmektedir. Dolayısıyla bu karşılıklı bağımlılık ilişkisinin sonlandırılması her iki taraf için istenmeyen sonuçlar getirebilmektedir. Bir sonraki bölümde karşılıklı bağımlılık teorisinin eksikleri ve uluslararası ilişkilere sağladığı katkılar tartışılacaktır.

2.4.4. Karşılıklı Bağımlılık Teorisi-Değerlendirme ve Eleştiri

Görüldüğü gibi karşılıklı bağımlılık teorisi yeni bir olgu değildir. Bu teorinin başlangıcının 16. yüzyılda olduğu ve tarih boyunca farklı alanlarda uygulandığı tespit edilmiştir. Bu ilişkilerin devletler arasında görüldüğü gibi, bireyler (hükümdarlar), şirketler (Gazprom, E.On) ve hatta uluslararası aktörler (AB, BM gibi) arasında da var olduğu anlaşılabilmektedir; ancak karşılıklı bağımlılık teorisi, genel itibariyle aynı sınıfta yer alan aktörler arasındaki ilişkilere odaklanmaktadır. Örneğin AB'nin Kuzey Akım 2 boru hattına yönelik yaklaşımının incelenebilmesi için üye ülkelerinin bu projeye yönelik yaklaşımları irdelenmektedir; ancak daha önce değinildiği gibi

Ülkelerin benimsediği yaklaşımlar; siyasetçiler, ulusal şirketler ve AB gibi uluslararası aktörler tarafından etkilenmektedir. Dolayısıyla bu teori; birey-şirket, şirket-devlet, devlet-uluslararası aktör ya da bunların herhangi bir karışımını, yani farklı sınıflarda yer alan birimler arasındaki karşılıklı bağımlılık ilişkilerini incelemekte yetersizdir. Bunun en somut rneği bu çalışmanın devamında incelenecek olan Almanya-Rusya enerji ilişkilerinde görülebilmektedir. Görüleceği zere Almanya, Rusya'yla karşılıklı bağımlılık ilişkisini sürdürmesine rağmen tamamen AB kurumları veya ye ülkelerinden bağımsız bir şekilde bu ilişkiyi sürdürememektedir. Dolayısıyla karşılıklı bağımlılık ilişkilerinin, yeler (Almanya, Rusya vs.), bireyler (Schröder, Putin, Donald Tusk vs.) ve AB gibi uluslararası aktörlerin göz önünde bulundurularak incelenmesi gerekmektedir.

Bu teoriye göre karşılıklı bağımlılık ilişkisi içinde olan iki veya daha çok aktör, bu ilişkiden faydalanabileceği gibi belirli ölçüde zarar da görebilmektedir; çünkü aktörler arasında simetrik ya da asimetrik ilişkiler görülebilmektedir. Simetrik ve asimetrik ayrımı aktörlerin sahip oldukları hassasiyet ve etkilenme derecesine göre belirlenmektedir. Bu teori, çeşitli birimler üzerinden derecelerin belirlenmesinin mümkün olduğunu ileri sürmektedir. Örneğin A lkesi B ülkesine ekonomik ambargo uygularken B lkesi A ülkesiyle kültür ilişkilerini askıya alabilir veya tamamen kesebilir; ancak birçok çalışmada dereceler aynı kategori üzerinden belirlenmektedir. Örneğin AB yeleri ve Rusya arasındaki karşılıklı bağımlılık ilişkisi incelenirken birçok çalışmada enerji kaynakları üzerinden değerlendirme yapılmaktadır; ancak aktörler arasındaki karşılıklı bağımlılık ilişkileri incelenirken kültür, ekonomi, siyaset, güvenlik vb. alanların göz önünde bulundurulması gerekmektedir; çünkü tezin devamında görüleceği üzere Polonya gibi bazı devletler Rusya'yla geçmişte yaşadığı olaylardan etkilenerak Kuzey Akım 2 projesine şüpheyle bakmaktadır. Ayrıca uluslararası hukuk prensiplerine saygı duyduğunu göstermek isteyen üyeler bu projenin yasal süreçlerine onay vermişlerdir. Dolayısıyla karşılıklı bağımlılık teorisi çerçevesinde bir değerlendirme yapılırken sadece tek unsura odaklanmak yerine birkaç unsurun göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

Karşılıklı bağımlılık teorisi, bu ilişki içinde olan aktörlerin gelecekte benimseyebileceği politikalarla ilgili ipuçları verebilmektedir. Çalışmanın devamında görüleceği üzere son yıllarda AB'nin Rusya'ya karşı özellikle enerji alanında benimsediği politikalar ve yaklaşımlar, gelecekte AB yeleri ile Rusya arasındaki

karşılıklı bağımlılık ilişkilerinin ne doğrultuda devam edebileceği ile ilgili araştırmacılara ön bilgiler verebilmektedir. Ayrıca bu çalışmada enerji kaynakları, karşılıklı bağımlılık teorisi çerçevesinde incelenmiştir. Bu çalışma, ülkelerin bu teori çerçevesinde sahip oldukları konumu inceleyerek gelecekte bunun gibi projelerin gerçekleştirilmesi durumunda “Söz konusu olan projeye yönelik benimseyeceği yaklaşım nedir?” sorusuna cevap vermektedir.

Karşılıklı bağımlılık teorisinin zaman içinde belirli eksiklerinin tespit edilmiş olmasına rağmen bu teorinin, yukarıda bahsedilen sorulardan hangilerini cevaplayabileceği göz önünde bulundurulmuş; “AB üye ülkeleri, enerji politikaları bağlamında Rusya’nın Ukrayna işgali öncesinde Kuzey Akım 2 projesine karşı nasıl bir yaklaşım sergiledi?” sorusunun cevaplanmasında yeterli olduğu görülmüştür. Dolayısıyla bu çalışma karşılıklı bağımlılık teorisi çerçevesinde değerlendirilmiştir.

3. AVRUPA BİRLİĞİ'NİN ENERJİ POLİTİKASI

Bu çalışmada AB ile sözü edilen 1992 dönemi için Avrupa Birliği, önceki dönem için ise Avrupa Toplulukları olarak şekil bulan Avrupa entegrasyon sürecidir. Bu doğrultuda AB'nin enerji politikasının mevcut durumunun daha iyi bir şekilde anlaşılabilmesi için bu bölümde en başta enerji politikasının tarihsel gelişimi incelenecektir. Avrupalı ülkelerin 1950 yılında enerji politikasında attığı ilk adımdan başlayarak 2021 yılına kadar bu alanda yürüttüğü bütün politikalar ele alınacaktır. 24 Şubat 2022 tarihinde Rusya'nın Ukrayna'ya gerçekleştirdiği saldırı, AB'nin enerji politikasının ve AB-Rusya arasındaki enerji ilişkilerinin değişmesine sebep olmuştur. AB-Rusya arasındaki enerji ilişkilerinin mevcut durumunun daha iyi bir şekilde anlaşılabilmesi için en başta AB-Rusya arasındaki enerji ilişkilerinin tarihsel gelişimi irdelenecektir. Bu iki tarafın ilişkisinin Ukrayna işgali sonrasında nasıl değiştiği ve AB'nin bu savaş sebebiyle benimsediği enerji politikasının nitelikleri de ele alınacaktır. Bu minvalde AB'nin enerji politikasında yapılan değişiklikler ve bu değişikliklere sebep olan faktörler saptanacaktır. Tarihsel gelişim, Soğuk Savaş döneminden öncesi ve sonrası olarak incelenecektir. Soğuk savaş döneminin öncesi iki kısımdan oluşmaktadır. İlk kısım 1950 ile 1970 yılları arasındaki dönemi kapsamaktadır. Bu dönemde AB'nin yaşadığı kurumsal değişiklikler ve kullandığı enerji kaynakları ele alınacaktır. İkinci kısım ise 1971 ile 1990 yılları arasında yaşanan petrol krizleri ve AB'nin bu krizlere yönelik olarak ve bu krizlerden sonra geliştirdiği politikalar incelenecektir. Soğuk Savaş'ın bitişi, enerji alanı gibi birçok alana farklılık getirdiğinden dolayı 1991 yılından 2022 yılına kadar AB'nin enerji politikasına yönelik yaklaşımı irdelenecektir. Görüleceği üzere AB 1991 yılından itibaren daha çok sürdürülebilir kalkınma, çevre dostu politikalar izlemekle birlikte kullandığı enerji kaynaklarını da çeşitlendirmiştir.

Bu bağlamda dünyanın en büyük enerji tüketicilerinden biri olarak AB'nin en çok hangi enerji kaynaklarına ihtiyacı olduğunun anlaşılabilmesi için AB üyelerinin mevcut sahip olduğu enerji kaynaklarının belirtilmesi gerekmektedir. Bu sebeple bölümün ikinci kısmında AB'nin enerji kaynaklarının mevcudiyeti incelenecektir.

Görüleceği üzere AB'nin en çok ihtiyacının bulunduğu ve az miktarda sahip olduğu enerji kaynaklardan biri doğalgazdır. Bu nedenle bölümün üçüncü kısmında AB'nin doğal gaz ihtiyacını karşılayabilen ülkelerden hangisinin en çok ve hangi nedenlerle AB tarafından tercih edildiği incelenecektir. Çalışmanın son kısmında 24 Şubat 2022 tarihinde başlayan Ukrayna Savaşı'nın AB'nin tedarik seçenekleri arasında yaptığı tercihler ve benimsediği politikalar üzerindeki etkisi incelenecektir.

3.1. Avrupa Birliği'nin Enerji Politikasının Tarihsel Gelişimi

Başta “Avrupa” fikrinin tanımlanması ve Avrupa'nın neyi temsil ettiği konusunda bir mutabakat mevcut değildi. Zira Avrupa kıtasında yaşayan bütün halkları birleştiren ya da ayırtıran birçok unsur bulunmaktadır. Bu kıtada bulunan sosyal ve dini farklılıklar, konuşulan çeşitli diller, her milletin dünyada kendine ve ötekine yönelik farklı bakışları zaman zaman bu milletlerin birleşmesine mani olmuş ve dolayısıyla bu milletlerin ortak bir Avrupa kimliği oluşturmaya engel teşkil etmiştir. Buna rağmen 2. Dünya Savaşı'ndan sonra bu milletler bir araya gelip kendi ekonomilerini, siyasi sistemlerini ve birbirine yönelik güvenlerini yeniden inşa etmişlerdir.⁷⁸

“Birleşmiş Avrupa” fikri asırlardır var olmasına rağmen birleşme konusunda ilk ciddi adımlar 20. yüzyılda atılmıştır. Bölümün bu kısmında görüleceği üzere bu birleşme aslında Avrupa'nın enerji kaynaklarının kontrol altına alınması, ortak bir enerji politikasının oluşturulması ve tekrar büyük bir savaşın çıkmaması ihtiyacından dolayı ortaya çıkmıştır.⁷⁹ Başka bir deyişle 2. Dünya Savaşı'ndan sonra en çok zarar gören ülkeler; ekonomik iş birliğinin yapılması, ülkelerin ekonomileri birbirine bağlı olması ve bu ülkeler arasındaki ticari ilişkilerin gelişmesi gerektiğine inanarak AB'nin

⁷⁸ John McCormick, *Understanding the European Union*, (London: Palgrave Macmillan, 1999), 23.

⁷⁹ *age*, 44-45.

kurulmasına yönelik ilk adımları atmışlardır;⁸⁰ ancak henüz AB'nin ortak bir enerji politikası oluşturulmamıştır; çünkü Avrupa Birliği Antlaşması'nın 194. maddesi konuya bağlı olarak bazı yetkilerin üyelere verirken bazı konularda AB düzeyinde kararın alınması gerektiğini öngörmektedir. Örneğin üyeler faydalanmak istediği enerji kaynakları arasında seçim yapabilirken, AB'de arz güvenliğinin sağlanması gibi konulardaki kararları birlik, kendi üyelerinin oybirliğiyle almaktadır.⁸¹

“Enerji Politikası” kavramı aslında enerji alanındaki mevcut veriler ve koşulları göz önünde bulundurarak enerji alanında kararlar almak, bu kararları belirli bir yöntemle göre uygulamak ve geleceğe yönelik hedefler belirlemek olarak tanımlanabilmektedir. “AB Enerji Politikası” kavramı ise AB'nin enerji alanında verdiği ve belirli yöntemle göre uyguladığı kararlar ile geleceğe yönelik belirlediği hedeflerin toplamı olarak tanımlanabilmektedir.⁸² AB'nin kuruluşundan itibaren enerji politikasında birçok değişiklik yaşanmıştır. Dolayısıyla AB'nin günümüzdeki enerji politikasının daha iyi bir şekilde anlaşılması için bölümün bu kısmında AB'nin kuruluşundan günümüze kadar bu birliğin geçtiği aşamalar irdelenecektir.

3.1.1. Soğuk Savaş Döneminde Enerji Politikası (1950-1970)

AB, 2. Dünya Savaşı'nın kalıntılarından ortaya çıkmıştır. Savaştan önce Avrupa ülkeleri ticaret, bankacılık, finans ve askerlik alanlarında dünya çapında üstünlük göstermişlerdir; ancak 2. Dünya Savaşı 40 milyon kişinin ölümüne, tarım sektörünün çökmesine ve şehirlerin yıkılmasına neden olmuştur. Bu savaş ayrıca Avrupa'nın gücünün ve nüfuz alanının azalmasına yol açmıştır. Bu yüzden savaştan sonra birçok Avrupa lideri tekrar yeni bir savaşın çıkma ihtimalini engellemeye yönelik adımlar atmışlardır.⁸³

Tekrar böyle bir savaşın çıkmaması için 9 Mayıs 1950 tarihinde Fransa Dışişleri Bakanı Robert Schuman, Schuman Bildirgesi'ni ilan etmiştir. Bu bildirge silah üretimi

⁸⁰ Europa, “The EU in Brief”, **European Union Gateway**, https://europa.eu/european-union/about-eu/eu-in-brief_en [07.11.2021].

⁸¹ “Consolidated Versions of the Treaty on European Union and Treaty on the Functioning of the European Union (2016/C 202/01)”, **Journal of the European Union**, (07.06.2016): article 194.

⁸² Suat Dursun, **Avrupa Birliği'nin Enerji Politikası ve Türkiye**, (Ankara: Ankara Üniversitesi Avrupa Toplulukları Araştırma ve Uygulama Merkezi, 2021), 31.

⁸³ McCormick, **age**, 46-50.

için kullanılan kömür ve çeliğin ortak bir idare altında birleşmesini öngörmüştür.⁸⁴ Bu bildirge Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nun (AKÇT) kurulmasına yol açmıştır. Günümüzde AB'nin başlangıç noktası olan AKÇT, 18 Nisan 1951 tarihinde Belçika, Almanya, Fransa, İtalya, Hollanda, Lüksemburg arasında imzalanan Paris Antlaşması ile kurulmuştur.⁸⁵ Bu antlaşma ilk defa enerji sektörüne değişiklikler getirmiştir. Paris Antlaşması, üye devletleri arasında kömür ve çelik ticaretiyle ilgili vergilerin, ithalat-ihracat kısıtlamalarının,⁸⁶ finansal önceliklerinin, nakliyyede ayrımcılığının ve çifte fiyat sisteminin ortadan kaldırılmasını öngörmüştür. Ayrıca üye devletleri, antlaşmanın hükümlerine aykırılığını denetleyecek olan üst bir organa geniş yetkiler tanımışlardır.⁸⁷ Bu bütünleşmeyle kömürün ve çeliğin kontrol altına alınması gerektiği düşünülmüştür; çünkü bu iki madde savaş endüstrisinin ve ağır sanayinin temelini oluşturarak yeni silahlı çatışmaların ortaya çıkmasına neden olabilmektedir.⁸⁸ Dolayısıyla bu birliğin, sadece belirli enerji kaynaklarının işletilmesiyle ilgili sorumlu olmaktan daha ziyade Avrupa'nın birleşmesi için atılan en önemli adım olduğu söylenebilir.⁸⁹

Haziran 1955 yılında, İtalya'nın Messina şehrinde gerçekleşen AKÇT Dışişleri Bakanları toplantısında, üye devletlerinin milli ekonomilerinin birleşmesiyle ortak pazarın ve kurumların oluşturulmasıyla ve milli sosyal politikaların uyumlu hale getirilmesiyle birleşmiş Avrupa'nın kurulması hedeflenmiştir.⁹⁰ Başka bir deyişle bu toplantıda daha önce kurulmuş olan gümrük birliğinden ortak pazara doğru evrilen bir Avrupa bütünleşmesinin gerçekleşmesi düşünülmüştür; çünkü daha önce kömür ve çelik gibi enerji kaynaklarının kontrol altına alınmasına rağmen zamanla önem kazanan petrol ve nükleer enerji ile ilgili düzeltmeler yapılmamıştır.⁹¹ Dolayısıyla

⁸⁴ Robert Schuman, "Declaration by Robert Schuman", **European Economic and Social Committee**, (09.05.1950), https://www.eesc.europa.eu/sites/default/files/files/20_69_schuman_declaration1950_a5_en.pdf, 2, [05.05.2022].

⁸⁵ Rafael Leal-Arcas, Juan Alemany Rios, Costantino Grasso, "The European Union and its energy security challenges", **Journal of World Energy Law and Business**, c. 8, s. 4 (2015): 294.

⁸⁶ C. J. Audland, "European Community Energy Strategy and its Legislative Implications", **Journal of Energy & Natural Resources Law**, c. 1, s. 1 (1983): 9-10.

⁸⁷ Seymur Hüseyinli, **Avrupa Birliği enerji politikası çerçevesinde Azerbaycan petrolü ve doğal gazı**, (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019), 6.

⁸⁸ Haluk Özdemir, **Avrupa Mantiğı**, 2. bs. (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2014), 169.

⁸⁹ Dursun, **age**, 36.

⁹⁰ McCormick, **age**, 53.

⁹¹ Özdemir, **age**, 188.

toplantıda ayrıca AKÇT'den ayrı, barışçıl amaçlar çerçevesinde atom enerjisini geliştirecek bir örgütün oluşturulması öngörülmüştür.⁹²

1950'li yıllarda Fransa nükleer bir güç olmak istediğini, bu doğrultuda nükleer topluluğun oluşturulması ve Avrupa'daki kaynakların kullanılması gerektiğini belirtmiştir. Almanya ise nükleer topluluktan çok serbest ticaretin gerçekleştiği ortak pazarın oluşturulmasını tercih etmiştir.⁹³

Bundan dolayı 1957 yılında Roma'da iki tane antlaşma imzalanmıştır. Bunlardan bir tanesi ile Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu (AET), diğeri ile ise Avrupa Atom Enerji Topluluğu (AAET) kurulmuştur.⁹⁴ AAET nükleer enerji için, AET ise nükleer enerji ve kömür dışında olan diğer enerji kaynakları için ortak bir pazarın oluşumunu hedeflemiştir.⁹⁵

2. Dünya Savaşı'nda nükleer enerjinin verdiği hasar göz önünde bulundurularak nükleer enerjinin barışçıl, bilimsel amaçlarla ve güvenli şekilde kullanılması amacıyla, 1958 yılında AET üyeleri Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu'nu (EUROATOM) kurmuşlardır;⁹⁶ ancak bu yıllarda AB üyeleri arasında enerji politikası konusunda bir mutabakatın olmadığı görülmüştür. Enerji alanında daha uyumlu bir politikanın oluşturulması amacıyla 1962 yılında Enerji Politikası Hakkında Memorandum, 1966 yılında doğal gaz ve petrol ile ilgili rapor ve 1968 yılında Ortak Enerji Politikasına İlk Uyum belgesini yayınlamıştır.⁹⁷

Bununla birlikte 1967 yılında Brüksel'de imzalanan Füzyon Antlaşması EUROATOM, AET ve AAET topluluklarının Avrupa Toplulukları (AT) adı altında birleşmesini ve tek bir Komisyonun ve Konseyin oluşturulmasını öngörmüştür.⁹⁸ AT'nin kurulması hem enerji güvenliğinin önem kazanmasına hem de ortak enerji politikasının oluşturulmasının hızlanmasına neden olmuştur. Enerji güvenliğinin sağlanmasına önem veren AT'nin 1968 yılında verdiği direktif her AT üyesinde asgari petrol miktarlarının bulunması şartını getirmiştir.

⁹² Dursun, **age**, 36.

⁹³ Özdemir, **age**, 189.

⁹⁴ McCormick, **age**, 53.

⁹⁵ Havva Pınar Özcan, **Türkiye'nin ve Avrupa Birliği'nin Hazar coğrafyasında kesişen enerji politikaları**, (Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008), 9-10.

⁹⁶ Durukal, **age**, 30.

⁹⁷ Dursun, **age**, 39.

⁹⁸ Durukal, **age**, 31.

Buna rağmen bu yıllarda AT üyeleri, hâlâ ortak enerji güvenliğinden ziyade kendi ulusal politikaları çerçevesinde enerji politikaları geliştirmekteydi.⁹⁹

3.1.2. Soğuk Savaş Döneminde Enerji Politikası (1971-1990)

AT'nin ortak bir enerji politikası oluşturma girişimlerinin Avrupa ülkelerini etkileyen enerji krizlerinin bir sonucu olarak ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Örneğin 1973 yılında Arap devletleri ile İsrail arasındaki çatışmada Batı Avrupa devletleri gibi İsrail'i destekleyen bütün devletlere Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri Örgütü (OAPEC) tarafından koyulan ambargo, petrol ücretlerinin artmasına ve naklinin durmasına neden olmuştur.¹⁰⁰ 1970'li yıllarda enerji alanında önemli kararlar alınmadığından dolayı AT üyeleri bu ambargodan oldukça etkilenmişlerdir. Bu olay AT üyelerinin, enerji arz güvenliğinin sağlanması yönünde kararlar almalarına neden olmuştur. Örneğin konsey, Nisan 1974 tarihinde ortak enerji politikasının oluşturulması amacıyla Enerji Komitesinin kurulmasına karar vermiştir. konseyin verdiği 73/238/1973 numaralı direktif ile petrol tedarikinde kesintinin yaşandığı durumlarda, konseyin petrol stokları oluşturmak için gerekli tedbirleri alması öngörülmüştür.¹⁰¹ Buna ilaveten 1973 yılından 1985 yılına kadar ithal enerji bağımlılığının %63'ten %40-50 bandına, enerji tüketiminin ise %15'e inmesini; doğal gaz ile nükleer enerji sektörünün geliştirilmesini ve kömür üretiminin artmasını öngören “Yeni Enerji Politikası Stratejisi” kabul edilmiştir.¹⁰²

1979-1980 yılları arasında gerçekleşen ikinci petrol krizi, AT üyelerinin enerji politikalarının daha da değişmesine neden olmuştur; çünkü topluluğun başına gelebilecek bir ekonomik krizin önlenmesi için ancak ulusal ve uluslararası düzeyde enerji alanında faaliyet yapılması gerektiği gösterilmiştir. Dolayısıyla 1979 yılında Tokyo'da gerçekleşen Batı Ekonomik Zirvesi'nde üyelerin 1985 yılına kadar petrol ithalatı sınırlarının belirlenmesine, 1980 yılında ise Venedik'te gerçekleşen görüşmede petrol konusunda dışa bağımlılığının azalmasına karar verilmiştir.¹⁰³ AT'nin 16 Eylül 1986 tarihinde verdiği karar 1995 yılına kadar izlenecek politikalardaki amaçları belirlenmiştir. Bu karar önceki yıllarda verilen kararlara nazaran üye ülkelerin enerji

⁹⁹ Akdoğan, **age**, 38.

¹⁰⁰ Gonca, **age**, 20.

¹⁰¹ Selahattin Erdoğan, **Enerji arz güvenliği bağlamında Türkiye’de enerji politikaları**, (Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015), 109.

¹⁰² Özcan, **age**, 14.

¹⁰³ Audland, **age**, 11.

politikalarının birbirine daha uyumlu hale getirilmesini hedeflemiştir. Aynı yılda Avrupa Tek Senedi'nin imzalanması ile tek bir market oluşturulması öngörülmüştür. 1988 yılında ise Enerji İç Pazarı'nın oluşturulması ile ilgili rapor AT'nin daha liberal politikalar uygulamasını ve enerji sektörü için tek pazarın oluşturmasını teşvik etmiştir; ancak üye ülkelerinin ihtiyaçları farklı olduğundan dolayı ortak bir enerji politikası izlenememiştir.¹⁰⁴

3.1.3. Soğuk Savaş'tan Sonra Enerji Politikası (1991-2021)

1990'lı yılların başında SSCB'nin dağılmasıyla birlikte Soğuk Savaş'ın bitişi tescillenmiş; bu dönemde AB, enerji güvenliğinin korunması ve garanti altına alınmasına yönelik politikalar geliştirmiştir. Bu doğrultuda 1991 yılında Avrupa Enerji Şartı'nın imzalanmasıyla enerji üretimi, taşınması, dağıtımı, iletimi, çevirimi ve kullanımında verimliliğin en yüksek düzeye çıkarılması,¹⁰⁵ çevrenin korunması için gerekli tedbirlerin alınması, enerji ticaretin serbestleştirilmesi, yatırımların korunması ve teşvik edilmesi, ulusal ve uluslararası sermaye piyasalarına erişim sağlanması hedeflenmiştir.¹⁰⁶

1992 yılında imzalanan ve 1993 yılında yürürlüğe giren, resmi adıyla Avrupa Birliği Antlaşması olarak bilinen Maastricht Antlaşması AT'nin birçok alanına değişiklik getirmiştir.¹⁰⁷ Örneğin Maastricht Antlaşması'nın 3. maddesi bu antlaşmanın getirdiği birçok değişikliklerin yanı sıra; turizm, enerji ve sivil savunma alanlarında değişiklikler getirdiğini ifade etmiştir. Antlaşmanın 129-B. maddesi AT'nin ulaştırma, telekomünikasyon ve enerji altyapıları alanlarında Trans-Avrupa ağlarının kurulmasına ve geliştirilmesine katkıda bulunmasını öngörmüştür. Ayrıca 130-S. maddesi üye devletlerin enerji kaynakları konusunda yaptıkları seçimleri ve enerji yapıları değerlendirilecektir.¹⁰⁸

Bu dönemde enerji politikası sanayi politikası olarak değerlendirilmiştir. Bundan dolayı bu Antlaşma; üye devletlerine yenilenebilir enerji kaynaklarının bulunması,

¹⁰⁴ Nigar Mammadova, **Avrupa Birliği Enerji Politikasında Güney Koridorun Yeri**, (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018), 108.

¹⁰⁵ Zafer Yalçın, "Avrupa Birliği'nin Enerji Politikaları Bağlamında Rusya'ya Olan Bağımlılığı", **Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, c. 5, s. 1 (2017): 42

¹⁰⁶ **age**, 42.

¹⁰⁷ Dursun, **age**, 53.

¹⁰⁸ **Treaty on European Union**, 1992, Md. 3, 129b, 130s. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:11992M/TXT&from=EN> [25.06.2022]

CO2 emisyonlarının azaltılması, enerji alanında araştırma ve geliştirme çalışmalarının artırılması, petrol, elektrik, kömür ve doğal gaz gibi enerji kaynaklarının kullanımı gibi konularda iş birliği olasılığı sağlamıştır.¹⁰⁹

Maastricht Antlaşması hem küresel hem de Avrupa içindeki dinamiklerden ortaya çıkmıştır. Soğuk Savaş'ın bitişiyle 1990 yılında Doğu ve Batı Almanya birleşmiştir. Bu birleşme Avrupa halklarını oldukça endişelendirmiştir; çünkü bu birleşme Avrupa halklarına, Almanya'nın Avrupa'da etkinliğini artırabileceğini ve dengeleri değiştirebileceğini düşündürmektedir. Başka bir deyişle Almanya'nın saldırganlaşması ve AT'den çok Doğu Avrupa ülkelerine yönelmesi AT üyelerinin endişelenmesine sebep olmuştur; ancak Fransa bu antlaşmanın Almanya'nın AT'ye yönelmesini sağlayacağına inanmıştır. Açıkçası Fransa açısından, daha fazla entegre edilmiş olan Almanya'nın saldırgan davranma olasılığı düşüktür. Almanya ise bu entegrasyona isteksiz davranmak istememiştir; çünkü bu tavır, Almanya'nın kendisine olan güvenini yitirmesine sebep olabilmektedir.¹¹⁰ Ayrıca bu antlaşmanın yapılması diğer AT üye ülkeleri tarafından da istenmiştir.

Aralık 1988 yılında AT üye ülkelerinin hükümet ve devlet başkanları, çevreyle ilgili yayınladıkları beyannamede sürdürülebilir çevresel kalkınmanın topluluk politikalarının en önemli hedeflerinden biri olması gerektiği belirtilmiştir. Bu bağlamda 1993 yılında yürürlüğe giren Maastricht Antlaşması'nın 2. maddesinde çevreye saygılı, sürdürülebilir ve enflasyonist olmayan büyüme öngörülmüştür.¹¹¹ Bu antlaşma ayrıca doğal gazın, elektriğin ve malların serbest dolaşımıyla ilgili kurallara tabi olması, yani üye devletleri arasındaki ticarete bir ayrımcılığın olmaması gerektiğini öne sürmüştür. Bununla birlikte üreticilerin enerji taleplerini en düşük ücrette, en yüksek kalitede üretmesi ve devletlerin enerji sektörüne gerekli yardımlar sağlaması öngörülmüştür. Ayrıca bu antlaşmayla ilk defa Avrupa Birliği resmi olarak kurulmuştur.¹¹²

¹⁰⁹ Piotr Masloch, Ireneusz Miciula, Henryk Wojtaszek, "European Union Climate and Energy Policy Based on an Analysis of Issued Legal Acts", **In Proceedings of the 5th International Conference on European Integration, Aralık 3-4, 2020**, (Ostrava: VŠB Technical University of Ostrava, 2020), 602.

¹¹⁰ Özdemir, **age**, 317-318.

¹¹¹ David Wilkinson, "Maastricht and the environment: The implications for the EC's Environment policy of the treaty on European Union", **Journal of Environmental Law**, c. 4, s. 2 (1992): 223.

¹¹² **age**, 55-56.

Soğuk Savaş'tan sonra Orta ve Doğu Avrupa'da yeni çıkan ülkelerin siyasi düzenin korunması için ekonomik istikrarın sağlanması gerekmektedir. Başka bir deyişle Batı ile Doğu Avrupa ülkeleri arasındaki iş birliğinin sağlanması gerekmektedir. Bu iş birliğinin genel olarak batı-doğu yönünde sermayenin, teknolojinin ve tecrübelerin aktarımıyla gerçekleştirilmesi düşünülmüştür; ancak bu ülkelerin enerji malzemelerinin ve ürünlerinin ticaretindeki kotalar, sınırlamalar ve benzer engeller bu iş birliğinin gerçekleşmesini yavaşlatmıştır. Bu engelleri azaltacak veya tamamen ortadan kaldıracak olan bir antlaşmaya ihtiyaç duyulmuştur.¹¹³ Dolayısıyla 1994 yılında Lizbon'da imzalanan AB Enerji Şartı; ülkeler arasında enerji ticareti, transit konuları, enerji yeterliliği, anlaşmazlıkların çözümü, üye ülkeleri şirketlerinin enerji yatırımları konularına bir uluslararası kodifikasyon getirmiştir.¹¹⁴ Ayrıca bu şart Doğu Avrupa ülkelerinin, Batı Avrupa ülkelerinin sahip olduğu teknolojilerden faydalanabilmesi olasılığını artırmıştır.¹¹⁵

Belirtildiği gibi önceki yıllarda AB üyeleri ortak bir enerji politikası izlememişlerdir; ancak Soğuk Savaş'tan sonra AB'nin bütünleşmesiyle AB üyelerinin, hem ulusal hem de uluslararası düzeyde ortak bir enerji politikası izlemesi gerektiği anlaşılmıştır; çünkü 1990'lı yıllarda AB uygun bir ücrette enerji kaynakları ithal etmekteydi; ancak her üyenin kendine has enerji politikası izlemesinden dolayı bu ideal durumun değişmesi AB'de olumsuz tepkilerin ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Böyle bir durumun önlenmesi için -tüm üyelerin faydalanabileceği bir durumun, enerji piyasaların gerektirdiği kurallara daha kolay bir şekilde uyum sağlanması, çevre politikaları doğrultusunda daha doğru kararların alınması için- 1995 yılında "Avrupa Birliği için Bir Enerji Politikası" başlığı altında yayınlanan "Beyaz Kitap" yenilenebilir enerji kaynaklarının enerji verimliliğinin ve tasarrufunun geliştirilmesi; tedarikçi çeşitlendirme, sürdürülebilir kalkınma, enerji krizlerinin baş edilmesiyle ilgili politikaların benimsenmesi; AB'nin diğer devletler ve örgütlerle olan enerji

¹¹³ Regina S. Axelrod, "The European Energy Charter Treaty: Reality or illusion?", *Energy Policy*, c. 24, s. 6 (1996): 497-498.

¹¹⁴ Esra Demir, "Enerji Şart Anlaşması", *Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı*, <https://www.mfa.gov.tr/enerji-sarti-anlasmasi.tr.mfa> [20.11.2021].

¹¹⁵ Axelrod, *age*, 498.

ilişkilerinin geliştirilmesi; AB’de enerji arz güvenliğinin ve enerji pazarının işleyişinin sağlanması ile enerji rotalarının birbiriyle bağlantılı olması öngörülmüştür.¹¹⁶

1997 yılında AB üye devletlerinin hükümet ve devlet başkanları, AB’nin yeni genişleme dalgasına hazırlanırken daha demokratik ve AB vatandaşlarına daha yakın olması gerektiğini vurgulamışlardır. Bunun da sürdürülebilir kalkınma ile mümkün olduğu düşünülmüştür.¹¹⁷ Önceki yıllarda sürdürülebilir kalkınmanın ancak ortak enerji politikasıyla gerçekleştirilebileceği vurgulanmıştır. Dolayısıyla 1997 yılında imzalanan Amsterdam Antlaşması, ortak enerji politikasının oluşturulmasına büyük katkılar sağlamamıştır; ancak antlaşmanın giriş kısmında enerji politikasının sürdürülebilir büyüme için en önemli politika olduğu ve bu politikanın gerçekleşmesi için enerji güvenliğinin sağlanması gerektiği vurgulanmıştır;¹¹⁸ ancak doğal gaz piyasalarının uyumlaştırılması, rekabete açılması ve serbestleştirilmesi 1998 yılındaki Doğal Gaz Direktifi (98/30/EC) ile hedeflenmiştir. Bu direktifle ülkeler doğal gaz konusunda temel düzenlemeleri yapmıştır.

2000’li yılların başında çevrenin korunmasına önem veren ve enerji arz problemleri yaşayan AB, gelecekteki yıllarda yaşanması muhtemel olan problemlere yönelik farklı çözümler üretmeye başlamıştır. Önceki yıllarda yaşanan sorunlar AB’nin yeni bir enerji stratejisi oluşturma çabası içine girmesine neden olmuştur.¹¹⁹ Dolayısıyla 2000 yılında “Enerji Arzının Güvenliği için Avrupa Stratejisine Doğru” adlı Yeşil Kitap yayınlanmıştır. Bu kitapta AB’nin enerji ihtiyacını, enerji ithalatının ve bu ithalatlara olan bağımlılığının günden güne arttığı, bu artışların ekonomik büyümeye engel oluşturduğu tespiti yapılmıştır. Buna ek olarak piyasalarda mevcut olan enerji kaynaklarının uygun bir ücrete satılarak uzun vadede arz güvenliğinin sağlanması, ortaya çıkan yeni enerji problemlerinin baş edilmesi ve mevcut olan enerji kaynaklarının yeni enerji kaynaklarıyla değiştirilmesi için enerji sektöründe yatırımların yapılması ve üye ülkelerinin enerji tüketiminin azaltılması gerektiği

¹¹⁶ “White Paper”, An Energy Policy For The European Union, **Commission of the European Communities**, (13.12.1995), 1-46. <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/bc335af2-4ed1-4690-8a0d-797613dbd5f0/language-en> [18.01.2023].

¹¹⁷ Stefani Bar, R. Andreas Kraemer, “European environmental policy after Amsterdam”, **Journal of Environmental Law**, c. 10, s. 2 (1998): 315.

¹¹⁸ Akdoğan, **age**, 42.

¹¹⁹ Mehmet Hakan Keskin, **Stratejik Açıdan Avrupa Birliği Enerji Politikası ve Uluslararası Güvenlik Sistemine Etkisi**, (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006), 114.

belirlenmiştir,¹²⁰ ancak bu kitapta üzerinde en fazla durulan konu enerji güvenliğidir. Enerji güvenliğinin sağlanmasının Kuzey Afrika, Hazar Bölgesi, Orta Doğu, Akdeniz Bölgesi, Doğu Avrupa ve Kuzey Avrupa gibi çeşitli bölgelerde bulunan enerji kaynakları tedarikçilerinden doğal gazın tedarik edilmesiyle mümkün olduğu ileri sürülmüştür.¹²¹ Yeşil Kitap'ın faaliyet alanı doğrultusunda Kasım 2000 yılında "Avrupa için Akıllı Enerji" programı uygulanmıştır. Bu program arz güvenliğinin güçlendirilmesini, iklim değişikliğiyle mücadele edilmesini, yenilenebilir enerjinin ve enerji etkinliğinin uluslararası, ulusal ve bölgesel teşvikinin sağlanmasını amaçlamıştır.¹²²

Ocak 2005 yılında Rusya, eski Sovyet ülkeleriyle doğal gaz ile ilgili "pazar kuralları" uygulamaya karar vermiştir. Rusya'dan Ukrayna gibi eski Sovyet ülkelerine giden doğal gaz, sadece bir sene içinde birkaç kat daha pahalılaşmıştır. Bu durumdan en çok Ukrayna etkilenmiş, bu ücreti ödemeyi reddetmiştir. Rusya ise karşılık olarak kendinden Ukrayna'ya giden doğal gaz akışını azaltmıştır. AB üyeleri bu azalmadan çok fazla etkilenmemiştir; ancak üyeler, Rusya'yı güvenilir doğal gaz tedarikçisi olarak görmemeye başlamıştır. Ayrıca üye ülkeler, AB'nin enerji tedarikçilerinin çeşitlendirilmesi gerektiğini anlamıştır.¹²³ Bu doğrultuda 2006 yılında yayımlanan "Sürdürülebilir, Rekabetçi ve Güvenli Enerji için Avrupa Stratejisi (A European Strategy for Sustainable, Competitive and Secure Energy)" başlıklı Yeşil Kitap'ta AB'nin enerji ithalatının yarısının sadece Rusya, Norveç ve Cezayir tarafından karşılandığı; AB ithalat bağımlılığının arttığı ve ulusal politikalarda herhangi bir değişiklik yapılmaması halinde AB'nin enerji ihtiyaçlarının %70'inin enerji ithalatından karşılanacağı; iklim değişikliğinin halihazırda arttığı ve AB vatandaşların ucuz enerji kaynaklarından faydalanması için gereken tam rekabetçi bir iç enerji piyasasının oluşturulmadığı tespit edilmiştir.¹²⁴ Dolayısıyla bu belgede enerji

¹²⁰"Green Paper", Towards a European strategy for the security of energy supply, **Commision of the European Communities**, (29.11.2000), 1-4.<https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/0ef8d03f-7c54-41b6-ab89-6b93e61fd37c/language-en> [18.01.2023].

¹²¹ **age**, 26.

¹²² Selma Aytüre, "Avrupa Birliğinin Enerji Politikasında Son Gelişmeler ve Türkiye'ye Yansımaları", **Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, c. 3, s. 1 (2013): 37.

¹²³ Gawdat Bahgat, "Europe's energy security: challenges and opportunities", **International Affairs**, c. 82, s. 5 (2006): 961-962.

¹²⁴ "Green Paper", A European Strategy for Sustainable, Competitive and Secure Energy, **European Communities**, (08.03.2006), 3. https://europa.eu/documents/comm/green_papers/pdf/com2006_105_en.pdf [18.01.2023].

kaynaklarının ve tedarikçilerinin çeşitlendirilmesi, enerji sektöründe inovasyon ve yeniliklerin getirilmesiyle istihdamın ve daha etkin çevre politikasının sağlanması, iklim değişikliğine karşı mücadele edilmesi için farklı enerji kaynaklarına yönelmesi, sürdürülebilir kalkınma için gerekli projelerin teşviklerinin artırılması, düşük karbon teknolojilerin ve enerjide talep yönetiminin geliştirilmesi gerektiği vurgulanmıştır.¹²⁵ Bu bağlamda 13 Kasım 2008 tarihinde “İkinci Stratejik Enerji Gözden Geçirme Bildirgesi (Second Strategic Energy Review)” Avrupa Komisyonu tarafından yayınlanmıştır. Bu bildirge AB’nin enerji verimliliğinin ve arz güvenliğinin korunması ve artırılmasının ancak Rusya’dan ithal edilen petrole ve doğal gazla bağımlılığın azaltılmasıyla mümkün olduğunu ileri sürmüştür.¹²⁶

2010 yılında Avrupa Komisyonu, dünya enerji sistemlerine büyük değişiklikler getirildiği için AB’nin bu değişikliklere göre enerji politikaları belirtmesi gerektiğini vurgulamıştır. Başka bir deyişle Avrupa Komisyonu 2020 yılına kadar takip edilmesi gereken enerji stratejisiyle ilgili hedefleri belirtmiştir.¹²⁷ Bu doğrultuda 10 Kasım 2010 tarihinde “Rekabetçi, Sürdürülebilir ve Güvenli Enerji için Strateji (A Strategy for Competitive, Sustainable and Secure Energy)” Avrupa Komisyonu tarafından yayınlanmıştır. Birliğin eski enerji politikasını gözden geçiren bu belge yeni bir enerji stratejisi ortaya koymuştur. Ek olarak enerji verimliliğinin sağlanması (enerji biriktirme ve depolama potansiyelinin artırılması), entegre edilen bir Avrupa enerji piyasasının oluşturulması (enerji altyapısının hazırlanması), iş çevreleri ve vatandaşlar için güvenilir enerji ekonominin sağlanması (daha tüketici dostu enerji politikaların geliştirilmesi), Avrupa’nın teknolojideki ve yenilikteki liderliğinin yayılması (uzun vadeli teknolojik yarışmanın güvence altına alınması), AB enerji piyasasının dış boyutunun güçlendirilmesi (enerji standartları birbirine uyumlu hale getirilmesi; sadece en önemli dış aktörlerle ayrıcalıklı iş birliklerinin kurulması) gibi kararlar da alınmıştır.¹²⁸

2014 yılında Ukrayna’da yaşanan olaylar ile birlikte enerji kaynaklarının kesintiye uğraması ve dolayısıyla enerji arz güvenliğinin zedelenme olasılığı, AB üyelerinin tek bir tedarikçiye (Rusya) olan güvenilirliğinin azalmasına ve yeni kısa vadeli

¹²⁵ *age*, 3-5.

¹²⁶ Durukal, *age*, 47-48.

¹²⁷ “A strategy for competitive, sustainable and secure energy”, *EUR-Lex*, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=legisum:en0024> [25.01.2022].

¹²⁸ İnan, *age*, 169.

alternatiflere yönelmesine sebep olmuştur.¹²⁹ Dolayısıyla Mayıs 2014 tarihinde Avrupa Komisyonu tarafından “Avrupa Enerji Güvenliği Stratejisi (European Energy Security Strategy)” yayınlanmıştır. Bu belgede AB, bir ülkenin enerji arz güvenliğini en çok tehdit eden unsurun o ülkenin enerji yönünden tek bir dış aktöre bağımlı olması olduğunu tespit etmiştir.¹³⁰ Yapılan stres testler, tekrar böyle bir doğal gaz kesintisinin yaşandığı durumda en çok Doğu Avrupa ve Baltık ülkelerinin olumsuz bir şekilde etkileneceği gösterilmiştir. AB’nin doğal gaz arz güvenliğinin tekrar olumsuz etkilenmemesi ve Rusya’ya doğal gaz bağımlılığının olmaması için Şubat 2015 yılında Avrupa Enerji Birliği tebliği yayınlanmıştır. Bu tebliğ potansiyel doğal gaz tedarikçi olarak Kuzey Amerika, Orta Asya, Afrika ülkeleri, Türkmenistan, Azerbaycan ve Cezayir belirlemiştir.¹³¹

2019 yılında Avrupa Komisyonu Başkanı Ursula von der Leyen, AB ekonomisinin çevreye duyarlı hale getirilmesi amacıyla Avrupa Yeşil Mutabakatı’nı tanıtmıştır. Bu mutabakatla AB’nin dış aktörlere olan bağımlılığın azaltılması, enerji politikasının pekiştirilmesi hedeflenmiştir; ancak küresel ısınma dünyanın en büyük problemlerinden biri olduğu için bu mutabakatın asıl amacı AB’nin 2050 yılına kadar iklim nötrlüğüne ulaşmasıdır. Başka bir deyişle AB’nin ekonomisinin karbonsuzlaşması hedeflenmektedir.¹³²

3.1.4. 2019 Sonrası Dönem ve Yeşil Mutabakat Işığında Enerji Politikasında Dönüşüm

Aralık 2019 yılında Avrupa Komisyonu Başkanı Ursula von der Leyen tarafından Avrupa Yeşil Mutabakat (European Green Deal) ilan edilmiştir. Bu mutabakat hem kısa hem de uzun vadede iklim değişikliğinin oluşturduğu zararlı etkileri ortadan kaldırmayı hedeflemektedir. Bunun yapılabilmesi için AB’nin sürdürülebilir gıda sistemleri, sürdürülebilir tarım, temiz enerji, sürdürülebilir endüstri gibi alanlarda

¹²⁹ “European Energy Security Strategy”, Communication From The Commission To The European Parliament And The Council, **European Commission**, (28.05.2014), <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52014DC0330&from=EN> [17.01.2023].

¹³⁰ Kakışım, **age**, 84.

¹³¹ **age**, 84-87.

¹³² Mark Leonard, ve diğ. “The geopolitics of the European Green Deal”, **Bruegel**, c. 4, s. 21 (2021): 2-3.

değişiklikler getirmesi gerekmektedir.¹³³ Bu mutabakat, küresel ölçüde iklim değişikliğinin getirdiği zararlı etkilerin önlenmesi için yapılmasına rağmen AB'ye enerji kaynakları ihraç eden tedarikçileri de etkilemektedir. İlk önce Norveç, Cezayir, Rusya gibi doğal gaz tedarikçilerinin ihraç ettiği doğal gaz miktarları azalacaktır. Ayrıca AB'nin ithal ettiği petrol miktarlarının da azalması öngörülmektedir; ancak bu kaynakların ithalatlarının azaltılması ve yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanılabilmesi, AB'nin girdi görevi gören ürün ve hammadde ithalatına daha fazla bağımlı olacağı öngörülmektedir.¹³⁴ Başka bir bu mutabakat, AB'nin karbonsuzlaşmasıyla dünya iklim değişikliğinin yavaşlatılmasını ve AB'nin dış aktörler tarafından ihraç edilen petrol, doğal gaz ve benzer enerji kaynaklarına daha az bağımlı olacağını ve yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı için hayati önem taşıyan maddelere bağımlılığının artacağını öngörmektedir.

Bu mutabakatın imzalanmasıyla 27 üye devleti, 2050 yılına kadar Avrupa'yı sağlıklı ve zararsız iklime sahip olan ilk kıtaya dönüştürmeye karar vermişlerdir. Bunun yapılabilmesi için bütün üye devletlerin sera gazı emisyonlarını 2030 yılına kadar %55'e indirmesi gerekmektedir.¹³⁵ Enerji üretimi ve kullanımı, AB'nin sera gazı emisyonlarının %75'inden fazlasını oluşturmaktadır. Bu nedenle AB'nin enerji sisteminin karbonsuzlaşması, 2030 iklim hedeflerine ve AB'nin 2050 yılına kadar karbon nötrlüğüne ulaşması için kritik öneme sahiptir.¹³⁶ Bu sonuçlara ulaşmak için AB, Yeşil Mutabakat'ta öncelikli olarak uygulanması gereken hedefleri belirtmiştir.

Bu hedefler şöyledir:

- 1) AB'nin belirlediği 2030 ve 2050 iklim (karbonsuzlaşma) hedeflerinin gerçekleştirilebilmesi için gerekli adımların ve politikaların benimsenmesi, yani AB'nin genelinde olan çevre kirliliğinin ortadan kaldırılması.
- 2) Temiz, güvenli ve uygun maliyete çevre kirliliğini artıramayacak enerji üretimin sağlanması.

¹³³ Teresa Belardo, "What you need to know about the European Green Deal - and what comes next", **World Economic Forum**, <https://www.weforum.org/agenda/2021/07/what-you-need-to-know-about-the-european-green-deal-and-what-comes-next/> [21.01.2022].

¹³⁴ Leonard, **age**, 2.

¹³⁵ "Delivering the European Green Deal", **European Commission**, https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/european-green-deal/delivering-european-green-deal_en [21.01.2022].

¹³⁶ "Energy and the Green Deal", **European Commission**, https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/european-green-deal/energy-and-green-deal_en [21.01.2022].

- 3) Endüstri sektörüne değişiklikler getirilerek daha temiz ve döngüsel ekonominin uygulanması.
- 4) Enerji ve kaynağın verimli bir şekilde kullanımı için üretim tesislerinin inşa edilmesi ve yenilenmesi.
- 5) Temiz ve sürdürülebilir ulaşım araçlarının kullanılması.
- 6) Sürdürülebilir, çevre dostu ve sağlıklı gıda sistemlerinin kurulması.
- 7) Biyoçeşitliliğin ve ekosistemlerinin etkin bir şekilde korunması ve eski haline getirilmesi ilgili politikaların benimsenmesi ve uygulanması.¹³⁷

Bu 7 kritik hedefin gerçekleştirilmesi için enerji alanında 3 önemli noktaya önem verilmektedir:

- 1) Güvenilir ve uygun maliyetli bir AB enerji tedarikçisinin sağlanması.
- 2) Tam anlamıyla entegre, birbirine bağlı ve dijitalleştirilmiş bir AB enerji piyasasının geliştirilmesi.
- 3) Enerji verimliliğine öncelik verilmesi, binaların enerji performansının artırılması ve büyük ölçüde yenilenebilir kaynaklara dayalı bir enerji sektörünün geliştirilmesi.

Bununla birlikte bu mutabakat AB’de yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımının artmasına ve gaz sektörünün karbonsuzlaşmasına önem vermektedir.¹³⁸

Bu planın ilan edilmesinden itibaren belirlenen hedeflerin gerçekleştirilmesi için önemli adımlar ve politikalar benimsenmiştir. Örneğin tüm AB üyelerini bağlayan Avrupa İklim Planı, üyelerin sera gazı emisyonlarını %55 oranında azaltması için gerekli politikaların benimsenmesini öngörmektedir.¹³⁹ Bu bağlamda Temiz Enerji Politikası, Açık Deniz Yenilenebilir Enerji Stratejisi, AB Hidrojen Stratejisi gibi kabul edilen politikalar; enerji üretim sektörünün daha çok yenilenebilir enerji kaynaklarına dayalı olması, bu sektörde hidrojenin daha çok kullanılması ve yenilenebilir enerji projelerinin teşviklerinin uygulanmasını vurgulamaktadır.¹⁴⁰ Biyoçeşitliliğin ve ekosistemlerinin etkin bir şekilde korunması için AB 2030 Biyoçeşitlilik Stratejisi’ni

¹³⁷ “The European Green Deal”, **European Commission**, (11.12.2019), <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52019DC0640&from=EN> [20.01.2023].

¹³⁸ “Energy and the Green Deal”, **age**.

¹³⁹ “European Green Deal”, **European Council**, (06.12.2022), <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/green-deal/> [21.01.2023].

¹⁴⁰ “The EU Green Deal explained”, **Norton Rose Fulbright**, (04.2021), <https://www.nortonrosefulbright.com/en/knowledge/publications/c50c4cd9/the-eu-green-deal-explained> [21.01.2023].

benimsemiştir. Bu strateji AB'nin genelindeki daha çok bölgenin; korunaklı, bozulmuş ekosistemlerin eski haline getirilmesi ve bunu gerçekleştirecek olan kurumlara teşviklerin verilmesini vurgulamıştır. Bununla birlikte temiz, güvenli, uygun maliyete ve çevre kirliliğini artıramayacak enerji üretimin sağlanması için enerji sistemlerinin birbirine bağlanması ve üyeler arasında birbirine bağlı enerji altyapısının uygulanması AB Yenileme Dalgası Stratejisi'nde yer almıştır. Bu minvalde sürdürülebilir, çevre dostu ve sağlıklı gıda sistemlerinin uygulanması Tarladan Çatala Stratejisi ile mümkün görülmüştür. Güvenli, sürdürülebilir ve verimli bir şekilde gıda sistemlerinin uygulanması bu stratejinin en çok önem verdiği politikalar arasında yer almaktadır. Ayrıca döngüsel ekonomiye geçişin yapılabilmesi için yeni Döngüsel Ekonomi Eylem Planı benimsenmiştir. Bu plan pil, ambalaj, plastik, tekstil, inşaat ve gıda sektörlerine değişiklikler getirerek ve COVID-19 pandemisinin getirdiği zararları azaltarak çevre dostu döngüsel ekonominin benimsenmesi için gerekli politikaları belirtmiştir. Ayrıca 55'e Uyum Bilgi Notu; emisyon ticaret düzenine, CO2 ile ilgili kurallara, yenilenebilir enerji ve enerji verimliliğiyle ilgili kurallara değişiklikler getirerek temiz ve sürdürülebilir ulaşım araçlarıyla ilgili politikaların uygulanmasını öngörmüştür.¹⁴¹ Anlaşıldığı üzere AB, Yeşil Mutabakat'ın ilan edildiğinden itibaren belirlediği hedeflerin gerçekleştirilmesinde önemli adımlar atmaya başlayıp belirli başarılar kaydetmiştir.

Enerji kaynakları konusunda ise AB'nin doğal gaz ve nükleer enerji gibi enerji kaynaklarını kullanması, birliğin ekonomisinin karbonsuzlaşmasında önemli bir rol oynamaktadır. Başka bir deyişle bu iki kaynağın daha fazla kullanılması kömür ve petrol gibi çevreye çok fazla zarar veren kaynakların kullanılmamasına sebep olacaktır. Dolayısıyla nükleer enerji ve doğal gaz, çevreye çok fazla zarar veren kaynaklardan daha az zarar veren ya da hiç zarar vermeyen kaynaklara geçiş sürecinde kullanılan enerji kaynakları fonksiyonu üstlenmişlerdir.¹⁴²

Anlaşıldığı üzere AB, Avrupa Yeşil Mutabakat'ın imzalanmasıyla enerji politikasına değişiklikler getirmiştir. AB; iklim değişikliğinin yarattığı zararlı etkileri önlemeye, döngüsel ekonomiye geçmeye, yenilenebilir enerji kaynaklarının mümkün olunca her

¹⁴¹ "European Green Deal", **age**,

¹⁴² Sam Meredith, "EU provokes fierce backlash on plans to label nuclear and gas as "green" investments", **CNBC**, (05.06.2022), [https://www.cnbc.com/2022/01/05/climate-eu-backlash-over-plans-to-label-nuclear-and-gas-as-green.html#:~:text=The%20EU%20said%20in%20a,of%20debate%20and%20political%20lobbying.\[22.01.2022\].](https://www.cnbc.com/2022/01/05/climate-eu-backlash-over-plans-to-label-nuclear-and-gas-as-green.html#:~:text=The%20EU%20said%20in%20a,of%20debate%20and%20political%20lobbying.[22.01.2022].)

sektörde kullanılmasına, dış enerji tedarikçilerine olan bağımlılığı azaltmaya ve genel itibariyle AB vatandaşları ve üyelerinin daha sürdürülebilir, çevre dostu ve sağlıklı hayata geçmesine büyük önem vermektedir. Bu politikaları uygulamak için AB birçok alanda farklı politikalar benimsemiştir. Bu doğrultuda mutabakat, güvenilir ve uygun maliyetli bir AB enerji tedarikçisinin sağlanmasına önem vermektedir. Dolayısıyla sonraki kısımda AB'nin tedarik seçeneklerine ve bunlardan hangisi en çok AB'ni ihtiyaçlarını karşılayabileceğine bakılacaktır.

3.1.5. AB'nin Tarih Boyunca Rusya'yla Arasındaki Enerji İlişkilerinin Gelişimi

Enerji ticareti konusu AB ile Rusya arasındaki enerji ilişkilerinde önemli bir konuma sahiptir. Bu karşılıklı bağıllık enerji ilişkisinin başlangıç noktası, Soğuk Savaş döneminde görülebilmektedir. 1960'lı yıllarda Batı-Doğu bloklarının girdikleri yumuşama dönemi ve Avrupa Toplulukları (AT) ile Orta Doğu'dan ithal ettiği enerji kaynaklarına olan bağımlılığın azalma isteği, Rusya ile AB arasındaki enerji ilişkilerinin gelişmesine sebep olmuştur. Bu dönemde AT üyeleri (Fransa, Batı Almanya, İtalya), COMECON (Karşılıklı Ekonomik Yardımlaşma Konseyi) üyeleri (Macaristan, Çekoslovakya, Doğu Almanya, Polonya) ve tarafsız ülkeler (Avusturya, Finlandiya) ulusal enerji ihtiyaçlarını karşılamak için Rusya'dan fosil yakıtlar ithal etmeye başlamıştır.¹⁴³ Bunun ilk somut örneği Druzhba petrol boru hattıdır. 1964 yılında Rusya, Druzhba petrol boru hattı üzerinden COMECON, AT ve tarafsız olan ülkelere petrol getirmekteydi. Bununla birlikte, 1966 yılında Urengoy bölgesinde keşfedilen doğal gaz miktarları Batı Avrupa ülkelerinin Rusya'yla arasında bir boru hattı ağı oluşturmada ve enerji ilişkilerinin geliştirilmesinde ilk adımların atılmasına sebep olmuştur.¹⁴⁴

Bu ilişkilerin olumlu yönde gelişmesine sebep olan bir başka neden 1973 yılında başlayan Yom Kippur Savaşı'dır. Bu savaşta Batılı ülkelerin İsrail'e verdikleri destekten dolayı Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri Örgütü (OPEC), Batılı ülkelere enerji kaynağı satışları üzerinde ambargo koymuştur. 1973-1974 yıllarında yaşanan petrol krizi ve Rusya'nın farklı bölgelerinde yeni keşfedilen doğal gaz miktarları Rusya ile Avrupalı ülkeler arasındaki enerji ilişkilerinin daha çok gelişmesine sebep olmuştur.

¹⁴³ Marco Siddi, "EU-Russia Energy Relations: From a Liberal to a Realist Paradigm?", **Russian Politics**, c. 2, s. 3 (2017): 364-365.

¹⁴⁴ Michèle Knodt, Jörg Kemmerzell, **Handbook of Energy Governance in Europe**, (Edinburg, Springer, Cham, 2022), 237-261.

Bunun bir örneği 1983 yılında inşaatı tamamlanmış olan Urengoy-Pomary-Uzhgorod boru hattıdır. Bu boru hattıyla Rusya'dan Avrupa'ya ek doğal gaz miktarları ihraç edilmeye başlanmıştır.¹⁴⁵ 1983 yılında Rusya-AT arasındaki doğal gaz ticareti yıllık olarak 29 bcm iken bu rakamlar 1989 yılında 60 bcm'ye ulaşmıştır. Dolayısıyla 1980'lı yıllarda AT-Rusya arasındaki enerji ilişkilerinin olumlu yönde devam ettiği görülmüştür. 1990'lı yıllarda AB-Rusya arasındaki enerji ilişkileri daha çok gelişmiştir. Ayrıca bu dönemde Rusya'nın dış politikasına şüpheyile bakan ülkeler Rusya'yla enerji projeleri geliştirmeye meyilliydi. Örneğin 1993 yılında Polonya siyasetçileri, Yamal-Avrupa boru hattının inşa edilmesini ve Rusya'yla uzun vadeli bir doğal gaz sözleşmesinin imzalanmasını desteklemişlerdir. Bu boru hattı, inşaatı tamamlandı 1997 yılında aktif hale gelince AB üyelerine ek doğal gaz miktarları getirmeye başlamıştır. Ayrıca 1990'lı ve 2000'li yıllarda sadece üyeler değil bu üyelerde bulunan şirketler de Rus şirketleriyle çeşitli enerji proje girişimlerine başlamıştır. Örneğin 2001-2002 yılları arasında İtalyan şirketi ENİ ve Rus şirketi Gazprom'un ortak girişiminde Rusya'dan Türkiye'ye doğal gaz getiren Mavi Akım boru hattını tamamlamıştır.¹⁴⁶ Bunun en büyük sebebi 2000'li yıllarda doğal gaz ücretlerinin petrol ücretlerine bağlı olmasıdır. Diğer bir ifadeyle, doğal gaz fiyatları orantılı bir şekilde petrol fiyatlarına göre belirlenmesidir. Bundan dolayı, doğal gaz fiyatları arz-talep temeli üzerinden yansıtılmamıştır. Dolayısıyla AB ülkeleri düşük doğal gaz ücretlerinden faydalanamamıştır. Bu durumun 1990'lı yıllarda yaşanmamasının sebebi, uzun vadeli enerji ticaret sözleşmelerinin sunduğu imkânlardan kaynaklanmaktaydı.¹⁴⁷ Dolayısıyla 2000'li yıllarda ENGIE, E, ON, BASF gibi Avrupalı şirketler Gazprom'la uzun vadeli sözleşmeleri imzalamaya sıcak bakmıştır. Bunun bir örneği 2005 yılında Kuzey Akım 1 boru hattıyla ilgili sözleşmenin imzalanmasıdır.¹⁴⁸

Rusya-AB arasındaki enerji ilişkileri 2000'li yılların ikinci kısmında olumsuz yöne devam etmeye başlamıştır. Bunun en baştaki sebebi Rusya-Ukrayna arasındaki doğal gaz fiyat anlaşmazlıklarından ortaya çıkan ve AB üyelerinin de maruz kaldığı gaz

¹⁴⁵ Siddi, *age*, 370.

¹⁴⁶ Knodt, Kemmerzell, *age*, 242.

¹⁴⁷ Peter Zeniewski, "Despite short-term pain, the EU's liberalised gas markets have brought long-term financial gains", (22.10.2022), **International Energy Agency**, <https://www.iea.org/commentaries/despite-short-term-pain-the-eu-s-liberalised-gas-markets-have-brought-long-term-financial-gains> [24.01.2023].

¹⁴⁸ Knodt, Kemmerzell, *age*, 242.

kesintileridir. Rusya'dan AB ülkelerine giden boru hatlarının çoğu Ukrayna üzerinden geçtiği için 2006 ve 2009 yılında yaşanan gaz kesintileri Rusya'nın yıllardır sağladığı gaz fiyatları ve arz güvenliğinin azalmasına sebep olmuştur.¹⁴⁹ Bununla birlikte AB'nin enerji tedarikçi çeşitlendirme politikasında önemli bir konuma sahip olan Gürcistan, 2008 yılında Rusya tarafından saldırıya uğramıştır. Dolayısıyla bu dönemde Rusya'nın enerjiyi silah olarak kullandığını, AB üyelerine baskı uyguladığını ve bu durumun AB enerji güvenliğini tehdit ettiğini ileri süren görüşler ortaya çıkmıştır.¹⁵⁰

AB-Rusya enerji ticareti güvenliğini en çok etkileyen olay 2014 Kırım İlhakı idi. Bu dönemde AB üyeleri Rusya'ya birçok alanda yaptırım uygulamıştır. AB üyeleri Rusya'dan Ukrayna üzerinden birçok enerji kaynağı ithal ettiğinden dolayı bu yaptırımların Rusya'nın doğal gaz ve diğer enerji kaynaklarının akışını kesmesine sebep olduğunu ve tekrar 2006 ve 2009 gaz kesintilerinin yaşandığını göz önünde bulundurarak, 2014 Avrupa Güvenlik Stratejisi ve 2015 Avrupa Birliği Çerçeve Anlaşmasını oluşturmuşlardır. Böyle zararların tekrarlanmaması için bu strateji ve anlaşmada enerji tedarikçi çeşitlendirme politikasının geliştirilmesi, ekonominin karbonsuzlaşması, enerji verimliliğinin artırılması, farklı enerji tedarikçileriyle yeni boru hatlarının ve LNG limanlarının oluşturulması öngörülmüştür.¹⁵¹ Buna rağmen Rusya-AB arasındaki enerji ilişkileri askıya alınmamıştır; çünkü AB'nin Rus enerji kaynaklarına bağımlı olduğu kadar Rusya'nın bütçesi de önemli ölçüde AB pazarlarına tedarik ettiği enerji kaynakları satışlarından etkilenmektedir. Bu karşılıklı bağımlılığın en bilinen örnekleri arasında 2015 yılında Kuzey Akım 2 boru hattının inşaatı yer almıştır. Bu proje AB üyelerine ek doğal gaz miktarları getirebilmesine rağmen birçok üye transit rolünden mahrum kalma potansiyeli taşımaktadır.¹⁵² AB'de seneden seneye azaltılan enerji üretimi ve Rus olmayan LNG miktarlarının yeterli olmaması 2016 ile 2018 yılları arasında Rusya'dan AB'ye tedarik edilen enerji kaynaklarının artmasına sebep olmuştur. 2010'lu yılların ikinci yarısında uygulanması planlanan TürkAkım, Kuzey Akım 2 ve Yamal LNG gibi Rus projelerinin bazı ülkeleri transit rolünden mahrum bırakmasıyla birlikte Rusya'nın bu projeleri siyasi baskı uygulama amacıyla kullanabildiğini ileri süren görüşler ortaya çıkmıştır. Böyle senaryoların engellenmesi amacıyla Avrupa Komisyonu Aralık 2019 yılında Rus şirketi Gazprom'u ve Ukrayna

¹⁴⁹ **age**, 242.

¹⁵⁰ Siddi, **age**, 366.

¹⁵¹ Knodt, Kemmerzell, **age**, 243.

¹⁵² **age**, 244.

şirketi Naftogaz'ı görüştürerek Rusya'nın Ukrayna'daki boru hatları üzerinden doğal gaz tedarik edeceğini öngören bir sözleşme imzalamasına sebep olmuştur;¹⁵³ fakat 24 Şubat 2022 tarihinde başlayan Ukrayna Savaşı, AB-Rusya arasındaki enerji ilişkilerinin askıya alınmasına sebep olmuştur. Bu dönemde AB-Rusya enerji alanında yaşanan olaylar bu çalışmanın devamında incelenecektir.

Genel itibariyle bakıldığında Rusya-AB enerji ilişkilerinin, başlangıç noktası olan 1960'lı yıllardan 2000'li yılların ikinci yarısına kadar süren dönemde olumlu yönde geliştiği ve her iki tarafın faydalanabileceği durumların olduğu anlaşılabilmektedir; ancak 2005 yılından sonraki dönemde yaşanan olaylar AB-Rusya arasındaki enerji ilişkilerinin zedelenmesine yol açmıştır. Buna rağmen karşılıklı bağımlılık ilişkisi içerisinde olan AB-Rusya bu ilişkileri devam ettirmiştir; çünkü bu ilişkinin tamamen durdurulması her iki taraf için maliyetli sonuçlar getirebilmektedir. Bu karşılıklı bağımlılık ilişkisinin en somut örneği 2015 yılında başlayan Kuzey Akım 2 projesidir. Bu projenin getirdiği faydalar ve zararlar göz önünde bulundurularak durdurulması halinde her iki tarafı zarara uğratmış olacaktır. Dolayısıyla anlaşılabileceği üzere 2010'lu yıllarda AB-Rusya arasındaki enerji ilişkilerinin, zedelenmesine rağmen karşılıklı bağımlılık nitelikleri ile devam ettiği görülmüştür. Bu bölümün bir sonraki kısmında Ukrayna işgali sonrasında AB-Rusya arasındaki ilişkiler incelenecektir.

3.1.6. Ukrayna İşgali Sonrasında İzlenen Politikalar

2014 yılında, Kırım İlhakı sonrasında Rusya'yla AB arasındaki ilişkiler olumsuz yöne ilerlemeye başlamıştır. Bu seneden itibaren AB'nin, Rusya'ya birçok yaptırım uygulayarak Rusya'dan gelen birçok ithalat durdurması, aralarındaki ticari ilişkilerin azalmasına sebep olmuştur.¹⁵⁴ Buna rağmen 2015 yılında yayınlanan Avrupa Komşuluk Politikası raporunda AB üyeleri, AB-Rusya arasındaki enerji ilişkilerin düzenlenebileceğini ifade etmiştir.¹⁵⁵ 2016 yılında yayınlanan AB'nin Dış ve Güvenlik Politikası Küresel Stratejisi'nde üyeler, AB-Rusya arasındaki ilişkilerin iyileşmesinin

¹⁵³ age, 249-252.

¹⁵⁴ Stefan Meister, "A Paradigm Shift: EU-Russia Relations After the War in Ukraine", **Carnegie Europe**, (29.11.2022), <https://carnegieeurope.eu/2022/11/29/paradigm-shift-eu-russia-relations-after-war-in-ukraine-pub-88476> [17.01.2023].

¹⁵⁵ "Review of the European Neighbourhood Policy", Joint Communication To The European Parliament, The Council, The European Economic And Social Committee And The Committee Of The Regions, **European Commission**, (18.11.2015), https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2019-01/151118_joint-communication_review-of-the-enp_en.pdf [17.01.2023].

tamamen Rusya'nın uluslararası hukuk prensiplerine ve AB güvenliğini temin eden Paris Bildirgesi ile Helsinki Nihai Senedi'nin prensiplerine saygı duymasına dayandığını ileri sürmüşlerdir.¹⁵⁶ Fransa, Almanya, Avusturya, İtalya, Macaristan gibi üyeler Rusya'yla arasındaki ilişkilerin iyileşmesine sıcak yaklaşmasına rağmen bazı üyeler Rusya'nın niyetlerine şüpheyle bakmıştır. Dolayısıyla AB üyeleri arasında Rusya ve Kuzey Akım 2 gibi Rus projeleri konusunda mutabakat oluşmamıştır. 2020 yılında Alexei Navalny'nın Almanya tarafından kabul edilmesi, Rusya'nın AB'ye gerçekleştirdiği siber saldırıların ve belirli üyelerle alakalı oluşturduğu propaganda haberlerinin artması, Rusya-AB arasındaki ilişkileri daha da zedelemiştir; ancak Rusya-AB arasındaki enerji ilişkilerinin dönüm noktası 24 Şubat 2022 tarihinde Ukrayna işgali ile başlamıştır.¹⁵⁷

24 Şubat 2022 tarihinde Rusya'nın Ukrayna'ya gerçekleştirdiği saldırılardan dolayı AB; Rusya tarafından ekonomik ve politik bir silah olarak kullanılan Rus fosil yakıtlarına bağımlılığını sona erdirmek, daha ucuz enerji kaynaklarına ulaşmak, Ukrayna'ya destek vermek, iklim değişikliğiyle baş etmek, ekonomik kalkınmayı teşvik etmek ve enerji güvenliğini sağlamak amacıyla REPowerEU Planı'nı tanıtmıştır. Altyapının en verimli şekilde kullanılması, koordineli bir şekilde tüm AB üyelerinin farklı enerji tedarikçilerine erişim sağlaması, diğer uluslararası aktörlerle iş birliği yapılarak enerji arz güvenliğinin ve yeterli miktarda LNG'nin sağlanması, enerji kaynakları için ortak satın alma mekanizmalarının tanıtılması, jeotermal ve güneş gibi yenilenebilir enerji kaynaklarının en verimli şekilde kullanılması ve bu kaynaklarla ilgili yasal süreçlerinin kolaylaştırılması, sanayi ve ulaşımda fosil yakıt tüketiminin azaltılması, taşımacılık sektöründe enerji tasarrufunun sağlanması, verimliliğin artırılması ve sıfır emisyonlu araçlara geçişinin hızlandırılmasını hedefleyen yeni kuralların getirilmesine önem veren REPowerEU Planı; AB üyelerinin enerji taleplerinin sınırlandırılmasını hedeflemektedir.¹⁵⁸

Bununla birlikte AB, Rusya'dan daha fazla gaz arzı kesintisine maruz kalmamak ve enerji esnekliğini artırmak amacıyla Güvenli Kış İçin Gaz Tasarrufu Planı'nı

¹⁵⁶ “A Global Strategy for the European Union's Foreign And Security Policy” Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe, **European Union Global Strategy**, (29.06.2016), https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/eugs_review_web_0.pdf [17.01.2023].

¹⁵⁷ Meister, **age**

¹⁵⁸ “REPowerEU: A plan to rapidly reduce dependence on Russian fossil fuels and fast forward the green transition”, **European Commission**, (18. 05.2022.), https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_22_3131 [10.10.2022].

tanıtmıştır. AB'nin enerji alanında mevcut olan kanunlarını gözden geçiren ve doğal gaz arz güvenliğinin pekiştirilmesi için gerekli kanun değişiklikleri öngören Güvenli Kış İçin Gaz Tasarrufu Planı; tüm tüketiciler, kamu binalar, evler, enerji tedarikçileri ve sanayilerin gaz tasarrufu için önlemler almasına, bu önlemlerin takip edilmesini sağlayan kriterlerin uygulanmasına, geniş ölçekte ısıtma ve soğutmanın azaltılmasını teşvik etmek için halkı bilinçlendirme kampanyalarının başlatılmasına önem vererek 1 Ağustos 2022 ile 31 Mart 2023 tarihleri arasında doğal gaz tüketimine %15 azaltma getirmeyi hedeflemektedir.¹⁵⁹

3.2. Avrupa Birliği Üyelerinin Sahip Olduğu Enerji Kaynakları

Enerji kavramı farklı alanlarda farklı şekilde tanımlandığından enerjinin net bir tanımı mevcut değildir. Nükleer enerji, kimyasal enerji, mekanik enerji, elektrik enerjisi gibi farklı enerji türlerinin varlığı enerji kavramının tanımlanmasını zorlaştırmaktadır.¹⁶⁰

Enerjinin tam bir tanımının mevcut olmamasına rağmen genel olarak enerji, maddelerin iş yapabilme yeteneği olarak tanımlanabilmektedir.¹⁶¹ Bununla birlikte enerji, ısı veya ışık şeklinde ortaya çıkan güç olarak da tanımlanabilmektedir.¹⁶²

Enerji, toplumun sosyal, ekonomik ve kültürel gelişiminde önemli rol üstlenmektedir. Ayrıca enerji bütün araçlarda, cihazlarda, makinelerde, yani bütün sistemlerde kullanılmaktadır.¹⁶³ Bunun yanı sıra enerji; devletlerin savunmasında, kalkınmasında ve güvenliğinin sağlanmasında büyük bir önem taşımaktadır.

Dolayısıyla enerji açığının giderilmesi hem bireylerin hem de devletlerin güvenliği için önemlidir.¹⁶⁴ Sonuç olarak enerjinin 21. yüzyılda toplumu en çok etkileyen ve şekillendiren faktör olduğu görülmektedir. Zira enerjinin mevcudiyeti ve maliyeti doğrudan bireylerin hayatını, devletlerin milli ekonomilerini ve devletler arasındaki

¹⁵⁹ "Save Gas for a Safe Winter: Commission proposes gas demand reduction plan to prepare EU for supply cuts", **European Commission**, (20.08.2022), https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_22_4608 [10.10.2022].

¹⁶⁰ Suleymanli, **age**, 6.

¹⁶¹ Mammadova, **age**, 25.

¹⁶² Kalyoncuoğlu, **age**, 11.

¹⁶³ Rukiye Altıntaş, **Avrupa Birliği Enerji Politikasının Türkiye Enerji Politikasına Etkileri**, (İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018), 5.

¹⁶⁴ Kalyoncuoğlu, **age**, 11.

ilişkileri etkilemektedir.¹⁶⁵ Bundan dolayı enerji kaynaklarının güvence altına alınmasının, devletler için hayati bir öneme haiz olduğu söylenebilir.

Enerji kaynakları, yenilenebilir enerji kaynakları ve yenilenemez enerji kaynakları şeklinde sınıflandırılmaktadır. Yenilenebilir enerji kaynakları, tükenmeyen ve sürekli doğada kendiliğinden yenilenen enerji kaynaklarıdır.¹⁶⁶ Biyokütle enerjisi, güneş, rüzgar, hidrolik enerji, dalga enerjisi, gelgit enerjisi ve jeotermal enerji yenilenebilir enerji kaynaklarına örnektir.¹⁶⁷ Yenilenemez enerji; tükenebilir, konvansiyonel ya da primer enerji kaynakları olarak da bilinmektedir. Yenilenemez enerji kaynakları aslında yenilenebilir enerji kaynakları gibi doğada oluşmuştur; ancak yenilenebilmeleri için yüzyıllar geçmesi gerekmektedir. Bundan dolayı yenilenemez olarak adlandırılmıştır.¹⁶⁸ Yenilenemez enerji kaynakları arasında linyit, kömür, asfalt, petrol, doğal gaz, kaya gazı (şeyl gazı), uranyum (nükleer enerji) gibi kaynaklar yer almaktadır.¹⁶⁹

Küresel pazarlarda kullanılan enerji kaynaklarının %85'i yenilenemez enerji kaynaklarından oluşmaktadır; çünkü bu enerji kaynakları dünyanın birçok bölgesinde bol miktarlarda bulunmakla beraber çeşitli lokasyonlara nakli yapılmakta ve çok geniş kitlelerce kullanılmaktadır.¹⁷⁰

Bu kaynaklar yeryüzünde orantılı bir şekilde bulunmamaktadır. Dolayısıyla bazı ülkelerin hakimiyeti altında daha fazla enerji kaynakları bulunurken bazı ülkelerin kendi sınırları içerisinde daha az enerji kaynaklarının bulunduğu görülmüştür. Bu sebeple bazı ülkeler kendi enerji ihtiyaçlarını karşılamak için diğer ülkelerle enerji kaynağı ticaret yapmaktadır.¹⁷¹

Görüldüğü üzere AB'nin mevcut enerji kaynaklarının % 61'i üçüncü ülkelerde üretilmekte ve bu ülkelerden ithal edilmektedir. Enerji kaynaklarının % 39'u ise AB'nin içinde üretilmektedir. AB'de en çok kullanılan enerji kaynakları arasında petrol, kömür, doğal gaz, nükleer enerji ve yenilenebilir enerji kaynakları yer

¹⁶⁵ John R. Fanchi, **Energy in the 21st Century**, (Singapore: World Scientific, 2005), 1.

¹⁶⁶ Mammadova, **age**, 25-26.

¹⁶⁷ Fanchi, **age**, 72-118.

¹⁶⁸ Durukal, **age**, 7.

¹⁶⁹ Durukal, **age**, 7.

¹⁷⁰ Mammadova, **age**, 26.

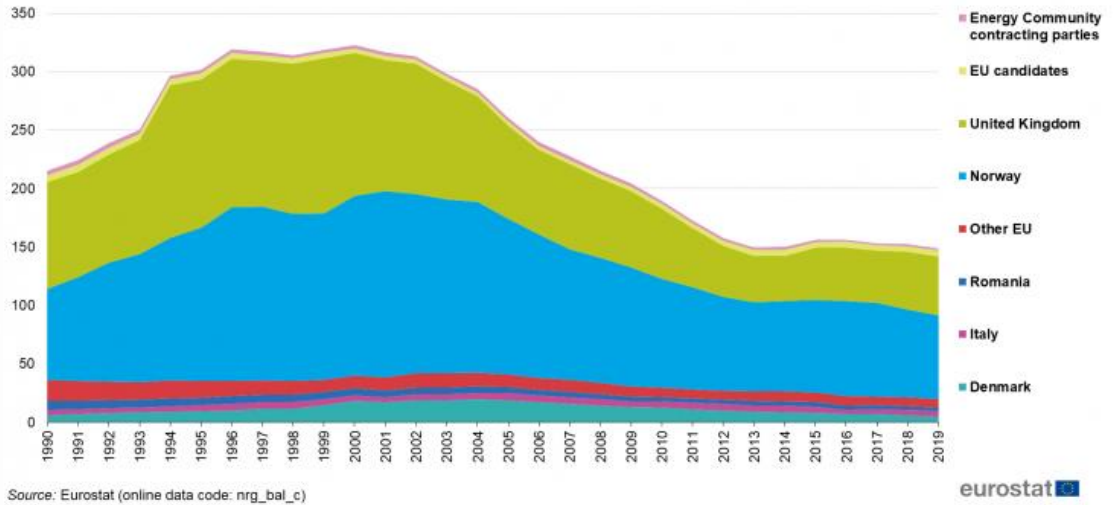
¹⁷¹ Mammadova, **age**, 26.

almaktadır.¹⁷²Bölümün bu kısmında AB'nin sahip olduğu enerji kaynaklarının miktarlarının belirlenmesiyle birlikte en çok hangi enerji kaynaklarına ihtiyaç olduğu da irdelenecektir.

3.2.1. Petrol

Petrol kelimesinin kökeni “petra” (taş) ve “oleum” (yağ) kelimelerinden gelmektedir. Bu iki kelime birleştiğinde “petroleum” kelimesi meydana gelmektedir.¹⁷³ Petrol insanlık tarihinin başlangıcından beri farklı alanlarda kullanılmaktadır. Örneğin inşaatçılar petrolü kaplama malzemesi olarak kullanırken gemi yapanlar bu maddeyi kalafat olarak kullanmaktadır. Tarih boyunca bu madde sadece mekanların aydınlanmasında ve ısınmasında değil aynı zamanda tıbbi ve askeri malzeme olarak da önemli rol üstlenmiştir.¹⁷⁴ Petrol üretimi ayrıca ham petrol üretimi olarak da bilinmektedir. Ham petrolün işlenmesiyle madeni yağ, normal benzin, süper benzin, sıvılaştırılmış petrol gaz, kalorifer yakıtı gibi ürünler üretilmektedir.¹⁷⁵

Primary production of crude oil, 1990-2019
(million tonnes of oil equivalent)

Şekil 3. 1: 1990-2019 Yılları Arasında AB'de Ham Petrol Üretimi

____ Eurostat, “Primary production of crude oil, 1990-2019”, [https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=File:Primary_production_of_crude_oil,_1990-2019_\(million_tonnes_of_oil_equivalent\).png](https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=File:Primary_production_of_crude_oil,_1990-2019_(million_tonnes_of_oil_equivalent).png) [04.11.2021].

¹⁷² EU-EUROPE, “Shedding light on energy in the EU”, (04.2021), Eurostat, 5, [https://ec.europa.eu/eurostat/cache/infographs/energy/bloc-2a.html#:~:text=In%202019%2C%20the%20energy%20mix,fossil%20fuels%20\(both%2013%20%25\).](https://ec.europa.eu/eurostat/cache/infographs/energy/bloc-2a.html#:~:text=In%202019%2C%20the%20energy%20mix,fossil%20fuels%20(both%2013%20%25).) [21.10.2021].

¹⁷³ Dursun, age, 15.

¹⁷⁴ Bilgehan Emeklier, Nihal Ergül, “Petrolün Uluslararası İlişkilerdeki Yeri: Jeopolitik Teoriler ve Petropolitik”, **Bilge ve Strateji Dergisi**, c. 2, s. 3 (2010): 61.

¹⁷⁵ Dursun, age, 15

AB’de ham petrol üretiminin 1990 ile 2000 yıllar arasında arttığı görülmektedir. En çok ham petrol üretimi 2000 yılında gerçekleşmiştir; ancak 2000 yılından itibaren ham petrol üretiminde seneden seneye bir düşüş kaydedilmiştir.

AB’de petrol ulaşım sektöründe, petrokimya sektöründe, elektrik üretiminde, ısıtmada, çeşitli hizmetler ve konutlar gibi tüketim sektöründe kullanılmaktadır;¹⁷⁶ ancak AB’nin petrol kaynakları oldukça sınırlıdır. Birçok ülkede petrol kaynakları bulunmamaktadır. Petrol kaynaklarına sahip olan ülkelerinin ise petrol miktarları oldukça azdır ve yüksek maaliyete çıkarılmaktadır.¹⁷⁷ AB’nin kullandığı petrol rezervlerinin çoğu Kuzey Denizi’nde bulunmaktadır.¹⁷⁸ Kuzey Deniz rezervlerinin daralması bu bölgede petrol üreten ve AB’ye ihraç eden Norveç’in yıllık üretiminin 156,2 milyon tondan 118,8 milyon tona düşmesine ve İngiltere’nin yıllık üretiminin 127,9 milyon tondan 76,8 milyon tona düşmesine neden olmuştur.¹⁷⁹

2016 yılında en çok ithal edilen enerji kaynağı ham petrol olmuştur. Avrupa Birliği’nin ithalat oranı 2000 yılında %47 iken 2016 yılında %54’e artmıştır. 2016 yılında ham petrol ithalatının çoğu Irak’tan, Kazakistan’dan, Suudi Arabistan’dan, Nijerya’dan, Norveç’ten ve Rusya’dan geldiği görülmektedir.¹⁸⁰ 2017 yılında AB’nin petrol ve petrol ürünlerinin ithalatına bağımlılık oranı %86,7’e artmıştır;¹⁸¹ ancak COVID-19 pandemisinden dolayı petrol ithalatlarının oranı da azalmıştır. Dolayısıyla 2017 ile 2021 yılları arasında, AB’nin toplam petrol ithalatı %30’dan %26’ya inmiştir.¹⁸²

Dolayısıyla AB’nin petrol ihtiyaçları genel itibariyle dış aktörler tarafından karşılanmaktadır.¹⁸³ AB’nin enerji kaynakları konusunda dışa bağımlılığının artacağı

¹⁷⁶ Elif Demir, **Avrupa Birliği (AB)’nin Enerji Politikası ve Türkiye**, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012), 43-44.

¹⁷⁷ Dursun, **age**, 15.

¹⁷⁸ Demir, **age**, 43-44.

¹⁷⁹ Barış Kınık, **Enerji Arzı Güvenliği Açısından Avrupa Birliği-Türkiye İlişkileri** (İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009), 62.

¹⁸⁰ Kübra Oruç, **Neo-klasik realist teori bağlamında Almanya ve Rusya arasındaki ilişkilerin AB enerji politikasına yansımaları** (Kırşehir: Ahi Evren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020), 84.

¹⁸¹ Merve Nur Arslan, **Avrupa Birliği Enerji Politikalarının Liberal Hükümetlerarasıcılık Perspektifinden İncelenmesi, Örnek Olay: Enerji Birliği**, (Ankara, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020), 32.

¹⁸² “EU imports of energy products - recent developments”, **Eurostat**, (04.2022), https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=EU_imports_of_energy_products_-_recent_developments&oldid=564016#Main_suppliers_of_natural_gas_and_petroleum_oils_to_the_EU [08.05.2022].

¹⁸³ Demir, **age**, 43.

da öngörülmektedir.¹⁸⁴ AB üyelerinde bulunan petrol miktarları, birliğin petrol ihtiyaçlarını karşılamayı yetmemektedir.

3.2.2. Kömür

Kömür dünyanın en eski enerji kaynağıdır. Enerji kaynağı olarak ilk defa 1860'lı yıllarda kullanılmaya başlanmıştır. Dünyada bol miktarda bulunan ve farklı alanlarda kullanılan kömür, odundan sonra ikinci en çok kullanılan enerji kaynağı olmuştur. Kömür; ısınmada, ulaşımda, elektrik üretiminde ve sanayi süreçlerinde kullanılmaktadır.¹⁸⁵

AB'deki kömür rezervleri dünya rezervleri ile karşılaştırıldığında önemsiz bir paya sahip olsa da AB'nin enerji ihtiyaçlarını karşılayabilmek için yeterlidir.¹⁸⁶ En geniş kömür rezervleri Almanya'da bulunmaktadır (100 milyar ton civarında). AB'de kömür, genel itibariyle elektrik üretiminde ve ağır sanayi endüstrisinde kullanılmaktadır. Önceden belirtildiği gibi bu miktarlar üye devletlerin enerji ihtiyaçlarını karşılayabilmektedir; ancak çevreye verdiği zararlardan dolayı kömür üretiminde bir azalma görülmektedir.¹⁸⁷ Dışa bağımlılık konusunda ise AB üyesi olan ülkelerin daha fazla kömür ithalatına ihtiyacı olduğu anlaşılmaktadır.¹⁸⁸

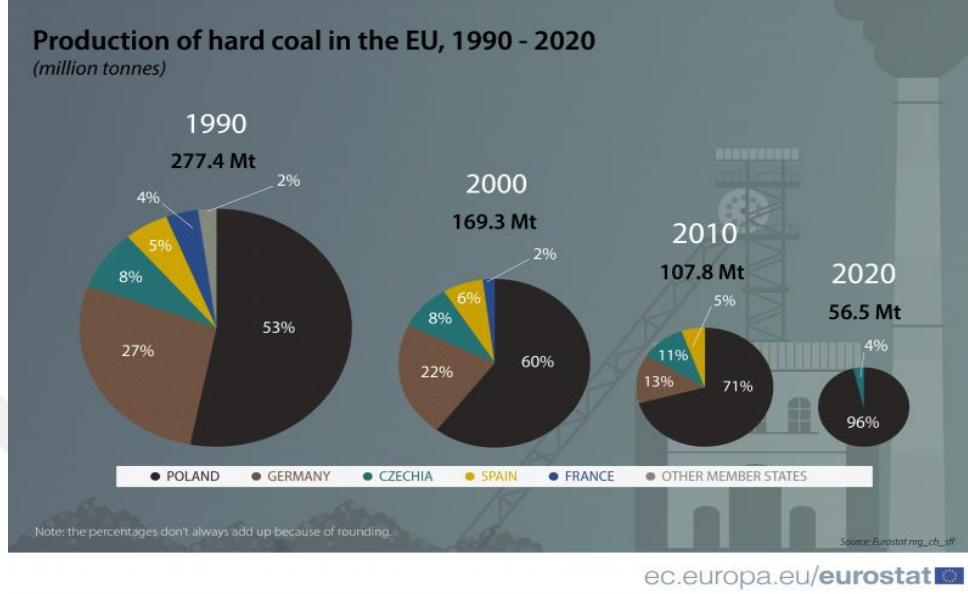
¹⁸⁴ Dursun, **age**, 28.

¹⁸⁵ Mammadova, **age**, 27.

¹⁸⁶ Dursun, **age**, 19.

¹⁸⁷ Mammadova, **age**, 81-82.

¹⁸⁸ **age**, 82.

Şekil 3. 2: AB'de 1990 ile 2020 Yılları Arasında Maden Kömürü Üretimi

____Eurostat, “Coal production and consumption statistics”, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Coal_production_and_consumption_statistics [05.11.2021].

Tablodan anlaşıldığı üzere AB'nin 1990 yılında maden kömürü üretiminin toplamı 277.4 mt (milyon ton) olmuştur. Üretimin %53'ü Polonya %27'si Almanya, %8'i Çek Cumhuriyeti, %5'i İspanya, %4'ü Fransa ve %2'si diğer AB üyeleri tarafından gerçekleştirilmiştir. 2000 yılında ise maden kömürü üretiminin toplamı 169.3 mt'a düşmüştür. Bu yılda en çok maden kömürü üretimi (%60) Polonya'da gerçekleştirilmiştir. Almanya'da %5'lik bir azalma kaydedilmiştir. 2010 yılında maden kömürü üretimi 107.8 mt'a düşmüştür. Üretimin çoğu (%71) yine Polonya'da gerçekleştirilmiştir. Çek Cumhuriyeti'nde bir artış görülmüştür (%11), Almanya'da ise ciddi bir azalma kaydedilmiştir (%13). Diğer AB üye ülkelerinde ise büyük bir değişiklik olmamıştır. 2020 yılında ise maden kömürü üretimi 56.5 mt'a düşmüştür. Üretimin %96'sı Polonya %4'ü ise Çek Cumhuriyeti tarafından karşılanmıştır.

Kömür rezervleri, az miktarlarda bulunmamalarına rağmen çevreye zarar vermekte ve dolayısıyla üretimi azalmaktadır.¹⁸⁹ Bu doğrultuda AB kömür santralinden çıkan

¹⁸⁹ Demir, age, 48.

karbon emisyonların azalmasını hedeflemektedir. Bunu gerçekleştirebilmek amacıyla karbon yakalama ve depolama gibi temiz teknolojileri kullanmaktadır.¹⁹⁰ Bu bağlamda 1990 yılından 2020 yılına kadar AB’de kömür üreten ülkelerin sayısı 12’den 2’ye düşmüştür. Günümüzde AB üyelerinden sadece Polonya’da ve Çek Cumhuriyeti’nde maden kömürü (antrasit) üretilmektedir. Kömür arzında, üretiminde ve tüketiminde görülen düşüş aslında AB’nin “yeni yasal çerçeve”yi kabul etmesine dayanmaktadır.¹⁹¹ Yeni yasal çerçeve aslında 2030 yılında kadar sera gazı emisyonlarının %55’ini azaltmayı hedeflemektedir.¹⁹² Kömürün arzı ve tüketimindeki azalmayı etkileyen bir diğer unsur ise AB’nin doğal gaza ve yenilenebilir elektrik enerjisi üretimine geçişidir.¹⁹³ Dolayısıyla AB’nin kömür miktarlarının, AB’nin kendi ihtiyaçlarını karşılamaya yetmekle birlikte dışa bağımlı olmadığı anlaşılmaktadır. Bu minvalde kömür yerine doğal gazın daha çok kullanacağı öngörülmektedir.¹⁹⁴

3.2.3. Nükleer Enerji

Nükleer enerji üç türlü reaksiyondan biri ile oluşmaktadır. Bu reaksiyonlar fizyon, füzyon ve yarılanma olarak bilinmektedir. Fizyon atom çekirdeğinin parçalanması, füzyon atom parçacıklarının birleşmesi, yarılanma ise atom çekirdeğinin yavaş bir parçalanma süreciyle daha kararlı bir hale gelmesidir.¹⁹⁵ Bu reaksiyonların sonucunda oluşan ısı enerjisi nükleer enerji olarak bilinmektedir. Elde edilen ısı, suyun kaynatılmasında ve bunun sonucu olarak buhar elde edilmesinde önemli rol oynamaktadır. Buhar ise buhar türbinlerinin çalıştırılmasında kullanılarak elektrik enerjisi üretimi sağlamaktadır. Petrol ve doğal gaz ile karşılaştırıldığında nükleer enerji daha düşük bir maliyetle elde edilmektedir. Nükleer enerjinin yakıt maliyeti doğal gazın yakıt maliyetinden 5 kat, kömürün yakıt maliyetinden ise 3 kat daha

¹⁹⁰ Gonca, **age**, 37.

¹⁹¹ Victoria Masterson, “How coal production and use has changed in Europe”, **World Economic Forum**, (19.08.2021), <https://www.weforum.org/agenda/2021/08/coal-fossil-fuel-europe/> [26.10.2021].

¹⁹² “Delivering the European Green Deal”, **European Commission**, https://ec.europa.eu/clima/eu-action/european-green-deal/delivering-european-green-deal_en [26.10.2021].

¹⁹³ “Coal production and consumption decreased by a third in 2 years”, **Eurostat**, (10.08.2021), <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/ddn-20210810-1> [26.10.2021].

¹⁹⁴ Demir, **age**, 49.

¹⁹⁵ Altıntaş, **age**, 13.

düşüktür.¹⁹⁶ AB’de elektrik üretiminin 4/1’i, düşük karbonlu elektrik üretimin yarısı ve baz yük üretiminin çoğu nükleer enerjiden sağlanmaktadır.¹⁹⁷

Nükleer enerji; bazı AB üyeleri, özellikle Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Romanya için hâlâ en önemli elektrik enerjisi kaynağıdır. Bu tarz üretime karşı çıkan Belçika ve İspanya gibi ülkeler kendi topraklarında nükleer santrallerin kurulmasını reddetmişlerdir. Almanya ise gelecekte nükleer enerji üretmeyen bir ülke haline gelmeyi planladığını belirtmiştir.¹⁹⁸

Nükleer enerji üretiminin hem çevreye hem de insan sağlığına zarar vermesinden, nükleer enerjiye alternatif olacak yeni teknolojilerin gelişmesinden ve nükleer santrallerin maliyetinin yüksek olmasından dolayı bu enerjinin kullanımında bir düşüş yaşanmıştır.¹⁹⁹

AB’deki mevcut nükleer enerji elektrik üretimi %26’dır; ancak 28.11.2018 tarihinde Avrupa Komisyonu tarafından yayınlanan belgede nükleer elektrik enerji üretiminin 2030 yılında %18’e düşmesi, 2050 yılında ise %12 ile %15 arasında olması beklenmektedir. Başka bir deyişle nükleer enerjinin 99 GWh ile 121 GWh arasında olacağı öngörülmektedir.²⁰⁰

Tablo 3. 1: AB’de Nükleer Enerji Elektrik Üretimi (1990-2019)

Yıl	Nükleer Enerji Elektrik Üretimi (GWh-Gigavatsaat)
1990	794 863.0 GWh
2000	944 993.0 GWh
2010	916 610.0 GWh
2019	821 522.0 GWh

“Data and Statistics”, International Energy Agency, <https://www.iea.org/data-and-statistics/data-browser?country=EU28&fuel=Nuclear&indicator=NuclearGen> [27.10.2021].

¹⁹⁶ Mammadova, **age**, 34.

¹⁹⁷ “Nuclear Power in the European Union”, **World Nuclear Association**, <https://world-nuclear.org/information-library/country-profiles/others/european-union.aspx> [27.10.2021].

¹⁹⁸ Jakub Handrlica, “The Politics of Nuclear Energy in the European Union. Framing the Discourse: Actors, Positions and Dynamics”, **Journal of Energy & Natural Resources Law**, c. 37, s. 4 (2019): 1.

¹⁹⁹ Mammadova, **age**, 86.

²⁰⁰ Arslan, **age**, 33.

1990 yılında AB’de nükleer enerji elektrik üretimi 794 863.0 GWh iken 2000 yılında bu değerler 944 993.0 GWh’a yükselmiştir; ancak 2000 yılından 2010 yılına kadar nükleer enerji elektrik üretimi 916 610.0 GWh’a düşmüştür. 2010 yılından 2019 yılına kadar bu değerlerin 821 522.0 GWh’a azaldığı görülmüştür ve bu tarihler arasında üretimde daha ciddi bir azalmanın yaşandığı sonucuna varılmıştır. 2020 yılındaki nükleer enerji elektrik üretimi ve AB’nin üçüncü partilerden ithal ettiği nükleer enerji ürünleri ile ilgili veriler mevcut değildir.

Dolayısıyla AB’nin, nükleer enerji elektrik üretimi konusunda kendi ihtiyaçlarını karşılayabildiği ve dışa bağımlılık oranının oldukça düşük olduğu söylenebilir.. Bununla birlikte nükleer enerji elektrik üretimi yerine gelecekte yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımının tercih edildiği sonucuna varılmıştır; ancak bazı ülkeler nükleer enerji alanında yatırım yapmayı hedeflerken diğer ülkeler nükleer santralleri kapatmaya yönelik politikalar izlemektedir.

3.2.4. Yenilenebilir Enerji

Yenilenebilir enerji kaynakları arasında: Güneş, rüzgar, hidrolik, jeotermal, biyokütle, biyokütleden oluşturulan gaz, akıntı enerjisi, dalga, gelgit gibi enerji kaynakları yer almaktadır. Yenilenebilir enerji kaynakları sürekli kendilerini yenileyen enerji kaynaklarıdır. Dolayısıyla bu enerji kaynakları tükenmemektedir, sürekli mevcuttur.²⁰¹Dünyanın genelinde enerji talebi yenilenmez enerji kaynakları tarafından karşılanmaktadır; ancak bu enerji kaynaklarının kullanımı iklim değişikliğinin artmasına sebep olmakta ve genel anlamda çevreye zarar vermektedir. Bu nedenle kamuoyu, yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımına yönelmiştir.²⁰²

1951 yılında AKÇT’nin (Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu) ve 1958 yılındaki Avrupa Atom Enerji Kurumu’nun kurulması ile birlikte AB’nin enerji politikaları ilk defa belirlenmiştir. 1970’li yıllardaki petrol krizleri AB’nin “Yeni Enerji Politika Stratejisi”ni kabul etmesine neden olmuştur. Bu strateji enerji kaynaklarının tedarikini artırmaya, tüketimini azaltmaya ve çevreyi korumaya yönelik tedbirlerin alınmasına neden olmuştur. 1990’lı yıllarda Almanya, İtalya, İspanya, İsveç ve Hollanda;

²⁰¹ Durukal, **age**, 12.

²⁰² Onur Kulaç, Mısra Cigeroğlu Öztepe, “The Renewable Energy Policy of Turkey under the impact of the European Union”, **Süleyman Demirel University Visionary Journal**, c. 11, s. 28 (2020): 887.

yenilenebilir enerji kaynaklarının daha çok kullanılmasını teşvik eden adımlar atmıştır.²⁰³

AB'nin çevre duyarlılığı doğrultusunda hareket etmesi, uzun vadede yaşanabilecek enerji problemlerinin aşılması ve yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelmesi aslında çevre duyarlılığına duyulan ilginin artışına ve mevcut olan kaynakların oluşturdukları sıkıntılara dayanmaktadır. Bu bağlamda 1996 yılında yayımlanan “Yenilenebilir Enerji Kaynakları Hakkında Komisyon Yeşil Kitabı”nda bu konuda alınması gereken tedbirlerin belirlenmesi, yenilenebilir enerji alanında mali desteklerin verilmesi, yoksulluk gibi enerji kullanımındaki problem yaratan tüm engellerin acilen ortadan kaldırılması ve Afrika, Karayip ve Pasifik Devletleri Örgütü üyeleriyle yukarıda bahsedilen problemlerin çözülmesi için birçok alanda işbirliğinin yapılması gerektiği belirtilmiştir.²⁰⁴

Kyoto Protokolü'nün imzalanmasından sonra 2008 yılında iklim değişikliği ile mücadele etmek için AB, 2020 yılında bütün enerji kaynakları üretiminin %20'sinin yenilenebilir enerji kaynakları tarafından karşılanması gerektiğini belirtmiştir.²⁰⁵

Tablo 3. 2: AB'de Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Üretimi (1990-2019)

Yıl	Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Üretimi (MW-Megawatt)
1990	462 040. 981 MW
2000	577 686. 662 MW
2010	739 214. 559 MW
2019	872 628. 931 MW

“Electricity production capacities by main fuel groups and operator”, Eurostat, https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/NRG_INF_EPC_custom_1491862/default/table?lang=en [31.10.2021].

Tablodan anlaşılacağı üzere 1990 yılında yenilenebilir enerji kaynaklarının üretimi 462 040. 981 MW iken bu rakam 2000 yılında 577 686. 662 MW'a yükselmiştir. 2000 yılından 2010 yılına kadar bu kaynakların üretiminde ciddi bir ilerleme kaydedilmiştir.

²⁰³ Kulaç, Öztepe, **age**, 888.

²⁰⁴ “Green Paper”, on relations between the European Union and the ACP countries on the eve of the 21st century, **European Communities**, (29.11.1996), i-xv. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A51996DC0570> [18.01.2023].

²⁰⁵ Kulaç, Öztepe, **age**, 888.

2019 yılında AB'de yenilenebilir enerji kaynaklarının toplamı 872 628. 931 MW olmuştur. Dolayısıyla AB'de en çok yenilenebilir enerji üretiminin 2019 yılında yapıldığı görülmektedir. 2020 yılında AB'de bu tarz bir üretimle ilgili bilgiler mevcut değildir.

Yenilenebilir enerji kaynakları, yeryüzünde bol miktarlarda bulunduklarından dolayı yenilenmez enerji kaynaklarının aksine arz güvenliğine bir risk oluşturmamaktadır.²⁰⁶ AB'de seneden seneye yenilenebilir enerji kaynaklarının üretimi artmaktadır. Bundan dolayı AB'nin bu tarz üretimi gerçekleştirmek için gerekli olan teknolojiye ve enerji kaynaklarına sahip olduğu ve dışa bağımlılığının oldukça düşük olduğu veya hiç olmadığı söylenebilir.

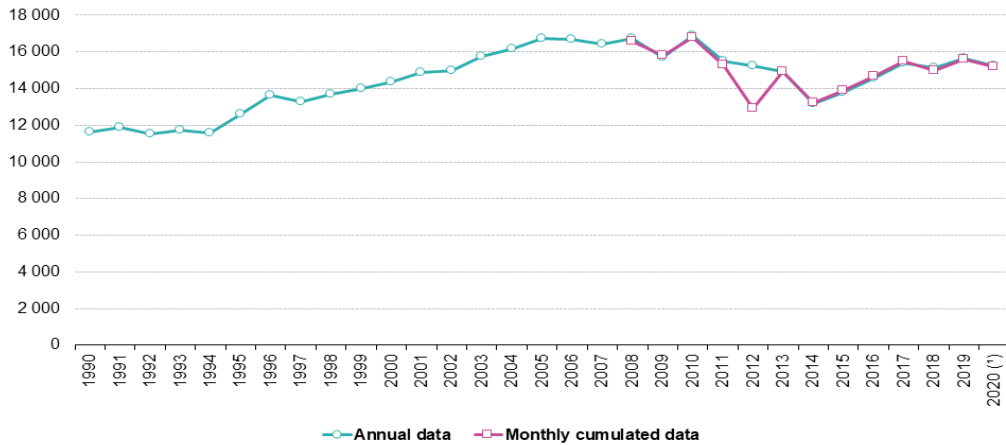
²⁰⁶ Durukal, **age**, 15

3.2.5. Doğal Gaz

Doğal gaz, petrol gibi uzun yıllardır yer altında bulunan hayvan ve bitki kalıntılarının dönüşümünden oluşan hidrokarbonun bir türüdür. Petrol ve kömür yataklarında bulunmakla birlikte bunlara benzer bir teknoloji ile çıkarılmaktadır.²⁰⁷

Boru hattı teknolojilerinin ilerlemesi, doğal gazın elektrik üretiminde sunduğu çeşitli avantajlar ve petrol ya da kömür ile karşılaştırıldığında doğal gazın daha az sera gazı salınımına neden olması hasebiyle doğal gaz kullanımı son yıllarda artmıştır. Doğal gazın en büyük önemi diğer enerji kaynaklarının yerine kullanılabilmesidir.²⁰⁸ Doğal gaz, petrolden sonra en çok kullanılan enerji kaynağıdır.²⁰⁹ AB'nin ikinci en çok tükettiği enerji kaynağı doğal gazdır. AB'nin toplam enerji tüketiminin %22'si doğal gaza aittir. Bunun %22'si konut, %31'i sanayi, %28'i nakliye ve %19'u ticari amaçlarla kullanılmaktadır.²¹⁰

Gross inland consumption of natural gas, EU, 1990-2020
(thousand terajoules (Gross Calorific Value))

(*) Annual data provisional.

Source: Eurostat (online data codes: nrg_cb_gasm, nrg_cb_gas)

eurostat

Şekil 3. 3: AB'de Doğal Gaz Tüketimi (1990-2020)

Eurostat, "Gross inland consumption of natural gas, EU, 1990-2020",
[https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=File:1_Gross_inland_consumption_of_natural_gas,_EU,_1990-2020_\(thousand_terajoules_\(Gross_Calorific_Value\)\).png](https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=File:1_Gross_inland_consumption_of_natural_gas,_EU,_1990-2020_(thousand_terajoules_(Gross_Calorific_Value)).png) [06.11.2021].

²⁰⁷ Kınık, age, 66.

²⁰⁸ age, 66.

²⁰⁹ Mammadova, age, 32.

²¹⁰ age, 84.

Tablodan anlaşılacağı üzere AB'de doğal gaz tüketimi 1990 yılından 2008 yılına kadar devamlı bir şekilde artmıştır. Doğal gaz tüketiminde ilk defa 2009 yılında düşüş görülmüştür; ancak en fazla doğal gaz tüketimi 2010 yılında gerçekleşmiştir. 2010 yılından 2014 yılına kadar doğal gaz tüketiminde devamlı bir şekilde düşüş görülmektedir; fakat 2014 yılından 2017 yılına kadar seneden seneye tüketimin arttığı anlaşılmaktadır. 2018 yılında tekrar bir düşüş kaydedilmiştir. 2020 yılında doğal gaz tüketiminde 2019 yılındaki ile karşılaştırıldığında %2.7 bir düşüş görülmüştür; ancak avro ortak para alanında yer alan 19 üyede doğal gaz tüketiminde %8.1 bir artış kaydedilmiştir. Bu artış özellikle İsveç (%11), Yunanistan (%9.8) ve Litvanya'da (%9.4) yaşanmıştır.²¹¹

2004 ile 2016 yılları arasında doğal gaz tüketiminde %3.7'lik bir artış görülmüştür; ancak doğal gaz tüketiminde 2018 yılında bir düşüş kaydedilmiştir.²¹² Bu düşüşün yaşanma sebebi AB'nin doğal gaz üreticilerinin (özellikle İngiltere ve Hollanda) üretimindeki düşüştür. AB'nin üyesi olmayan ancak doğal gaz üreten bir diğer ülke Norveç'tir. Doğal gaz tüketimindeki düşüşü etkileyen bir diğer unsur ise Norveç'in 2022 yılından sonra her yıl bir önceki yıldan 30 bcm (milyar metreküp) daha düşük bir üretim gerçekleştirmesinin beklenmesidir..²¹³ Bu düşüşü etkileyen bir diğer sebep ise AB'nin doğal gazda dışa bağımlılık oranıdır. 2016 yılında AB'nin doğal gaz ithalatına bağımlılığı %70.4 oranına ulaşmıştır. Doğal gaz ithalatının %5.2'sini Katar, %10.6'sını Cezayir, %25.3'ünü Norveç, %38.7'sini Rusya karşılamaktadır. Anlaşıldığı üzere AB'nin en büyük doğal gaz ithalatçısı Rusya'dır. Rusya'nın, doğal gazı dış politika aracı olarak kullanarak AB'yi bu şekilde bölme politikasını güttüğüne dair görüşler mevcuttur.²¹⁴

Sonuç olarak AB'de doğal gaz rezervleri günden güne azaldığından üretimde de azalma yaşanmıştır. Ayrıca AB'nin doğal gaz ithalatlarına büyük ölçüde bağımlı olduğu anlaşılmaktadır.

²¹¹ "Natural gas supply statistics", Eurostat Statistics Explained, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Natural_gas_supply_statistics#Consumption_trends [02.11.2021].

²¹² Suleymanli, *age*, 33.

²¹³ Arslan, *age*, 38.

²¹⁴ *age*, 39-41.

3.2.6. Kaya Gazı (Şeyl Gazı)

Kaya gazı; göl ve deniz yataklarında biriken çamurlarda yer alan, doğal gaz ve başka gazlar içeren koyu renkli tortul kayaçlarda bulunan gazdır.²¹⁵ Kaya gazı aynı zamanda şeyl gazı olarak bilinmektedir. Kaya gazı iki farklı yöntemle çıkarılabilir. Bunlar hidrolik çatlatma ve yataj sondajdır. Yataj sondaj, belirli bir derinliğe kadar dikey bir sondajın uygulanması ve sonrasında ulaşılması gereken derinlikten yatay bir şekilde her iki yöne sondajın yapılmasıyla gerçekleşmektedir. Hidrolik çatlatma ise göl veya deniz derinliklerinde bulunan kayalara çeşitli kimyasallarla karışmış olan suyun yüksek basınçla uygulanması ve bunun sonucunda kayalarda çatlakların oluşmasıyla gerçekleşmektedir. Her iki durumda da kayalarda bulunan doğal gaz, yeni oluşan çatlaklardan dışarı çıkarılmaktadır.²¹⁶

AB'de kaya gazı miktarlarının büyük kısmı Polonya (4.2 tcm), Fransa (3.9 tcm), Romanya (1.4 tcm), Danimarka (900 bcm), Hollanda (700 bcm), Almanya (500 bcm) ve Bulgaristan'da (900 bcm) bulunmaktadır.²¹⁷ Buna rağmen AB üyeleri arasında bu enerji kaynağının kullanımı hakkında bir mutabakat oluşmamıştır. Şeyl gazının kullanımına olumlu yaklaşan üyeler dış aktörlere enerji bağımlılığının azalmasını ve uzun vadeli ekonomik menfaatleri göz önünde bulundurmaktadır. Kaya gazına sıcak bakmayan üyeler bu gazın çıkarılmasının olası depremlere, doğal yaşam alanlarının bozulmasına, hava ve su kirliliğine sebep olacağını savunmakla birlikte bu gazın çıkarılma maliyetlerinin yüksek olduğunu ileri sürmektedirler; ancak 2006 ve 2009 yılındaki Rusya-Ukrayna anlaşmazlıklarından dolayı ortaya çıkan gaz kesintileri ve bu sorunun tekrar 2014 yılında canlanması, AB üyelerinin Enerji güvenlik stratejisini benimsemesine sebep olmuştur. Dolayısıyla kaya gazının çevre üzerindeki etkisi ve genel kamuoyu kabulünün göz önünde bulundurulmasıyla bu kaynak, enerji güvenliğini pekiştirmek amacıyla kullanılabilir.²¹⁸

²¹⁵ Michael H. Stephenson, "Shale gas in North America and Europe", **Energy Science and Engineering**, c. 4, s.1 (2016): 4.

²¹⁶ Cenk Sevim, "Kaya (Şeyl) Gazının Uluslararası Enerji Politikalarına Etkileri", **Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi**, c. 5, s. 1 (2014): 51-52.

²¹⁷ Sibel Morrow, "EU countries revisit shale gas amid energy crisis", **Anadolu Ajansı**, (27.08.2022), <https://www.aa.com.tr/en/economy/eu-countries-revisit-shale-gas-amid-energy-crisis/2670557> [16.01.2023].

²¹⁸ "Shale gas and EU energy security", **European Parliament**, (2014): 2-6. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2014/542167/EPRS_BRI\(2014\)542167_REV1_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2014/542167/EPRS_BRI(2014)542167_REV1_EN.pdf) [16.01.2023].

Rusya'ya olan enerji bağımlılığını sona erdirmeye amacıyla AB; yenilenebilir enerji projeleri teşviklerinin artırılması, enerji tedarikçi çeşitlendirme politikasının tam anlamıyla uygulanması ve mevcut olan enerji kaynakları tasarruflarının biriktirilmesi gibi adımlar atsa da Romanya gibi bazı üyeler bu amacı gerçekleştirmek için kaya gazı sondajlarına yönelmiştir;²¹⁹ çünkü kaya gazı çıkarma teknolojisindeki gelişim, doğal gaz çıkarma maliyetinin diğer ülkelerden ithal edilmeye göre daha uygun olması, özellikle 2022 yılında başlatılan Rusya-Ukrayna Savaşı sonucunda doğal gaz ücretlerinin artışı ve ortaya çıkan enerji krizinin baş edilmesi için kaya gazının iyi bir seçenek olması, bu gazın kullanımının bir kez daha değerlendirilmesine sebep olmuştur.²²⁰ Buna rağmen Fransa, İtalya, Bulgaristan gibi üyelere mevzuatlar bu sondajların uygulanmasını yasaklamakla birlikte bu ülkelerin hükümetleri mevcut mevzuatlarının değiştirilmesine olumlu yaklaşmamaktadır.²²¹

Anlaşılabileceği üzere AB, yeterli şeyl gazı rezervine sahiptir. Buna rağmen 24 Şubat 2022 tarihi yani Rusya-Ukrayna Savaşı öncesi ve sonrasında hâlâ üyeler arasında bu gazın kullanımıyla ilgili mutabakat sağlanamamıştır; ancak üyeler mevzuatın değişmesi halinde sahip oldukları kaya gazı miktarlarını çıkarılabilmekte, ayrıca bu durumda dünyanın en büyük kaya gazı üreticisi ve ihracatçısı ABD, üyelere ek miktarlar sağlayabilmektedir.²²²

3.3. Avrupa Birliği'nin Tedarik Seçenekleri

Bu çalışmada neden AB ile Rusya arasındaki enerji ilişkilerine odaklanıldığının anlaşılabilmesi için bölümün bu kısmında AB'nin doğal gaz ihtiyaçlarını karşılayabilen diğer tedarikçilerin sahip olduğu doğal gaz miktarları, bu miktarları AB'ye aktarabilme potansiyeli ve mevcut siyasi özellikleri irdelenecektir. Bu kısımda sadece önemli doğal gaz miktarlarına sahip olan, geçmişte ve/veya günümüzde aktif olarak doğal gaz tedarik eden tedarikçiler incelenecektir.

²¹⁹Michal Hudec, "Gas drilling projects resurrected around Europe", **EURACTIV**, (2022), <https://www.euractiv.com/section/energy-environment/news/gas-drilling-projects-resurrected-around-europe/> [17.01.2023].

²²⁰ Morrow, **age**

²²¹ Hudec, **age**

²²² Morrow, **age**

Bu bağlamda, en başta AB'ye coğrafi olarak yakın olan ve Kuzey Afrika bölgesinde bulunan Mısır'ın, Libya'nın ve Cezayir'in bulunduğu siyasi, sosyal durumlara ve bu ülkelerin doğal gaz tedarikçisi olma potansiyellerine bakılacaktır.

Enerji kaynaklarının mevcudiyeti bakımından dünyanın en zengin yerlerden biri olan ve Orta Doğu coğrafyasında bulunan Katar'ın, Suudi Arabistan'ın ve İran'ın doğal gaz tedarikçisi olarak özellikleri irdelenecektir. Bu coğrafyada bulunan diğer ülkelerde siyasi bir istikrarsızlık olduğundan ve/veya bu ülkelerin önemsiz miktarlarda enerji kaynaklarına sahip olmasından dolayı diğer ülkeler irdelenmeyecektir.

Önemli gaz rezervlerine sahip ve aktif bir şekilde doğal gaz tedarik eden ülkelerden biri olan Azerbaycan'ın Güney Koridoru üzerinden AB'ye doğal gaz tedarik edebilirliği incelenecektir.

AB'ye kısmen uzakta olan ancak önemli enerji kaynaklarına sahip olan Orta Asya'da bulunan Türkmenistan'ın, Kazakistan'ın ve Özbekistan'ın AB'nin enerji ihtiyaçlarını ne ölçüde karşılayabildiğine bakılacaktır.

Yıllardır AB'nin doğal gaz tedarikçisi olan, coğrafi olarak AB'ye yakın olması hasebiyle hızlı ve düşük maliyette buraya doğa gaz ihraç eden Rusya'nın özelliklerine değinilecektir.

Ayrıca dünyanın en büyük doğal gaz üreticisi olan, geçmişte sadece kendisine komşu olan ülkelere gaz tedarik etmiş, günümüzde ise farklı ülkelere de doğal gaz tedarik edebilen ABD'nin; AB'nin doğal gaz tedarikçisi olup olmadığına bakılacaktır.

Bölümün son kısmında, Rusya-Ukrayna Savaşı esnasında çıkan enerji krizinde AB'nin farklı bölgelerdeki tedarikçilerle olan ilişkileri üzerinden enerji politikaları incelenecektir.

3.3.1. Kuzey Afrika

Libya 1971 yılından itibaren LNG (liqufied natural gas-sıvılaştırılmış doğal gaz) ihraç etmektedir. 2004 yılında faaliyete geçen Greenstream boru hattı üzerinden Libya'nın doğal gazı, İtalya'nın Gela şehrine ihraç edilmektedir. 2004 yılından 2011 yılına kadar Libya'nın AB'ye giden ihracatları devamlı bir şekilde artmaktadır,²²³ ancak Arap Baharı Libya'da bir iç çatışmanın ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu iç çatışma

²²³ "Country Analysis Brief: Libya" , U.S. Energy Information Administration, https://www.eia.gov/international/content/analysis/countries_long/Libya/libya.pdf, [06.01.2022].

Libya'nın enerji sektörüne yatırım yapmasına, siyasi ve ekonomik istikrarın sağlanmasına engel olmuştur.²²⁴ Dolayısıyla 22 Şubat 2011 tarihinde yaşanan Libya'daki siyasi kargaşa Libya'dan İtalya'ya giden ithalatın durdurulmasına neden olmuştur. Bu kesintiden önce günlük olarak Libya İtalya'ya 26 mcm (milyon metre küp) doğal gaz ithal etmekte idi. İtalya'nın kış aylarında günlük olarak tükettiği 330 mcm'den %8'i bu ithalatlardan oluşmakta idi;²²⁵ ancak 2011 yılından beri Libya'nın doğal gaz üretimi azalmıştır. Libya, iç çatışmasından önceki yıllarda ürettiği miktarlardan iki kat daha düşük miktarlar üretmeye başlamıştır.²²⁶

Cezayir'den AB'ye giden dört doğal gaz boru hattı vardır. Bunlar: Maghreb-Europe (Cezayir-Fas-İspanya), Medgaz (Cezayir-İspanya), Trans-Mediterranean (Cezayir-Tunus-İtalya) ve Galsi (Cezayir-İtalya) boru hatlarıdır.²²⁷ Genel itibariyle AB yıllık olarak Libya'dan 10 bcm, Mısır'dan 7 bcm, Cezayir'den ise 47 bcm gaz ithal etmektedir. Dolayısıyla Cezayir'in, AB'nin Kuzey Afrika'daki en büyük doğal gaz tedarikçisi olarak gaz akışını olumsuz etkileyecek değişiklikler getirmesi durumunda Kuzey Afrika'dan AB'ye tedarik edilen doğal gaz miktarları da belirli ölçüde etkilenmiş olacaktır.²²⁸ 2021 yılında AB'nin ithal ettiği doğal gazın %46,8'i Rusya, %20,5'i Norveç ve %11,6'si Cezayir tarafından karşılanmıştır;²²⁹ ancak Covid-19 pandemisi Cezayir'in ekonomisinin yavaş büyümesine, petrol ve doğal gaz ihracatlarının azalmasına neden olmuştur. Bununla birlikte Arap Baharı'ndan Cezayir-Libya sınırında ortaya çıkan güvenlik sorunları yabancı yatırımcıların çekilmesine neden olmuştur.²³⁰ Cezayir cumhurbaşkanı Abdülmecid Tebbun'a göre Fas'ın Cezayir'e yönelik "düşmanca" hareketleri, Maghreb boru hattından geçen gaz akışının durdurulmasına neden olmuştur. Dolayısıyla Cezayir, Maghreb yerine Medgaz boru hattı üzerinden AB'ye doğal gaz ihraç etmeye devam edeceğini ifade etmiştir.²³¹

²²⁴ Goldthau, **age**, 13.

²²⁵ Stefan Lochner, Caroline Dieckhöner, "European gas imports from North Africa ", **Intereconomics**, c. 46, s. 3 (2011): 144.

²²⁶ "Country Analysis Brief: Libya"

https://www.eia.gov/international/content/analysis/countries_long/Libya/libya.pdf , U.S. Energy Information Administration, [06.01.2022].

²²⁷ Goldthau, **age**, 22.

²²⁸ Lochner, Dieckhöner, **age**, 143.

²²⁹ "EU imports of energy products - recent developments", **Eurostat** <https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/SEPDF/cache/46126.pdf> [06.01.2022].

²³⁰ "Countries and regions", **European Commission**, <https://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/countries/algeria/> [07.01.2022].

²³¹ "Algeria stops gas exports to Spain via Morocco", **www.news.cn**, (11.01.2021), http://www.news.cn/english/africa/2021-11/01/c_1310282054.htm [07.01.2022].

Anlaşıldığı üzere AB'nin Kuzey Afrika'daki en büyük tedarikçisi olmasına rağmen Cezayir'in ihraç ettiği doğal gaz miktarları, AB'nin diğer doğal gaz tedarikçileriyle karşılaştırıldığında düşüktür. Ayrıca Cezayir'in komşularıyla ilgili sorunlar doğal gaz ticareti için elverişli bir ortamın mevcut olmadığını göstermektedir.

1990 yılından itibaren Mısır'ın sahip olduğu gaz miktarları seneden seneye büyümektedir. 1990 yılında Mısır'ın doğal gaz miktarları 0.4 tcm (trilyon küp metre) iken bu rakamlar 2010 yılında 2.2 tcm'ye çıkmıştır.²³² Mısır, Afrika'da ikinci en büyük doğal gaz üreticisidir. Buna rağmen ülke içindeki siyasi istikrarsızlık, enerji sektörünün kötü yönetilmesi, kamu maliyesini olumsuz şekilde etkileyen sübvansiyonların uygulanması 2015 yılına kadar Mısır'ın doğal gaz üretiminin ve ihracatlarının düşük olmasına neden olmuştur;²³³ ancak 2015 yılında yeni doğal gaz rezervlerinin keşfedilmesiyle Mısır tekrar doğal gaz üreticisi konumuna yükselmiştir. Dolayısıyla AB, Mısır'dan doğal gaz ithal etmeye başlayabilmiştir.²³⁴ 2021 yılında hem Mısır hem de İsrail, bu iki ülkeyi AB'yle bağlayan bir doğal gaz boru hattının inşa edilmesine olumlu bakmıştır. Bu yeni boru hattı yıllık olarak AB'ye ek olarak 3-5 bcm doğal gaz ihraç edecektir.²³⁵ Günümüzde Mısır, potansiyeli yüksek bir doğal gaz tedarikçisi olmasına rağmen yukarıda belirtildiği gibi AB'ye az miktarda doğal gaz ithal edebilmektedir.

²³² Theodoros Tsakiris, "The Importance of East Mediterranean Gas for EU Energy Security: The Role of Cyprus, Israel and Egypt", **The Cyprus Review**, c. 30, s. 1(2018): 32.

²³³ Isabella Ruble, "European Union energy supply security: The benefits of natural gas imports from the Eastern Mediterranean", **Energy Policy**, c. 345, (2017): 345.

²³⁴ **age**, 345.

²³⁵ "Egypt partners with Greece, Israel to boost gas export plans", **Enterprise**, (28.11.2021), <https://enterprise.press/stories/2021/11/28/egypt-partners-with-greece-israel-to-boost-gas-export-plans-59247/> [08.01.2022].

3.3.2. Orta Doğu

Orta Doğu’da çok fazla doğal gaz yatakları bulunmasına rağmen bu miktarların çoğu İran’da, Katar’da, Suudi Arabistan’da ve Mısır’da bulunmaktadır. Umman’dan ve Yemen’den ihraç edilen doğal gaz rezervleri gelecekteki doğal gaz talebini dikkate almayarak yapılmaktadır. Dolayısıyla bu ülkeler bir tedarikçi seçeneği olarak algılanmamaktadır.²³⁶

Orta Doğu coğrafyasında en büyük ve en önemli doğal gaz tedarikçisi olan ve seneden seneye doğal gaz ihracatını artıran²³⁷ Katar, genel itibarıyla Umman’a ve BAE’ye doğal gaz tedarik etmekte,²³⁸ AB’ye çok fazla doğal gaz tedarik etmemektedir. Bunun birkaç nedeni vardır. Bunlardan bir tanesi Katar’ın dünya doğal gaz ücretlerine yönelik tepkisidir. Ekim 2021 yılında Katar’ın Enerji Bakanı Saad Al-Kaabi dünyanın doğal gaz ücretlerinin yüksek olmasının doğal gaz ithalatçılarının sayısının azalmasına neden olduğunu ileri sürmüştür. Dolayısıyla bu ücretler Katar’ın Avrupa’daki müşterilerini kaybetmesine neden olmuştur.²³⁹ Yüksek ücretlerin Katar’ı olumsuz olarak etkilememesi için ve hâlâ Katar’ın bir doğal gaz tedarikçisi olarak kalabilmesi için İngiltere ile doğal gaz ticaretini artırmaya yönelik adımlar atılmıştır;²⁴⁰ ancak görüldüğü gibi Katar genel olarak AB’den ziyade kendi etrafındaki komşulara doğal gaz ihraç etmeyi tercih etmektedir.

Suudi Arabistan dünyanın doğal gaz rezervlerinin %4’üne sahiptir; ancak 2015 yılından itibaren doğal gazı ne ithal ne de ihraç etmektedir;²⁴¹ çünkü Suudi Arabistan, doğal gaz boru hatlarının gerektirdiği teknolojiye sahip değildir. Bu teknoloji sadece yabancı şirketlerle iş birliği yaparak edinilebilmektedir; ancak yabancı şirketler gerekli teknoloji getirerek Suudi Arabistan’ı hidrokarbon sektörüne de dahil etmeyi talep etmektedir. Suudi Arabistan ise böyle bir durumu istememektedir. Suudi Arabistan’ın

²³⁶ Petre Prisecaru, Al Dulaimi Haidar Ali, “Natural Gas Boom in the Middle East”, **Global Economic Observer**, c. 2, s. 1 (2014): 15.

²³⁷ “Qatar Natural Gas”, **Worldometers**, [https://www.worldometers.info/gas/qatar-natural-gas/#:~:text=Qatar%20exports%2073%25%20of%20its,\(4%2C375%2C175%20MMcf%20in%202015\).](https://www.worldometers.info/gas/qatar-natural-gas/#:~:text=Qatar%20exports%2073%25%20of%20its,(4%2C375%2C175%20MMcf%20in%202015).) [17.01.2022].

²³⁸ **age**, 15.

²³⁹ “Energy-rich Qatar says unhappy with high gas prices”, **France24**, (11.10.2021), <https://www.france24.com/en/live-news/20211011-energy-rich-qatar-says-unhappy-with-high-gas-prices> [17.01.2022].

²⁴⁰ “UK asks Qatar to become gas “supplier of last resort”, **Financial Times**, (11.10.2021), <https://www.ft.com/content/06049722-2f62-4b29-b8e0-8f77fb29f08b> [17.01.2022].

²⁴¹ “Saudi Arabia Natural Gas”, **Worldometers**, <https://www.worldometers.info/gas/saudi-arabia-natural-gas/> [17.01.2022].

hükümetine göre yabancı şirketlerin hidrokarbon sektörüne girmesi şirketlerle Suudi Arabistan arasında asimetrik güç ilişkilerinin ortaya çıkmasına neden olacaktır.²⁴² Suudi Arabistan gibi Suriye²⁴³ ve Irak²⁴⁴ da doğal gazı ne ithal ne de ihraç etmektedir. İran İslam Cumhuriyeti'nin kuruluşundan beri İran'a birçok defa yaptırım uygulanmıştır. Yaptırımları ilk defa 1979 yılında uygulanmış; ancak İran'ın enerji sektörüne 1995 yılına kadar dikkate değer bir müdahale yapılmamıştır. 1995 yılında ABD, diğer ülkelerin İran'la doğal gaz ve petrol ticaretinin yapılmasını yasaklamıştır. 2006 yılından itibaren BM İran'a yönelik birkaç farklı yaptırım uygulamıştır; ancak bu yaptırımlardan hiçbiri İran'ın enerji sektörüne yönelik değildir. AB ise İran'a enerji yatırımlarının yapılmasına, doğal gaz ve petrol gibi enerji kaynaklarının gelişmesi için gerekli teknolojilerin uygulanmasına yönelik yaptırımlar uygulamıştır. Bütün Batılı şirketler, Haziran 2010 tarihine kadar İran'ın enerji pazarından çekileceğini ifade etmişlerdir.²⁴⁵ Dünyanın ikinci en büyük gaz rezervine sahip olmasına rağmen İran, dünya pazarlarına doğal gaz ihraç etmemektedir. 2011 yılında İran sadece Azerbaycan'a, Türkiye'ye ve Ermenistan'a doğal gaz ihraç etmiştir.²⁴⁶ 2011 ile 2019 yılları arasında da İran'ın doğal gaz ticaretindeki ortakları değişmemiştir. Ayrıca bu dönemde İran, kendi enerji ihtiyaçlarını karşılamak için doğal gaz üretimini oldukça artırmıştır. Dolayısıyla önceki yıllarda uygulanan yaptırımların İran'ın, ABD'den ve Rusya'dan sonra dünyanın üçüncü en büyük doğal gaz üreticisi olmasını olumsuz bir şekilde etkilememiştir.²⁴⁷ Görüldüğü gibi İran AB'nin doğal gaz tedarikçisi olmamıştır ve muhtemelen gelecekte de olmayacaktır. İran genel itibariyle dünya pazarlarından ziyade birkaç ülkeye doğal gaz ihraç etmeyi ve kendi enerji ihtiyaçlarını karşılamayı hedeflemektedir.

²⁴² Robert Mabro, "Saudi Arabia's Natural Gas: A Glimpse at Complex Issues", **The Oxford Institute for Energy Studies**, <https://www.oxfordenergy.org/publications/saudi-arabias-natural-gas-a-glimpse-at-complex-issues/#:~:text=Saudi%20Arabia%20is%20a%20major,natural%20gas%20and%20refined%20products>. [17.01.2022].

²⁴³ "Syria Natural Gas", **Worldometers**, <https://www.worldometers.info/gas/syria-natural-gas/> [17.01.2022].

²⁴⁴ "Iraq Natural Gas", **Worldometers**, <https://www.worldometers.info/gas/iraq-natural-gas/> [17.01.2022].

²⁴⁵ David Ramil Jalilvand, **Iran's gas exports: can past failure become future success?** (Oxford: University of Oxford The Oxford Institute for Energy Studies, 2013), 13.

²⁴⁶ **age**, 3.

²⁴⁷ "Despite sanctions, Iran's dry natural gas production grew steadily over the past 20 years", **U.S. Energy Information Administration**, <https://www.eia.gov/todayinenergy/detail.php?id=50276#:~:text=Despite%20international%20sanctions%2C%20Iran%20produced,the%20United%20States%20and%20Russia>. [15.01.2022].

3.3.3. Güney Koridoru (Azerbaycan)

Güney Koridoru ilk defa 2002 yılında tartışılmaya başlamıştır. Bu proje, Hazar Denizi'nde Şah (Shah) bölgesindeki doğal gaz miktarlarını AB üyelerine ulaştırarak, AB'nin Rusya'ya olan doğal gaz bağımlılığının azalmasını hedeflemiştir.²⁴⁸ Bu proje birbirine bağlı olan Güney Kafkasya boru hattı, Trans Anadolu doğalgaz boru hattı (TANAP) ve Trans Adriyatik boru hattı üzerinden Güneydoğu Avrupa ülkelerine doğal gaz getirmektedir.²⁴⁹

Buna rağmen Güney Koridoru'nun AB'nin en büyük gaz tedarikçisi olmasını engelleyen birkaç durum ortaya çıkmıştır:

1) AB'ye ihraç edilen doğal gaz miktarları yeterli değildir. Azerbaycan'ın doğal gaz üretimini artırma çabalarına rağmen AB'ye giden doğal gaz oldukça kısıtlıdır. Azerbaycan'ın kendi doğal gaz ihtiyaçlarını karşılaması, doğal gazın Gürcistan ile Türkiye'den geçmesi, bu ülkelerin doğal gazın belirli miktarlarını kendi ihtiyaçlarını karşılamak için kullanması gibi durumlar yıllık olarak Azerbaycan'ın AB'ye ek olarak sadece 3-8 bcm doğal gaz ihraç etmesine izin vermektedir.²⁵⁰ Önceki kısımlarda görüldüğü gibi AB'nin doğal gaz ihtiyaçları seneden seneye azalmasına rağmen hâlâ yüksektir.

2) Güney Koridoru birkaç ülkenin sınırından geçtiği için bu ülkeler, ihraç ve ithal edilen gaz miktarlarını tekel altına alabilmektedir. Başka bir deyişle bu ülkeler kendi egemenlik alanından geçen doğal gaz, başka bir ülkenin egemenlik alanına girmeden önce birinci ülke ikinci ülkeye daha pahalıya doğal gazı satabilmektedir. Rusya'dan Ukrayna'ya giden doğal gaz miktarları bu duruma örnek olarak gösterilebilir. 2009 yılına kadar Ukrayna bol miktarlarda sahip olduğu doğal gazı Avrupa'ya karşı siyasi araç olarak kullanmaktaydı.²⁵¹

3) TANAP'ın birkaç hissedarı vardır. Bunlar SOCAR (%58, Azerbaycan), BOTAŞ (%30, Türkiye) ve BP'dir (%12, İngiltere). SOCAR TANAP'ın en büyük hissedarı olarak TANAP'a dışarıdan başka doğal gaz tedarikçilerinin gaz tedarik etmesine karşı çıkmıştır. 2026 yılına kadar TANAP'ın tam kabiliyeti (yıllık olarak 31 bcm)

²⁴⁸ Goldthau, **age**, 14.

²⁴⁹ "The Southern Gas Corridor", **Trans Adriatic Pipeline**, <https://www.tap-ag.com/about-tap/the-big-picture/the-southern-gas-corridor> [11.1.2022].

²⁵⁰ Goldthau, **age**, 14.

²⁵¹ Goldthau, **age**, 14.

gerçekleşme de SOCAR bu boşluğu dolduracak başka tedarikçilerin müdahale etmesine izin vermemektedir.²⁵²

4) AB'nin Azerbaycan'ın havyar diplomasisi (caviar diplomacy) etkisi altında olduğuna yönelik eleştiriler mevcuttur. Uluslararası İnsan Hakları Federasyonu (FİDH), yıllardır Azerbaycan'ın en büyük doğal gaz müşterilerinden biri olan AB'nin, daha düşük fiyatta doğal gaz alabilme amacıyla, Azerbaycan'da yaşayan bireylerin ihlal edilen haklarını göz ardı etmesiyle AB'yi eleştirmiştir.²⁵³ Bu durumda AB'nin Güney Koridoru'nun gerçekleşmesine verdiği maddi destekler insan haklarının ihlal edilmesine verdiği destekler gibi algılanabilmektedir.

3.3.4. Orta Asya (Türkmenistan, Kazakistan ve Özbekistan)

Kazakistan'ın birkaç doğal gaz ithalatçısı vardır. Bunlar Rusya (%16), Çin (%36) ve Ukrayna'dır (%18).²⁵⁴ Kazakistan 2009 yılında doğal gaz tedarikçi olmuştur. Bu yılda Kazakistan'ın enerji sektörüne Çin, 13 milyar dolarlık yatırım sağlayarak kendisinin Kazakistan'daki nüfuz alanını genişletmiştir. Ayrıca bu dönemde Kazakistan'ın yabancı şirketlere uyguladığı yüksek vergiler ve ağır koşullar, bu şirketlerin Kazakistan'dan çekilmesine neden olmuştur.²⁵⁵

Türkmenistan'ın genel itibarıyla doğal gaz ihracatı yaptığı ülkelerin sayısı azdır. 2010 yılına kadar Türkmenistan'ın en büyük ithalatçısı Rusya idi; ancak Orta Asya-Çin boru hattının faaliyete geçmesiyle Türkmenistan'ın en büyük ithalatçısı Çin olmuştur.²⁵⁶ 2009 yılında inşa edilen Orta Asya-Çin boru hattı 10 yıllık bir dönem içinde Çin'e 270 bcm doğal gaz getirmiştir. Bu boru hattı Türkmenistan'dan başlayıp Özbekistan'ı ve Kazakistan'ı geçerek Çin'e her sene 55 bcm doğal gaz ihraç etmektedir. Çin'in doğal gaz ihracatlarına olan bağımlılığı 2017 yılında %57 iken 2020 yılında %75'e çıkmıştır. Çin'in seneden seneye artan enerji ihtiyacının en çok Türkmenistan

²⁵² Goldthau, age, 14.

²⁵³ "Azerbaijan is turning into a dictatorship-we shouldn't fall for its caviar diplomacy", **International Federation for Human Rights**, (13.08.2015), <https://www.fidh.org/en/region/europe-central-asia/azerbaijan/azerbaijan-is-turning-into-a-dictatorship-we-shouldn-t-fall-for-its> [11.1.2022].

²⁵⁴ "Reformation of the Gas Market in Kazakhstan: Major Problems and Legal Aspects", **GRATA International**, (25.01.2021), <https://gratanet.com/publications/gas-market-major-problems-and-legal-aspects> [18.01.2022].

²⁵⁵ Michael Ratner ve diğ., **Europe's Energy Security: Options and Challenges to Natural Gas Supply Diversification**, (Washington, Congressional Research Center, 2013), 21.

²⁵⁶ "Russia's Gazprom Resumes Buying Turkmen Gas After Three-Year Halt", **Radio Free Europe/Radio Liberty**, (16.04.2019), <https://www.rferl.org/a/russia-gazprom-turkmenistan/29883131.html> [18.01.2022].

tarafından karşılanacağı, başka bir deyişle Türkmenistan'ın Çin'e, AB'den daha çok doğal gaz tedarik edeceği öngörülmektedir.²⁵⁷

Özbekistan yıllık olarak 51 bcm doğal gaz üretilip 13-15 bcm doğal gaz ihraç etmektedir. Genel itibariyle Özbekistan; Çin'e, Rusya'ya, Kazakistan'a ve diğer Orta Asya ülkelerine doğal gaz ihraç etmektedir; ancak Özbekistan artık doğal gaz tedarikçisi olmamaya karar vermiştir. Bunun iki nedeni vardır:

1) Ulusal enerji ihtiyaçlarını karşılayabilmesi için diğer ülkelere giden doğal gaz miktarlarının durdurulması gerekmektedir.²⁵⁸

2) Kazakistan'da olduğu gibi doğal gazın ve diğer enerji kaynaklarının pahalılaşması protestolara neden olmuştur. Bu tarz bir memnuniyetsizliğin Özbekistan'da yaşanmaması için doğal gaz ihracatları durdurulmuştur.²⁵⁹

Türkmenistan, Kazakistan ve Özbekistan AB'ye doğal gaz tedarik edebilmektedir; ancak bu ülkeler daha çok doğu bölgelerine gaz tedarik etmeyi tercih etmektedir. Bunun iki nedeni vardır:

1) Bu ülkelerin Hazar Denizi'nden geçmesi gereken doğal gazın transitiyle ilgili yasal problemleri vardır.

2) Çin, bu ülkelerin kendisine daha çok doğal gaz tedarik etmesi için ülkelere baskı uygulamaktadır.²⁶⁰

3.3.5. Rusya Federasyonu

AB-Rusya arasındaki enerji ilişkileri 1970li yıllardan beri devam etmektedir. Rusya Soğuk Savaş döneminde, hiç bir gaz kesintisini yaşatmadan AB'nin üyelerine doğal gaz tedarik etmekte idi. 2006 ve 2009 yıllarında Rusya Ukrayna'yla gaz fiyatları ve nakli konusundaki anlaşmazlıklardan ve Ukrayna'nın Batı Avrupa ülkelerine siyasi anlamda yaklaşmasından dolayı ilk defa Rusya'dan AB'ye ihraç edilen doğal gaz miktarları durdurulmuştur. Bu gaz kesintisi en çok Doğu Avrupa ülkelerini

²⁵⁷ "Türkmenistan, Çin'in en büyük gaz tedarikçisi olacak", **Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı**, (16.07.2019), <https://ticaret.gov.tr/blog/ulkelerden-ticari-haberler/turkmenistan/turkmenistan-cinin-en-buyuk-gaz-tedarikcisi-olacak> [18.01.2022].

²⁵⁸ "Uzbekistan to cut gas exports amid domestic shortages", **Reuters**, (17.12.2020), <https://www.reuters.com/article/uzbekistan-gas-exports-idUSL8N2IX27R> [19.01.2022].

²⁵⁹ "Uzbekistan ends gas exports to China, abandons price increases at home", **eurasianet**, (10.01.2022), <https://eurasianet.org/uzbekistan-ends-gas-exports-to-china-abandons-price-increases-at-home> [19.01.2022].

²⁶⁰ Goldthau, **age**, 14.

etkilemekle birlikte artık Rusya'nın güvenilir doğal gaz tedarikçisi olarak görünmemesine neden olmuştur.²⁶¹

1990 yılında AB'de tüketilen enerji kaynaklarının %18,8'i doğal gazdan oluşmaktaydı. Bu oran 2005 yılında %22,5'e artmışken 2019 yılında %21,3'e inmiştir. Dolayısıyla görüldüğü üzere AB'nin doğal gaz ihtiyaçları 1990 yılından 2019 yılına kadar büyük ölçüde değişmemiştir.²⁶² AB'nin yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelmesine rağmen 2030 yılına kadar enerji kaynağı olarak doğal gaza ihtiyacı olacağı yönünde görüşler mevcuttur.²⁶³

Rusya, AB'ye ihraç ettiği doğal gaz miktarlarından önemli bir gelir (bütçesinin %50'si) elde etmektedir. AB üyeleri de bu ithalatlarla kendi enerji ihtiyaçlarını tatmin etmektedir.²⁶⁴ 2007 ile 2017 yılları arasında AB'nin maden kömür, ham petrol ve doğal gaz ihtiyaçları en çok Rusya tarafından karşılanmıştır. Bu 10 yıllık dönem içinde Rusya'dan ihraç edilen doğal gaz hemen hemen %38,7 oranında kalmıştır. 2007-2017 yılları arasında AB'de doğal gaz üretiminin azalması ve ithalatların artması, AB'nin bu ithalatlara bağımlılığının artmasına da neden olmuştur. Başka bir deyişle AB'nin doğal gaz ithalatlarına bağımlılığı 2007 yılından 2017 yılına kadar %14.8 artmıştır.²⁶⁵ Görüldüğü üzere ithalatların çoğu Rusya tarafından karşılandığından dolayı AB üyeleri en çok Rusya'ya bağımlıdır. Bu bağlamda 2014 yılında Rusya'nın Kırım'ı ilhakı AB üyelerini oldukça endişelendirmiştir; çünkü bu hareket 2006 ve 2009 yıllarında gaz kesintisine sebep olan Ukrayna'yla Rusya arasındaki anlaşmazlıkları hatırlatmıştır. Bu gaz kesintisi Ukrayna'yı etkileme amacıyla yapılmasına rağmen birçok AB üyesini de etkilemiştir.²⁶⁶ AB üyeleri yeni bir gaz kesintisine maruz kalmamak için çeşitli doğal gaz tedarikçilerini de göz önünde bulundurmaktadır.

²⁶¹ Goldthau, *age*, 9.

²⁶² "Final Energy Consumption", **Eurostat**, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Energy_statistics_-_an_overview#Primary_energy_production [10.01.2022].

²⁶³ Mohammad Houshisadat, "Persian Gulf Gas and LNG in the EU's Goals for Security of Gas Supply by 2030", **The Polish Quarterly of International Affairs**, s. 1 (2015): 17.

²⁶⁴ Nemanja Popovic, "The Energy Relationship Between Russia and the European Union", 1, **E-International Relations**, (24.02.2020), <https://www.e-ir.info/2020/02/24/the-energy-relationship-between-russia-and-the-european-union/> [09.01.2022].

²⁶⁵ "Energy production and imports", **Eurostat**, https://web.archive.org/web/20191019113648/https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Energy_production_and_imports#Production_of_primary_energy_decreased_between_2007_and_2017 [09.01.2022].

²⁶⁶ Popovic, *age*, 1.

Dünyadaki doğal gaz rezervlerinin %43'ünden fazlası Orta Doğu ülkelerinde bulunmaktadır. Bu doğal gaz miktarları AB'nin enerji ihtiyaçlarını karşılayabilmektedir;²⁶⁷ ancak bu coğrafyada olan ülkelerdeki siyasi istikrarsızlık ve sıkça dış güçlerin gerçekleştirdiği müdahaleler tedarik güvenliğine bir tehdit oluşturmaktadır.²⁶⁸

Akdeniz'in doğu kıyılarında bulunan ülkelerin (Lübnan, Mısır, Kıbrıs ve İsrail) doğal gaz miktarları AB'nin enerji güvenliğini pekiştirebilmektedir. 2017 ile 2042 yılları arasında bu ülkeler büyük miktarlarda doğal gaz ihraç edebilmektedir.²⁶⁹ Dolayısıyla bu ülkeler alternatif doğal gaz tedarikçileri olarak görülmektedir. ABD'nin LNG miktarları kısmen AB enerji ihtiyaçlarını karşılayabilmektedir; ancak AB'nin bu miktarları ABD'den ithal etmesi bu sefer ABD'nin siyasi baskılarına maruz kalma olasılığı da taşımaktadır. Başka bir deyişle bu ithalatlar siyasi özellikler taşımakla birlikte çok daha pahalıya satılmaktadır.²⁷⁰ AB'nin doğal gaz ihtiyaçları birçok alternatif doğal gaz tedarikçisi tarafından karşılanabilmektedir; ancak AB'nin enerji güvenliğine katkı sağlayabilen ve Akdeniz'in doğu kıyılarında bulunan ülkeler haricinde geri kalan tedarikçilerin; siyasi riskler taşıması, maliyetli sonuçlara yol açması ve bu bölgelerin siyasi anlamda istikrarsız bölgeler olması göz önünde bulundurulursa halen Rusya'nın AB'ye en ucuz ve en hızlı şekilde doğal gaz tedarik ettiği anlaşılmaktadır.²⁷¹

3.3.6. ABD

Genel itibariyle ABD'de üretilen doğal gazın çoğu, bu ülkenin kendi ulusal ihtiyaçlarını karşılamak için kullanılmaktadır. Buna rağmen doğal gazın bir kısmı ihraç edilmektedir. ABD doğal gazı iki şekilde ihraç etmektedir:

- 1) Doğal gaz boru hatları üzerinden diğer ülkelere ulaştırmaktadır.
- 2) LNG şeklinde gemiler üzerinden yurt dışına göndermektedir. 2000 yılına kadar ABD çok büyük miktarlarda doğal gaz ihraç etmemekle birlikte genel itibariyle Meksika'nın (%69) ve Kanada'nın (%31) pazarlarına göndermekteydi; ancak 2000 ile 2020 yılları arasında ABD'de üretilen ve Amerika kıtasının dışına ihraç edilen

²⁶⁷ Houshisadat, **age**, 10.

²⁶⁸ Popovic, **age**, 3.

²⁶⁹ Ruble, **age**, 351.

²⁷⁰ Popovic, **age**, 3.

²⁷¹ Popovic, **age**, 3.

doğal gaz miktarlarının arttığı görülmektedir.²⁷² 2016 yılından itibaren AB, ABD’den doğal gaz ihraç etmektedir. 2018 yılında ABD Başkanı Donald Trump ve Avrupa Komisyonu Başkanı Jean-Claude Juncker’ın gerçekleştirdikleri görüşmenin sonucunda ABD’den AB’ye ithal edilen LNG miktarlarının artmasını öngören ortak bir bildirim yapılmıştır. Bu bildirimle AB’nin tümü bu yeni gelen miktarlardan faydalanmasına rağmen en çok Fransa’nın, Polonya’nın, Litvanya’nın, Malta’nın, Portekiz’in, Yunanistan’ın, Belçika’nın ve Hollanda’nın faydalanması öngörülmektedir.²⁷³ Bu bağlamda AB-ABD enerji ilişkilerinde en fazla doğal gaz ticaretinin ilk defa 2019 yılında yapıldığı kaydedilmiştir. Kasım 2019 yılında, toplam 3 bcm doğal gaz ihraç edilmiştir. 2020 yılında bu rakamlar 24 bcm’ye çıkmıştır. Başka bir deyişle AB’nin Rusya’ya olan doğal gaz bağımlılığının azalması amacıyla AB seneden seneye ABD’den doğal gaz ihracatlarının artırılmasına önem vermektedir. Dolayısıyla önümüzdeki yıllarda da ABD’den AB’ye ihraç edilen doğal gaz miktarlarının artabileceği öngörülmektedir;²⁷⁴ ancak 2019 yılında ABD, en fazla AB’ye doğal gaz ihraç etmesine rağmen 2020 yılında Çin’in LNG tariflerinin %25’ten %10’a azaltması ve Hindistan’ın günlük olarak 0.1 bcf (milyar kübik kadem), Japonya’nın ise 0.2 bcf LNG ithalatlarının artması Avrupa’dan daha çok Asya’nın en büyük ABD ithalatçısı olmasına yol açmıştır.²⁷⁵

Ayrıca 2018 yılında yapılan ortak bildirinin, dolaylı olarak AB’nin Rusya’ya olan doğal gaz bağımlılığını azaltmaya yönelik oluşturulmasına rağmen sadece AB’nin belirli üyelerinin ithal ettiği doğal gaz miktarlarının artmasını öngörmektedir.

Önceki kısımda belirtildiği gibi ABD kısmen AB’nin enerji ihtiyaçlarını karşılayabilmesine rağmen AB’nin ABD’den doğal gaz ithal etmesi, AB’yi ABD’nin siyasi baskılarına maruz kalma riskine sokmaktadır.

²⁷² “Natural gas explained”, **U.S. Energy Information Administration**, (12.05.2022) <https://www.eia.gov/energyexplained/natural-gas/imports-and-exports.php> [13.01.2022].

²⁷³ “EU-U.S. LNG TRADE U.S. liquefied natural gas (LNG) has the potential to help match EU gas needs”, **European Commission**, 1, https://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/eu-us_lng_trade_folder.pdf [13.01.2022].

²⁷⁴ **age**, 1.

²⁷⁵ “Asia became the main export destination for growing U.S. LNG exports in 2020”, **U.S. Energy Information Administration**, (15.03.2021), <https://www.eia.gov/todayinenergy/detail.php?id=47136> [13.01.2022].

3.3.7. Ukrayna İşgalinin Etkileri ve AB'nin Aldığı Önlemler

Daha önceki kısımlarda belirtildiği gibi Rusya AB'nin en büyük doğal gaz tedarikçisiydi; ancak Rusya'nın Ukrayna işgali Avrupa'da doğal gaz arz güvenliği ile ilgili bazı riskler getirmiştir. Savaşın önce dahi AB, Rusya'dan gelen petrol ve kömür ithalatlarının azaltılması kararını almıştır. 2022 yılında Rusya'dan AB'ye giden doğal gaz miktarı ise %60'a kadar azalmıştır. AB'nin Rusya'ya enerji alanında uyguladığı yaptırımlar, ambargolar veya enerji iletim altyapısının zedelenmesi bu oranın daha da azalmasına yol açabilmektedir.²⁷⁶

Daha önce değinildiği gibi AB, “Yeşil Mutabakat”, “REPowerEU” ve “Güvenli Kış İçin Gaz Tasarrufu Planları” ile uzun vadede Rusya'ya olan enerji bağımlılığını azaltarak enerji güvenliğini sağlamayı öngörmüştür; ancak AB'nin kısa vadede uygulayacağı politikalara da bakılması gerekmektedir.

IMF'nin analizlerine göre bu gaz tedarik krizinin yarattığı yıkıcı etkiler kısa vadeli olarak azaltılabilmektedir. Örneğin Norveç, Afrika ülkeleri ve Azerbaycan'dan 2022 yılında yıllık olarak 10 bcm gaz ithal edebilmektedir. 2023 yılında ise Norveç-Polonya arasında inşa edilmesi öngörülen Baltık Boru Hattı (The Baltic Pipeline) ile yıllık olarak 10 bcm daha fazla gaz tedarik etmeyi hedeflemektedir.²⁷⁷ Bununla birlikte 2022 yılında toplam 55 bcm LNG ithal edilmesi beklenmektedir. 2022 yılının kış aylarında AB'nin LNG kapasitesinin hafifçe artırarak İsrail ve Mısır'la yaptığı sözleşmeler, LNG ithalatının 2023 yılının ilk yarısında daha da artmasını öngörmektedir.

Bununla birlikte AB'nin üyeleri de ulusal politikalarına değişiklikler getirerek, örneğin elektrik tüketiminin azaltılması veya Hollanda'nın doğal gaz sahası olan Groningen'in kapatılmasının ertelenmesi, Finlandiya'da nükleer santralinin çalıştırılması ve en önemlisi AB'nin yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımının artırılması gibi önlemler ile kısa vadede gerekli enerji ihtiyaçlarını karşılayabilmektedir.²⁷⁸

²⁷⁶ Gabriel Di Bella, ve diğ., “Natural Gas in Europe The Potential Impact of Disruptions to Supply”, **International Monetary Fund**, (2022): 6.

²⁷⁷ Bella, **age**, 12.

²⁷⁸ **age**, 13 - 14.

Bütün bunların ışığında Kuzey Akım 2 üzerine yapılan tartişmalar daha da önemli hale gelmiştir. Kuzey Akım 2 boru hattının AB'nin enerji politikasında yer aldığı konum ve AB üyelerinin projeye yönelik jeoekonomik yaklaşımlarının daha iyi bir şekilde anlaşılabilmesi için bu veriler kullanılacaktır.

4. AVRUPA BİRLİĞİ’NİN ENERJİ POLİTİKASINDA KUZEY AKIM 2 PROJESİNİN YERİ VE JEOKONOMİK YAKLAŞIMLAR

Avrupa Birliği enerji politikasının tarihsel gelişimi bölümünde görüldüğü gibi AB üyeleri farklı tarihlerde, farklı enerji kaynaklarına önem vermekteydi. 2020’li yıllar dönemi için ise AB’nin boru hatlarından edindiği ve LNG şeklinde ithal ettiği doğal gazın ihtiyacının artacağı öngörülmektedir. Diğer bir ifadeyle doğal gaz üretiminin yanı sıra kömür ve nükleer enerji kaynakları kullanımının azalışının ve yenilenebilir enerji kaynakları kullanımının artışının, AB’nin bu gazları kullanmaya devam etmesine sebep olacağı öngörülmektedir;²⁷⁹ fakat LNG şeklinde edinilen gazın soğutulmasıyla bu gazdan edinilen miktarların bir kısmının azalıp kaybedilen kısımların telafi edilmesi için daha çok doğal gazın çıkarılması gerekmektedir. Dolayısıyla mevcut olan boru hatlarından edinilen doğal gaz ile karşılaştırıldığında LNG şeklinde edinilen gaz daha fazla karbon emisyonuna sebep olmaktadır.²⁸⁰ Dolayısıyla LNG şeklinde edinilen doğal gazın yarattığı olumsuz etkileri ortadan kaldırmak için karbonsuzlaşması gerekmektedir. Karbonsuzlaşma politikasının izlenmemesi halinde 2030’lu yıllarda AB’de doğal gaz talebinin azalması ve 2040’lı yıllarda bu azalışın hızlanması beklenmektedir.²⁸¹

Bu beklentiye rağmen AB’nin, Yeşil Mutabakat’ta belirlenen 2030 ve 2050 hedeflerine ve sıfır emisyon ulaşana kadar boru hatlarından gelen doğal gazla bağlı olacağı bilinmektedir. Avrupa Birliği’nin tedarik seçenekleri bölümünde AB’nin doğal gaz ihtiyaçlarının hangi tedarikçilerden; ne ölçüde karşılanabileceği görülmüştür. Buna dayanarak AB’nin doğal gaz ihtiyacının en ucuz ve en hızlı şekilde Rusya

²⁷⁹ Jonathan Stern, “The role of gases in the European energy transition”, **Russian Journal of Economics**, c. 6, s. 4 (2020): 391.

²⁸⁰ Jonathan Stern, “Challenges to the Future of LNG: decarbonisation, affordability and profitability”, **Oxford Institute for Energy Studies**, (2019): 29.

²⁸¹ Stern, **age**, (2020): 391.

tarafından temin edilebildiği tespit edilmiştir; ancak Rusya'nın Ukrayna işgalinden sonra AB, Rusya'ya olan doğal gaz bağımlılığını sonlandırmaya yönelik farklı önlemler almıştır. Bunlardan en etkili olan önlemler arasında “REPowerEU” ve “Güvenli Kış İçin Gaz Tasarrufu Planları” yer almaktadır. Dolayısıyla Rusya'nın agresif davranışları, AB'nin LNG gibi alternatif enerji kaynakları aramasına neden olmuştur.

Rusya tarih boyunca farklı boru hatları üzerinden AB'ye doğal gaz tedarik etmekteydi. Görüleceği üzere bu boru hatlarının her birinin jeoekonomik özellikleri hakkında farklı görüşler mevcut olmasına rağmen Kuzey Akım 2 boru hattının jeoekonomik nitelikleri kadar tartışılmamıştır. Kuzey Akım 2 projesinin AB üyeleri arasında neden bu kadar tartışmalı bir konu haline geldiğinin anlaşılabilmesi için ilk önce Rusya'dan AB'ye giden bu projenin önceki boru hatlarının genel özelliklerinin incelenmesi gerekmektedir. Dolayısıyla bu bölümün ilk kısmında tarih boyunca Rusya'dan AB'ye giden doğal gaz boru hatlarının neler olduğuna, bunların neden AB üyeleri arasında gerilim oluşturduğuna, hangi gerekçelerle inşa edildiğine ve neden bu boru hatlarının Kuzey Akım 2 boru hattının alternatifi olarak kullanılmadığına bakılacaktır.

Bölümün ikinci kısmında Kuzey Akım 2 projesi fikrinin ortaya çıkmasına sebep olan tarihi olaylar, projenin genel özellikleri, projenin neden jeoekonomik bağlamda değerlendirilmesi gerektiği, son olarak projenin muhaliflerinin ve taraftarlarının kimler olduğu ve bunların projeye yönelik temel argümanlarının neler olduğu incelenecektir.

Bölümün üçüncü ve son kısmında karşılıklı bağımlılık teorisi çerçevesinde bu projenin muhaliflerinin ve taraftarlarının projeye yönelik argümanları incelenerek etkilenme derecesi ve hassasiyet derecesi belirlenecektir.

4.1. Kuzey Akım 2 Projesinden Önceki Projeler

Kuzey Akım 2 boru hattının neden AB üyeleri arasında bu kadar gerilim oluşturduğunun daha iyi bir şekilde anlaşılabilmesi için ilk önce bu boru hattından önce inşa edilen ve Rusya'dan AB'ye giden boru hatlarının genel özelliklerinin irdelenmesi gerekmektedir. Bu bakımdan söz konusu boru hatlarının; inşa edilme sebepleri, geçirdikleri tarihsel süreç, AB üyelerine doğal gaz tedarik edebilme kapasitesi ve AB üyelerinin bu boru hatlarına yönelik yaklaşımları incelenecektir.

Görüleceği üzere Urengoy-Pomary-Uzhhorod boru hattı başta olmak üzere Kuzey Akım 2 projesine kadar Rusya'dan AB'ye giden tüm boru hatlarının AB'ye belirli bir ölçüde zarar getirdiği ve tehdit oluşturduğu kanısında olan taraflar vardır. Bu ülkeler her bir boru hattının belirli jeoekonomik ve jeopolitik özelliklere sahip olduğunu ileri sürmektedir.

Rusya'nın bu boru hatlarını kendi jeostratejik hedeflerini gerçekleştirmek için kullandığını ileri süren AB üyeleri, son yıllarda en fazla Kuzey Akım 2 projesinin getirebileceği olası yıkıcı sonuçlara odaklanmaktadır. Dolayısıyla bu bölümün sonraki kısmında bu projenin genel özellikleri irdelenip neden önceki boru hatlarıyla karşılaştırıldığında daha büyük gerilim yarattığı sorusuna cevap bulunmaya çalışılacaktır.

Bu çalışmada Rusya ile AB üyeleri arasındaki jeoekonomik ilişkiler incelenmiştir. Bu sebeple bu bölümde sadece Rusya'dan AB'ye giden doğal gaz boru hatları olan Urengoy-Pomary-Uzhhorod, Kuzey Akım 1, Yamal Avrupa, Güney Akım, TürkAkım ve Kuzey Akım 2 boru hatları incelenecektir. Mavi Akım, daha çok Rusya ile Türkiye arasındaki doğal gaz nakliyle ilgili olduğundan bu çalışmaya dahil edilmeyecektir. Nabucco boru hattı, Rusya'dan AB'ye giden bir boru hattı olmadığı için değerlendirilmeyecektir.

4.1.1. Urengoy-Pomary-Uzhhorod Boru Hattı

1970'li yıllarda yaşanan petrol krizleri AT üyelerinin enerji tedarikçilerini çeşitlendirmesine neden olmuştur. Sovyet doğal gaz rezervlerin bol miktarlarda bulunması, düşük ücrette ve üyelerin kabul edebileceği koşullar altında olması, Orta Doğu ve Afrika ülkelerine olan enerji bağımlılığının azalma isteği; AT'nin doğal gaz tedarikçisi olarak Rusya'ya yönelmesine neden olmuştur.²⁸² Dolayısıyla Urengoy-Pomary-Uzhhorod boru hattı 1983 yılında inşa edilmiştir. Bu boru hattı Batı Sibirya bölgelerinde bulunan doğal gaz stoklarını Avrupa'ya göndermektedir. Yıllık olarak 32 bcm doğal gaz ihraç etme potansiyeline sahip olan bu boru hattı²⁸³ Rusya, Ukrayna, Slovakya üzerinden Avusturya'nın Baumgarten gaz santraline doğal gaz getirmektedir; ancak Rusya, Polonya'nın ve Doğu Almanya'nın bu boru hattını

²⁸² Maksym Bielawski, "Energetics in Kremlin's geopolitics" **Razumkov Centre**, (30.12. 2020), <https://razumkov.org.ua/en/articles/energetics-in-kremlins-geopolitics> [01.02.2022].

²⁸³ "Urengoy-Pomary-Uzhgorod Gas Pipeline", **Global Energy Monitor**, (24.08.2022), https://www.gem.wiki/Urengoy-Pomary-Uzhgorod_Gas_Pipeline [29.08.2022].

tekelleri altına alabilme potansiyelini gördüğü için ve ayrıca alternatif bir rotanın oluşturulmasının Rusya'nın Doğu Avrupa ülkelerindeki nüfuz alanının artmasına neden olabileceğini göz önünde bulundurarak, boru hattının sıkı Sovyet kontrolü altında olan Çekoslovakya'dan geçmesine karar verilmiştir.²⁸⁴ Ayrıca Bu dönemde ABD Devlet Başkanı Ronald Reagan bu boru hattının gerçekleştiği ve faaliyete geçtiği takdirde AT üyelerinin Rusya'ya enerji bağımlılığının artıp askeri güvenliğinin azalacağını ileri sürerek Rusya'ya ekonomik yaptırımlar uygulamıştır. Buna rağmen ABD'nin uyguladığı yaptırımları göz ardı eden İtalya, Almanya, İngiltere ve Fransa; Rusya'yla enerji ilişkilerini sürdürmeye devam etmiştir.²⁸⁵

Bu boru hattının inşaatından itibaren birkaç aksilik yaşanmıştır. Örneğin, 2007 yılında boru hattının bir kısmı patlamıştır. Borunun 30 metrelik bir kısmı zedelenmiştir; ancak bu durum, gaz ithalatçılarına gelen doğal gaz miktarlarının azalmasına sebep olmamıştır..²⁸⁶

Görüldüğü gibi Urengoy-Pomary-Uzhhorod boru hattı Rusya'dan AB'ye çok yüksek miktarda doğal gaz getirmemektedir. Ayrıca bu boru hattının teknik sorunları Kuzey Akım 2 boru hattının bir alternatifi olarak kullanılmasına engel oluşturmaktadır. Bununla birlikte bu boru hattının hayata geçirildiği yıllarda jeopolitik ve jeoekonomik amaçlara sahip olduğunu ileri süren görüşler de mevcuttur. Bu bağlamda Kuzey Akım 2 projesinden önce bile Rusya'nın AB'ye yayılmacı politikalar izlemesinden endişelenen taraflar görülmüştür.

4.1.2. Kuzey Akım 1 Boru Hattı

Önceki bölümlerde belirtildiği gibi 1990 ile 2010 yılları arasında AB'nin doğal gaz tüketiminde artış, petrol ve kömür tüketiminde ise azalma kaydedilmiştir. Zira önceki dönemlerde görüldüğü üzere AB özellikle 1990'lı yıllardan itibaren çevreyi koruyacak enerji politikaları izlemektedir. Bunu yapabilmesi için kömür ve petrol yerine yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımının artmasına odaklanmaktadır. Doğal gazın ve nükleer enerjinin petrol ve kömürle karşılaştırıldığında çevreye çok daha az zarar vermesi sebebiyle bunlar hâlâ önemli enerji kaynakları olarak kullanılmaktadır.

²⁸⁴ Maciej Zaniewicz, "New Gas Pipeline Geopolitics in Central and Eastern Europe" (Rapor, Warsaw Institute, 2019), 3.

²⁸⁵ Bielawski, *age*.

²⁸⁶ Natalya Zinets, "Blast hits Ukraine gas pipeline", **Reuters**, (07.05.2007), <https://www.reuters.com/article/uk-ukraine-gas/blast-hits-ukraine-gas-pipeline-idUKL0734030120070507?edition-redirect=uk> [01.02.2022].

Bu dönemde AB'nin doğal gaz ihtiyaçlarını karşılamak ve aynı zamanda kâr etmek amacıyla Avrupa'ya farklı şekillerde doğal gaz tedariğini ulaştırmayı hedefleyen Rus şirketi Gazprom,²⁸⁷ Kuzey Akım 1 boru hattını 1997 yılında Fin şirketi Neste Oil'in müşterek girişiminden başlatmaya karar vermiştir; ancak Neste Oil'in bu projeden çekilmesi 1997 yılında projenin başlatılmamasına neden olmuştur. Dolayısıyla Eylül 2005 yılında, bu proje Gazprom ve Alman şirketleri E.ON ve BASF tarafından üstlenilmiştir.²⁸⁸ Nisan 2010 yılında Kuzey Akım 1 boru hattının Baltık Denizi'ndeki inşaatı başlatılıp 2012 yılında tamamlanmıştır. Gazprom bu boru hattının uluslararası anlaşmalara atıfta bulunarak her ülkenin münhasır ekonomik bölgelerine, kara sularına saygı duyarak çevreye zarar vermediğini savunmuştur.²⁸⁹

1224 kilometre uzunluğunda olan bu boru hattının Rusya'nın Vyborg bölgesinden başlayıp Almanya'nın Lubmin bölgesine yıllık olarak 27.5 bcm doğal gaz getirmesi öngörülmüştür; ancak bu boru hattının deniz üzerinden geçmesi, başka bir deyişle Belarus, Ukrayna, Slovakya ve Polonya üzerinden geçmemesi özellikle Doğu Avrupa ülkeleri arasında büyük bir siyasi gerginlik oluşturmuştur; çünkü bu boru hattı bu ülkelerin üzerinden geçseydi transit rolü değişmeyecekti. Dolayısıyla Rusya'nın bu ülkelerle olan anlaşmazlıkları ortadan kaldırmaya yönelik doğal gazı kesintiye uğratması gibi hareketler, hem Rusya'nın ticari ortaklarına zarar vermiş hem de bu ülkeleri cezalandırmış olacaktır; ancak boru hattının deniz üzerinden geçmesi, Rusya'nın Batı Avrupa ülkelerini etkilemeden Doğu Avrupa ülkelerinin doğal gazını kesintiye uğratması imkânı vermiş olmaktadır.²⁹⁰ Ayrıca Avrupa Parlamentosu Dilekçe Komisyonu Başkanı gibi siyasetçiler, Avrupa'nın Rusya'ya enerji bağımlılığının artmasının güvenliğe tehdit oluşturacağını, bunun yanında Avrupa'da Rusya'nın nüfuz alanının genişlemesiyle birlikte Baltık Denizi'nde çevre sorunlarının oluşabileceğini ileri sürmüştür.²⁹¹

²⁸⁷ Chi Kong Chyong, Pierre Noël, David M. Reiner. "The Economics of the Nord Stream Pipeline System"(Çalışma Belgesi, Cambridge Working Paper in Economics, 2010), 2.

²⁸⁸ Stefan Lochner, David Bothe, "From Russia with Gas An analysis of the Nord Stream pipeline's impact on the European Gas Transmission System with the Tiger-Mode" (Çalışma Belgesi, Institute of Economics at the University of Cologne, 2007), 1.

²⁸⁹ "Nord Stream", **Gazprom**, <https://www.gazprom.com/projects/nord-stream/> [06.02.2022].

²⁹⁰ **age**, 2.

²⁹¹ Judy Dempsey, "Gas pipeline under the Baltic faces many hurdles", **The New York Times**, (06.03.2008), <https://www.nytimes.com/2008/05/06/world/europe/06iht-pipeline.4.12622476.html> [04.02.2022].

Kuzey Akım 1 boru hattının inşaatı bitmeden önce bile bu projenin AB enerji güvenliğine ve Doğu Avrupa ülkelerinin ekonomilerine yönelik tehdit oluşturabileceğini, çevreye zarar verebileceğini düşünen siyasetçiler boru hattının tamamlanmaması ve faaliyete geçmemesi gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Dolayısıyla bazı ülkeler bu projenin jeoekonomik ve jeopolitik özellikler taşıdığını ifade etmişlerdir.

4.1.3. Yamal Avrupa Boru Hattı

1970’li ve 1980’li yıllarda Sovyetler Birliği’nin doğal gaz ihracatının bir kısmının doğuya yönlendirmesine rağmen büyük bir kısmı Ukrayna’dan geçmiştir. Ukrayna’nın ekonomisi büyük enerji miktarları gerektirdiğinden dolayı bu ülkenin kendisi de büyük bir doğal gaz tüketicisi olmuştur; ancak Ukrayna’nın doğal gaz ücretlerini karşılayamaması Rusya ile Ukrayna arasında doğal gaz konusundaki anlaşmazlıklara, her iki devletin diğerini tehdit etmesine, doğal gazın kesintiye uğratılmasına ve bu olayın siyasi bir boyut kazanmasına neden olmuştur. Bu iki ülke arasındaki siyasi gerginlik, Rusya’nın alternatif yollar üzerinden AB ülkelerine doğal gaz tedarik etme çabalarında olmasına neden olmuştur. Dolayısıyla 1994 yılında Rusya, Yamal-Avrupa projesini başlatmıştır.²⁹² 1994 yılında başlatılan ve 2006 yılında inşaatı tamamlanan Yamal Avrupa boru hattı Rusya’dan başlayarak, Belarus ve Polonya üzerinden Almanya’ya varmaktadır. 4107 kilometre uzunluğunda olan bu boru hattı yıllık olarak 33 bcm doğal gaz AB üyelerine getirmektedir.²⁹³

Rusya bu boru hattının inşaatıyla Ukrayna’yı transit rolünden mahrum bırakma amacından ziyade Avrupa pazarlarına ek doğal gaz miktarlarını getirmeyi hedeflediğini vurgulamıştır. Belarus ise hem ulusal doğal gaz alt yapısının restore edilmesine zemin hazırlayacağı hem de bu gaz akışlarından transit gelir kazanabileceği için projeye olumlu yaklaşmıştır. Polonya da bu transit gelirlere ihtiyacı olduğundan dolayı boru hattının inşaatını ve işletilmesini onaylamıştır.²⁹⁴

Bu boru hattı yıllardır Avrupa tüketicilerine doğal gaz tedarik etmekteydi; ancak 21 Aralık 2021 tarihinden itibaren Batı Avrupa ülkeleri bu projeyi, Rusya’nın

²⁹²Jae-Seung Lee, Daniel Connolly, “Pipeline Politics between Europe and Russia: A Historical Review from the Cold War to the Post-Cold War”, **The Korean Journal of International Studies**, c. 14, s. 1 (2016): 115.

²⁹³“Yamal-Europe Gas Pipeline”, **Hydrocarbons Technology**, <https://www.hydrocarbons-technology.com/projects/yamal-europegaspipe/> [07.02.2022].

²⁹⁴ Lee, Connolly, **age**, 115-116.

Almanya'ya baskı uygulamasıyla eleştirmiştir; çünkü Rusya, Kuzey Akım 2 projesinin Almanya tarafından onaylanması ve faaliyete geçmesine izin verilmesi amacıyla Almanya'ya giden doğal gaz miktarlarını geri çekerek Polonya'ya yönlendirmiştir. Ayrıca Rusya'nın doğal gaz ücretlerini artırması, Avrupa tüketicilerinin Rusya'dan gelen doğal gazdan uzaklaşmasına ve birikmiş gaz rezervlerini kullanmasına neden olmuştur.²⁹⁵ Ukrayna sınırındaki Rusya-NATO/Ukrayna arasındaki gerilimin artması, bu rezervlerin daha çok azalmasına neden olabilmektedir.²⁹⁶

Görüldüğü gibi Yamal Avrupa boru hattının inşa edildiği yıllarda olası jeopolitik ve jeoekonomik özellikler taşıyıp taşımadığıyla ilgili tartışmalar mevcuttu. Günümüzde bu tartışmaların içeriğinin çok fazla değişmediği anlaşılmaktadır. Başka bir deyişle Kuzey Akım 2 projesinin faaliyete geçmesi için Rusya'nın, Yamal Avrupa boru hattını jeoekonomik özellikler taşıyan bir araç olarak kullandığını ileri süren görüşler mevcuttur.

4.1.4. Güney Akım Boru Hattı

Güney Akım boru hattı ilk defa 23 Haziran 2007 tarihinde İtalyan Eni şirketinin müdürü Paolo Scaroni ve Gazprom Başkan Yardımcısı Alexander Medvedev'in bir mutabakat zaptı imzalamasıyla gündeme getirilmiştir. Yıllık olarak 31 bcm kapasiteye sahip olan bu boru hattının; Rusya'nın Beregovaya kentinde başlayarak Karadeniz'i geçip Bulgaristan'ın Varna kentine, kalan kısmının ise Sırbistan üzerinden Macaristan'a, Slovenya'ya ve Avusturya'ya doğal gaz getirmesi öngörülmüştür.²⁹⁷

Sözde Gazprom ve Eni'nin ortak projesi olmasına rağmen Güney Akım, büyük ölçüde Rusya tarafından yönlendirilmekte, özellikle projeyi Rusya'nın stratejik çıkarları için kritik derecede önemli bulan Cumhurbaşkanı Vladimir Putin tarafından yürütülmektedir. Aslında proje, AB'nin 2004 yılında tedarik kaynağı ve rota çeşitlendirmesi için “Nabucco'ya öncelikli projeyi belirleme hakkı verme” kararının ardından oluşturulmuştur.²⁹⁸ Bu karar ile Rusya'ya olan enerji bağımlılığının

²⁹⁵ Vladimir Soldatkin, “Yamal-Europe Russian gas link at a halt after hints of westbound flows”, (02.02.2022), **Reuters**, <https://www.reuters.com/business/energy/gas-flows-europe-halted-again-via-yamal-pipeline-after-short-resumption-2022-02-02/> [09.02.2022].

²⁹⁶ Georgi Gotev, “Eastbound gas flows resume on Russian Yamal-Europe pipeline”, **Euractiv**, (03.02.2022), <https://www.euractiv.com/section/energy/news/eastbound-gas-flows-resume-on-russian-yamal-europe-pipeline/> [09.02.2022].

²⁹⁷ Zeyno Baran, **Security Aspects of the South Stream Project**, (Washington D.C.: Center for Eurasian Policy Hudson Institute, 2008), 1.

²⁹⁸ **age**,1.

azaltılması amacıyla AB'nin Hazar Denizi'nde Rusya tarafından kontrol edilmeyen bölgelerde bulunan doğal gaz miktarlarını Nabucco boru hattı üzerinden Avrupa pazarlarına getirebilmesi hedeflenmiştir. Güney Akım'ın rotasının Nabucco'nunkiyle neredeyse aynı olması, Güney Akım'ın aslında Nabucco'nun Avrupa pazarlarına doğal gaz ulaştırmasını engellemesi için ve Rusya'nın hâlâ AB'nin en büyük gaz tedarikçisi olarak kalması için inşa edildiğini düşündürmüştür.²⁹⁹ Bazı AB üyeleri bu projenin Rusya'nın Ukrayna'daki rolünü güçlendirebileceğini ileri sürmüştür.³⁰⁰ AB'nin bu projenin faaliyete geçmemesi ve dolayısıyla AB enerji güvenliğinin zedelenmemesi için projenin, gaz boru hattına üçüncü taraf erişimi için daha katı gereksinimler getiren AB'nin Üçüncü Enerji Paketi (Third Energy Package) kurallarına uygun olmadığını ileri sürülmüştür. Başka bir deyişle Gazprom'un başka bir Güneydoğu Avrupa ülkesini Güney Akım boru hattına dahil etmeye çalıştığı her seferde AB, Üçüncü Enerji Paketi kurallarına atıfta bulunarak Rusya'nın bu tarz hamleler yapmasını engellemeye çalışmıştır. Dolayısıyla Rusya, 2014 yılında Güney Akım projesini iptal etmiştir.³⁰¹

Güney Akım boru hattının önceki boru hatları gibi AB enerji politikasına yönelik tehdit oluşturduğu düşünülmüştür; ancak bu boru hattında devlet müdahalesinin, önceki boru hatlarıyla karşılaştırıldığında daha çok olduğu görülmüştür. Dolayısıyla Güney Akım boru hattının da jeopolitik nitelikler taşıdığı söylenebilmektedir.

4.1.5. TürkAkım Boru Hattı

2014 yılında Güney Akım boru hattı iptal edildikten sonra Rusya, Türkiye-Yunanistan sınırında başka bir gaz merkezi oluşturmayı hedeflediğini ileri sürmüştür. Rusya Cumhurbaşkanı Vladimir Putin, AB'nin Güney Akım projesinin gerçekleştirilmesine karşı çıkmasının Rusya'nın enerji ilişkilerini, farklı yerlerde geliştirmeye yönlendirmesine neden olduğunu ifade etmiştir. Dolayısıyla 2014 yılında Rusya'nın Anapa kasabasından başlayarak Türkiye'deki Kıyıköy'e ulaşan, 930 kilometrelik uzunluğa ve yıllık 31 bcm doğal gaz kapasitesine sahip olan TürkAkım boru hattının inşaatı başlatılmıştır.³⁰² TürkAkım iki tane boru hattından oluşmaktadır. Bir tanesi

²⁹⁹ **age**, 1-3.

³⁰⁰ Svein S. Andersen, Andreas Goldthau, Nick Sitter, **Energy Union: Europe's New Liberal Mercantilism?**, (London: Palgrave Macmillan, 2016), 117.

³⁰¹ **age**, 117-118.

³⁰² "Russia drops South Stream gas pipeline plan", **BBC**, (01.12.2014), <https://www.bbc.com/news/world-europe-30283571> [17.02.2022].

Türkiye'ye diğeri ise Bulgaristan üzerinden Sırbistan'a ve Macaristan'a doğal gaz tedarik etmektedir.³⁰³ Güney Akım gibi TürkAkım da AB üyelerine doğal gaz miktarlarının artmasını hedeflemiştir. Bu projenin farklı doğal gaz tedarikçilerinin AB pazarlarına ulaşmasını engelleyerek Rusya'nın bu pazarlardaki konumunu güçlendirmek ve sonuç olarak Rusya'dan Ukrayna'ya giden doğal gaz akışını azaltmak amacıyla yapıldığına dair tartışmalar vardır.³⁰⁴ Bu boru hattının Güney Akım boru hattıyla aynı istikamette olmasının Ukrayna'yı transit rolünden mahrum bıraktığı ve Rusya'nın özellikle Güneydoğu Avrupa'daki konumunun tekelleşmesine yol açtığı yönünde şüpheler vardır.³⁰⁵

Dolayısıyla TürkAkım'ın, Güney Akım'dan daha güvenli alternatifi olarak görünmesine rağmen bu projenin Rusya'nın gizli ajandalarını barındırdığı kanısında olan taraflar mevcuttur; çünkü bu boru hattı, dolaylı olarak AB pazarlarına doğal gaz tedarik etmesine rağmen Güneydoğu Avrupa'da Rusya'nın konumunun güçlenmesine, Ukrayna'yı transit rolünden mahrum bırakmasına ve başka bir perspektiften bakıldığında AB'nin enerji güvenliğini tehdit etmesine neden olabilmektedir.

4.2. Kuzey Akım 2 Projesinin Jeoekonomik İçeriği

SSCB'nin dağılmasından itibaren Ukrayna-Rusya gaz ilişkileri, siyasi ve ekonomik tavizler için devam eden bir pazarlık süreci ile karakterize edilmiştir. Bu sebeple 1990'lar ve özellikle 2000'lerin başından itibaren Rusya, ihracat rotalarını çeşitlendirmek ve Ukrayna'dan geçen gaz hacmini azaltmak için çalışmıştır.³⁰⁶ Rusya, eski Alman Şansölyesi Gerhard Schröder gibi nüfuzlu bireylerle iyi ilişkiler geliştirerek, Rus şirketi Gazprom'un bu projeleri gerçekleştirmesine kolaylıklar sağlamıştır. Örneğin 2006 yılında Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin Schröder'le

³⁰³ "Turkey, Russia launch Turkish Stream pipeline carrying gas to Europe", **Euractiv**, (09.01.2020), <https://www.euractiv.com/section/energy/news/turkey-russia-launch-turkish-stream-pipeline-carrying-gas-to-europe/> [18.02.2022].

³⁰⁴ Luca Franza, "From South Stream to Turk Stream: Prospects for rerouting options and flows of Russian gas to parts of Europe and Turkey", **Clingendael International Energy Programme**, https://www.clingendaelenergy.com/inc/upload/files/CIEP_paper_2015-05_web_1.pdf, (2015): 14.

³⁰⁵ Alexy Zender, "Turkish Stream or Russian Stream: Who gets the most profit from the pipeline?", **Beyond the Horizon ISSG**, (08.02.2019), <https://behorizon.org/turkish-stream-or-russian-stream-who-gets-the-most-profit-from-the-pipeline/> [18.02.2022].

³⁰⁶ Kai-Olaf Lang, Kirsten Westphal, "Nord Stream 2-A Political and Economic Contextualisation", **German Institute for International and Security Affairs**, <https://www.swp-berlin.org/en/publication/nord-stream-2-a-political-and-economic-contextualisation> (2017): 9-10.

gerçekleştirdiği görüşmenin sonucunda Rusya ve Almanya'yı bağlayacak olan Kuzey Akım 1 boru hattının inşaatıyla ilgili sözleşme imzalanmıştır. Ayrıca Schröder Gazprom'a 1 milyar avroluk kredi teklif etmekle birlikte bu kredinin Gazprom tarafından ödenememesi halinde Almanya'nın bu kredinin büyük kısmını karşılamasını teklif etmiştir. Dolayısıyla Schröder'in sadece Rus gaz konusunda değil ayrıca Gazprom'un politikalarında önemli bir isim olduğu görülmüştür; ancak Schröder'in sadece Rus şirketleriyle geliştirdiği ilişkilerin olumlu olduğunun söylenmesi yanlıştır. Schröder'in başbakanlık dönemi bittiğinde Putin, Schröder'e Kuzey Akım 1 boru hattının işleyişiyle ilgilenen Kuzey Avrupa Doğal Gaz Boru Hattı Şirketi'nin başkanlık pozisyonunu vermiştir. Bu durumda aslında Schröder'in, Putin gibi siyasetçilerle arasındaki ilişkileri geliştirmeyi ve bu ilişkileri sıkı tutmayı hedeflediği anlaşılmıştır.³⁰⁷

Kuzey Akım 1 boru hattının faaliyete geçmesi ve Rusya'nın Ukrayna'dan geçmeyecek şekilde AB pazarlarına doğal gazı ulaştırması planı, belirli bir yere kadar başarı kaydetmiştir; ancak 2014 yılında yaşanan Kırım ilhakı ve Rusya'ya uygulanan yaptırımlardan sonra Rusya, Ukrayna üzerinden gaz taşımacılığını önlemek veya en aza indirmek için alternatif yollar üzerinden AB'ye doğal gaz tedarik etmeyi tercih ettiğini ifade etmiştir. Bu sebeple Rusya, Kuzey Akım 2 boru hattının inşa edilmesine odaklanmıştır. Projenin %50'sinden fazlasına sahip olan Gazprom şirketinin Kremlin tarafından yönetildiği ve ticari boyuttan daha çok siyasi özellikler taşıdığı görüşleri ortaya çıkmıştır. Zira Kremlin daha önce Rusya'dan Avrupa'ya uzayan boru hatlarını kullanarak belirli ekonomik ve siyasi amaçlara ulaşmayı hedeflemiştir.³⁰⁸ Bununla birlikte daha önce Kuzey Akım 1 projesinde görüldüğü gibi Kuzey Akım 2 projesinde de Schröder ve Putin gibi siyasetçilerin etkileri görülmüştür. 2022 yılında Moskova'da gerçekleştirilen görüşmenin sonucunda Putin, Kuzey Akım 2 boru hattının faaliyete geçmesinin Schröder'in yapacağı fizibilite çalışmalarına dayalı olduğunu ifade etmiştir.³⁰⁹ Bundan dolayı aslında bu projenin ekonomik özellikler yanında siyasi

³⁰⁷ Stefan Steinberg, Gerhard Schröder, Gazprom and German foreign policy, **World Socialist Web Site**, (14.04.2006), <https://www.wsws.org/en/articles/2006/04/schr-a14.pdf> [18.01.2023].

³⁰⁸ Kai-Olaf Lang, Kirsten Westphal, "Nord Stream 2-A Political and Economic Contextualisation", **German Institute for International and Security Affairs**, <https://www.swp-berlin.org/en/publication/nord-stream-2-a-political-and-economic-contextualisation> (2017): 9-10.

³⁰⁹ Murat Temizer, "Putin relays to Schroeder feasibility of activating Nord Stream 2 pipeline", (03.08.2022), **Anadolu Ajansı**, <https://www.aa.com.tr/en/asia-pacific/putin-relays-to-schroeder-feasibility-of-activating-nord-stream-2-pipeline/2652512> [20.01.2023].

özellikler de taşındığı, gerçekleştirilmesinde Schröder'in hâlâ Gazprom'un politikası ve Rus gazı konusunda aktif rol oynadığı anlaşılmaktadır.

Dolayısıyla Eylül 2015 yılında Gazprom, beş Avrupalı şirketle (Engie, Royal Dutch Shell, Wintershall, OMV ve E.ON) bir sözleşme imzalamıştır. Bu sözleşmeye göre Kuzey Akım 2 olarak adlandırılan genişlemenin, Kuzey Akım 1'in rotasını takip etmesi ve mevcut altyapıya yıllık 55 bcm doğal gaz kapasitesi eklenmesi öngörülmüştür.³¹⁰ Finlandiya'nın, İsveç'in, Danimarka'nın ve Almanya'nın münhasır ekonomik bölgeleri ve karasularından geçen,³¹¹ 1230 km uzunluğunda olan, Rusya'nın Vyborg Almanya'nın Greifswald bölgesine doğal gaz tedarik eden Kuzey Akım 2 boru hattı; dünyanın en uzun açık deniz boru hatları arasında yer almaktadır. Bu proje halihazırda inşa edilmiş olan Kuzey Akım 1'in kapasitesini iki katına çıkararak AB'nin gaz tüketiminin yaklaşık %38'ini karşılayacak yıllık 110 bcm tedarik etmeyi hedeflemektedir;³¹² ancak proje muhaliflerinin tepkisi, bu projenin faaliyete geçmesinin yavaşlamasına neden olmuştur. Örneğin Polonya'nın Rekabet Kurumu, 2016 yılında projeye ilgili çıkardığı soru listesine tepki olarak diğer şirketlerin geri çekilmesine ve Gazprom'un bu projenin tek sahibi olmasına neden olmuştur; ancak buna rağmen Engie, Royal Dutch Shell, Wintershall, OMV ve E.ON bu boru hattı üzerinden Rusya'yla arasındaki ortaklığı devam ettirerek Avrupa'nın doğal gaz pazarlarındaki konumunu güçlendirmeyi hedeflemektedir.³¹³ Projenin tamamlanmasının ve faaliyete geçmesinin gerekmesine rağmen 2022 yılında Rusya'nın Ukrayna'ya gerçekleştirdiği saldırıdan dolayı bu projenin durdurulmuştur. Sadece devletler değil aynı zamanda Shell gibi petrol şirketleri de bu projeden çekileceğini ifade etmiştir.³¹⁴

Almanya başta olmak üzere diğer Kuzey ve Batı Avrupa ülkeleri ile birlikte Kuzey Akım 2'ye yönelik yaklaşımı sağlam pazar analizlerine dayanmaktadır. 2009 ve 2010 yıllarından itibaren gaz piyasaları hızlı gelişen Belçika, Hollanda ve Almanya gibi Kuzey ve Batı Avrupa ülkeleri rekabetten, sayısız yeni potansiyel tedarik

³¹⁰ Marco Giuli, "Nord Stream 2: Rule no more but still divide", **European Policy Center**, http://aei.pitt.edu/94377/1/pub_8613_nordstream2.pdf (2018): 5.

³¹¹ Lang, Westphal, **age**, 7.

³¹² Ahri Kiguradze, **Commercial and political implications of the Nord Stream 2**, (Talin: Talinn University of Technology, 2019), 5.

³¹³ Lang, Westphal, **age**, 9.

³¹⁴ Aziz El Yaakoubi, Shariq Khan, "Exclusive: Nord Stream 2 owner considers insolvency after sanctions", **Reuters**, (01.03.2022), <https://www.reuters.com/markets/europe/exclusive-nord-stream-2-owner-considers-insolvency-after-pipeline-halt-sanctions-2022-03-01/> [05.03.2022].

kaynaklarından ve kanallarından yararlanmaktadır; çünkü bu ülkeler iyi bir boru hattı ağına sahip olmakla birlikte (ara bağlantılar yoluyla), gaz merkezlerindeki fiyatlar birbiriyle ilişkili ve karşılıklıdır. Başka bir deyişle bu ülkeler daha düşük fiyatlara doğal gaz edinebilmektedir. Almanya ve Hollanda'da azalan yerli doğal gaz üretimi bu ülkelerin doğal gaz ithalatına ihtiyacının daha fazla artmasına neden olmaktadır. Ayrıca bu ülkelerdeki düşük kalorili gaz (L-gaz) yerine daha yüksek kalorifik değere sahip gazın (H-gaz) sisteme entegre edilmesi gerektiği anlaşılmıştır.³¹⁵ Bu sebeple Kuzey Akım 2 projesinin gerçekleşmesi Almanya'nın kuzeyindeki Gaspool, güneyindeki NetConnect, Baumgarten ve Avusturya'nın Orta Avrupa Gaz Merkezi (Central European Gas Hub) market alanlarının yeni (H-gaz) doğal gaz miktarlarından faydalanmasına neden olacaktır.³¹⁶ Bu bağlamda Avusturya şirketi OMV, bu projenin Avrupa'nın arz güvenliği ve rekabet gücünün artması açısından önemli olduğunu vurgulamıştır.³¹⁷ Almanya başta olmak üzere Avusturya, Hollanda ve Fransa bu projeyi ticari girişim olarak yorumlayıp projenin gerçekleşmesinin daha iyi gaz ilişkilerin gelişmesine ve Rusya ile AB arasındaki güvenin ve siyasi iş birliğinin artmasına sebep olacağını ileri sürmektedir;³¹⁸ ancak bu çalışmanın devamında görüleceği üzere Rusya'nın 24 Şubat 2022 tarihinde Ukrayna'ya gerçekleştirdiği saldırıdan dolayı Almanya ve Avusturya gibi projenin tarafı olan ülkeler savaşın sonlandırılması için Rusya'ya olan enerji bağımlılığının azaltılmasını öngören çeşitli yaptırımların uygulanmasına yönelik atılması gereken adımlara odaklanmışlardır.

Savaştan önce Almanya ile Kuzey ve Batı Avrupa ülkeleri, Kuzey Akım 2 projesinden ekonomik olarak faydalanabilirken, Ortadoğu ve Güneydoğu Avrupa (ve Baltık) ülkeleri bu projeye farklı yaklaşılmaktaydılar; çünkü Ortadoğu ve Güneydoğu Avrupa ülkeleri, hem Rus gaz arzına hem de Ukrayna transit geçişine büyük ölçüde bağımlıdır. Bu ülkeler aynı zamanda en yüksek gaz fiyatlarını da ödemektedir. AB içinde görülen fiyat farklılıklarının birkaç nedeni vardır. Bunlar belirli sözleşme düzenlemeleri, farklı ana tedarik kaynakları ve bireysel üye devletlerdeki farklı rekabet ve likidite durumlarıdır; ancak bu fiyat farklılığının en büyük sebebi, Rus şirketi Gazprom'un AB

³¹⁵ age, 19.

³¹⁶ age, 20.

³¹⁷ Paul Martin, "Austria's OMV completes Nord Stream 2 loan: Correction", **Argus Media**, (08.04.2021), <https://www.argusmedia.com/en/news/2199433-austrias-omv-completes-nord-stream-2-loan-correction> [04.03.2022].

³¹⁸ Agata Łoskot-Strachota, Rafał Bajczuk, Szymon Kardaś, "Nord Stream 2 divides the West", **Centre for Eastern Studies**, s. 276, (2018): 5.

pazarlarındaki hakimiyetidir.³¹⁹ Dolayısıyla bu ülkeler Gazprom'un uzun zamandır doğal gaz kaynaklarını çeşitlendirmesini desteklemekle birlikte Gazprom'un siyasi bir araç olarak kullanılmasına ve bu şirketin piyasa gücünün artmasına karşı çıkmaktadır. Gazprom; Estonya, Macaristan, Letonya, Litvanya, Polonya ve Slovakya ile yaptığı tedarik sözleşmelerine ihracat yasağı ve bölgesel kısıtlamaları dahil etmiştir. Ayrıca Estonya, Letonya, Litvanya ve Polonya için %40 daha yüksek ücretler uygulamıştır. Dolayısıyla Kuzey Akım 2 projesinin faaliyete geçmesi bu ülkeler için iki büyük endişe oluşturmaktadır:

- 1) Gazprom'un yalnızca Kuzey ve Batı Avrupa pazarlarına yeterli tedarik sağlayarak pazar gücü, ve dolaylı olarak Rusya'nın gücü, önemli ölçüde büyüyecektir.
- 2) Bu ülkelerin transit statüsünü kaybetmesi, Rusya ile müzakerelerdeki konumlarının zayıflamasına neden olacaktır.³²⁰ Sonraki bölümlerde görüleceği üzere Rusya'nın gerçekleştirdiği saldırı ardından projeye muhalif olan ülkeler bu projeye yönelik tavırlarını değiştirmemekle birlikte AB'nin Rusya'ya olan enerji bağımlılığını azaltma amacıyla yaptırımlar uygulamıştır.

Ukrayna işgalinden önce bu projeden faydalanan AB üyeleri arasında bulunan Almanya, Fransa, Hollanda ve Avusturya; projenin AB'ye sadece ticari açıdan menfaatler getireceğini ileri sürmüştür. Kuzey Akım 2 projesinin taraftarlarının temel argümanları: Ukrayna'daki önemli boru hatlarının hizmet ömrünün sonuna yaklaşması ve uygun alternatiflerden yoksun olmasıdır. Bu sebeple Kuzey Akım 2; AB'de gaz fiyatlarının düşmesine katkı sağlamaktadır, AB'nin üretim kapasiteleri düşerken net talep artmaktadır, Ukrayna transit güzergahındaki belirsizliğe son vermektedir.³²¹ Bu projenin AB'nin dengesizleşmesine ve Ukrayna gibi AB üyesi olmayan ancak sınırında olan ülkelerin zayıflamasına neden olacağını ileri süren Romanya, Slovakya, Polonya, Estonya, Macaristan, Letonya ve Litvanya; projenin muhalifleridir. Kuzey Akım 2 projesinin muhaliflerinin temel argümanları şöyledir: Bu proje AB'de altyapı kapasitesini aşmaktadır, AB'nin enerji arzını çeşitlendirmemektedir, Rusya'ya uygulanan ekonomik yaptırımların zayıflamasına neden olmaktadır, sonuç olarak bu proje Enerji Birliği'nin stratejik hedefleri ve Üçüncü Enerji Paketi'ne uygun

³¹⁹ **age**, 22.

³²⁰ **age**, 22-23.

³²¹ Balázs R. Sziklai, László Á. Kóczy, Dávid Csercsik, "The impact of Nord Stream 2 on the European gas market bargaining positions", **Energy Policy**, c. 144 (2020): 2-3.

değildir.³²² Görüleceği üzere Ukrayna işgalinden önce Danimarka, Finlandiya ve İsveç gibi tarafsız olarak gözükmeyi hedefleyen ancak projeye yönelik farklı yaklaşımlar kaydetmiş olan ülkeler de vardır. Bu ülkelerin temel argümanları birbirine yakın olsa bile argümanlar, ayrıntılarda farklılaştığından dolayı sonraki kısımlarda detaylı bir şekilde irdelenecektir; ancak Rusya'nın agresif davranışları bu üyelerin tarafsızlığını terk edip Rusya'ya karşı tavır sergilemelerine neden olmuştur. Kuzey Akım 2 projesi birçok çalışmada jeopolitik açıdan değerlendirilmiştir; ancak bu çalışmanın ilk bölümünde belirtildiği gibi jeopolitika daha çok, devletlerin ulusal ve uluslararası platformlardaki davranışlarına odaklanırken jeoekonominin odak noktası doğal kaynakların siyasi yapılar tarafından en etkin şekilde nasıl kullanıldığına dayanmaktadır. Doğal gaz, devletlerin kendi jeostratejik hedeflerine ulaşmak için kullandığı bir doğal kaynaktır. Bu nedenle Kuzey Akım 2 projesi jeoekonomi alanı üzerinden değerlendirilecektir.

4.3 Kuzey Akım 2 Projesinin Muhalifleri, Taraftarları ve Tarafsızları

AB bazı konuları üyelerin yetkilerine bırakırken bazı konuların AB düzeyinde çözülmesi gerektiğini doğru bulmuştur. Kuzey Akım 2 projesi konusunda hangi yetkileri daha çok kullandığının anlaşılabilmesi için 2012 yılında yürürlüğe giren Avrupa Birliği Antlaşması'nın 191. 192. ve 194. maddelerinin incelenmesi gerekmektedir. Bu antlaşmanın 191. maddesinin 1. fıkrasına göre birlik politikası; insan sağlığı, çevrenin korunması ve iyileştirilmesi, doğal kaynakların rasyonel kullanımının gerçekleştirilmesine katkı bulunacaktır.³²³ Başka bir ifadeyle bu konularda AB düzeyinde karar alınmaktadır. Antlaşmanın 192. maddesinin 1. ve 2. fıkralarında, 191. maddesinde belirtilen hedeflerin yerine getirilmesi için Avrupa Konseyi'nin herhangi bir üyesinin farklı enerji kaynakları arasındaki seçimini ve enerji arzının genel yapısını, önemli ölçüde etkileyen önlemler alabildiği belirtilmiştir.³²⁴ Dolayısıyla 191. maddede belirtilen hedeflerin yerine getirilmesi AB düzeyinde bağlayıcı kararlar alınabilmektedir; ancak antlaşmanın 194. maddesinin 2. fıkrasına göre 191. maddesinin 2. fıkrasında belirtilen hedefler dışında önlemler, herhangi bir üyenin enerji kaynaklarının kullanım koşullarını belirleme hakkını, bu üyelerin farklı

³²² age, 2-3.

³²³ "Consolidated Versions of the Treaty on European Union and Treaty on the Functioning of the European Union (2016/C 202/01)", **Journal of the European Union**, (07.06.2016): article 191.

³²⁴ age, article 192.

enerji kaynakları arasındaki tercihini ve enerji arzının genel yapısını etkilememektedir.³²⁵

Ukrayna işgali öncesinde Kuzey Akım 2 projesiyle ilgili kararlar hem AB hem de üye düzeyinde alınmaktaydı. Avrupa Komisyonu, Avrupa pazarlarının herhangi zararlı etkiye maruz kalmaması için Rusya'yla müzakere edecek olan Avrupa Konseyi'nin yetkilendirilmesi gerektiğini ifade etmiştir; ancak bu öneri Almanya, Avusturya ve Fransa başta olmak üzere birkaç AB üyesi tarafından reddedilmiştir.³²⁶ Dolayısıyla bu dönemde projeye ilgili süreçler; sadece üye devletleri değil, bu devletlerde olan diğer idari birimlerin yetkileri düzeyinde değerlendirilmekteydi. Bu bağlamda bazı üyeler ve içinde bulunan çeşitli idari birimler bu projenin süreçlerini onaylarken, diğer üyeler reddetmiştir;³²⁷ ancak Şubat 2019 tarihinde Avrupa Konseyi bu üyelerle anlaşarak Avrupa Komisyonu tarafından önerildiği gibi bu kuralların bir bütün olarak AB için değil, sadece ilk giriş noktasının bulunduğu devletin toprakları ve karasuları için geçerli olmasına karar vermiştir.³²⁸ Dolayısıyla bu konuda Avrupa Birliği Antlaşması'nın hem 192. hem de 194. maddesinin uygulandığı görülmüştür.

Bu bölümün sonraki kısımlarda görüleceği üzere Ukrayna işgali sonrasında birçok ülke, üye devleti düzeyinde proje hakkında karar almışlardır. Bazı üyeler bu projeyi askıya alırken bazı üyeler bu projeyi askıya almamışlardır. Bununla birlikte Yeşil Mutabakat'ın imzalanmasından sonra izlenen politikalara bakıldığında üye ülkelerini bağlayan ve bu ülkelerin takip etmesi gereken kurallar belirlenmiştir. Ukrayna işgali öncesi ve sonrası karşılaştırıldığında AB düzeyinde bu projeye yönelik alınan kararların savaş sonrasında çok daha bağlayıcı nitelikler kazandığı görülmüştür. Dolayısıyla hem 192. hem de 194. maddedeki hükümlerinin uygulanmasına rağmen bu dönemde daha çok 192. maddedeki hükümlerinin uygulandığı anlaşılmıştır; çünkü Ukrayna Savaşı'nın insan sağlığı, çevre ve AB üyeleri üzerinde oluşturduğu zararlı etkiler; 191. maddede belirtilen hükümlere aykırıdır ve dolayısıyla bu hükümlerin çiğnemesini engelleyecek olan 192. maddedeki hükümlerinin uygulanması doğru bulunmuştur. Ukrayna işgali öncesi ve sonrasında kararların hangi düzeyde alındığının

³²⁵ age, article 194.

³²⁶ Anke Schmidt-Felzmann, "Gazprom's Nord Stream 2 and diffuse authority in the EU: managing authority challenges regarding Russian gas supplies through the Baltic Sea", **Journal of European Integration**, c. 42, n. 1 (2020): 136-137.

³²⁷ age, 132-134.

³²⁸ age, 136-137.

daha iyi bir şekilde anlaşılabilmesi bu projenin taraftarlarının, muhaliflerinin ve tarafsız ülkelerin tavırlarının incelenmesi gerekmektedir.

Bölümün ilk kısmında Rusya'nın Ukrayna'ya gerçekleştirdiği saldırıdan, yani 24 Şubat 2022 tarihinden önce Kuzey Akım 2 projesinin muhalif, taraftar ve tarafsız ülkelerin tavırları incelenecektir. Bu kısımda bu üyelerin neden böyle tavırlar benimsediği irdelenecektir. Bölümün ikinci kısmında ise bu üyelerin Rusya'nın gerçekleştirdiği saldırıdan sonra takındığı tavırlar incelenecektir.

Bu çalışmanın önceki kısmında görüldüğü gibi önceki boru hatları, Kuzey Akım 2 boru hattının tedarik etme kapasitesinin yarısına bile sahip olmamıştır. Dolayısıyla bu boru hattının faaliyete geçmesinin; AB'ye gelen doğal gaz miktarlarının artmasına, AB'nin Rusya'ya olan bağımlılığının artmasına, Ukrayna'ya Orta ve Doğu Avrupa ülkelerine yönelik tehdit oluşturulmasına neden olacağına dair tartışmalar mevcuttur.³²⁹ Bu çalışmanın bir sonraki kısmında projenin muhaliflerinin, taraftarlarının ve tarafsızlarının projeye yönelik yaklaşımları jeoekonomi kavramı kapsamında ayrıntılı bir şekilde incelenecektir. Başka bir deyişle hem muhaliflerin hem de taraftarların bu projenin gizli bir ajanda (hedefler) barındırıp barındırmadığı sorusuna bir cevap aranacak, projenin oluşturduğu tehdit algısına yönelik yaklaşımlar irdelenecektir. Bu ülkelerin yaklaşımları göz önünde bulundurularak karşılıklı bağımlılık teorisi içinde yorumlanacak, ülkelerin hassasiyet ve etkilenme derecesi belirlenecektir. Birinci bölümde belirtildiği gibi karşılıklı bağımlılık ilişkisi içinde olan aktörlerden birinin yaptığı değişikliğin, diğerinin üzerindeki etkisi ve bu etkinin yaratabileceği sonuçlara ne kadar hızlı tepki gösterildiği olarak anlaşılabilir. Görüleceği üzere Kuzey Akım 2 projesinin yıkıcı sonuçlar getirdiğine inanan üyelerin hassasiyeti ve etkilenme derecesi, projenin yıkıcı özellikler taşımadığını ileri süren aktörlerinkinden daha yüksektir. Zira önceki kısımda belirtildiği gibi muhaliflerin doğal gaz ihtiyaçlarının taraftarlarındakinden farklı olması, hassasiyet derecelerinin de birbirlerinden farklı olması sonucunu doğurmaktadır. Ayrıca bu ülkelerin etkilenme derecesi de belirlenecektir. Etkilenme derecesi, bir aktörün belirli politikalar değiştirildikten sonra buna bağlı olarak değişen dış olaylar sebebiyle maliyetlere maruz kalma yükümlülüğü olarak tanımlanabilir. Etkilenme derecesi; değiştirilen politikaların o ülkeyi ne kadar etkilediği, bu ülkenin ithal ettiği kaynağın değiştirilmesi

³²⁹ Pierre Noël, "Nord Stream II and Europe's Strategic Autonomy", *Survival*, c. 61, s. 6 (2019): 92.

durumunda ona alternatif olacak bir kaynağa geçme hızı ve maliyeti ile belirlenmektedir. Dolayısıyla hem muhaliflerin hem de taraftarların alternatif kaynak bulabilme kabiliyeti göz önünde bulundurularak etkilenme derecesi belirlenecektir. Karşılıklı bağımlılık teorisi çerçevesinde hassasiyeti ve etkilenme derecesi daha yüksek olan ülkeler daha “güçsüz”, hassasiyeti ve etkilenme derecesi daha düşük olanlar daha “güçlü”, bir değişkeni yüksek diğer değişkeni düşük olan ülkeler ise “orta” olarak tanımlanacaktır.

4.3.1. AB Üyelerinin Ukrayna İşgali Öncesi Kuzey Akım 2 Projesine Yönelik Yaklaşımları

Bölümün bu kısmında Kuzey Akım 2 projesinden en çok etkilenen AB üyelerinin Ukrayna işgalinden önceki dönemde söz konusu olan projeye yönelik yaklaşımları irdelenecektir. Görüleceği üzere bazı üyeler; projenin getirebileceği faydaların olası zararlardan daha yüksek olduğunu, projenin jeopolitikten çok jeoekonomik nitelikler taşıdığını ileri sürmektedir. Önümüzdeki kısımda görüleceği üzere projeyi bu şekilde algılayan ülkelerin tavırları, bu ülkelerin sahip oldukları hassasiyet ve etkilenme derecesine dayanmaktadır. Bunun gibi yaklaşımları benimseyen ülkeler genel itibariyle projenin taraftarları olarak değerlendirilmektedir.

Projenin yukarıda bahsedilen tavırları benimsemeyen, bu projenin hem ulusal hem de uluslararası alanda yıkıcı etkiler getirebileceğine, boru hattının faaliyete geçmesi faydalı değil zararlı sonuçlara neden olabileceğine ve projenin jeoekonomikten çok jeopolitik nitelikler taşıdığına inanan üyeler ise projenin muhalifleri olarak nitelendirilebilmektedir. Projenin taraftarlarının projeye yönelik benimsediği tavırlar gibi muhaliflerin benimsediği yaklaşımlar, büyük ölçüde her iki tarafın da sahip olduğu hassasiyet ve etkilenme derecesinden kaynaklanmaktadır.

Projenin getirebileceği olası yıkıcı özellikleri göz önünde bulunduran ancak kendi ulusal politikalarında, kendi partileri arasında ortaya çıkan anlaşmazlıklardan dolayı veya farklı sebeplerden dolayı bu projeye karşı tavırlarını açıkça ifade etmeyen üyeler tarafsız olarak nitelendirilmektedir. Projenin hem taraftarlarının hem muhaliflerinin hem de tarafsızların bu tavırlarının büyük ölçüde hassasiyet ve etkilenme derecelerinden kaynaklandığı görülecektir.

Bir sonraki kısımda AB üyelerinin 24 Şubat 2022 tarihinden önce benimsedikleri yaklaşımlar irdelenecektir.

4.3.1.1. Avusturya

Önceki kısımda belirtildiği gibi Ukrayna işgalinden önce Kuzey Akım 2 projesinin taraftarlardan biri Avusturya idi. Avusturya, Almanya ve Fransa ile birlikte Kuzey Akım 2 projesinin AB'nin enerji güvenliğinin gelişmesine neden olacağını ifade etmektedir.³³⁰ Avusturya'nın bu projeyi desteklemesinin en büyük sebebi Nabucco ve Güney Akım projelerinin gerçekleşmemesine dayanmaktadır. Bu projelerin gerçekleşmemesi Rusya'dan Avrupa'ya getirilebilecek olası ek doğal gaz miktarlarının durdurulmasına neden olmuştur.³³¹ Yani Avusturya'nın bu projeyi destekleme sebebinin daha çok ekonomik menfaatlere dayalı olduğu görülmektedir. Zira Gazprom, Kuzey Akım 2'den Avusturya'daki Baumgarten-Orta Avrupa Gaz Merkezi'ne (CEGH) önemli miktarda gaz aktarmayı planladığını ileri sürmüştür. Bu şekilde Orta Avrupa ülkelerine daha ucuz doğal gaz getirebilmektedir.³³²

Avusturya'nın Kuzey Akım 2 projesine yönelik tutumları, en çok siyasetçilerin konuşmalarından anlaşılmaktadır. Örneğin 2017 ile 2019 yılları ve 2020 Ocak ile 2020 Ekim tarihleri arasında Avusturya şansöyesi olan Sebastian Kurtz'un Kuzey Akım 2 projesiyle ilgili verdiği demeçler, Avusturya'nın bu yıllar arasında bu projenin taraftarı olduğunu göstermektedir. Kurtz, bu proje hakkında "Bu bir Avrupa projesidir. Bunun sadece Rus çıkarları için olduğunu düşünenler yanılıyor." demiştir. Ayrıca Kurtz, AB'nin bu projenin gerçekleşmesine karşı çıkarsa "kendini zayıflatma tehlikesi"ne maruz kalacağını ileri sürmüştür.³³³ Yeni Avusturya Şansöyesi Karl Nehammer, 2021 yılında bu konuyla ilgili

"Kuzey Akım 2'nin başlatılmasının Rusya'nın Ukrayna'daki eylemleriyle ilişkilendirilmesinin gerekli olduğunu düşünmüyorum. Bunu yaparak AB ancak kendisine zarar verebilir. Kuzey Akım 2 sadece Rusya'nın değil, diğer AB ülkeleriyle birlikte Almanya ve Avusturya'nın da çıkarına olacak. Kuzey Akım 2, Moskova'ya baskı yapmak için kullanılmaması gereken bir Avrupa projesidir."

demiştir. Ayrıca Avusturya hükümeti Kuzey Akım 2 projesini desteklemeye devam edeceğini, projenin planlandığı gibi başlatılacağını ve Ukrayna'nın transit rolünden

³³⁰ Halit Hamzaoglu, "Rusya-Avrupa Birliği İlişkilerinde Enerji Etkeni ve "Kuzey Akımı-2" Boru Hattı Projesinin Jeopolitik İçeriği" **Alanya Akademik Bakış Dergisi**, c. 5, s. 1 (2021): 277.

³³¹ Strachota, **age**, 2.

³³² Hannes Adomeit, "Germany, the EU, and Russia: The Conflict over Nord Stream 2", **Centre for European Studies**, <https://carleton.ca/ces/wp-content/uploads/Adomeit-policy-brief.pdf>, (2016): 4.

³³³ Vladimir Afanasiev, "Austria vows strong support for Russian gas export pipeline project as European politicians inconclusive on measures to restrain Moscow", **Upstream**, (08.02.2021), <https://www.upstreamonline.com/politics/whoever-thinks-it-is-only-in-russian-interests-is-wrong-austrian-chancellor-kurz-lends-nord-stream-2-support/2-1-959427> [07.03.2022].

mahrum bırakılmaması gerektiğini söylemiştir.³³⁴ Bununla birlikte Rusya'nın 2022 yılında gösterdiği saldırgan davranışlardan dolayı AB'nin birçok üyesi Rusya'ya karşı yaptırım uygulamıştır; ancak Avusturya Dışişleri Bakanı Alexander Schallenberg bu yaptırımlara Kuzey Akım 2 projesinin dahil edilmemesi gerektiğini ifade etmiştir. Başka bir deyişle Schallenberg, bu projenin yaptırımlara dahil edilmesinin “mantıksız” olduğunu ve başka yaptırımların Rusya'ya uygulanmasına Avusturya'nın razı olduğunu ifade etmiştir;³³⁵ ancak 2022 yılında Avusturya Parlamentosu Başkanı Wolfgang Sobotka, Rusya'nın Ukrayna'ya saldırması halinde Kuzey Akım 2 projesine yaptırım uygulamaya hazır olduğunu söylemiştir. Sobotka bu konu ile ilgili düşüncelerini “Her şeyden önce depoda yeterince gazımız var. Sanayide, şurada, burada darboğazlar olabilir; ancak üretim mallarını insan hakları ihlallerine ve hepsinden önemlisi uluslararası hukuka karşı tartamazsınız.” şeklinde ifade etmiştir.³³⁶ Buna rağmen Avusturya petrol ithalatını azaltmak için Rusya'dan doğal gaz ithal etmeye devam etmiştir.³³⁷

Anlaşıldığı üzere Avusturya Kuzey Akım 2 projesinin taraftarıdır. Projenin başlatılmasından 2022 yılına kadar Avusturya, projenin jeopolitik özellikleri taşımadığını ileri sürmüştür. Başka bir deyişle Avusturya açısından bu projenin herhangi bir tehdit oluşturmadığını, Rusya kendi jeostratejik amaçları gerçekleştirmek için kullanılmadığını ve projenin getirebileceği olası imkânlar ve menfaatlerin jeoekonomide pozitif araç olarak nitelendirilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Avusturya, bu projenin faaliyete geçmemesinin Avusturya'daki doğal gaz rezervleri önemsiz ölçüde etkileyeceğini ve bunun alternatifine sahip olduğunu ifade etmiştir.

Dolayısıyla Avusturya'nın etkilenme derecesi ve hassasiyeti düşüktür. Buna dayanarak karşılıklı bağımlılık teorisi çerçevesinde Avusturya'nın güçlü olduğu söylenebilir.

³³⁴ “Nord Stream 2 should not be means of pressure on Russia — Austrian Chancellor”, **TASS**, (14.12.2021), <https://tass.com/economy/1375237> [07.03.2022].

³³⁵ Francois Murphy, “Austria opposes including Nord Stream 2 in EU Russia sanctions”, (13.02.2022), **Reuters**, <https://www.reuters.com/world/europe/austria-resists-including-nord-stream-2-eu-package-russia-sanctions-2022-02-11/> [07.03.2022].

³³⁶ Matthew Karnitschnig, Laurenz Gehrke, “Russia sanctions could include Nord Stream 2, Austria's parliament president says”, **Politico**, (27.10.2022), <https://www.politico.eu/article/russia-sanctions-could-include-nord-stream-2-austrias-parliament-president-says/> [08.03.2022].

³³⁷ Nicholas Earl, “Austria to pay for Russian gas in roubles”, **CITYA.M**, (27.04.2022), <https://www.cityam.com/austria-to-pay-for-russian-gas-in-roubles/> [19.09.2022].

4.3.1.2. Fransa

Fransa; Avusturya, Almanya ve Hollanda gibi Ukrayna işgalinden önce Kuzey Akım 2 projesinin taraftarlarından biriydi. Fransa gibi diğer taraftarlar da bu projenin, AB'nin tedarik kapasitesinin artıracağına ve birliğin enerji güvenliğini pekiştireceğine inanmaktadır. Bunun en büyük sebebi Alman (Uniper ve Wintershall) ve Fransız (Engie) şirketlerinin projenin en büyük ortakları arasında yer almasıdır.³³⁸ Kuzey Akım 2 projesinin gerçekleşmesi Fransa'nın bu projeye bağımlı olmasına sebep olmayacaktır. Zira Fransa'nın ithal ettiği sıvılaştırılmış doğal gaz miktarları doğal gaz açısından kendi kendine yeten bir ülke olmasına neden olmaktadır. İthal edilen bu ek miktarlar Fransa'dan İspanya'ya giden doğal gaz miktarlarının artmasına ve dolaylı olarak Fransa'nın transit rolünün güçlenmesine neden olmaktadır.³³⁹

Fransa farklı zaman dilimlerinde bu projeye yönelik farklı tutumlar sergilemiştir. Örneğin Alexei Navalny'nin zehirlenmesinin ardından Rusya'da organize edilen protestolara katılan protestocular Rus hükümeti tarafından tutuklanmıştır. Fransa'nın Avrupa İşleri Bakanı Clement Beaune, Kuzey Akım 2 projesinin Almanya projesi olmasından dolayı bu projeyi Almanya'nın durdurması gerektiğini ifade etmiştir.³⁴⁰ Burada görüldüğü gibi Fransa neden bu projeyi desteklemediğini ileri sürmemiştir; ancak Fransa birden Almanya'yla “anlaşarak” Kuzey Akım 2 projesine yönelik yaklaşımını değiştirmiştir; çünkü daha önce Fransa'nın, Almanya'yla anlaşamadığı bazı konularda Kuzey Akım 2 projesini bir koz olarak kullandığına dair tartışmalar vardır.³⁴¹

ABD Devlet Başkanı Joe Biden, Rusya'nın Ukrayna'yı işgal etmesi durumunda projeyi kapatacağını vaat etmiştir. Fransa ekonomi bakanı Bruno Le Maire'ye göre Avrupa'nın, ABD'nin tutumunu izlemeye sürüklenmemesi gerekmektedir; çünkü Maire'ye göre Amerikalılar, özellikle enerji fiyatları açısından Ukrayna'daki bir çatışmanın Avrupalılarla aynı sonuçlarına katlanmak zorunda kalmayacaklardır. Ayrıca Le Maire, Kuzey Akım 2 projesini “bu çatışmanın çözümünün kilit

³³⁸ Hamzaoglu, *age*, 276-279.

³³⁹ P. Eser , N. Chokani, R. Abhari, “Impact of Nord Stream 2 and LNG on gas trade and security of supply in the European gas network of 2030”, *Applied Energy*, c. 238, (2019): 827-828.

³⁴⁰ “France presses Germany to ditch Nord Stream 2 over Navalny”, *Deutsche Welle*, (01.02.2021), <https://www.taiwannews.com.tw/en/news/4117641>, [09.03.2022].

³⁴¹ Dave Keating, “Why Did France Just Save Nord Stream 2?”, *Forbes*, (09.02.2019), <https://www.forbes.com/sites/davekeating/2019/02/08/why-did-france-just-save-nord-stream-2/?sh=2e04a4066055> [09.03.2022].

unsurlarından biri” olarak nitelendirmiştir. Le Maire ayrıca “Tercih ettiğimiz yol, yüzleşme veya tehdit değil, diyalog ve gerilimi düşürme yoludur.” diyerek Fransa’nın ABD ile aynı çıkarlar peşinde olmadığını ifade etmiştir.³⁴²

Rusya’nın Ukrayna’ya gerçekleştirdiği saldırının ardından Fransa Dışişleri Bakanı Jean-Yves Le Drian, “Kuzey Akım 2 projesine yönelik sergilediğiniz tutum nedir?” sorusuna “Hayır, bunun Almanya’nın işi olduğuna inanıyoruz. Ne yapacağına sadece Almanya karar verecek.” ve “Rusya’nın askeri hareket yapması durumunda, Kuzey Akım 2 projesini de etkileyecek büyük çaplı yaptırımlar uygulanacak ama asıl mesele bu değil.” diye cevap vermiştir.³⁴³ Bununla birlikte Fransa, Rusya’nın 2022 yılında doğal gazı artık bir silah olarak kullandığını ve doğal gaz akışının durdurulmasına hazır olunması gerektiğini ileri sürmüştür.³⁴⁴ Bu bağlamda Fransa’nın sahip olduğu birçok enerji santrali, Ukrayna işgalinin yarattığı enerji krizinin yıkıcı etkilerini ve AB’nin Rusya’ya olan bağımlılığını azaltmak için kullanılabilmektedir. Önceki yıllarda Fransa’da bulunan bu santraller, onarım sebebiyle geçici bir süre için kapatılmıştır. Fransız hükümeti, elektrik santrallerini işleten devlet kontrolündeki Electricite de France (EDF) enerji şirketini tamamen kamulaştırarak Fransa’nın enerji üretiminden sorumlu olan bu şirketin iflas etmesine ve elektrik üretiminin %70’ni oluşturan nükleer santrallerin kapatılmasına engel olmuştur. Bu bağlamda Fransa Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron, 2021 yılında Fransa’nın daha küçük nükleer santrallerinin inşaatıyla ilgili teşvik vermeye başlayarak Fransa’nın tekrar elektrik ihracatçısı haline getirilmesine odaklanmıştır.³⁴⁵ Kömür santralleri, nükleer santrallerin yaydığı sera gazı emisyonundan 70 kat daha fazla emisyon yaymaktadır. Dolayısıyla Fransa bu santrallerin kapatılmasına karar vermiştir; ancak enerji kriziyle

³⁴² Camille Gijs, “Top French minister: Europe shouldn’t be “dragged” into following US on Nord Stream 2”, **Politico**, (08. 02. 2022), <https://www.politico.eu/article/the-eu-should-not-be-carried-by-us-in-nord-stream-2-shut-down-french-economy-minister-says/> [09.03.2022].

³⁴³ “Berlin to decide on Nord Stream 2 gas pipeline, says French foreign minister”, **TASS**, (10.03.2022), https://tass.com/world/1400987?utm_source=google.com&utm_medium=organic&utm_campaign=google.com&utm_referrer=google.com [10.03.2022].

³⁴⁴ “France prepares for total cutoff of Russian gas”, **REUTERS**, (10.07.2022), <https://www.reuters.com/world/europe/russian-gas-cutoff-most-likely-scenario-french-finance-minister-2022-07-10/> [17.09.2022].

³⁴⁵ Tom Wheeldon, “How France’s prized nuclear sector stalled in Europe’s hour of need”, **France24**, (05.01.2023), <https://www.france24.com/en/france/20230105-how-france-s-prized-nuclear-sector-stalled-in-europe-s-hour-of-need> [22.01.2023].

baş etmek için Fransa bu santralleri kapatmaktan vazgeçmiş, santrallerin çalışma saatlerini de artırmıştır.³⁴⁶

Görüldüğü gibi Fransa farklı durumlarda ve farklı zamanlarda hem projenin taraftarı hem de muhalifi olmuştur. Taraftar olduğu yıllarda aslında Fransa, bu projenin Fransa'ya getirebileceği olası imkânları göz önünde bulundurmıştır. Muhalifi olduğu zaman ise bu projenin, jeopolitik özellikleri sebebiyle değil Almanya'nın kendi amaçlarını gerçekleştirmek için kullanıldığını ileri sürmüştür. Her iki durumda Fransa bu projenin yüksek tehdit oluşturduğunu ifade etmemiştir. Ayrıca bu projenin taraftarı olduğu dönemde Fransa getirebileceği çıkarları vurgulamıştır. Fransa, bol miktarda sıvılaştırılmış doğal gaz, nükleer ve kömür santrallerinden edindiği elektrik miktarlarına sahiptir. Bu nedenle Kuzey Akım 2 projesinden gelen miktarlar durdurulsa bile alternatif enerji kaynaklarından faydalanabilmektedir. Dolayısıyla Fransa'nın etkilenme derecesi düşüktür. Ayrıca bu projeyi desteklemesine rağmen projenin durdurulmasının Fransa'yı olumsuz şekilde etkileyeceğini ifade etmemiştir. Dolayısıyla Fransa'nın hassasiyet derecesinin de düşük olduğu varsayılmaktadır. Bundan dolayı Fransa, karşılıklı bağımlılık teorisi çerçevesinde güçlü bir devlet olarak nitelendirilebilmektedir.

4.3.1.3. Hollanda

Hollanda'nın Ukrayna işgali öncesinde Kuzey Akım 2 projesine yönelik yaklaşımının anlaşılabilmesi için ilk önce Hollanda'nın doğal gaz üretebilme kapasitesine bakılması gerekmektedir. Hollanda en fazla Groningen bölgesinden doğal gaz elde etmektedir; ancak o bölgede yapılan sondajların, depremlerin artmasına ve doğal gaz üretiminin 2022 yılında durdurulmasına neden olabileceği öngörülmüştür. Böyle bir durumda Avrupa, normalde ulaştığından 54 bcm daha az doğal gaz miktarına ulaşmaktadır. Groningen'in kapatılması, Kuzeybatı Avrupa'nın diğer ülkelerinde azalan gaz üretiminin yanı sıra 2025 yılına kadar bölgenin yaklaşık 45 bcm'lik gaz arzının alternatif kaynaklardan karşılanması gerektiği anlaşılmıştır.³⁴⁷ Bu bölgenin gaz miktarları, Rusya'dan ithal edilen miktarlarla karşılaştırıldığında çok daha düşük

³⁴⁶ Shweta Desai, "France likely to restart coal-fired power plant to deal with energy crisis fueled by Ukraine war", **Anadolu Ajansı**, (26.06.2022), <https://www.aa.com.tr/en/europe/france-likely-to-restart-coal-fired-power-plant-to-deal-with-energy-crisis-fueled-by-ukraine-war/2623144> [22.01.2023].

³⁴⁷ Kira Savcenko, Gary Hornby, "The future of European gas after Groningen" (Rapor, S&P Global, 2020), 2.

olmasına rağmen AB ülkeleri için önem arz etmektedir.; çünkü bu bölge Avrupa'nın en büyük doğal gaz rezervi olmasının yanı sıra bu miktarların büyük kısmı Hollanda'ya, Almanya'ya, Belçika'ya ve Fransa'ya gönderilmektedir. Bu bölgenin kapatılması Hollanda'nın ve Avrupa'nın diğer ülkelerinde doğal gaz fiyatlarının artmasına neden olacaktır. Groningen'in getirdiği doğal gaz miktarlarının Kuzey Akım 2 projesi tarafından karşılanması beklenmektedir.³⁴⁸

2014 yılında Rus askerlerinin Ukrayna'ya girmesinden sonra Hollanda, Rusya ile resmi olarak bütün diplomatik ve ticari ilişkileri askıya almıştır. Buna rağmen Shell gibi uluslararası şirketler Rusya ile ticari ilişkilerini devam ettirmiştir. Ticari ilişkiler yanında Hollanda'nın Rusya'yla arasındaki diğer ilişkiler de devam etmiştir. Örneğin Hollanda hükümetinin Avrupa Komisyonu'nun bu tarz projelerin faaliyete geçmesini engellemeye ilişkin kararın verilmesine karşı çıkması, resmi olarak bu projeyi desteklediğini ve Rusya'yla arasındaki ilişkilerin sadece şirketler bazında yürütülmediğini göstermiştir. Eski Ekonomi ve İklim Politikası Bakanı Eric Wiebes, bu tarz projelerin desteklenmesinin AB dışında olan aktörlerce yatırım yapılmasını ve AB'nin enerji arz güvenliğinin artmasını olumlu etkileyeceğini ileri sürmüştür.³⁴⁹

Bu bağlamda Hollanda ekonomi bakanı gibi siyasetçiler, Groningen'in üretim kapasitesinin azalışının Hollanda'nın Kuzey Akım 2 projesini desteklemesine sebebiyet verdiğini ifade etmiştir.³⁵⁰ Hollanda hükümeti, Kuzey Akım 2 projesini özel bir işletme olarak nitelendirdiğinden dolayı ülkenin bu projeye müdahale etmemesi gerektiğini ileri sürmektedir.

Hollanda'da tüm siyasetçiler arasında projeyle ilgili mutabakat sağlanamamıştır. Örneğin Başbakan yardımcısı Wopke Hoekstra, "Bu projenin arkasında jeopolitik motiflerin de olduğunu düşünüyoruz." diyerek bu projenin gizli amaçlar barındırdığını ileri sürmüştür; ancak Ekonomi Bakanı Eric Wiebes, Hollanda'nın Kuzey Akım 2'den gelen gaz miktarlarına ihtiyacı olduğunu söyleyerek Rusya'ya yaptırım uygulanmaması gerektiğini ifade etmiştir. Dışişleri Bakanı Stef Blok ise bu projenin ortağı olan Hollandalı şirketlerin ABD ile olan ilişkilerini daha sıkı bir biçimde

³⁴⁸ age, 2-9.

³⁴⁹ Mira Sys, Ties Keyzer, "MH17 was no obstacle to gas talks with Putin-they just had to be carried out secretly", (23.03.2021), **Follow the Money - Platform for investigative journalism**, <https://www.ftm.eu/articles/mh17-was-no-obstacle-to-gas-talks-with-putin-they-just-had-to-be-carried-out-secretly> [19.03.2022].

³⁵⁰ Moniek de Jong , Thijs Van de Graaf, Tim Haesebrouck, "A matter of preference: Taking sides on the Nord Stream 2 gas pipeline project", **Journal of Contemporary European Studies**, (2020): 10.

sürdürmesi gerektiğini; çünkü bu projenin tamamen ekonomik bir proje olduğunu ifade etmiştir.³⁵¹ Kuzey Akım 2 projesinin askıya alınmasına yanıt olarak Rusya, Kuzey Akım 1 boru hattından gelen doğal gazı durduracağını ifade etmiştir. Bu hareket Almanya, Hollanda, İngiltere gibi Kuzeybatı Avrupa ülkelerinin doğal gaz yetersizliğinden endişelenmesine neden olmuştur. Bu bağlamda Hollanda Başbakanı Mark Rutte, Avrupa'nın Rus kaynaklarına "çok bağımlı" olduğunu ve bu durumun Avrupa'nın "acı gerçeği" olduğunu vurgulamıştır.³⁵² Başka bir deyişle Hollanda doğal gaz tüketiminin %20'sinin azalması ve kömür santrallerinin daha çok çalıştırılmasıyla Rusya'ya enerji bağımlılığı azalabilmektedir.³⁵³

Anlaşıldığı gibi Hollanda siyasetçileri arasında Kuzey Akım 2 projesine yönelik yaklaşımları farklıdır; fakat buna rağmen Hollanda hükümeti bu projeyi, tehdit oluşturmayan ve jeoekonomide pozitif araç olarak nitelendirmiştir. Hollanda'nın Groningen'in bölgesinin kapatılması ve farklı tedarik kaynaklarına yönelmesine rağmen Hollanda hükümeti, projenin faaliyete geçmemesinin Hollanda'nın ve diğer Kuzeybatı Avrupa ülkelerinin daha pahalı alternatiflere yönelmesine neden olacağını, Avrupa'nın Rus gazına çok bağımlı olduğunu ifade etmiştir. Dolayısıyla Hollanda'nın hem hassasiyeti hem de etkilenme derecesi yüksektir. Karşılıklı bağımlılık teorisi çerçevesinde Hollanda, güçsüz olarak nitelendirilebilmektedir.

4.3.1.4. Almanya

Projenin en büyük taraftarı olan Almanya'nın projeye yönelik benimsediği yaklaşımın sebebinin ve bu yaklaşımın sonra nasıl değiştiğinin anlaşılabilmesi için ilk önce Rusya-Almanya arasındaki ilişkilerin incelenmesi gerekmektedir. Ayrıca görüleceği üzere Almanya'nın Rusya'ya yönelik benimsediği politikaların, AB düzeyinde karar alma süreçlerini etkilediği görülmektedir. Dolayısıyla bölümün bu kısmında Rusya-Almanya arasındaki ilişkilerin ve Almanya'nın AB içerisinde uyguladığı politikaların tarihsel gelişimi incelenecektir.

³⁵¹ "Dutch companies involved in Nord Stream 2 may face sanctions, US ambassador says", **NL Times**, (08.11.2018), <https://nltimes.nl/2018/11/08/dutch-companies-involved-nord-stream-2-may-face-sanctions-us-ambassador-says> [11.03.2022].

³⁵² Abi Carter, "Russia threatens to cut Nord Stream 1 gas supply to Germany amid sanctions", **IamExpat**, (08.03.2022), <https://www.iamexpat.de/expat-info/german-expat-news/russia-threatens-cut-nord-stream-1-gas-supply-germany-amid-sanctions> [20.03.2022].

³⁵³ Pablo Fernandez Cras, "Netherlands Says It Could Withstand a Halt in Russian Gas Flows", **Bloomberg**, (14.07.2022), <https://www.bloomberg.com/news/articles/2022-07-14/netherlands-says-it-could-withstand-a-halt-in-russian-gas-flows> [17.09.2022].

Rusya-Almanya 1960'lı yıllardan itibaren çeşitli alanlarda iyi ilişkiler sürdürülmektedir. Batı Almanya hükümeti 1960'lı yıllarda, yani SDP başkanı Willy Brandt döneminde benimsediği ve 1970'li yıllar boyunca devam ettirilen ostpolitik (doğu politika) yaklaşımıyla Rusya'yla ekonomi, enerji ve diplomasi gibi çeşitli alanlarda iş birliği yaparak ekonomik karşılıklı bağımlılığını artırmayı ve Rusya'yı Avrupa değerlerine ve standartlarına daha fazla çekmeyi hedeflemiştir. Genel itibariyle Ostpolitik, AB düzeyinden ziyade ikili ilişkiler düzeyinde gerçekleştirilmekteydi.³⁵⁴ Bu ilişki ayrıca Almanya'nın, AB'nin çıkarılarının temsilcisi ve ABD-Rusya arasındaki ilişkilerde arabulucu rolü üstlenmesine imkân vermektedir.³⁵⁵ Dolayısıyla Rusya-AB arasındaki karşılıklı bağımlılık ilişkilerinin, 1960'lı yıllarda başladığı ve 1970'li yıllar boyunca devam ettiği görülmektedir.

1970'li yılların sonunda ve 1980'li yıllar boyunca OPEC ülkelerinin uyguladığı ambargonun oluşturduğu enerji kriziyle baş etmek için AT üyeleri, Orta Doğu enerji bağımlılığını azaltmayı hedeflemiştir. Bunu gerçekleştirebilmek için farklı enerji tedarikçilerine yönelmişlerdir. Bunlardan biri Rusya idi; çünkü Rusya'dan doğal gaz ithal edilmesinin bu bağımlılığın azaltılması üzerinde olumlu bir etki yaratacağı tespit edilmiştir. Bu enerji ticareti sadece AT düzeyinde değildir. Almanya-Rusya arasında olduğu gibi üye düzeyinde de görülmüştür. Diğer bir ifadeyle Rusya-Almanya arasında uygun şartlar altında teknoloji, yatırım, imalat ticareti artarken bu iki ülkenin arasındaki doğal gaz ilişkileri de artmaya başlamıştır. Bu dönemde Almanya, kendi ulusal sınırları içerisinde Rusya'dan gelen doğal gaz miktarlarını artırma amacıyla Rusya'ya bu doğal gazı nakledecek olan boru hatlarının inşaatı için gerekli krediler vermiştir. Rusya doğal gazdan edindiği maddi destekleri kullanarak bu kredileri ödeyebilmiştir. Dolayısıyla Rusya'yla Almanya arasındaki karşılıklı bağımlılık ilişkisinin 1980'li yıllarda daha çok arttığı görülmüştür.³⁵⁶

1990'lı yıllarda ise AB'nin enerji piyasalarını serbesleştirme politikalarının Almanya-Rusya arasındaki ilişkileri olumsuz yönde etkilediğinin söylenmesi yanlıştır. İktidarda olan SDP-Yeşiller Partisi koalisyonu, Kyoto Protokolü gibi enerji ilişkilerini şekillendiren enerji kurallarını benimsemeye sıcak bakmıştır; ancak aynı zamanda bu

³⁵⁴ Marco Siddi, "A Contested Hegemon? Germany's Leadership in EU Relations with Russia", **German Politics**, c. 29, s. 1 (2020): 6-7.

³⁵⁵ Alexander Rahr, "Germany and Russia: A Special Relationship", **The Washington Quarterly**, c. 30, s. 2 (2007): 137.

³⁵⁶ Pami Alto, **The EU-Russian Energy Dialogue**, (Farnham, Ashgate Publishing, 2007), 94-95.

koalisyon daha önce hiç görülmediği kadar Almanya'nın kendi ulusal politikalarının gerçekleştirilmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Bunun en somut örneği, 1998 yılında Alman şirketi E.On Ruhrgas'ın Rus şirketi Gazprom'la arasındaki enerji ilişkilerinin geliştirilmesidir.³⁵⁷ Almanya aynı zamanda Fransa gibi diğer üyelerle işbirliği yaparak Rusya'yı, AB'nin ekonomik ve stratejik konularına dahil etmeyi hedeflemiştir.³⁵⁸ Dolayısıyla Almanya'nın 1990'lı yıllarda genel itibariyle Rusya'yı, AB pazarları bünyesinde barındırmaya yönelik adımlar attığı anlaşılmıştır.³⁵⁹ Bundan dolayı 1990'lı yıllarda Almanya-Rusya arasındaki karşılıklı bağımlılık ilişkileri sadece enerjiyle kapsamlı olmadığı, çeşitli konulara da değinildiği görülebilmektedir.

Almanya-Rusya enerji ilişkilerinin gelişmesine katkıda bulunan önemli isimlerden biri 1998-2005 yılları arasında Almanya şansölyesi olarak görev yapan Gerhard Schröder'dir. Schröder hükümeti 1999 yılında yapılan AB zirvesinde AB'nin Rusya'ya yönelik ilk enerji politikasının benimsenmesinde ve 2002 yılında Rusya'ya, AB pazarlarında piyasa ekonomisi statüsü verilmesinde önemli rol üstlenmiştir. Bu dönemde Almanya-Rusya arasında güçlenen ekonomik ilişkiler, Rusya'dan Almanya'ya daha fazla enerji kaynağının nakledilmesine ve Almanya'nın arz güvenliğinin pekişmesine sebep olmuştur.³⁶⁰

Bunlara rağmen 2004 ile 2008 yılları arasında ABD'nin Doğu ve Güneydoğu Avrupa'ya füze yerleştirmesi, Kosovo'nun bağımsızlığının tanınması, Rusya-Gürcistan Savaşı ve NATO'nun Ukrayna'ya kadar genişleme planı; Batılı ülkelerin Rusya'yla arasındaki ilişkilerin kötüleşmesine sebep olmuştur;³⁶¹ ancak 2008 yılında ABD, Polonya ve Rusya'daki devlet başkanlarının değişmesi, Almanya-Rusya Modernleşme Ortaklık Projesi'nin uygulanmasına, ekonomik ve diplomatik karşılıklı bağımlılığının artırılmasına ve bunun sonucunda Almanya'nın Rusya'yla ikili ilişkilerini Ostpolitik anlayışı çerçevesinde devam edilmesine imkân vermiştir.³⁶² Bu dönemde Rusya; küresel, ekonomik ve finans krizinden çok etkilenmiştir. Bu planı kabul ederek aslında Rusya'nın Batılı ülkelerle iş birliğinin yapmasına ve bu krizden etkilenen Rus hükümetinin uyguladığı rejiminin devredilme riskinin azaltılmasına

³⁵⁷ age, 99-102.

³⁵⁸ Rahr, age, 138-139.

³⁵⁹ age,138.

³⁶⁰ Alto, age, 106.

³⁶¹ Siddi, age, 6.

³⁶² age,7.

sebepe olmuştur. Almanya ise bu planla Rusya'nın, hem kendi modernleşme ajandasında hem de AB düzeyinde uygulanan modernleşme politikalarında öncü rol üstlenmesine imkân vermiştir.³⁶³ Şubat 2010 yılında Avrupa Komisyonu, AB-Rusya arasındaki ekonomik ilişkiler, yargı sistemi, teknoloji, ticaretin geliştirilmesi ve siyasi sorunların çözülmesini, Modernleşme Ortaklığı'nı şekillendiren kuralların benimsenmesi ve uygulanmasını öngören yazılı teklifi Rusya'ya göndermiştir. Bu ortaklık Rusya-AB düzeyinde olmasına ve başta uzun vadeli karşılıklı ticari ve enerji ilişkilerin geliştirilmesini öngörmesine rağmen aslında 2 sene önce Almanya-Rusya arasında imzalanan Modernleşme Ortaklığı'na büyük ölçüde benzemektedir. Dolayısıyla Almanya'nın, bu planın AB düzeyinde uygulanmasında ve Ostpolitik çerçevesinde devam ettirilmesinde aktif rol oynadığının söylenmesi yanlış değildir.³⁶⁴

Rusya'ya yönelik izlenen politikayı en çok değiştiren olay 2014 yılında yaşanan Kırım İlhakı idi. Bu olay sadece AB ile Rusya'nın değil aynı zamanda Rusya ile Almanya'nın arasındaki ilişkileri ve Almanya'nın AB'deki rolünü de önemli ölçüde etkilemiştir.³⁶⁵ AB'nin Rusya'ya yönelik yaptırımları Rusya'nın AB'deki en büyük ticari ortağı olan Almanya öncülüğünde uygulanmıştır. Almanya, AB'de sahip olduğu kurumsal güç ve Rusya ve diğer Doğu Avrupa ülkeleriyle sürdürdüğü iyi ilişkiler sebebiyle Rusya'yla arasındaki enerji ilişkilerini zedeleyebilecek olan yaptırımların uygulanmamasına odaklanmıştır. Bununla birlikte Rusya, Almanya'nın kendisine uygulanan yaptırımların belirlenmesindeki rolünü kabul etmiştir. Bunun temel sebebi Rusya-Almanya arasındaki diplomatik, ekonomik ilişkiler ve Rusya'nın Merkel'in liderlik rolünü kabul etmesinde dayanmaktadır.³⁶⁶ Dolayısıyla AB-Rusya ilişkilerinin zedelenmesine rağmen Almanya-Rusya arasındaki karşılıklı bağımlılık ilişkilerinin bu dönemde de devam ettiği görülmüştür. Bunun en somut örneği 2015 yılında inşaatı başlamış olan Kuzey Akım 2 boru hattıdır. Bu boru hattıyla ilgili bilgiler çalışmanın devamında incelenecektir.

2014 yılında yaşanan olaylardan dolayı Rusya-Almanya arasındaki stratejik ilişkiler resmi olarak sonlanmıştı. Alman Şansölyesi Angela Merkel, Rusya'ya farklı alanlarda yaptırımların uygulanmasını desteklemekle birlikte Navalny'ye yönelik suikast

³⁶³ Liana Fix, **Germany's Role in European Russia Policy**, (Cham, Palgrave Macmillan, 70-71).

³⁶⁴ **age**, 76-79.

³⁶⁵ **age**, 119.

³⁶⁶ Siddi, **age**, 7-10.

girişimini eleştirip Ukrayna'ya yardım etme amacıyla maddi destekler göndermiştir. Buna rağmen Rusya-Almanya arasındaki enerji ilişkileri devam etmiştir. Örneğin Alman Enerji Bakanı Sigmar Gabriel, Gazprom şirketine gaz depolama tesisleri satmış, Merkel dış baskılara rağmen çok tartışılan Kuzey Akım 2 boru hattını askıya almamıştır. Eylül 2021 yılında yeni seçilen Alman Şansölyesi Olaf Scholz, Rusya'yı daha sert bir dille eleştirmesine rağmen Kuzey Akım 2 projesini durdurmamıştır; ancak 22 Şubat 2022 tarihinde Rusya, Ukrayna sınırlarına yaklaşmaya başlamıştır. Bu durum Almanya-Rusya arasındaki enerji ilişkilerinin ve genel olarak karşılıklı bağımlılık ilişkilerinin dönüm noktası olmuştur. Scholz, Rusya'nın saldırgan davranışlarından dolayı Kuzey Akım 2 projesini askıya almıştır. Bununla birlikte 27 Şubat 2022 yılında Scholz'un yaptığı konuşmada Almanya'da yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanılmasının ulusal enerji üretimini artıracaklarını, yeni doğal gaz ve LNG projelerinin inşaatlarını destekleyeceğini ve Rusya'ya olan enerji bağımlılığını azaltacağını ifade etmiştir.³⁶⁷ 2015 yılından itibaren Almanya'nın Rusya'ya yönelik uyguladığı politikalar çalışmanın devamında incelenecektir; ancak anlaşılacağı üzere Almanya-Rusya arasındaki karşılıklı bağımlılık ilişkilerini en çok etkileyen olay 24 Şubat 2022 tarihinde başlayan Ukrayna Savaşı'dır.

Rusya'nın 24 Şubat 2022 tarihinde gerçekleştirdiği saldırılardan önce projenin en büyük taraftarı Almanya idi; çünkü Almanya'nın bu projeden doğrudan gaz alması Avrupa'nın lider ithalatçısı ve en büyük enerji merkezi olmasına yol açmıştır. Almanya'nın Rus gazının transit ve depolaması, Batı Avrupa'daki dağıtımını için ana merkez haline gelmesi ihtimalini ortaya çıkarmaktadır. Bu ise, Alman enerji şirketlerinin daha büyük satış gelirlerine erişmesini, federal ve eyalet bütçelerin artmasını, daha düşük geçiş ücretlerinden ve vergilerden faydalanmasını olumlu bir şekilde etkilemektedir.³⁶⁸ Sonraki kısımlarda inceleneceği üzere dış baskılara rağmen projenin ilan edildiğinden Ukrayna işgaline kadar olan süreçte Almanya bu projeyi desteklemekteydi. Alman hükümeti bu projenin sadece "ticari" boyutu olduğunu, özel yatırımcıların faaliyetlerinden oluştuğunu ve hükümetin bu projeye müdahale etmemesi gerektiğini vurgulamıştır. Alman hükümeti ve bu projeye katılan diğer

³⁶⁷ Constanze Stelzenmüller, "Putin's war and European energy security: A German perspective on decoupling from Russian fossil fuels", **Brookings**, (07.09.2022), <https://www.brookings.edu/testimonies/putins-war-and-european-energy-security-a-german-perspective-on-decoupling-from-russian-fossil-fuels/> [27.01.2023].

³⁶⁸ Adomeit, **age**, 6-7.

şirketler, Avrupa'nın doğal gaz ihtiyaçlarının 2014 yılında 445 bcm iken 2020 yılında 500 bcm'ye ulaşacağını, Norveç'in gaz üretimi azalacağını, Orta, Güneydoğu ve Doğu Avrupa'daki altyapı yetersizliğinin Hazar Denizi'nden doğal gaz ithal etmesine engel oluşturduğunu ve Afrika'dan gelen miktarların artmayacağını ileri sürerek hâlâ Rusya'nın AB için en önemli doğal gaz tedarikçisi olduğunu ifade etmiştir.³⁶⁹

Bu bağlamda Rusya'nın Avrupa'daki rolü birçok Alman siyasetçisi tarafından desteklenmiştir. Örneğin Almanya-Rusya politikası koordinatörü Gernot Erler, “Ek kapasiteler Avrupa'da daha iyi enerji güvenliği ile sonuçlanacaktır.” demiştir;³⁷⁰ ancak projeye verilen desteğe rağmen Alman siyasetçileri, bu projenin diğer ülkelere zarar vermeyecek şekilde gerçekleştirilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Örneğin Enerji Bakanı Sigmar Gabriel, SDP başkanı, Şansölye Merkel ve yardımcı şansölye “Kuzey Akım 2 inşa edilirse Ukrayna'nın transit rolünden mahrum bırakılmaması amacıyla çözüm bulunmalı.” diyerek bu siyasetçiler projenin Ukrayna karşıtı bir boyutu olmadığı sürece kabul edilebileceğini vurgulamışlardır.³⁷¹ Gabriel, ikinci bir boru hattı inşaatının Rusya-Almanya arasında “farklı ve daha iyi ilişkiler”e neden olacağını ifade etmiştir.³⁷² Ayrıca projenin yasal işlemlerinin Alman hükümeti tarafından üstleneceğini ve üçüncü tarafların müdahale etmeyeceğini söylemiştir;³⁷³

ancak Almanya'da her siyasetçinin söz konusu olan projeye yönelik yaklaşımı aynı değildir. Örneğin 2021 yılında Rusya'nın Ukrayna sınırına askerlerini yerleştirdikten sonra Şansölye Yardımcısı Robert Habeck, “Jeopolitik açıdan bu proje hatalıdır.” diyerek projeyi durduracağını söylemiştir. Almanya Şansölyesi Olaf Scholz ise bu projeyi destekleyen önceki siyasetçiler gibi “Kuzey Akım 2 projesi özel sektörde olan bir projedir.” demiştir. SPD Manuela Schwesig'in “Bu boru hattına ihtiyacımız var.” ifadesinden anlaşıldığı üzere Almanya, büyük ölçüde doğal gaza bağımlıdır. Aslında Schwesig'in demeci, Almanya'da tüketilen doğal gazın %25'inden fazlasının Rusya'dan ithal edildiğine işaretir.³⁷⁴

³⁶⁹ age, 8.

³⁷⁰ age, 6.

³⁷¹ age, 7.

³⁷² Andrea Shalal, “Ukraine progress should soften sanctions on Russia - Germany's Gabriel, **REUTERS** (17.09.2018), <https://www.reuters.com/article/uk-germany-security-ukraine-crisis-gabrielUKKCN1G10AB> [16.03.2022].

³⁷³ Adomeit, age, 6.

³⁷⁴ Nikolaus J. Kurmayer, “German government row over Nord Stream 2”, **EURACTIV**, (20.12.2021) <https://www.euractiv.com/section/energy/news/german-government-row-over-nord-stream-2/> [17.03.2022].

2022 yılında Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik saldırgan davranışlarından dolayı Almanya, projenin gerçekleşmesini askıya almıştır. Önceki yıllarda Almanya bu projeyi desteklemesine rağmen Scholz "Bugünkü durum öncekinden farklı. Yeni olayları göz önünde bulundurarak duruma ve Kuzey Akım 2 projesine uygun bir şekilde yanıt vermeliyiz." demiştir. Scholz ayrıca Almanya ekonomi bakanının alternatif tedarikçilerden doğal gaz ithal etme amacıyla yeni bir tedarik planı hazırlayacağını ifade etmiştir.³⁷⁵ Rusya'dan ithal edilen doğal gaz ithalatlarının azalışı, Almanya'nın ve diğer ülkelerin sıvılaştırılmış doğal gaza yönelmesine neden olmuştur. Bundestag'ta milletvekili olan Olivar Grundmann, bu gazın taşınması için gerekli olan altyapının inşaatının uzun süreceğini ve pahalı olacağını belirtmiştir. Dolayısıyla Almanya ve diğer ülkelerin tekrardan kömür ve petrol gibi enerji kaynaklarına öncelik verme zorunda olma ihtimalleri vardır;³⁷⁶ ancak 2022 yılında Rusya, Kuzey Akım 1 boru hattının akışını durdurmuştur. Dolayısıyla enerji krizi yaşayan Avrupa ülkelerine giden doğal gaz miktarı azalmıştır.³⁷⁷ Rusya'ya olan enerji bağımlılığını azaltmayı hedefleyen Almanya Şansölyesi Scholz, Rusya'dan gelen doğal gaz akışına ihtiyacının olduğunu ve bunları durdurmanın mantıksız olduğunu ifade etmiştir.³⁷⁸

Görüldüğü gibi Almanya'nın, Ukrayna işgali öncesine bu projenin en büyük taraftarı olmasına rağmen zamanla projeye yönelik yaklaşımı değişmiştir. Almanya projenin ilan edilmesinden Rusya-Ukrayna Savaşı'na kadar olan süreçte sadece ekonomik boyutuna odaklanırken bunun özel yatırımcılar tarafından üstlenildiğini ve Avrupa'nın bu projeye ihtiyacı olduğunu ileri sürmektedir; ancak Almanya, bu projeden belirli menfaatler kazanabilmesine rağmen projenin gerçekleşmesinin Ukrayna'yı olumsuz etkilemesine yol açtığı bir durumda projeyi durduracağını ifade etmiştir. Başka bir deyişle projenin ilk yıllarında Alman siyasetçiler, bu projenin Almanya'ya yapacağı getiriden çok Ukrayna'ya getirebileceği yıkıcı ekonomik sonuçlara odaklanmıştır.

³⁷⁵ Zia Weise "Germany shelves Nord Stream 2 pipeline", **POLITICOPRO**, (22.02.2022), <https://www.politico.eu/article/germany-to-stop-nord-stream-2/> [17.03.2022].

³⁷⁶ Bojan Pancevski, Joe Wallace, "With Nord Stream 2 Freeze, Germany Takes First Step to Cut Russian Gas Reliance", **The Wall Street Journal**, (23.02.2022), <https://www.wsj.com/articles/with-nord-stream-2-freeze-germany-takes-first-step-to-cut-russian-gas-reliance-11645640316> [17.03.2022].

³⁷⁷ "Nord Stream 1: How Russia is cutting gas supplies to Europe", **BBC News**, (05.09.2022), <https://www.bbc.com/news/world-europe-60131520> [17.09.2022].

³⁷⁸ Ayhan Şimşek, "Germany says it cannot completely replace Russian gas", **Anadolu Ajansı**, (02.09.2022), <https://www.aa.com.tr/en/europe/germany-says-it-cannot-completely-replace-russian-gas/2675381> [17.09.2022].

Sonraki yıllarda Alman hükümetinde bile projenin taraftarları ve muhalifleri kaydedilmiştir; ancak bu yıllarda Ukrayna'daki durumun yanı sıra Almanya'nın Rusya'dan gelen doğal gazla bağımlı olduğu açık bir şekilde ifade edilmiştir. 2022 yılında Rusya'nın Ukrayna'ya gerçekleştirdiği saldırıdan dolayı önceki yıllarda projeyi destekleyen Alman hükümeti, projenin askıya alınmasına karar vererek Almanya'nın farklı tedarik yolları bulması gerektiğini ifade etmiştir. Bu ise Almanya'nın ve diğer Avrupa ülkelerinin daha pahalı ve çevreye daha fazla zarar veren enerji kaynaklarına yönelmesine neden olabilmektedir. Bu ise 2019 yılında imzalanan Yeşil Mutabakat'a aykırı bir hareket olarak değerlendirilebilmektedir. Anlaşıldığı gibi Almanya, Rusya'nın saldırılarından önce projenin jeoekonomik tarafına odaklanmıştır. Projenin ilan edildiği ilk yıllarda Almanya, bu projenin tehdit oluşturmadığını, jeoekonomide pozitif araç olduğunu ifade etmiştir; ancak zaman geçtikçe bu projenin gerçekleşmemesi, Almanya'nın ekonomik açıdan kötü etkilenmesine neden olabilmektedir; ancak bu durumda bile Almanya, ne pahasına olursa olsun farklı kaynaklara yönelebileceğini ifade etmiştir. Bundan dolayı Almanya'nın etkilenme derecesinin düşük, hassasiyetinin ise yüksek olduğu söylenebilir. Bir değişken yüksek ve diğeri düşük olduğundan, karşılıklı bağımlılık teorisi çerçevesinde Almanya'nın gücü, orta derece olarak nitelendirilebilir.

4.3.1.5. Romanya

Kuzey Akım 2 projesinin muhaliflerinden biri de Romanya olmuştur. Romanya, genel itibariyle Rusya'dan az miktarda doğal gaz ithal etmektedir; çünkü tüketimi az olan ve yıllık olarak 10 bcm doğal gaz üreten Romanya, kendi ihtiyaçlarının %90'ını karşılamaktadır. Dolayısıyla Romanya'nın Kuzey Akım 2 projesine yönelik yaklaşımı Ukrayna'ya destek vermeye ve Rusya'ya yönelik geleneksel şüpheciliğe dayanmaktadır; ancak Romanya'nın bu projeye yönelik tavrının arkasında ekonomik nedenler de vardır. Başka bir deyişle Kuzey Akım 2 boru hattının gerçekleşmesinin Romanya'lı Transgaz gibi doğal gaz şirketleri üzerindeki etkisi de göz önünde bulundurulmaktadır.³⁷⁹ Kuzey Akım 2 projesinin gerçekleşmesinin; Romanya, Bulgaristan ve diğer Doğu Avrupa ülkelerinin daha önce Ukrayna'dan geçen doğal gaz akışından aldığı geçiş ücretleri ve menfaatleri kaybetmesine neden olacağı ifade edilmiştir. Ayrıca bu ülkeler, bu projenin Avrupa'nın genelinde ve özellikle Doğu

³⁷⁹ Lang, Westphal, *age*, 34.

Avrupa ülkelerinde istikrarı olumsuz şekilde etkileyeceğini ileri sürmüştür.³⁸⁰ 2016 yılında sekiz AB üyesi tarafından Avrupa Komisyonu'na Kuzey Akım 2 projesine itiraz eden bir mektup gönderilmiştir. Bu mektubu imzalayan ülkelerden biri Romanya'dır. Bu mektupta "Halihazırda inşa edilen Kuzey Akım 2 botu hattı; Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin enerji güvenliğine tehdit oluşturabilir.", "Bu proje dengesizleştirici jeopolitik sonuçları doğuracak", "Ukrayna başta olmak üzere doğal gaz akışları ve pazarları bu projeden olumsuz etkileyecek." gibi ifadeler kullanılmıştır. Anlaşıldığı üzere Romanya da dahil olmak üzere bu ülkeler, Rusya'nın bu projeyi siyasi araç olarak kullandığını³⁸¹ ve projenin gerçekleşmesine karşı olduklarını ifade etmişlerdir.

2019 yılında Romanya Cumhurbaşkanı Klaus İohaniss ve ABD Devlet Başkanı Donald Trump'ın müşterek bildiriminde "Kuzey Akım 2 projesi gibi bizim müttefiklerimizi Rusya'ya bağımlı hale getiren bütün projelere karşıyız." ve "Hem ABD hem de Romanya enerji güvenliğinin aslında milli güvenliği olduğunu biliyoruz."³⁸² gibi ifadeler Romanya'nın, bu projenin kendi güvenliğinden daha çok müttefiklerinin milli güvenliğine getirebileceği zararlarını göz önünde bulundurduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda 2021 yılında Romanya Enerji Bakanı Virgil Popescu, "Doğal gaz piyasasının ne kadar hassas olduğunu gördünüz. Alman düzenleme kurumu, Kuzey Akım 2'nin sertifikasyonunda bir gecikme olduğunu duyurduğunda gazın fiyatı otomatik olarak yükseldi." diyerek Romanya'nın sahip olduğu doğal gaz miktarlarının kış dönemi için yeterli olduğunu ifade etmiştir.³⁸³ Bu bağlamda 2022 yılında Rusya-Ukrayna Savaşı'nın başlamasıyla birlikte Rusya'dan gelen doğal gaz akışının azalması ve akabinde Ukrayna ile diğer AB üyelerine destek verme amacıyla Romanyalı şirket Romgaz ve Avusturyalı şirket OMV ile beraber deniz gazı petrol

³⁸⁰ Roxana Ioana Banciu, "NORD STREAM 2 and its Soft Power-an Unfolding Playground for European Union", **Romanian Journal of European Affairs**, c. 16, s. 2 (2016): 83-91.

³⁸¹ Andrius Sytas, "EU leaders sign letter objecting to Nord Stream-2 gas", **Reuters**, (16.03.2016), link <https://www.reuters.com/article/uk-eu-energy-nordstream-idUKKCN0W11YV> [22.03.2022].

³⁸² "Trump, Romanian President oppose completion of Nord Stream 2 gas pipeline-Statement", **United News of India**, (21.08.2019), <http://www.uniindia.net/trump-romanian-president-oppose-completion-of-nord-stream-2-gas-pipeline--statement/world/news/1704088.html> [23.03.2022].

³⁸³ Bogdan Neagu, "Romanian minister: Natural gas crisis provoked by Russia", **Euractiv**, (18.11.2021), https://www.euractiv.com/section/politics/short_news/romanian-minister-natural-gas-crisis-provoked-by-russia/ [23.03.2022].

stoklarının kullanılması planlanarak Avrupa ülkelerinin yaşadığı enerji krizinin hafiflemesi öngörülmektedir.³⁸⁴

Anlaşıldığı üzere Romanya, Kuzey Akım 2 projesini Rusya'nın kendi jeostratejik amaçlarını gerçekleştirmek için kullandığı bir jeopolitik araç olarak nitelendirmiştir. Jeopolitik araç olarak nitelendirdiğinden dolayı bu projenin dengesizleştirici etkilere sebep olacağını ve yüksek tehdit oluşturduğunu ileri sürmektedir. Yukarıda belirtildiği gibi Romanya'nın tutumu, geçmişte Rusya'yla yaşadığı olaylardan, Ukrayna ve AB üyelerine destek verme isteğinden etkilenmiştir. Başka bir deyişle büyük ölçüde kendi doğal gaz ihtiyaçlarını tatmin edebilen Romanya, projenin faaliyete geçmesi halinde çok etkilenmeyecektir. Dolayısıyla Romanya'nın hem hassasiyeti hem de etkilenme derecesi düşüktür. Buna göre Romanya, karşılıklı bağımlılık teorisi çerçevesinde güçlü bir devlet olarak nitelendirilebilir.

4.3.1.6. Macaristan

Macaristan, Ukrayna'nın gaz sistemine bağlı olduğu için Kuzey Akım 2 projesinin faaliyete geçmesi Macaristan'ın farklı tedarik zincirleri aramasına neden olabilmektedir. Ayrıca projenin faaliyete geçmesi Macaristan'ın depolama amacıyla doğudan getirdiği doğal gaz miktarlarının azalmasına ve rezervler oluşturmamasına neden olabilmektedir. Bununla birlikte projenin tamamlanması, Macaristan'ın büyük ölçüde önemseydiği Güney Akım projesiyle rekabet edebileceğini ileri sürmüştür. Güney Akım projesinin durdurulmasına rağmen Macaristan bu projeyi tekrar aktif hale getirmek istediğini belirtmiştir. Başka bir deyişle Macaristan, bu projenin Ukrayna ve AB üye devletleri üzerindeki etkisinden çok bu projenin ekonomik açıdan Macaristan'a getirebileceği zararları vurgulamıştır; ancak 2017 yılında Macaristan Başbakanı Viktor Orban'ın, Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin ile görüşmesinin sonucunda Macaristan'ın farklı ara bağlantı boruları üzerinden Kuzey Akım 2 boru hattından doğal gaz ithal etmesine karar verilmiştir. Bu şekilde Macaristan, kendi ihtiyaçlarını tatmin edebilmesi için gerekli olan miktarlara daha kolay ulaşabilmektedir.³⁸⁵

³⁸⁴“In mine-infested sea, Romania aims to cut Russia gas reliance”, **France24**, (03.07.2022), <https://www.france24.com/en/live-news/20220703-in-mine-infested-sea-romania-aims-to-cut-russia-gas-reliance> [17.09.2022].

³⁸⁵ Lang, Westphal, **age**, 33 - 34.

Rusya-Ukrayna Savaşı'ndan önce Macar siyasetçileri arasında da bu proje hakkında ortak bir mutabakat olmamıştır. Örneğin 2021 yılında Dışişleri Bakanı Peter Szijjarto “Birçok açık ve takip edilmesi gereken Avrupa kuralları vardır. Bence bu konular hakkında profesyonel kararlardan çok siyasi kararlar verilir. Bu Sputnik ve Kuzey Akım 2 için de geçerlidir. Kuzey Akım 2 siyasi bir proje olarak görülüyor. Küçük Orta Avrupa ülkesi olarak bizim için bir boru hattı hiçbir zaman bir siyasi sorun oluşturmuyor. Bu bizim için bir enerji güvenliği meseledir.” diyerek³⁸⁶ aslında bu projenin siyasi araç olarak kullanıldığını ve Macaristan'ın enerji güvenliğine dolaylı olarak zarar verebileceğini ileri sürmüştür. Bu bağlamda Macaristan Dışişleri Bakanı Péter Szijjártó, Macaristan'ın Romanya'nın Karadeniz'deki doğal gaz rezervleriyle kendi ihtiyaçlarını tatmin edebildiğini ifade etmiştir.³⁸⁷

27 Eylül 2021 tarihinde Macaristan; Rusya'yla yeni doğal gaz tedarik sözleşmesi imzalamış, bu durum Macaristan'a Rusya haricinde farklı yerlerden gelen gaz miktarlarının azalmasına yol açmıştır. Macaristan daha önce Azerbaycan gibi farklı doğal gaz tedarikçilerinden gaz ithal etmeyi planlamıştır; ancak bu ülkelerin kendi üretme kapasitesini artıramaması, Macaristan'ın Rusya'ya yönelmesine neden olmuştur. Bu bağlamda daha önce bu projeye karşı çıkan Szijjártó, “Rusya-Macaristan enerji iş birliği, Macaristan'ın enerji güvenliğine büyük katkı sağlıyor ve inşa edilen yeni boru hatlarının, yani Kuzey Akım 2 ve Güney Akım boru hattının, tüm AB için gaz arzının uzun vadeli güvenliğine ve istikrarına katkıda bulunduğu inanıyorum.”³⁸⁸ diyerek Macaristan'ın projeyi desteklediğini göstermiştir. Örneğin Ağustos 2022 yılında Macaristan'ın Rusya'yla imzaladığı doğal gaz anlaşması günlük olarak Rusya'nın Macaristan'a 5.8 mcm doğal gaz tedarik etmesini öngörmektedir. Bu durumda Macaristan'ın doğal gaz ihtiyacı, büyük oranda karşılanmış olmaktadır.³⁸⁹

³⁸⁶ “Hungarian Foreign Minister hopes decision on Nord Stream 2 will not be political”, **TASS**, (20.10.2022),

https://tass.com/world/1390719?utm_source=google.com&utm_medium=organic&utm_campaign=google.com&utm_referrer=google.com [24.03.2022].

³⁸⁷ Martin Jirušek, “The Visegrad 4 and Russian pipelines: An imaginary unity”, **Euractiv**, (26.11.2019), <https://www.euractiv.com/section/energy/opinion/the-visegrad-4-and-russian-pipelines-an-imaginary-unity/> [25.03.2022].

³⁸⁸ Dominik Héjj, Michał Paszkowski, “Consistent increase in Hungary's energy dependence on Russia”, **Instytut Europy Środkowej**, <https://ies.lublin.pl/en/comments/consistent-increase-in-hungarys-energy-dependence-on-russia/> [25.03.2022].

³⁸⁹ Wilhelmine Preussen, “Hungary signs new gas deal with Gazprom”, **POLITICO**, (31.08.2022), <https://www.politico.eu/article/hungary-signs-deal-with-gazprom-over-additional-gas/> [11.09.2022].

Macaristan, projenin ilan edildiği ilk yıllarda projeye karşı çıkmıştır; çünkü Macaristan, bu projenin Macaristan'ın enerji güvenliğine tehdit oluşturabileceğini, siyasi ve genel itibarıyla jeoekonomi bilim dalı çerçevesinde negatif araç olarak kullanıldığını ileri sürmüştür; ancak 2021 yılında Rusya-Macaristan arasında imzalanan sözleşme, Macaristan'ın Rusya'dan ithal ettiği doğal gaz miktarlarıyla kendi enerji ihtiyaçlarını karşılamasına yol açmıştır. Bu durumda Macaristan, projenin tehdit oluşturmadığını ve uzun vadeli gaz güvenliğine ve istikrarına katkı sağlayarak jeoekonomi açısından pozitif araç olduğunu ifade etmiştir. Her iki dönemde de Macaristan bu projenin jeopolitik özellikler taşıdığını ifade etmemiştir. Karşılıklı bağımlılık teorisi çerçevesinde Macaristan'ın Rusya'ya yönelmesi, bu ülkeye olan bağımlılığın artması, farklı doğal gaz tedarikçileri (alternatifler) bulamaması, projenin faaliyete geçmesi Macaristan'a büyük miktarda doğal gaz rezervlerinin gelmesi aslında bu ülkenin hem hassasiyet hem de etkilenme derecesinin yüksek olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla Macaristan karşılıklı bağımlılık teorisi çerçevesinde güçsüz olarak nitelendirilebilir.

4.3.1.7. Polonya

Kuzey Akım 2 projesinin ilk ilan edildiği andan bugüne kadar Polonya'nın projeye yönelik yaklaşımı değişmemiştir. Hükümette muhafazakar, Rus karşıtı politikaları destekleyen ve Rusya'nın Avrupa'da nüfuz alanının genişlemesine karşı olan Hukuk ve Adalet Partisi baskın olduğundan dolayı Polonya'nın hemen hemen bütün siyasetçileri aynı tutumu sergilemişlerdir. Bprojenin en büyük muhalifi olarak Polonya'nın projeye yönelik yaklaşımı ekonomik, siyasi ve jeopolitik düzeyde değerlendirilmelidir.³⁹⁰

1) Ekonomik Düzey: Polonya'nın 2017 yılında tükettiği doğal gaz miktarlarının %26'sı kendi üretimidir. Bu miktarların %63'ü ise Rusya'dan gelen ithalatlara dayanmaktadır. Norveç, Orta Doğu ülkeleri ve ABD'den getirilen doğal gazın iletişim altyapısının yetersizliği, Polonya'nın hâlâ büyük ölçüde Rusya'dan doğal gaz ithal etmesine neden olmaktadır. Bununla birlikte Kuzey Akım 2 boru hattının faaliyete geçmesi; Polonya'nın transit rolünden mahrum bırakılmasına, elde ettiği gelirlerin azalmasına ve enerji güvenliğinin tehdit altına olmasına neden olabilmektedir. Ayrıca

³⁹⁰ Tetiana Sydoruk, Pavlo Stepanets, Iryna Tymeichuk, "Nord Stream2 as a Threat to National Interests of Poland and Ukraine", **Studia Politica. Romanian Political Science Review**, c.19, s. 3 - 4 (2019): 472.

Polonya aslında kendine gelen doğal gaz ithalatlarını yeniden ihraç ederek yeni gelirler elde etmeyi hedeflemektedir; ancak bu projenin tamamlanması, Almanya'yı yeniden ihraç eden bir ülke haline getirebilmekle birlikte Almanya'nın diğer ülkelere giden doğal gaz miktarlarını ve ücretlerini belirlemesine imkân sağlayabilmektedir.³⁹¹

2) Siyasi düzey: Polonya siyasetçileri, bu projenin en çok siyasi boyutunu vurgulamıştır. Bu tutum, Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik sergilediği saldırgan davranışlardan kaynaklanmaktadır. Polonya; ekonomik boyutu olmamakla birlikte bu projenin, Rusya'nın belirli AB üyeleri üzerinde baskı uygulamak amacıyla kullandığını ileri sürmüştür. Ayrıca Polonya, bu projenin AB üyeleri arasındaki enerji dayanışmasını engellediğini ifade etmiştir. Bu proje daha çok Almanya ile Rusya arasında yürütüldüğünden dolayı Polonya, projenin faaliyete geçmesini engellememiştir. Başka bir deyişle Polonya, bu projenin AB kurumlarının fonksiyonlarını yerine getirmesinde engel oluşturduğunu ileri sürmüştür.³⁹²

3) Jeopolitik düzey: Almanya'nın ithal ettiği doğal gaz miktarlarının büyük bir kısmı Rusya tarafından karşılanmaktadır. Bu projenin gerçekleşmesi, diğer AB üyelerine doğal gaz ihraç eden Almanya'nın bölgenin en büyük doğal gaz ihracatçısı olmasına neden olacaktır. Bu durumda yaklaşık on sene önce tamamen Polonya'dan geçen ve doğal gaza bağımlı olan Almanya'nın ihracatçı rolü güçlenmiş, Polonya'nınki azalmıştır. Polonya bu jeopolitik gücü kaybetmemek için çeşitli doğal gaz tedarikçilerine yönelip gazın taşınması için gerekli altyapıları oluşturmaya başlamıştır.³⁹³ Örneğin 2022 yılının ikinci yarısında Polonya, Norveç ile arasında yeni bir boru hattı döşeyerek Norveç'ten daha fazla doğal gaz ithal etmeye ve bunun bir kısmını Almanya'ya vermeye başlamıştır.³⁹⁴

Polonya'nın bu projeye yönelik yaklaşımı Ukrayna'dan da etkilenmiştir. Başka bir deyişle bu projenin faaliyete geçmesi, Ukrayna'nın transit rolündenn mahrum bırakılmasına, hassas ekonomisinin zayıflanmasına ve Ukrayna'dan Polonya'ya binlerce mülteci gelmesine neden olabilmektedir. Düzensiz göçün artması ise

³⁹¹ **age**, 472-475.

³⁹² **age**, 475-477.

³⁹³ **age**, 478-479.

³⁹⁴ Deutsche Welle, "Baltic Pipe: How Poland is speeding up its exit from Russian gas", **Markets Insider**, (23.06.2022), <https://markets.businessinsider.com/news/stocks/baltic-pipe--how-poland-is-speeding-up-its-exit-from-russian-gas-11512423>, [11.09.2022].

Polonya'nın sosyal hizmetlerine ve işgücü piyasasına zarar verebilmektedir.³⁹⁵ Bu bağlamda birçok Polonyalı siyasetçi Kuzey Akım 2 projesine yönelik tutumu açık bir şekilde ifade etmiştir. Örneğin 2022 yılında, Almanya projeyi askıya aldıktan sonra Polonya Başbakanı Mateusz Morawiecki, alınan kararlar ilgili “Bu karar, Kremlin'in neo-emperyal emellerine karşı sağduyu ve güçlü muhalefetin bir sesidir.” ve “Kıtanın Rus enerji kaynaklarına bağımlılığının etkileri bugün tüm AB vatandaşları tarafından hissediliyor.” diyerek³⁹⁶ bu projenin Rusya tarafından siyasi bir araç olarak kullanılmakla birlikte tüm AB üye devletlerine ve onların vatandaşlarına yönelik tehdit oluşturduğunu ifade etmiştir. Daha önce 2021 yılında Ukrayna (Dmytro Kuleba) ve Polonya (Zbigniew Rau) Dışişleri Bakanları ortak bildirimde “2015 yılında Rusya'nın Ukrayna topraklarını işgal edip yasa dışı ilhakından sadece aylar sonra alınan Kuzey Akım 2'yi inşa etme kararı Avrupa'da bir güvenlik, güvenilirlik ve siyasi kriz yarattı.” diyerek bu projenin AB'nin genelinde bir sorun yaratabileceğini ileri sürmüştür.³⁹⁷ Ayrıca Başbakan Yardımcısı Jacek Sasin'in “Bence sadece Polonya'nın değil, AB'nin enerji güvenliğini de tehdit ediyor.” demecinden anlaşılacağı üzere bu projenin yıkıcı etkileri sadece Polonya'yı değil AB'nin tüm üyelerini de etkilemektedir.³⁹⁸

Görüldüğü gibi Polonya, Kuzey Akım 2 projesinin en büyük muhalifidir. Polonya, bu projenin Polonya'yı transit rolünden mahrum bırakacağını, AB kurumlarının fonksiyonlarını yerine getirmesinde sorun oluşturduğunu, AB üyeleri arasındaki dayanışmayı engellediğini, hem Polonya'nın hem de AB tüm üyelerinin enerji güvenliğine yönelik tehdit oluşturduğunu, Ukrayna'yı ekonomik açıdan zayıflatarak büyük bir mülteci krizine neden olduğunu ve Polonya'daki sosyal hizmet sisteminin zedelenmesine neden olduğunu ileri sürmüştür. Başka bir deyişle Polonya, bu projenin tehdit algısı yüksek bir proje ve Rusya'nın kendi jeostratejik amaçlarını gerçekleştirmek için kullanılan, jeopolitik özelliklere sahip olan bir araç olduğunu ifade etmiştir. Jeoekonomi kavramında değerlendirildiğinde bu proje, Polonya'ya

³⁹⁵ Piotr Buras, Adam Balcer “An unpredictable Russia: the impact on Poland”, **WiseEuropa**, (01.10.2021), <https://wise-europa.eu/en/2016/06/01/an-unpredictable-russia-the-impact-on-poland/> [27.03.2022].

³⁹⁶ Handan Kazancı, “Poland welcomes Germany's decision to stop Nord Stream 2”, **Anadolu Ajansı**, (23.02.2022), <https://www.aa.com.tr/en/europe/poland-welcomes-germanys-decision-to-stop-nord-stream-2/2510682> [27.03.2022].

³⁹⁷ “Nord Stream 2: Ukraine and Poland slam deal to complete controversial gas pipeline”, **Euronews**, (22.07.2022), <https://www.euronews.com/2021/07/21/ukraine-poland-slam-insufficient-deal-struck-by-germany-and-u-s-on-nord-stream-2> [27.0.2022].

³⁹⁸ Deutsche Welle, “Nord Stream 2 approval depends on geopolitical developments, vice chancellor says”, **Taiwan News**, (11.02.2022), <https://www.taiwannews.com.tw/en/news/4440382> [27.0.2022].

ekonomik menfaatlerden daha çok engel getirdiğinden dolayı negatif araç olarak nitelendirilmektedir. Karşılıklı bağımlılık teorisi çerçevesinde değerlendirildiğinde Polonya, hâlâ büyük ölçüde Rusya'nın doğal gaz miktarlarına bağımlıdır. Dolayısıyla bu projenin faaliyete geçmesi, Polonya'nın daha pahalıya gelecek şekilde Almanya'dan doğal gaz ithal etmesine neden olacaktır. Dolayısıyla Polonya'nın hassasiyet derecesi yüksektir; ancak Polonya'nın çeşitli doğal gaz tedarikçileri, bu projenin alternatiflerinin olabileceğini ifade etmiştir. Bu durum Polonya'nın etkilenme derecesinin düşük olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla karşılıklı bağımlılık teorisi çerçevesinde Polonya'nın gücünün orta seviye olduğu söylenebilir.

4.3.1.8. Slovakya

Kuzey Akım 2 projesinin tamamlanmasının ve hayata geçmesinin Slovakya ekonomisine büyük zarar verebileceği düşünülmüştür; çünkü bu projeden önceki Kuzey Akım 1 projesi, yıllık olarak Slovakya'dan geçen 76 bcm doğal gazın 46.5 bcm'e inmesine neden olmuştur. Bu olay ise Slovakya'nın transit rolünden elde ettiği gelirlerin azalmasına neden olmuştur. Kuzey Akım 2 projesinin gerçekleşmesi Slovakya'dan Çek Cumhuriyeti'ne ve Avusturya'ya giden doğal gaz miktarlarının azalmasına, dolayısıyla Slovakya'nın Çek Cumhuriyeti'nden doğal gaz ithal etmesine neden olacaktır. Bu gelir kaybı Slovakya-Çek Cumhuriyeti arasındaki ilişkilerin gerilmesine sebep olabilmektedir. Slovakya'nın transit rolünü kaybetmemesi için AB, Slovakya üzerinden Ukrayna'ya doğal gaz ulaştırmayı hedeflemektedir. Bu durumda Slovakya, transit rolünden mahrum bırakılmayacaktır.³⁹⁹ Slovak siyasetçileri, bu projeye yönelik olumsuz yaklaşıma rağmen Slovakya'nın transit rolü kaybetmediği ve projenin başka bir alternatifinin olduğu senaryoda,, Kuzey Akım 2 projesine karşı itiraz etmeyeceklerini ifade etmişlerdir. Ayrıca 2016 yılında TürkAkım projesinin yeniden faaliyete geçmesiyle ilgili söylemler, Slovak siyasetçilerinin Kuzey Akım 2 projesinin faaliyete geçmesi ve Slovakya transit rolünü kaybetmesi durumu gerçekleşse bile, Slovakya'ya büyük zararlar gelmeyeceğini düşünmesine neden olmuştur; çünkü TürkAkım boru hattının faaliyete geçmesi, Kuzey Akım 2 projesinden getirilmesi planlanan miktarlarının azalmasına neden olmaktadır. Böylece Slovakya, transit rolünden mahrum bırakılmayacaktır.⁴⁰⁰ Örneğin 27 Mayıs 2022

³⁹⁹ Lang, Westphal, *age*, 30.

⁴⁰⁰ *age*, 30-31.

tarihinde Slovakya'nın Norveç'le imzaladığı doğal gaz ticaret sözleşmesinin ardından Norveç'ten Slovakya'ya giden sıvılaştırılmış doğal gaz miktarı artmıştır.⁴⁰¹

Finansal tehdidin yanında bu projenin stratejik bir tehdit de oluşturduğu vurgulanmıştır. Slovakya'nın doğal gaz ithalatlarının %90'ı Rusya'dan gelmektedir. Slovakya'nın doğal gaz bağımlılığı enerji güvenliğini etkileyebilmektedir. Kuzey Akım 2 projesinin tamamlanması Slovakya'nın Almanya'dan doğal gaz ithal etmesine yol açacaktır. Bu durumda Almanya, ithalatların ücretini belirleyerek Orta Avrupa'daki nükleer santralleri kapatmak gibi hareketlerle bu ülkelerin enerji alanında değişiklik yapabilme imkânı edinmiş olmaktadır.⁴⁰²

Slovak siyasetçileri arasında Kuzey Akım 2 projesine yönelik yaklaşım yıllardır değişmemiştir. Örneğin 2015 yılında Slovakya Başbakanı Robert Fico, “AB üye ülkesi Slovakya'ya ihanet ettiler ve Avrupa Konseyi'nde Ukrayna ile siyasi tartışmalara karşı çıkıyorlar.” diyerek projenin Ukrayna ve Slovakya'ya milyarlarca avro kaybına neden olacağını ifade etmiştir.⁴⁰³ Bununla birlikte 2021 yılında Ukrayna Başbakanı Denys Shmyhal ve Slovakya Başbakanı Eduard Heger, bu projenin AB bütünlüğünü ve güvenliğini tehdit ettiğini söyleyerek⁴⁰⁴ ticari olmayan yıkıcı sonuçlar getirdiğini ifade etmişlerdir. Ayrıca Ukrayna Cumhurbaşkanı Volodymyr Zelensky ve Eduard Heger, Kuzey Akım 2 boru hattının AB üyeleri arasında enerji konusundaki mutabakatın oluşmamasına neden olduğunu ifade ederek bu boru hattının uluslararası hukuka aykırı siyasi bir araç olduğunu ileri sürmüşlerdir.⁴⁰⁵

Anlaşıldığı gibi Slovakya, bu projenin muhaliflerinden biri olmuştur. Slovakya, bu projenin gerçekleşmesi ve faaliyete geçmesinin hem finansal hem de stratejik zorluklar

⁴⁰¹ “Ukraine Calls On Germany To Cut Natural Gas Flows Through Nord Stream 1 Pipeline”, **Radio Free Europe**, (27.05.2022), <https://www.rferl.org/a/ukraine-germany-cut-nord-stream-1/31872044.html> [11.09.2022].

⁴⁰² Łukasz Lewkowicz, Michał Paszkowski, “Slovakia resists construction of the Nord Stream 2 gas pipeline”, **Institute of Central Europe**, <https://ies.lublin.pl/en/comments/slovakia-resists-construction-of-the-nord-stream-2-gas-pipeline/> [02.04.2022].

⁴⁰³ Georgi Gotev, “Slovak PM calls Nord Stream expansion deal “a betrayal”, **Euractiv**, (10.09.2015), <https://www.euractiv.com/section/energy/news/slovak-pm-calls-nord-stream-expansion-deal-a-betrayal/> [02.04.2022].

⁴⁰⁴ “Ukraine, Slovakia share position on danger of Nord Stream 2 to European security”, **Ukrinform**, (28.05.2021), <https://www.ukrinform.net/rubric-politics/3254649-ukraine-slovakia-share-position-on-danger-of-nord-stream-2-to-european-security.html> [02.04.2022].

⁴⁰⁵ Akulenko Olena, “Ukraine's Zelensky, Slovakia's Heger agree Nord Stream 2 undermines energy solidarity in Europe”, **Ukrainian Independent Information Agency**, (28.05.2021), <https://www.unian.info/economics/nord-stream-2-zelensky-heger-agree-the-project-undermines-europe-s-energy-solidarity-11436109.html> [02.04.2022].

getirerek Slovakya'nın enerji güvenliğinin tehdit altında olmasına ve Slovakya'nın transit rolünden mahrum bırakılmasına neden olabileceğini ifade etmiştir. Dolayısıyla Slovakya bu projeyi yüksek tehdit oluşturan siyasi bir proje olarak nitelendirmiştir. Jeoekonomi kavramı çerçevesinde Slovakya bu projeyi, belirli gelir kayıplarına yol açabileceğinden dolayı “sopa” olarak nitelendirmiştir. Karşılıklı bağımlılık teorisi çerçevesinde ise Slovakya'nın doğal gaz ithalatlarının %90'ını Rusya'dan karşılanması ve Rusya'ya olan enerji bağımlılığı; bu ülkenin hassasiyet derecesinin yüksek olduğunu göstermektedir; ancak TürkAkım boru hattının faaliyete geçme söylemleri, Kuzey Akım 2 projesinin faaliyete geçmesi halinde Slovakya'nın başka bir alternatifi olduğu gösterilmektedir. Dolayısıyla Slovakya'nın etkilenme derecesi düşüktür. Buna göre karşılıklı bağımlılık teorisi çerçevesinde Slovakya'nın orta seviyede olduğu söylenebilir.

4.3.1.9. Baltık ülkeleri (Estonya, Letonya, Litvanya)

Kuzey Akım 2 projesi Estonya, Letonya ve Litvanya'dan geçmemekte, bu ülkelerin ekonomilerini ve enerji güvenliğini ya az etkilemekte ya da neredeyse hiç etkilememektedir. Bu ülkelerin hepsi; az etkilendiğinden, projenin muhalifleri arasında yer aldığından ve benzer argümanlar geliştirdiğinden dolayı bu ülkelerin aynı grupta değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu ülkeler; dış siyasi aktörlerin müdahalelerinin, AB'nin enerji tedarikçi çeşitlendirme politikasına getirebileceği olası yıkıcı sonuçları vurgulamaktadır.⁴⁰⁶ Bu bağlamda her üç ülkenin başbakanı, Ukrayna ile sergiledikleri halk dayanışmasının yanında projenin Avrupa Komisyonu tarafından kapsamlı bir şekilde incelenmesi gerektiğini vurgulamışlardır. Örneğin Litvanya Cumhurbaşkanı Dalia Grybauskaitė'ye göre bu proje, Rusya'nın AB'yi bölme amacıyla yaptığı bir girişimdir.

Dolayısıyla Kuzey Akım 2 projesini, “Enerji Birliği için bir test.” olarak nitelendirmiştir. 2016 yılında Estonya Başbakanı Taavi Rõivas, projeyi “Avrupa Birliği'nin enerji politikasıyla çelişen siyasi bir proje.” ve “Rusya'nın Avrupa'nın birliğini baltalamayı amaçlayan dış politika emellerinin bir parçası.” olarak nitelendirmiştir.⁴⁰⁷

⁴⁰⁶ Lang, Westphal, *age*, 32-33.

⁴⁰⁷ *age*, 33.

Litvanya'nın enerji tüketimi 1990'lı yıllardan itibaren sürekli azalmaktadır. Litvanya büyük bir enerji üreticisi değildir. Enerji ihtiyaçları çoğunlukla Estonya, Letonya, Rusya ve Belarus tarafından karşılanmaktadır. Buna rağmen Litvanya hükümeti; Rusya'ya olan enerji bağımlılığının azalması amacıyla İgnalina bölgesinde yeni nükleer santralin kurulması, yeni sıvılaştırılmış doğal gaz terminalinin inşa edilmesi ve elektrik enerji santralinin restore edilmesi gibi adımlar atmıştır. Bu santrallerin faaliyete geçmesi, Litvanya'nın Rusya'ya olan enerji bağımlılığının %50'ye inmesine⁴⁰⁸ ve dolaylı olarak Litvanya'nın enerji güvenliğine yönelik tehditlerin azalmasına neden olmaktadır. Bu bağlamda Litvanya Başbakanı Gabrielus Landbergis, "Bunun (projenin) bir hata olduğuna ve bu hatanın pahalıya mal olacağına inanıyorum." diyerek Moskova'nın bu boru hattıyla Ukrayna'yı transit rolünden mahrum bırakacağını ifade etmiştir. Litvanya enerji bakanı, "Ukrayna'nın nükleer enerjide bu fonlardan azami ölçüde faydalanmasını, Kremlin şirketleriyle mümkün olduğunca az iş yapmasını ve bağımsız çalışmaya başlamasını diliyorum." diyerek aslında Litvanya'nın, bu projenin Ukrayna'nın enerji güvenliği üzerindeki olumsuz etkilere daha çok odaklandığını göstermiştir.⁴⁰⁹

Estonya'nın enerji bilançosuna bakıldığında 2008 yılında enerji ithalatlarına olan bağımlılığının %27.55 iken 2017 yılında % 4.07 olduğu görülmüştür.⁴¹⁰ Estonya önemli bir doğal gaz üreticisi değildir; ancak Estonya'nın tükettiği enerjinin en büyük kısmını ürettiği petrol miktarları karşılamaktadır.⁴¹¹ Estonya'nın sahip olduğu petrol miktarları ülkenin önemli bir ölçüde dış aktörlerden bağımsız olmasına yol açmıştır; ancak AB politikaları doğrultusunda Estonya da yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelmiştir. Başka bir deyişle 2020 yılında güneş panellerinin gelişmesine ve yaygınlaşmasına odaklanan Estonya, toplam enerji üretiminin %53'ünü yenilenebilir enerji kaynaklarından karşılayabilmiştir.⁴¹² Kendi kendine enerji alanında büyük

⁴⁰⁸"Lithuania", U.S. Energy Information Administration,

<https://www.eia.gov/international/analysis/country/LTU> [07.04.2022].

⁴⁰⁹ "Deal on Nord Stream 2 "major victory" for Putin, says Lithuanian FM", **Lithuanian National Radio and Television**, (23.07.2021), <https://www.lrt.lt/en/news-in-english/19/1456129/deal-on-nord-stream-2-major-victory-for-putin-says-lithuanian-fm> [05.04.2022].

⁴¹⁰ "Dependency rate on energy imports in Estonia from 2008 to 2017", **Statista**, <https://www.statista.com/statistics/678653/dependency-on-energy-imports-in-estonia/#:~:text=This%20statistic%20reflects%20the%20dependency,in%202008%20reaching%2027.55%20percent>. [04.04.2022].

⁴¹¹ "Estonia", U.S. Energy Information Administration, <https://www.eia.gov/international/analysis/country/EST>, [04.04.2022].

⁴¹²"Estonia - Country Commercial Guide", **International Trade Administration**, <https://www.trade.gov/country-commercial-guides/estonia-energy> [08.04.2022].

ölçüde yeten Estonya, Kuzey Akım 2 projesine yönelik farklı eleştiriler getirmiştir. Örneğin 2017 yılında Estonya Dışişleri Bakanı Sven Mikser, “Bu analiz Kuzey Akım 2'nin Rus tedarikçilerini; Avrupa'daki herhangi bir ülkeye, örneğin Ukrayna'ya baskı uygulayabilecekleri bir konuma getirdiğini gösteriyorsa bunu çok ciddiye almalıyız.” diyerek Rusya’nın bu projeyi siyasi amaçlar için kullanabileceğini ifade etmiştir.⁴¹³ Ayrıca 2022 yılında Estonya Başbakanı Kaja Kallas, Kuzey Akım 2 projesinin hiçbir zaman ticari bir boyutunun olmadığını ve sadece jeopolitik özellikler taşıdığını ifade etmiştir.⁴¹⁴ Bu bağlamda 2022 yılında Estonya Cumhurbaşkanı Alar Karis, yakın tarihte rüzgar türbinleri gibi yenilenebilir enerji üreten santrallerin sayısının artmasının ve Rus gazına bağımlı kalınmamasının gerekliliğini ifade etmiştir.⁴¹⁵

Letonya’nın ise ithal ettiği fosil yakıtların neredeyse %100’ü Rusya tarafından karşılanmaktadır; çünkü Letonya ne büyük bir enerji üreticisi ne de tüketicisidir. Başka bir deyişle Letonya çok az enerji üretmektedir.⁴¹⁶ Letonya Dışişleri Bakanı Edgars Rinkēvičs, Letonya’nın Kuzey Akım 2 projesine katılmasının Rusya’nın istihbarat toplama faaliyetlerine yol açacağını ifade etmiştir. Böylece Letonya’nın milli güvenliği tehdit altında olacaktır. Bununla birlikte Rinkēvičs, Letonya’nın Ukrayna’yı bu konuda destekleriyle birlikte AB’nin Rusya’ya yaptırımlar uygulaması gerektiğini ifade etmiştir.⁴¹⁷ 1 Nisan 2022 tarihinden itibaren Letonya, Litvanya ve Estonya’ya Rusya’dan doğal gaz ihraç edilmemektedir. Letonya’nın doğal gaz depolama genel müdürü Uldis Bariss, Baltık ülkelerinin doğal gaz ihtiyaçlarının şimdilik Letonya’da biriktirilmiş gaz rezervleri tarafından karşılandığını ifade etmiştir.⁴¹⁸ Bu bağlamda

⁴¹³ Claudia von Salzen, “Estonia urges caution on Nord Stream 2 pipeline”, **Euractiv**, (18.07.2017), <https://www.euractiv.com/section/energy/news/estonia-urges-caution-on-nord-stream-2-pipeline/> [08.04.2022].

⁴¹⁴ Patrick Wintour, “Putin only understands strength’: Estonian PM on Ukraine tensions”, **The Guardian**, (28.01.2022), <https://www.theguardian.com/world/2022/jan/28/germany-must-end-reliance-on-russian-gas-estonian-pm-on-tensions-in-ukraine> [08.04.2022].

⁴¹⁵ “Estonian president: World should not revolve around Russian gas”, (17.08.2022), **The Baltic Times**, https://www.baltictimes.com/estonian_president_world_should_not_revolve_around_russian_gas/ [22.09.2022].

⁴¹⁶ “Latvia”, U.S. Energy Information Administration, <https://www.eia.gov/international/overview/country/LVA> [07.04.2022].

⁴¹⁷ “EU sanctions on Russia should target Nord Stream 2 and financial sector-Rinkevics”, **The Baltic Times**, (21.02.2022), https://www.baltictimes.com/eu_sanctions_on_russia_should_target_nord_stream_2_and_financial_sector_-_rinkevics/ [07.04.2022].

⁴¹⁸ “Baltic states stop Russian gas imports over Ukraine invasion”, **Aljazeera**, (03.04.2022), <https://www.aljazeera.com/news/2022/4/3/baltic-states-stop-russian-gas-imports-over-ukraine-invasion> [07.04.2022].

Letonya hükümeti, 2022 yılında enerji kanununa yönelik değişiklikler getirerek Letonya'nın yenilenebilir enerji kaynaklarına yaptığı yatırımların artmasını, doğal gaz ve diğer enerji kullanım alanlarına yönelik tasarruflarının artmasını, enerji tedarikçilerinin çeşitlendirilmesini öngörmüştür.⁴¹⁹

Görüldüğü gibi üç ülke de Kuzey Akım 2 projesinin muhalifidir. Estonya'nın kendi enerjisini üretebilme potansiyeli ve bu projenin ülkeden geçmemesi, Estonya'nın hem etkilenme hem de hassasiyet derecesinin düşük olmasına neden olmuştur. Litvanya'da nükleer ve elektrik santrallerin kurulması, sıvılaştırılmış doğal gaz terminallerinin oluşturulmasında çeşit adımlar atılması; Litvanya'nın alternatif doğal kaynaklara sahip olduğunu göstermiştir. Dolayısıyla Litvanya'nın etkilenme derecesi düşüktür; ancak hâlâ Rusya'dan gelen ithalatlarla enerji ihtiyaçlarının bir kısmını karşıladığından dolayı Litvanya'nın hassasiyet derecesi orta seviyededir. Letonya'nın ise kendi enerjisini üretmemesi ve ithal ettiği fosil yakıtların %100'ünün Rusya tarafından karşılanması sebepleriyle hassasiyet derecesi yüksektir; ancak bu ülkenin biriktirdiği doğal gaz miktarları, Letonya'nın belirli bir süre için ihtiyaçlarını karşılamasına imkân tanımaktadır. Dolayısıyla Letonya'nın etkilenme derecesi düşüktür. Buna göre karşılıklı bağımlılık teorisi çerçevesinde Letonya orta, Estonya ve Litvanya ise güçlü olarak nitelendirilebilir. Üç ülke de bu projenin jeopolitik özellikler taşıdığını ileri sürmektedir. Üç ülke de bu projenin, jeoekonomi açısından yüksek tehdit oluşturan bir sopa olduğunu ifade etmektedir.

4.3.1.10. İsveç

İsveç, Rusya'dan ithal edilen petrol ve doğal gaz miktarlarına çok düşük bir oranda bağımlıdır. İsveç'in enerji tedarikçisinin sadece %2'si doğal gazdan oluşmaktadır. Bunun yarısı sadece Rusya tarafından karşılanmaktadır.⁴²⁰ İsveç, yenilenebilir enerji alanında yaptığı yatırımlardan dolayı büyük ölçüde kendi enerji ihtiyaçlarını karşılayabilmektedir. Dolayısıyla diğer AB üyeleriyle karşılaştırıldığında İsveç'in doğal gaz ihtiyaçları daha düşüktür. Ulusal rezervlere sahip olması İsveç'in enerji

⁴¹⁹ Henning Jensen, "Energy efficiency first!", origin of natural gas and more: new energy package in Latvia", (13.09.2022), **bnt attorney in CEE**, <https://bnt.eu/legal-news/energy-efficiency-first-origin-of-natural-gas-and-more-new-energy-package-in-latvia/> [22.09.2022].

⁴²⁰ Prime Minister's Office, Ministry of Infrastructure "Efforts to bolster EU energy security need to intensify", **Government Offices of Sweden**, (07.03.2022), <https://www.government.se/articles/2022/03/efforts-to-bolster-eu-energy-security-need-to-intensify/> [09.04.2022].

güvenliğini güvence altına almıştır. İsveç, Kuzey Akım 2 projesinin faaliyete geçmesinin, Rusya'nın AB üyelerine siyasi baskı uygulamasına imkân verebilme olasılığından endişelenmektedir. Örneğin Moderate Parti üyesi olan Hans Wallmark, “Rus tedarikçilere olan enerji bağımlılığı artarsa Avrupa devletlerinin, ‘soğuk kışlarda Rus gaz musluğunun açılıp kapatılabileceği’ yönünde siyasi baskılara maruz kalması, büyük bir tehlike haline geliyor.” diyerek gazın asimetrik ilişkilerde bir sopa olarak kullandığını ileri sürmüştür.⁴²¹ Dışişleri Bakanı Margot Walström ise “Görünüşte ticari bir proje olmasına rağmen ulusal güvenlik açısından etkileri olduğunu söylemeye gerek yok. Enerji talebimizi koruduğumuzdan emin olacağız.” diyerek aslında enerji otonomisine önem veren İsveç'in, Ukrayna'nın transit rolünü koruması gerektiğini ifade etmiştir.⁴²² Bunun yanı sıra 2021 yılında İsveç AB İlişkiler Bakanı Hans Dahlgren ve Enerji ve Dijital Kalkınma Bakanı Khashayar Farmanbar, “Güvenlik durumu, Avrupa'da daha güvenli ve sürdürülebilir bir enerji arzına ihtiyacımız olduğunu açıkça gösteriyor. AB'nin enerji güvenliğini güçlendirme çabalarını yoğunlaştırmanın zamanı geldi.” diyerek AB'nin fosil yakıtlarını yenilenebilir enerji kaynaklarıyla değiştirmesiyle Rusya'ya olan enerji bağımlılığının azalacağını ileri sürmüştür.⁴²³ Buna yönelik 2022 yılında Rusya-Ukrayna Savaşı ile beraber ortaya çıkan enerji krizinin yarattığı yıkıcı sonuçların hafiflemesine yönelik adım atan Finlandiya ve İsveç, birçok ülkede bulunan enerji şirketlerine yönelik finans yardımları sağlamaya hazır olduğunu ileri sürmüştür.⁴²⁴

Bununla birlikte İsveç, Rusya'nın bu projeyle Baltık Denizi'nde farklı askeri faaliyetler gerçekleştirmesine imkân sunabileceğinden endişelenmektedir. Bu endişe iki sebepten kaynaklanmaktadır:

- 1) Rusya'nın daha önce Ukrayna'da gerçekleştirdiği askeri hareketler.
- 2) İsveç için stratejik önem taşıyan Gotland adası üzerinde Rusya tarafından gerçekleştirilebilen olası saldırılar.

Bu bağlamda Liberal Parti üyesi Jan Björklund, “Belli ki bu Rusya'nın Baltık Denizi'ndeki konumlarını ilerletmesine ve dolayısıyla Baltık Denizi'nin kalbinde

⁴²¹ Markgren, *age*, 20.

⁴²² *age*, 21.

⁴²³ Prime Minister's Office, Ministry of Infrastructure, *age*

⁴²⁴ Sneha Swaminathan, “Sweden, Finland to offer liquidity guarantees to energy companies”, **WION**, (05.09.2022), <https://www.wionews.com/world/sweden-finland-to-offer-liquidity-guarantees-to-energy-companies-513211> [24.09.2022].

stratejik olarak hassas bir ada olan Gotland'a erişim elde etmesine olanak sağlayacaktır.” diyerek aslında Rusya’nın bu projeyle İsveç’in topraklarına zarar verme potansiyeli taşıdığını ileri sürmüştür.⁴²⁵

Anlaşıldığı üzere İsveç, bu projenin kendi enerji güvenliğinden çok AB üyelerinin enerji güvenliği üzerindeki etkisini göz önünde bulundurmıştır; çünkü İsveç büyük ölçüde kendi enerji ihtiyaçlarını karşılayabilirken AB üyeleri, hâlâ Rusya’dan gelen ithalata bağımlı olduğunu ifade etmiştir. Dolayısıyla Kuzey Akım 2 projesinin faaliyete geçmesi, İsveç’i etkilememekle birlikte ülkenin alternatif bir kaynağa yönelmesinde bir engel oluşturmamıştır. Bundan dolayı İsveç’in hem hassasiyet hem de etkilenme derecesi düşüktür. Karşılıklı bağımlılık teorisi çerçevesinde İsveç güçlü bir ülke olarak nitelendirilebilir. İsveç, bu projenin tehdit seviyesinin yüksek olduğunu ve jeopolitik özellikler taşıdığını vurgulamıştır; çünkü bu proje Rusya’ya, İsveç için jeostratejik önemi olan Gotland Adası’na saldırılar gerçekleştirme imkânı tanımaktadır. Jeoekonomi kavramı içerisinde değerlendirildiğinde ise projenin ülkelere indirimler ve ekonomik menfaatler sağlamasından ziyade belirli bir aktörün (Ukrayna gibi) gelirlerinin durdurulmasında rolü olduğundan, proje bir sopa (negatif araç) olarak nitelendirilmektedir.

4.3.1.11. Danimarka

Kendi enerji ihtiyaçlarını karşılayabilen Danimarka diğer ülkelerden gelen ithalatlara bağımlı değildir; çünkü rüzgar gücü başta olmak üzere Danimarka büyük ölçüde yenilenebilir enerji kaynaklarından enerji edinmektedir. Başka bir deyişle rüzgar türbinleri ulusal talebin gerektirdiğinden daha fazla enerji üretmektedir.⁴²⁶ Dolayısıyla Danimarka dolaysız olarak bu projeden etkilenmemektedir.⁴²⁷

Daha önce belirtildiği gibi Kuzey Akım 2 boru hattının, birkaç ülkenin karasularından ve münhasır ekonomik bölgelerinden geçmesi gerekmektedir. Bunlardan bir tanesi Danimarka’dır. Dolayısıyla Danimarka’nın, projenin kendi karasularından geçebilmesi için izin vermesi gerekmektedir; ancak Ukrayna, Polonya ve Baltık ülkelerine verdiği desteğin yanı sıra Rusya’nın askeri hareketleri ve AB’nin Rusya’ya enerji açısından bağımlı olma ihtimali, Danimarka’nın bu projeye yönelik yaklaşımını

⁴²⁵ age, 21.

⁴²⁶ Wood, Henke, age, 3.

⁴²⁷ Marco Siddi, “Theorising conflict and cooperation in EU-Russia energy relations: ideas, identities and material factors in the Nord Stream 2 debate” **East European Politics**, c. 36, s. 4 (2019): 13.

etkilemiştir; ancak hukukun üstünlüğünü doğrultusunda hareket etmeyi hedefleyen Danimarka, yasal ve teknik açıdan nötr görünmek için 2021 yılında boru hattı inşa etme izni vermiştir.⁴²⁸

Dolayısıyla sözde tarafsız olduğu iddia eden Danimarka’da aslında Kuzey Akım 2 projesine yönelik farklı itirazlar kaydedilmiştir. Projenin muhalifleri, bu projenin faaliyete geçmesinin AB’nin yenilenebilir enerjiye dönüşme çabasına yıkıcı etkiler getireceğini ve Rusya’nın AB’nin içindeki konumunun pekişmesine imkân tanıtacağını ileri sürmektedir.⁴²⁹ Örneğin iktidarda olan Sosyal Demokrat Parti lideri Mette Frederiksen’in, “Danimarka hükümeti Kuzey Akım 2’ye karşı çıkmaya devam ediyor. Bu konuda enerji piyasalarındaki durum bizim pozisyonumuzu değiştirmedir. Evet, zamanında yapımına izin verdik ama teknik bir andı, duruşumuz her zaman belliydi.”⁴³⁰ ve “Ben başından beri Kuzey Akım 2’ye karşıyım. Rus gazına bağımlı olmamamız gerektiğine inanıyorum. Bu konu hakkında yeni bir tartışma başlatabilirsek iyi olur.”⁴³¹ gibi söylemlerinde aslında Danimarka hükümetinin projenin AB üyelerini Rus gazına bağımlı hale getirebilme olasılığından dolayı bu projeye karşı olduğunu ifade edilmiştir. Bununla birlikte eski Dışişleri Bakanı Martin Lidegaard, “Rusya’da tüm enerji politikası güvenlik politikasıdır.” ve “Ruslar Avrupa’ya olan büyük gaz arzını gerçekten kötüye kullandılar. Bunu bir güvenlik politikası aracı olarak kullanıyorlar, ekonomik olarak kullanıyorlar ve Ukrayna gibi diğer Avrupa ülkelerini Rus hattını çekmekle tehdit ediyorlar.” diyerek aslında projenin ticariden çok siyasi boyutu olduğunu ve siyasi amaçlar edinilmek amacıyla kullanıldığını ifade etmiştir; ancak tüm partiler bu projeye karşı çıkmamaktadır. Örneğin Dansk Folkeparti’nin (Danimarka Halk Partisi) Dışişleri Sözcüsü Søren Espersen, “Danimarka, Çin ve diğer diktatör ülkelerdeki şirketlerle iş birliği yapmaktadır. Bir Rus şirketi olarak AG’nin, Kuzey Akım 2 vasıtasıyla Batı’ya doğal gaz getirmesi ve işleri geliştirmesi konusunda bir sakınca görmüyorum.”⁴³² diyerek aslında projenin sadece ticari boyutu olduğunu ve Danimarka’nın aslında demokratik

⁴²⁸ Wood, Henke, *age*, 1.

⁴²⁹ *age*, 3-4.

⁴³⁰ “Denmark refused to support Nord Stream 2 during the energy crisis”, **Pledge Times**, (01.11.2021), <https://pledgetimes.com/denmark-refused-to-support-nord-stream-2-during-the-energy-crisis/> [10.04.2022].

⁴³¹ “Denmark calls for new discussion on Nord Stream 2”, (12.09.2020), **UAWire**, <https://uawire.org/denmark-calls-for-new-discussion-on-nord-stream-2> [10.04.2022].

⁴³² Wood, Henke, *age*, 4.

lkelerle Rusya'dan daha az iş birliği yaptığını vurgulamıştır. Buna rağmen Avrupa'nın yaşadığı enerji krizinin yarattığı yıkıcı etkileri azaltmayı hedefleyen Danimarka, rüzgar enerjisi alanında yatırım yapmayı hedeflemektedir.⁴³³

Görüldüğü gibi Danimarka, sahip olduğu yenilenebilir enerji kaynaklarının sayesinde kendi enerji ihtiyaçlarını karşılayabilmektedir. Dolayısıyla Kuzey Akım 2 projesinin faaliyete geçmesi, Danimarka'yı etkilememekle birlikte alternatif bir enerji kaynağı bulma konusunda engel oluşturmamaktadır. Başka bir deyişle Danimarka, hem hassasiyet hem de etkilenme derecesi düşük olduğundan dolayı karşılıklı bağımlılık teorisi çerçevesinde güçlü bir devlet olarak nitelendirilebilir. Jeoekonomi kavramı çerçevesinde Danimarka, bu projenin AB yelerini Rus gazına bağımlı hale getirebilme olasılığını göz önünde bulundurarak projeyi sopa olarak nitelendirmektedir; ancak partiler arasında mutabakat görülmemiştir; çünkü bazı partilere göre bu proje, sadece yeni ticari imkânlar getirebilecek bir projedir. Partiler arasında bu proje hakkında mutabakatın olmayışı, Danimarka'nın bu projeye karşı tarafsız olarak sınıflandırılabilmesine yol amaktadır.

4.3.1.12. Finlandiya

Finlandiya Kuzey Akım 2 projesini ticari bir proje olarak algılamaktadır. Bu nedenle Finlandiya'da proje ile ilgili siyasi bir tartışma olmamıştır. Helsinki hükümeti, projenin tıpkı kendisinden önce gelen Kuzey Akım 1 boru hattı gibi bir iş girişimi olduğunu ileri sürerek engellenmesi veya desteklenmesi konusunda yer almayacağını, yani bu projeye nötr bir yaklaşım sergilemeyi tercih ettiğini ileri sürmüştür. Finlandiya'nın bu projenin siyasi özelliklerini vurgulamaktan kaçınmasının arkasında iki sebebi vardır.

1) Tıpkı İsveç gibi uluslararası hukukun üstünlüğüne önem veren Finlandiya, bu projenin uygulanması konusunda hukukun hükümlerinin dikkate alınması gerektiğini göstermeyi hedeflemektedir.

⁴³³ "Denmark and Germany approve Baltic Sea wind hub to offset Russian gas", **Euronews**, (29.08.2022), <https://www.euronews.com/2022/08/29/denmark-and-germany-approve-baltic-sea-wind-hub-to-offset-russian-gas> [20.09.2022].

2) Baltık Denizi'nin korunması Finlandiya için önem arz etmektedir. Bu denizi en çok kirleten ülke olan Rusya'yla beraber bu denizde farklı alanlarda ekonomik iş birliğinin yapılması, denizin korunmasına katkı sağlamaktadır.⁴³⁴

Finlandiya'nın bütün doğal gaz ithalatları Rusya'dan gelmektedir; ancak Finlandiya'nın ulusal enerji tüketiminin sadece %7'si doğal gazdan oluşmaktadır. Buna rağmen enerji konusunda tek bir aktöre bağımlı olmanın yıkıcı sonuçlarını göz önünde bulunduran Finlandiya, Estonya'yla sıvılaştırılmış doğal gaz boru hatlarının inşa edilmesine önem vermektedir. Finlandiya, bu boru hattının kendi münhasır ekonomik bölgelerinden geçmesinde bir sakınca görmemekle birlikte milli güvenliğine zarar vermeyeceğini ileri sürmektedir.⁴³⁵

Bu bağlamda 2020 yılında Finlandiya Dışişleri Bakanı Pekka Haavisto, "Finlandiya söz konusu olduğunda Kuzey Akım 2 için gerekli tüm izinler 2018'de sağladı ve bu konuyu bir kez daha düşünmeye gerek yok. Projenin uluslararası ve ulusal kanunların gereklerine uygun olması bizim için önemlidir." diyerek aslında projenin Finlandiya'nın münhasır ekonomik bölgelerinden geçerek Finlandiya'ya doğal gaz getirmeyeceğini ifade etmiştir.⁴³⁶

2021 yılında Ukrayna-Rusya arasındaki ilişkiler gerilmeye başladığında Finlandiya, bu projeye yönelik nötr tavrı devam ettirmeyi hedeflemiştir. Örneğin 2021 yılında Doğu Ortaklık Zirvesi'nde (East Partnership Summit) Finlandiya Başbakanı Sanna Marin, "Yaptırımları somut düzeyde tartışmadık ama tabii ki Ukrayna'daki genel durumunu tartıştık. Bu bizi çok endişelendiriyor ve o bölgede farklı olasılıklara hazırlıklı olmamız gerekiyor." diyerek aslında Kuzey Akım 2 projesi hakkında tartışmak istemediğini ileri sürmüştür,⁴³⁷ ancak 2022 yılında Rusya'nın Ukrayna'ya gerçekleştirdiği saldırı, Finlandiya'nın bu projeye yönelik yaklaşımını değiştirmesine yol açmıştır.

⁴³⁴ Justyna Gotkowska, Piotr Szymański, "The Nordic countries on Nord Stream 2: between scepticism and neutrality", **Centre for Eastern Studies** s. 226 (2016): 4.

⁴³⁵ **age**, 4.

⁴³⁶ "Finland sees no need to review decision on Nord Stream 2 construction", **Russian News Agency**, (16.12.2020), https://tass.com/economy/1235751?utm_source=google.com&utm_medium=organic&utm_campaign=google.com&utm_referrer=google.com [11.04.2022].

⁴³⁷ "Nord Stream 2 was not on the agenda of Eastern Partnership summit — Finnish Prime Minister", **Russian News Agency**, (16.12.2020), <https://tass.com/world/1376285> [11.04.2022].

Mart 2022 yılında Marin, güvenli alanındaki yeni gelişmelerin, Finlandiya'nın NATO yanlı politikaları takip etmesine neden olduğunu ileri sürmüştür.⁴³⁸

Bununla birlikte birçok ülkenin, Kuzey Akım 2 boru hattının askıya alınıp alınmaması konusunda görüşünü belli etmesine rağmen Finlandiya, sadece Ukrayna'ya maddi destekler vermeye hazır olduğunu ve Avrupa Komisyonu Başkanı Ursula von der Leyen ile Rusya'ya uygulanacak yaptırımları konuştuğunu ifade etmiştir. Bu bağlamda Finlandiya, resmi tavrı ifade etmemesine rağmen Rusya'yla enerji ilişkilerini askıya almaya hazır olduğunu göstermiştir;⁴³⁹ ancak Rusya-Ukrayna Savaşı'nın devam etmesine rağmen Finlandiya, Rusya'dan ithal ettiği doğal gaz akışını durdurmamıştır.⁴⁴⁰

Anlaşıldığı gibi Finlandiya, Rusya'dan az miktarlarda doğal gaz ithal etmektedir. Ayrıca Estonya gibi alternatif boru hatları üzerinden gaz ithal etme girişimleri Finlandiya'ya farklı seçenekler sunmaktadır. Dolayısıyla Kuzey Akım 2 projesinin faaliyete geçmesi, Finlandiya'yı hem etkilememekte hem de alternatifsiz bırakmamaktadır.

Sonuç olarak Finlandiya'nın hassasiyet ve etkilenme derecesi düşüktür. Karşılıklı bağımlılık teorisi çerçevesinde Finlandiya, güçlü bir devlet olarak nitelendirilebilir. Finlandiya ilk başta bu projeyi jeoekonomik özelliklere sahip olan bir araç olarak görmektedir; ancak Rusya-Ukrayna arasındaki ilişkilerin kötüleşmesi ile birlikte Finlandiya, bu projenin jeopolitik özelliklere sahip olduğunu ileri sürmüştür. Dolayısıyla Finlandiya bu projeye yönelik nötr tavrı sergilemiştir.

⁴³⁸ Aleksi Teivainen, "Marin: Finland to break energy reliance on Russia "as soon as possible", **Helsinki Times**, (02.03.2022), <https://www.helsinkitimes.fi/finland/finland-news/politics/21105-marin-finland-to-break-energy-reliance-on-russia-as-soon-as-possible.html> [11.04.2022].

⁴³⁹ "Marin: Finland to reassess Rosatom-backed nuclear project", **Yleisradio Oy**, (22.02.2022), <https://yle.fi/news/3-12329586> [11.04.2022].

⁴⁴⁰ "Greenpeace Activists Block Unloading Of Russian Natural Gas At Finnish Terminal", **Radio Free Europe**, (17.09.2022), <https://www.rferl.org/a/russian-gas-finland-greenpeace-protest/32038754.html> [20.09.2022].

4.3.2. Rusya'nın Ukrayna'yı İşgali Sonrasındaki Değişimler

2022 yılında Ukrayna işgali sonucunda AB üyeleri Rusya'ya sert yaptırımlar uygulamıştır. Bu yaptırımlardan bir tanesi de Kuzey Akım 2 projesinin faaliyete geçmemesidir.⁴⁴¹ Enerji kaynağı ithalatını tamamen durdurarak Rusya'ya ilk yaptırımları uygulayan ülkeler Baltık ülkeleri (Estonya, Letonya ve Litvanya) olmuştur.⁴⁴² Estonya, Ukrayna'ya 250 milyon avroluk yardım sağlamakla birlikte 50.000 Ukraynalı mülteci kabul etmiştir. Litvanya'daki birçok siyasetçi, Rusya'nın yaptığı faaliyetleri uzun zamandır gündeme getirmeye çalıştıklarını ifade etmiştir.⁴⁴³ Mart 2022 yılında Litvanya, Rusya'dan ithal edilen petrol ve doğal gaz gibi enerji kaynaklarını tamamen durdurmuştur; çünkü Litvanya Enerji Bakanı Dainius Kreivys, bu gibi kararların Ukrayna'ya destek verme, Litvanya'nın Rusya'dan bağımsız olma ve Rusya'nın agresif davranışlarını durdurma konusunda önemli olduğunu ifade etmiştir. Bununla birlikte ABD'den gelen LNG miktarlarının yanı sıra İsveç, Letonya ve Polonya gibi AB üyeleriyle arasındaki ara boru hatlarının kapasitelerinin artırılması, Litvanya'nın enerji konusunda daha güvenli bir konumda yer almasına imkân vermektedir.⁴⁴⁴ Dolayısıyla Ukrayna işgali sonrasında projenin jeoekonomik özellikler taşımadığını ileri süren, hassasiyet ve etkilenme derecesi düşük olan Litvanya; karşılıklı bağımlılık teorisi içerisinde güçlü olarak tanımlanabilmektedir.

Estonya, Eylül 2022 yılında doğal gaz ithalatlarının durdurulmasına ve satın almalarının yasaklanmasına karar vermiştir. Estonya Dışişleri Bakanı Urmas Reinsalu Rusya'nın, doğal gazı AB'ye karşı bir kaldıraç olarak kullandığını ve Ukrayna Savaşı'nın en kısa zamanda bitirilebilmesi için ilk bu ithalatların yasaklanması gerektiğini ifade etmiştir. Bununla birlikte Estonya, var olan doğal gaz iletim kapasitelerini artırarak ve LNG'ye yönelerek enerji ihtiyaçlarının karşılanacağını ileri

⁴⁴¹ "EU Sanctions Package on Russia Includes Nord Stream 2, Austria Says", **U.S. News**, (21.02.2022), <https://www.usnews.com/news/world/articles/2022-02-21/eu-sanctions-package-on-russia-includes-nord-stream-2-austria-says> [05.05.2022].

⁴⁴² Benjamin Dodman, "Baltic states end Russian gas imports-but can the rest of Europe follow suit?" **France24**, (05.04.2022), <https://www.france24.com/en/business/20220405-baltic-states-end-russian-gas-imports-%E2%80%93-but-can-the-rest-of-europe-follow-suit> [05.05.2022].

⁴⁴³ David Mac Dougall ve diğ., "Ukraine war: How has Russia's invasion changed Europe?", **euronews**, (24.08.2022), <https://www.euronews.com/my-europe/2022/08/24/ukraine-war-country-by-country-guide-on-how-russias-invasion-has-changed-europe> [01.10.2022].

⁴⁴⁴ Giedre Peseckyte "Lithuania now fully independent of Russian energy", **EURACTIV**, (24.05.2022), https://www.euractiv.com/section/politics/short_news/lithuania-now-fully-independent-of-russian-energy/ [26.10.2022].

sürmüştür.⁴⁴⁵ Dolayısıyla bu projenin jeopolitik özelliklerini vurgulayan Estonya, Ukrayna işgali sonrasında projenin muhaliflerinden biri olmaya devam etmektedir. Bununla birlikte alternatif enerji kaynaklarına sahip olduğundan dolayı hassasiyet ve etkilene derecesi düşüktür. Bu yüzden karşılıklı bağımlılık teorisi çerçevesinde güçlü olarak değerlendirilebilmektedir.

Letonya, Kuzey Akım 2 boru hatlarından bir tanesinin patlaması sebebiyle enerji sektöründe zarara uğramamak için bu sektöre birçok değişiklik getirmiştir.⁴⁴⁶ Letonya Dışişleri Bakanı Edgars Rinkevics, Rusya'dan gelen mültecileri kabul etmeyeceğini ifade ederek⁴⁴⁷ aslında Rusya'nın Ukrayna'yı işgaline karşı olduğunu ifade etmiştir. Önceki bölümde belirtildiği gibi Letonya, Ukrayna'ya destek vermek ve savaşı sonlandırmak için Rusya'dan gelen doğal gaz ithalatlarını tamamen durdurmuştur. Ayrıca biriktirilmiş doğal gaz rezervleri ve yenilenebilir enerji kaynakları Letonya'nın alternatif kaynaklara yönelmesine imkân vermektedir. Dolayısıyla savaştan sonra bu projenin muhalifi olmaya devam eden Letonya'nın hassasiyet ve etkilene derecesi düşüktür. Bu nedenle karşılıklı bağımlılık teorisi çerçevesinde güçlü olarak değerlendirilebilmektedir.

İsveç Parlamentosu, Rusya'nın Ukrayna'ya gerçekleştirdiği saldırıların sonucunda İsveç'in Rusya'ya olan enerji bağımlılığını sonlandırmak için bir öneride bulunmuştur. Parlamente'ye göre Ukrayna halkının maruz kaldığı yıkıcı etkileri azaltmak ve Rusya'nın yasa dışı, yani meşru olmayan davranışlarını sonlandırmak için İsveç hükümeti, başka tedarikçilere yönelmelidir.⁴⁴⁸ İsveç'in, Finlandiya'yla birlikte ilerde NATO'nun 5. maddesine dahil edilmelerinin öngörülmesi,⁴⁴⁹ İsveç Başbakanı Magdalena Andersson'un Kuzey Akımı 1 ve 2 gaz boru hatlarındaki patlamalarla ilgili

⁴⁴⁵ Helen Wright, "Estonia bans natural gas imports and purchases from Russia", **ERR News**, (29.09.2022), <https://news.err.ee/1608733657/estonia-bans-natural-gas-imports-and-purchases-from-russia> [26.10.2022].

⁴⁴⁶ Oditā Krenberga, "Latvia steps up infrastructure security due to Nord Stream incident", **ENG.LSM.lv**, (29.09.2022), <https://eng.lsm.lv/article/economy/economy/latvia-steps-up-infrastructure-security-due-to-nord-stream-incident.a475772/> [26.10.2022].

⁴⁴⁷ "Latvia says it will not welcome Russians fleeing mobilization", **Aljazeera**, (21.09.2022), <https://www.aljazeera.com/news/2022/9/21/western-nations-hint-at-refusing-russians-escaping-mobilization> [01.10.2022].

⁴⁴⁸ "Sweden: Parliament Directs Government to Take Measures Regarding Swedish Energy Supply and Russian Oil and Gas Imports", **Loc.gov**, <https://www.loc.gov/item/global-legal-monitor/2022-07-27/sweden-parliament-directs-government-to-take-measures-regarding-swedish-energy-supply-and-russian-oil-and-gas-imports/> [28.10.2022].

⁴⁴⁹ David Mac Dougall ve diğ., "Ukraine war: How has Russia's invasion changed Europe?", **euronews**, (24.08.2022), <https://www.euronews.com/my-europe/2022/08/24/ukraine-war-country-by-country-guide-on-how-russias-invasion-has-changed-europe> [01.10.2022].

açılacak soruşturmaya Rus yetkililerin katılmasına izin vermemesi⁴⁵⁰ gibi kararlar aslında İsveç'in Rusya'ya ve Kuzey Akım 2 projesine yönelik tavrını göstermektedir; ancak doğal gaz kesintisinin İsveç üzerindeki etkisiyle ilgili bilgilerin sınırlı olmasından dolayı Ukrayna Savaşı'ndan sonra İsveç'in hassasiyet ve etkilenme derecesinin tespit edilmesi güçtür. Dolayısıyla karşılıklı bağımlılık teorisi içerisinde değerlendirilememektedir.

İsveç, nötr bir tavır izlemeyi tercih etmesine rağmen bu ülkenin Finlandiya'yla birlikte ileride NATO'nun 5. maddesine dahil edilmeleri öngörülmüştür.⁴⁵¹ Böylece bu iki ülke Rusya'ya karşı olan tavrını ifade etmiştir. Finlandiya resmi olarak Baltık ülkelerinin uyguladığı yaptırımları kendisinin de uygulayacağını ifade etmiştir.⁴⁵² Bununla birlikte Rusya'yla Finlandiya arasındaki fiyat anlaşmazlıklarından ve Finlandiya'nın NATO'ya yaklaştığından dolayı Rusya'dan gelen doğal gaz ithalatları tamamen durdurulmuştur. Finlandiya'nın doğal gaz ithalatlarının 10/1'i Rusya tarafından karşılanmaktadır. Bu düşük rakamlara rağmen Finlandiya devlet şirketi Gasum, Estonya ile Finlandiya arasındaki Balticconnector boru hattı üzerinden gerekli doğal gaz miktarlarına ulaşacağını ve doğal gaz arzının herhangi bir kesintiye uğramayacağını ifade etmiştir.⁴⁵³ Buna dayanarak Finlandiya'nın artık tarafsız bir tavırdan çok muhalif tavırlar benimsediği görülmektedir. Bu doğal gaz kesintisinden büyük ölçüde etkilenmeyen ve artık alternatif tedarik seçeneklerine sahip olan Finlandiya'nın hassasiyet ve etkilenme derecesi düşüktür. Dolayısıyla karşılıklı bağımlılık teorisi çerçevesinde güçlü olarak tanımlanabilmektedir.

Danimarka ise Rusya'ya olan bağımlılığı azaltma amacıyla Finlandiya, Almanya ve Fransa'da bulunan sıvılaştırılmış doğal gaz miktarlarını İspanya ve diğer Akdeniz ülkelerine ulaştıracak olan boru hatlarının inşa edilmesini planlamıştır.⁴⁵⁴ Bununla

⁴⁵⁰ Abhinav Singh, "Sweden refuses to share Nord Stream explosion investigation findings with Russia", **WION**, (11.10.2022), <https://www.wionews.com/world/sweden-refuses-to-share-nord-stream-explosion-investigation-findings-with-russia-524244> [28.10.2022].

⁴⁵¹ David Mac Dougall ve diğ., "Ukraine war: How has Russia's invasion changed Europe?", **euronews**, (24.08.2022), <https://www.euronews.com/my-europe/2022/08/24/ukraine-war-country-by-country-guide-on-how-russias-invasion-has-changed-europe> [01.10.2022].

⁴⁵² Pekka Vanttinen, "Finnish industry: Russian gas can be replaced by next autumn", **EURACTIV**, (07.04.2022), https://www.euractiv.com/section/politics/short_news/finland-to-replace-russian-energy/ [05.05.2022].

⁴⁵³ "Russia halts gas supplies to Finland", **BBC**, (21.05.2022), <https://www.bbc.com/news/world-europe-61524933> [23.10.2022].

⁴⁵⁴ "Can Denmark help European effort to quit Russian gas?", **The Local Denmark**, (12.04.2022), <https://www.thelocal.dk/20220412/can-denmark-help-european-effort-to-quit-russian-gas/> [05.05.2022].

birlikte yaşanan teknik aksaklıklar sonucunda Kuzey Akım 2 boru hattından Danimarka ve diğer AB üyelerine daha az doğal gaz gelmektedir. Danimarka Enerji Bakanı Dan Jørgensen, bu olayların aslında Danimarka'nın doğal gaz arz güvenliği üzerinde büyük olumsuz etkilere sebep olmayacağını ifade etmiştir.⁴⁵⁵ Ayrıca Danimarka Başbakanı, Rusya'ya olan bağımlılığı azaltmak için Fransa'da farklı doğal gaz tedarikçilerine yönelmiştir.⁴⁵⁶ Dolayısıyla Ukrayna'ya destek veren ve Rusya'nın saldırgan davranışlarına karşı çıkan, doğal gaz kesintisine uğramasına rağmen büyük ölçüde etkilenmeyen ve alternatif tedarik seçeneklerine sahip olan⁴⁵⁷ Danimarka'nın hassasiyet ve etkilenme derecesi düşüktür. Karşılıklı bağımlılık teorisi çerçevesinde güçlü olarak değerlendirilebilmektedir.

Rusya'nın baskılarına maruz kalmama amacıyla Polonya, Stork II doğal gaz boru hattını oluşturmaya karar vermiştir.⁴⁵⁸ AB üyelerinin ve Polonya'nın Rusya'ya olan enerji bağımlılığını sonlandırmak için LNG miktarlarının ithal edilmesinin yanı sıra Polonya, Norveç ve Danimarka arasında yeni bir boru hattının oluşturulmasına karar verilmiştir. Bu doğrultuda Polonya Başbakanı Mateusz Morawiecki, enerji güvenliğinin sağlanması ve Rusya'ya olan enerji bağımlılığının sona ermesi için her ihtimalin değerlendirilmesi ve uygulanması gerektiğini ifade etmiştir.⁴⁵⁹ Bu bağlamda Polonya Cumhurbaşkanı Andrzej Duda, bu projenin Rusya tarafından bir kaldıraç olarak kullanıldığını ve tamamen iptal edilmesi gerektiğini ifade etmiştir.⁴⁶⁰ Görüldüğü üzere Ukrayna işgali sonrasında da projenin en büyük muhaliflerinden biri hâlâ Polonya'dır. Projenin jeoekonomik özelliklerden ziyade tamamen jeopolitik özelliklere sahip olduğunu ifade eden Polonya'nın hassasiyet ve etkilenme derecesi

⁴⁵⁵ "Russia's gas pipeline leaking into Baltic Sea-Denmark", **BBC News**, (27.09.2022), <https://www.bbc.com/news/world-europe-63040500> [01.10.2022].

⁴⁵⁶ Justin Jacobs , Sarah White, "French utility Engie buys US natural gas as Europe looks beyond Russia", **Financial Times**, (02.05.2022), <https://www.ft.com/content/920881a4-e72f-4c7e-89d3-587a5d34e0c1> [04.05.2022].

⁴⁵⁷ Jan M. Olsen, "Russia cuts off natural gas supply to Denmark, company say", **Associated Press**, (01.06.2022), <https://apnews.com/article/russia-ukraine-putin-government-and-politics-netherlands-10923b26194d11c555f6176799465dd2> [23.10.2022].

⁴⁵⁸ "Eastern Europe teams up to reduce EU's dependence on Russian gas", **Euronews**, (30.04.2022), <https://www.euronews.com/2022/04/30/eastern-europe-teams-up-to-reduce-eu-s-dependence-on-russian-gas> [05.05.2022].

⁴⁵⁹ Alasdair Sandford, "Baltic Pipe: Norway-Poland gas pipeline opens in key move to cut dependency on Russia", **euronews**, (27.09.2022), <https://www.euronews.com/2022/09/27/baltic-pipe-norway-poland-gas-pipeline-opens-in-key-move-to-cut-dependency-on-russia> [28.10.2022].

⁴⁶⁰ "Poland's president calls for removal of Nord Stream 2", **anews**, (23.08.2022), <https://www.anews.com.tr/economy/2022/08/23/polands-president-calls-for-removal-of-nord-stream-2> [28.10.2022].

düşüktür. Dolayısıyla karşılıklı bağımlılık teorisi çerçevesinde güçlü olarak nitelendirilebilmektedir.

Avrupa Birliği'nin bir üyesi olarak Avusturya, Rus petrolünün yasaklanması da dahil olmak üzere Ukrayna'daki savaş nedeniyle Rusya'ya karşı yedi tur yaptırımını uygulamıştır; ancak Avusturya partileri, enerji krizinden dolayı doğal gaz konusunda bir mutabakat sağlayamamışlardır. Başka bir deyişle bazı partiler Rusya'ya bu alanda da yaptırımların uygulanması gerektiğini ileri sürmüş, diğer partiler buna karşı çıkmışlardır.⁴⁶¹ Dolayısıyla en başta bu projenin taraftarlarından biri olan Avusturya'nın bu projeye yönelik yaklaşımları değişmiştir. Avusturya, Rusya'yla ödeme konusunda anlaşamadığından dolayı Rusya'dan gelen doğal gaz ithalatlarını durdurulmuştur.⁴⁶² Avusturya Şansölyesi Karl Nehammer, doğal gaz tasarruflarının artırılarak Rusya'ya olan doğal gaz bağımlılığının %50'ye indirebildiğini ifade etmiştir.⁴⁶³ Bu bağlamda doğal gaz kesintisine maruz kalmamaya çalışan Avusturya, enerji tasarruflarına yönelerek belirli ölçüde dış aktörlerin kendi üzerindeki yıkıcı etkilerini azaltmaya çalışmıştır. Sonuç olarak hassasiyet ve etkilenme derecesi göz önünde bulundurulursa Avusturya, karşılıklı bağımlılık teorisi çerçevesinde güç açısından “orta” olarak nitelendirilebilmektedir.

Ukrayna işgalinden önce Kuzey Akım 2 projesinin en büyük taraftarı olan Almanya'nın işgalden sonra Rusya ve söz konusu olan projeye karşı yaklaşımı da değişmiştir. AB tarafından uygulanan yaptırımlar yanında Almanya; belirli bankalar ile bireylere yaptırımlar uygulamaya, çeşitli ham maddeler gibi Rusya'dan gelen diğer ithalatları durdurmaya hazır olduğunu ifade etmiştir.⁴⁶⁴ Dolayısıyla Ukrayna işgalinden sonra Almanya artık projenin en büyük taraftarı değil, muhaliflerinden biri olmuştur. Almanya Şansölyesi Olaf Scholz, Rusya'dan gelen doğal gaz miktarlarının

⁴⁶¹ Tim Stickings, “Austrian party demands referendum on Russia sanctions”, **The National**, (03.10.2022), <https://www.thenationalnews.com/world/europe/2022/10/03/austrian-party-demands-referendum-on-russia-sanctions/> [23.10.2022].

⁴⁶² Vladimir Afanasiev, “Gazprom makes Nord Stream 2 supply gesture even as Italy and Moldova suffer new supply woes” (03.10.2022), **Upstream**, <https://www.upstreamonline.com/production/gazprom-makes-nord-stream-2-supply-gesture-even-as-italy-and-moldova-suffer-new-supply-woes/2-1-1325483> [23.10.2022].

⁴⁶³ “Austria's gas dependence on Russia down to below 50%, government says”, **Reuters**, (01.08.2022), <https://www.reuters.com/business/energy/austrias-gas-dependence-russia-down-below-50-government-says-2022-08-01/> [23.10.2022].

⁴⁶⁴ Sam Fleming, Henry Foy, Andy Bounds, “Germany joins Poland and Baltics in push for harsher Russia sanctions”, **Financial Times**, (23.09.2022), <https://www.ft.com/content/73b75973-f6eb-4838-80fe-771556881b9f> [23.10.2022].

belirli bir süre Fransa, Belçika ve Hollanda tarafından karşılanacağını ifade etmiştir. Ayrıca Almanya, kuzey kıyılardaki sıvılaştırılmış doğal gaz limanlarının inşaatını tamamlayarak ve nükleer santrallerin çalışmasını sağlayarak olası bir gaz kesintisinde yaşanacak yıkıcı etkilerle baş edebileceğini ifade etmiştir.⁴⁶⁵ Sonuç olarak hassasiyet ve etkilenme dereceleri göz önünde bulundurulduğunda Almanya, karşılıklı bağımlılık teorisi içerisinde güçlü olarak nitelendirilebilmektedir.

Diğer taraftarlar gibi Hollanda da Rusya'nın gerçekleştirdiği saldırı ardından projenin muhaliflerinden biri olmuştur. Hollanda en fazla Groningen bölgesinden doğal gaz ihraç etmektedir. Sondaj faaliyetlerinin birçok depreme sebep olmasından dolayı bu bölgenin kapatılması kararı alınmıştır; ancak yeni çıkan enerji krizi, siyasetçilerinin bu kararı tekrar gözden geçirmesine sebep olmuştur. Bununla birlikte ABD ve Norveç'ten sıvılaştırılmış doğal gaz ithal etme, büyük enerji tüketen sanayi sitelerini kapatma, kömürle çalışan elektrik santrallerini gazla çalışanlardan daha fazla tercih etme gibi olasılıkları göz önünde bulundurarak Hollanda'nın Rusya'ya olan enerji bağımlılığını azaltmaya yönelik politikalar izlenmiştir.⁴⁶⁶ Alternatif enerji kaynaklarına sahip olan ve Kuzey Akım 2 boru hattının yokluğunu Groningen'de bulunan gaz miktarlarıyla telafi edebilen Hollanda'nın hassasiyeti ve etkilenme derecesi düşüktür. Bu nedenle karşılıklı bağımlılık teorisi çerçevesinde güçlü olarak nitelendirilebilmektedir.

Ukrayna işgali her ülkenin yaklaşımını etkilememiştir. Bu ülkelerden bir tanesi de Macaristan'dır. Macaristan enerji kaynağı olarak doğal gaza önemli ölçüde bağımlıdır. Bu doğal gaz ithalatları Hırvatistan, Romanya, Ukrayna gibi ülkelerden gelmekte, en fazla doğal gaz ithalatı ise Sırbistan üzerinden Rusya'dan gelmektedir.⁴⁶⁷ Günlük olarak Sırbistan üzerinden 5.8 mcm doğal gaz ithal eden Macaristan'ın, bu ithalatlar sayesinde herhangi bir sektöre sınırlamalar getirmesine ve ulusal enerji politikasına değişiklik yapmasına gerek kalmayacaktır.⁴⁶⁸ Bundan dolayı savaştan sonra bile

⁴⁶⁵ Ayhan Simsek, "German government taking all measures to avert energy crisis: Chancellor Scholz", **Anadolu Ajansı**, (14.10.2022), <https://www.aa.com.tr/en/europe/german-government-taking-all-measures-to-avert-energy-crisis-chancellor-scholz/2712078> [23.10.2022].

⁴⁶⁶ "The Netherlands looks to move from Russian Gas to Green Hydrogen - June 2022", **New Zealand Foreign Affairs & Trade**, (06.2022), <https://www.mfat.govt.nz/en/trade/mfat-market-reports/market-reports-europe/the-netherlands-looks-to-move-from-russian-gas-to-green-hydrogen-june-2022/> [23.10.2022].

⁴⁶⁷ "Hungary Natural Gas Security Policy", **International Energy Agency**, (10.08.2022), <https://www.iea.org/articles/hungary-natural-gas-security-policy> [24.10.2022].

⁴⁶⁸ "Hungary to buy more gas from Russian in new deal", **EURACTIV**, (01.09.2022), https://www.euractiv.com/section/politics/short_news/hungary-to-buy-more-gas-from-russian-in-new-deal/ [24.10.2022].

Macaristan projenin jeoekonomik özelliklerini vurgulamaktadır. Başka alternatiflere yönelmeyen ve büyük ölçüde tek tedarikçiye bağımlı olan Macaristan'ın hassasiyet ve etkilene derecesi yüksektir. Bu nedenle Macaristan, karşılıklı bağımlılık teorisi çerçevesinde zayıf bir devlet olarak nitelendirilebilmektedir.

Romanya'nın durumu da büyük ölçüde değişmemiştir. Rus doğal gazına bağımlı olmayan, özellikle Ukrayna Savaşı nedeniyle Rusya'dan gelen doğal gaz ithalatlarını en aza indirmeyi hedefleyen⁴⁶⁹ ve sadece kendi ulusal ihtiyaçlarını değil, AB'nin diğer üyelerinin de doğal gaz ihtiyaçlarını karşılamakta rol üstlenen Romanya,⁴⁷⁰ Ukrayna işgalinden sonra Kuzey Akım 2 projesinin jeopolitik özelliklerini vurgulamaya devam etmektedir. Hassasiyet ve etkilene derecesi düşük olan Romanya karşılıklı bağımlılık teorisi çerçevesinde güçlü bir devlet olarak nitelendirilebilmektedir.

Ukrayna işgalinden sonra Slovakya hâlâ bu projenin muhaliflerinden biri olmaya devam etmiştir. Slovakya Başbakanı Eduard Heger, Polonya ile Slovakya arasında inşa edilen yeni boru hattının güvenlik ve özgürlük sağlamak ile birlikte Slovakya'nın Rus gazına bağımlı olmamasına yol açacağını ifade etmiştir.⁴⁷¹ Bu boru hattının jeopolitik nitelikleri taşıdığını ifade eden Heger, Slovakya'nın alternatif seçeneklere sahip olduğunu ileri sürmüştür. Bu bakımdan Slovakya'nın hassasiyet ve etkilene derecesi düşüktür. Karşılıklı bağımlılık teorisi çerçevesinde ise Slovakya, güçlü olarak değerlendirilebilmektedir.

Ukrayna işgalinden sonra Fransa-Almanya arasındaki enerji ilişkilerinde bir ilerleme kaydedilmiştir. Fransa, enerji güvenliğini sağlayabilmek için Norveç, Cezayir, Hollanda ve Katar gibi birçok doğal gaz tedarikçisine yönelmiştir. Bununla birlikte LNG limanlarının açılışı, Fransa'nın enerji güvenliğinin daha fazla pekişmesine katkı sağlamaktadır. Bu doğal gaz miktarları Fransa'nın doğu sınırlarında, yani Obergailbach bölgesinde bulunan doğal gaz boru hattı üzerinden Almanya'ya ihraç edilecektir. Almanya ise karşılık olarak Fransa'ya elektrik enerjisi ihraç edecektir.

⁴⁶⁹ “Romania aims for energy independence in response to Ukraine war”, **ECEE**, (13.06.2022), <https://www.eceee.org/all-news/news/romania-aims-for-energy-independence-in-response-to-ukraine-war/> [24.10.2022].

⁴⁷⁰ Razvan Timpescu, “Gas storage facilities in Romania more than 90% full-PM”, **SeeNews**, (14.10.2022), <https://seenews.com/news/gas-storage-facilities-in-romania-more-than-90-full-pm-801226> [24.10.2022].

⁴⁷¹ “Poland, Slovakia open gas link amid Russian gas crunch”, **Alarabiya News**, (26.08.2022), <https://english.alarabiya.net/News/world/2022/08/26/Poland-Slovakia-open-gas-link-amid-Russian-gas-crunch> [24.10.2022].

Fransa Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron, bu Avrupa dayanışmasının olmaması halinde büyük problemlerin çözülemeyeceğini ifade etmiştir.⁴⁷² Bu bağlamda Fransa Enerji Bakanı Agnes Pannier-Runacher, Rusya'nın doğal gazı silah olarak kullandığını ve Fransa'nın her ihtimale karşı hazır olması gerektiğini ifade etmiştir.⁴⁷³ Anlaşılabacağı üzere Fransa bu projenin jeopolitik niteliklerini vurgulamaktadır. Ayrıca farklı enerji kaynaklarına erişebilen ve Rusya'dan gelebilecek herhangi bir gaz kesintisine karşı hazırlıklı olan Fransa'nın hassasiyet ve etkilenme derecesi düşüktür. Bu nedenle karşılıklı bağımlılık teorisi çerçevesinde Fransa, güçlü bir ülke olarak nitelendirilebilmektedir.

Rusya'nın Ukrayna'yı işgal ettikten sonra doğal gaz ücretleri artırması ve yayılcı politikalar izlemesi, AB üyelerinin alternatif kaynak arama sürecini hızlandırmıştır. AB, 2022 yılının sonuna kadar alternatif doğal gaz tedarikçilerine ve daha yeşil (yenilenebilir) enerji kaynaklarına yönelerek Rusya'ya olan bağımlılığı, 3/2'sine kadar azaltmayı hedeflemiştir.⁴⁷⁴ Bununla birlikte yaşanan enerji krizinin etkilerinin azaltılması ve enerji kaynaklarının verimsiz bir şekilde kullanılmasının önlenmesi amacıyla AB'nin sosyal ve enerji politikalarında yeni değişiklikler meydana getirilmiştir. Örneğin evden çalışma şeklinin kabul edilmesi, koridorların ve binalarda kullanılmayan diğer odaların ısıtılmaması, spor salonları gibi yerlerde ısıtma sistemlerinin mümkün olduğunca az çalıştırılması, uzun yolculukların iptal edilmesi veya ertelenmesi, klimaların çalıştırılmaması gibi kararlar alınmıştır.⁴⁷⁵

Dolayısıyla Avrupa Komisyonu Başkanı Ursula von der Leyen,

“Rus petrolünden, kömüründen ve gazından bağımsız hale gelmeliyiz. Bizi açıkça tehdit eden bir tedarikçiye güvenemeyiz. Artan enerji fiyatlarının etkisini azaltmak, önümüzdeki kış için gaz arzımızı çeşitlendirmek ve temiz enerji geçişini hızlandırmak için şimdiden harekete geçmeliyiz. Daha fazla enerji verimliliği ile yenilenebilir enerjiye ve hidrojene ne kadar hızlı geçerek gerçek anlamda bağımsızlığımızı o kadar hızlı kazanırız. Enerji sistemimizde

⁴⁷² Liz Alderman, “France Sends Gas to Germany to Offset Russia Supply Cuts”, **The New York Times**, (13.10.2022), <https://www.nytimes.com/2022/10/13/business/france-sends-gas-to-germany.html> [28.10.2022].

⁴⁷³ “Russia is using gas as “weapon of war,” says French ecology minister, as Gazprom suspends delivery”, **euronews**, (30.08.2022), <https://www.euronews.com/my-europe/2022/08/30/russia-is-using-gas-as-weapon-of-war-says-french-ecology-minister> [28.10.2022].

⁴⁷⁴ “Infographic: How much of your country’s gas comes from Russia?” **Al Jazeera**, (17.03.2022), <https://www.aljazeera.com/news/2022/3/17/infographic-how-much-of-your-countrys-gas-comes-from-russia-interactive#:~:text=The%20countries%20directly%20importing%20the,their%20natural%20gas%20from%20Russia>. [04.05.2022].

⁴⁷⁵ Ebru Sengul Cevrioglu, “Europe urges energy savings amid gas crisis from Russia-Ukraine war”, **Anadolu Ajansı**, (29.07.2022), <https://www.aa.com.tr/en/europe/europe-urges-energy-savings-amid-gas-crisis-from-russia-ukraine-war/2648941> [01.10.2022].

ustalaşacağız. Komisyonun fikirlerini bu hafta içinde Versay'da Avrupalı liderlerle tartışacağım ve ardından ekibimle birlikte bunları hızla uygulamak için çalışacağım.”

diyerek 8 Mart 2022 tarihinde Avrupa Komisyon’nun neden REPowerEU belgesini çıkarması gerektiğini ifade etmiştir.⁴⁷⁶

REPowerEU belgesinde öngörülen tedbirler şunlardır:

- 1) Gaz arzını çeşitlendirmek ve Rus gazından uzaklaşmak için uluslararası ortaklarla çalışılması ve gerekli altyapıya yatırım yapılması.
- 2) Altyapı, depolama tesisleri ve limanların geliştirilmesi. Rus gazı talebini çeşitli kaynaklardan ilave 10 mt (milyon ton) ithal yenilenebilir hidrojen ve 5 mt yerli yenilenebilir hidrojen ile değiştirmek için bir Hidrojen Hızlandırıcı’nın oluşturulması (Hydrogen Accelerator).
- 3) AB’nin Fosil yakıtlara olan bağımlılığını azaltmak, evleri ve binaları daha enerji verimli hale getirmek için daha fazla çatı güneş paneli, ısı pompası ve enerji tasarrufu oluşturacak olan diğer tesislerin oluşturulması.
- 4) Endüstrinin karbondan arındırılması.
- 5) Yenilenebilir enerji projelerinin hayata geçirilmesi için gerekli olan izinlerin çıkarılmasının hızlandırılması.
- 6) Gazprom’un davranışlarının takip edilmesi.
- 7) Tarımsal atıklarda bulunan biyometan miktarlarının artırılması.
- 8) Devletin müdahalesiyle doğal gaz fiyatlarının belirli aralıklar arasında tutulması ve bu konuda yardımlar sağlanması.
- 9) Doğal gaz miktarlarının depolanmasına ilişkin kararların alınması.⁴⁷⁷

⁴⁷⁶ “REPowerEU: Joint European action for more affordable, secure and sustainable energy”, **European Commission**, (08.03.2022),

https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_22_1511 [04.05.2022].

⁴⁷⁷ “Factsheet-REPowerEU”, **European Commission**, (08.03.2022),

https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/fs_22_1513 [04.05.2022].

5. SONUÇ

Birçok çalışmada Kuzey Akım 2 projesinin jeopolitik özellikleri incelenmiştir; ancak bu çalışmada projenin jeoekonomi kavramında değerlendirilmesi gerektiği gösterilmiştir. Yani bu projenin; kavram, amaç ve araç açısından jeoekonomi alanında değerlendirilmesi gerekmektedir. Projenin sadece tehdit algısı açısından jeopolitika alanında yorumlanması gerekmektedir.

Bu çalışmanın ilk bölümünde belirtildiği gibi jeoekonomi; doğal kaynakların, sermayenin ve teknolojinin küresel ve bölgesel ölçekte siyasi yapılar tarafından etkin şekilde nasıl kullanıldığına odaklanmaktadır. Bir doğal kaynak olarak doğal gazın, bir siyasi yapı olan Rusya tarafından bölgesel ölçekte belirli amaçlar gerçekleştirmek için kullanılması, Kuzey Akım 2 projesini jeoekonomik özellikler taşıdığı yönünde nitelendirmemize yol açmaktadır. Jeopolitika ise politik güç ve güç dağılımına odaklanmaktadır. Proje muhalifleri, Rusya'nın bu projeyi siyasi bir güç olarak kullandığını ileri sürmüştür. Buna rağmen proje, Rus şirketi Gazproum tarafından yürütülmektedir. Dolayısıyla kavram açısından bu proje jeoekonomi alanında yer almaktadır.

Jeopolitikada bir aktör; savaşa başvurmadan, inandırıcı tehditler kullanarak diğer aktörlerin davranışlarını şekillendirmeyi hedeflemektedir. Jeoekonomi; siyasi liderlerin piyasalar, kaynaklar ve uluslararası ekonomik ilişkileri etkileyen kurallar aracılığıyla jeostratejik hedeflere erişmeyi hedeflemesidir. Görüldüğü gibi Gazprom da Rusya da diğer devletlerinin davranışlarını şekillendirmek için inandırıcı tehditler kullanmamıştır. Yani Gazprom adına hareket eden Rusya, farklı siyasi liderlerle görüşerek ve piyasalar üzerinden anlaşılarak projeyi yürütmeyi hedeflemiştir. Dolayısıyla amaç açısından bu proje jeoekonomi alanında yer almaktadır.

Jeoekonomide pozitif (havauç) ve negatif (sopa) araçlar kullanılmaktadır. Pozitif araçlar arasında krediler, varlık takası, indirimler vs. vardır. Negatif araçlar arasında

ise ambargolar, sabit sermaye dondurulması, belirli ürünlerin fiyat artışı vs. yer almaktadır. Jeopolitikada ise askeri gücün, istihbaratın ve diplomatik ilişkilerin daha çok kullanıldığı görülmektedir. Görüldüğü gibi Kuzey Akım 2 projesinde herhangi bir askeri güç veya istihbarat kullanılmamıştır. Gazprom adına hareket eden Rusya, belirli ülkelere bu projeden daha düşük bir ücrette (indirim-pozitif araç) doğal gaz edinebileceğini vaat ederken, diğer ülkelerin daha yüksek bir maliyette (fiyat artışı-negatif araç) doğal gaz edinebilme ihtimalinden endişelenmiştir. Dolayısıyla araç açısından bu proje jeoekonomi alanında yer almaktadır.

Jeopolitikada kullanılan tüm araçlar daha büyük tehdit algısı oluşturduğundan dolayı daha agresif olarak algılanmaktadır. Bu bağlamda jeopolitik niteliklere sahip olan projelerin askeri ve çatışmacı özellikler taşıdığına inanan ve tehdit altında hisseden aktörler birleşmeye ve koalisyon oluşturmaya daha meyilidir. Jeoekonomide ise aktörlerin tehdit algısı daha düşüktür. Bu nedenle aktörler daha az koalisyon oluşturmaya meyillidir. Kuzey Akım 2 boru hattının muhaliflerinin tehdit algısı yüksektir. Bu nedenle bu aktörler projeye yönelik belirli bir koalisyon oluşturmuşlardır. Dolayısıyla tehdit algısı açısından bu proje, jeopolitika alanında yer almaktadır.

Jeoekonomik nesillere bakıldığında Kuzey Akım 2 projesi, 2008 yılında finansal krizle başlayan dördüncü jeoekonomik nesilde yer almaktadır; çünkü bu nesilde ekonominin jeopolitik sonuçlar doğurma potansiyeli vurgulanmaktadır. Tıpkı projenin oluşturduğu tehdit algısında muhalifler ile tarafların arasında bir anlaşmazlık olduğu gibi, bu nesilde jeoekonomi ile jeopolitika kavramlarının kaynaştığı görülmektedir. Ayrıca bu nesilde karşılıklı ekonomik bağımlılığın güç dengelerini değiştirdiği görülmüştür. Bundan dolayı bu çalışmada Kuzey Akım 2 projesinden etkilenen üyeler karşılıklı bağımlılık teorisi çerçevesinde değerlendirilmiştir.

Karşılıklı bağımlılık teorisi nispeten yeni bir teori olmasına rağmen karşılıklı bağımlılık ilişkileri asırlardır devletler arasında devam etmektedir. Bu teorinin belirli eksiklikleri tespit edilmesine rağmen bu teori, devletler arasındaki enerji ilişkilerinin değerlendirilmesinde önemli rol üstlenmektedir. Bu çalışmada karşılıklı bağımlılık ilişkilerinin AB düzeyinde olduğu gibi üye devletleri düzeyinde de yürütülebildiği anlaşılmaktadır. Üye düzeyinde karşılıklı bağımlılık ilişkilerinin en somut örneği Almanya-Rusya arasındaki ilişkilerde görülmüştür. Bu iki ülke arasında yürütülen ilişkinin 1960'lı yıllardan başlayıp 2022 yılına kadar devam ettiği ve bu ilişkinin

AB'nin karar alma mekanizmaları üzerinde etkisi olduğu tespit edilmiştir. Diğer bir ifadeyle hem üye hem de AB düzeyinde Rusya'yla karşılıklı bağımlılık ilişkileri sürdürülmekteydi; ancak hem üyeleri hem de AB'yi etkileyecek olan bir durumun ortaya çıkmasıyla bu ilişkilerin askıya alınması gerektiği anlaşılmıştır. Bu bağlamda karşılıklı bağımlılık ilişkileri üzerinden değerlendirme yapıldığında sadece devletlerin ve şirketlerin enerji ilişkilerinin incelenmesi yeterli değildir; çünkü bu çalışmada görüldüğü gibi Schröder, Putin, Merkel, Scholz gibi bireylerin benimsediği politikalar; bu ilişkilerin devam ettirilmesinde kilit önem taşımaktadır. Sonuç olarak bu teorinin, enerji güvenliği ile uluslararası ilişkiler arasında bir köprü oluşturduğu söylemek yanlış değildir.

Kuzey Akım 2 projesi çağımızın en çok tartışılan doğal gaz boru hatları arasında yer almaktadır; çünkü görüldüğü gibi Kuzey Akım 2 boru hattından önce Rusya'dan AB'ye giden boru hatlarının belirli jeoekonomik ve jeopolitik özellikler taşıdığına inanan taraflar vardır. Örneğin Urengoy-Pomary-Uzhhorod boru hattı; 1970'li yıllarda yaşanan petrol krizlerine alternatif olmuş, doğal gaz ve petrolü daha ucuza getirme imkânı sağlamıştır; ancak bu boru hattının Rusya'nın Doğu Avrupa'daki nüfuz alanını genişletmesine ve oradaki pazarları tekel altına almasına imkân verdiği de görülmüştür. Benzer söylemler 1994 yılında inşa edilen Yamal-Avrupa boru hattı için de geçerli olmuştur. Başka bir deyişle 1990'lı yıllarda Rusya ile Ukrayna arasındaki anlaşmazlıklardan sonra Rusya'nın, Ukrayna'dan geçmeyecek alternatif yollar üzerinden AB'ye doğal gaz tedarik etmeyi hedeflediği görülmüştür. Bu alternatif yollar ile birlikte aslında Kuzey Akım 2 projesinin Ukrayna'yı transit rolünden mahrum bırakabilme olasılığıyla ilgili söylemler sıkça dile getirilmiştir. Bu yıllar enerji ilişkilerinin gittikçe siyasileştiği, Rusya'nın Almanya'ya baskı uygulayabildiğine dair tartışmaların mevcut olduğu yıllar olarak nitelendirilebilmektedir. Rusya'nın Kuzey Akım 2 boru hattını kendi amaçlarını gerçekleştirmek için kullanması ve Rusya'nın Ukrayna'daki konumunu güçlendirme amacıyla ilgili söylemler ayrıca Güney Akım boru hattının tartışıldığı yıllarda da görülmüştür. Bununla birlikte, Kuzey Akım 2 projesinde sıkça dile getirilen Baltık Denizi'ndeki kirlenmeler, AB'nin Rus gazına bağımlı olması, Rusya'nın Batı Avrupa ülkeleri etkilemeyecek şekilde gaz akışını durdurması söylemleri; aslında bu projeden önce inşa edilen Kuzey Akım 1 boru hattının gündemde olduğu yıllarda da görülmüştür. Bununla birlikte Rusya'nın Güneydoğu Avrupa ülkelerinin pazarlarını

tekel altına alabilmesi, yine Ukrayna'yı transit rolünden mahrum bırakabilmesi ve farklı doğal gaz tedarikçilerinin AB'nin pazarlarına erişimini engellemesiyle ilgili tartışmalar 2014 yılındaki Güney Akım projesinde de kaydedilmiştir.

Anlaşıldığı gibi Kuzey Akım 2 projesinin jeoekonomik ve jeopolitik özellikleriyle ilgili tartışmalar, bu projeden önceki Rusya'dan AB'ye giden boru hatları projelerinde de görülmüştür; ancak bu proje önceki projelere nazaran daha fazla doğal gaz getirmektedir. Bu miktarda gelecek olan doğal gaz, AB'yi Rusya'ya daha çok bağımlı hale getireceğinden dolayı bu proje, en çok tartışılan boru hattı projeleri arasında yer almıştır. Kuzey Akım 2 projesinden etkilenen taraflar; projeye olan yaklaşımlarına göre “tarafı”, “tarafsız” ve “muhalif” olarak sınıflandırılmıştır.

2022 yılında olan Rusya-Ukrayna Savaşı'nın öncesinde projenin taraftarları arasında Almanya, Hollanda, Avusturya, Fransa ve 2021 yılından sonra Macaristan yer almaktadır. Bu ülkelerin temel argümanları; projenin gerçekleşmesinin aslında enerji arz güvenliğinin ve ülkelerin rekabet gücünün artmasına, Ukrayna'dan geçen boru hatlarının ömrünün sona yaklaşmasına, Rusya'dan uygun fiyatta doğal gaz miktarlarının gelmesine, Rusya'yla AB arasındaki ilişkilerin ve siyasi iş birliğinin iyileşmesine olumlu etkiler yapacağı ihtimaline dayanmaktadır. Bu ülkelerin argümanları, projeden ekonomik menfaatler edinebilme vaadine dayanmaktadır.

Ukrayna işgalinden önce projenin muhalifleri arasında Romanya, Polonya, Slovenya, Estonya, Litvanya, Letonya ve 2021 yılına kadar Macaristan yer almıştır. Muhaliflerin temel argümanları, projeye birlikte AB'nin Rusya'ya enerji açısından daha bağımlı hale geleceği; projenin, ülkelerin ulusal enerji güvenliğine zarar verebilme ihtimali; projenin Ukrayna'yı olumsuz etkileyebilme ihtimali; ülkelerin transit rolünden mahrum bırakılarak doğal gazı daha pahalıya ithal etme durumu; Rusya'nın projeyi kullanarak belirli AB üyeleri üzerinde baskı uygulayabilme ihtimali ve bu üyelere yakın coğrafi alanlarda askeri faaliyetlerin yapılma ihtimaline dayanmaktadır. Bu ülkelerin argümanları, Rusya'nın kendilerine uyguladığı politikadan dolayıdır. Başka bir deyişle diğer Kuzey ve Kuzeybatı AB üyeleri daha uygun bir ücrette doğal gaz edinirken, Ortadoğu ve Güneydoğu AB üyeleri doğal gazı daha yüksek ücrette almaktadır.

Rusya-Ukrayna Savaşı'ndan önce tarafsız tavır sergileyen üyeler arasında İsveç, Finlandiya ve Danimarka yer almıştır. Bu ülkeler, tarafsızlıklarının arkasında uluslararası hukukun üstünlüğüne dair inançlarının olduğunu ifade etmişlerdir; ancak

söz konusu ülkelerin bu projeye ilgili birçok endişesi vardır. Bu endişeler Rusya'nın daha önce gösterdiği saldırgan davranışlardan kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla Rusya'nın belirli üyeler üzerinde baskı uygulaması, Rusya'nın stratejik önemde olan coğrafi bölgelerde askeri faaliyetler yapması, Ukrayna'nın transit rolünden mahrum kalma ihtimali, projeye birlikte AB'nin yenilenebilir enerji kaynaklarına dönme çabasının olumsuz etkilenme ihtimali, Baltık Denizi'ndeki kirlenmenin durdurulabilme ihtimali ve AB'nin bu projeye birlikte Rusya'ya çok bağımlı olabilme ihtimali tarafsızların argümanlarını oluşturmaktadır. Görüldüğü gibi tarafsız üyelerin bazı argümanları muhaliflerinkiyle örtüşürken diğer argümanlar çevresel sorunlarla ilişkilidir. Bu ülkelerin temel argümanları hukuk üstünlüğü ve uluslararası hukuka saygı duyulması ile ilgilidir.

Neden üyelerin projeye yönelik bu tarz yaklaşımlar benimsediklerinin anlaşılması için üyeler, karşılıklı bağımlılık teorisi çerçevesinde değerlendirilmiştir. Daha önce belirtildiği gibi karşılıklı bağımlılık ilişkisi içinde olan aktörler, olaylardan aynı ölçüde etkilenmemektedir. Bir üye daha çok kazanırken diğer üye belirli ölçüde kayıplara maruz kalabilmektedir. Dolayısıyla karşılıklı bağımlılık ilişkileri simetrik ve asimetrik olabilmektedir. Asimetrik ilişkiler içinde hassasiyeti ve etkilenme derecesi yüksek olan taraflar güçsüz, düşük olan taraflar güçlü olarak nitelendirilmektedir. Simetrik ilişkilerde bir değeri yüksek diğeri düşük olarak nitelendirilip, bu ilişki içinde olan taraflar orta olarak nitelendirilmektedir.

Ukrayna işgali öncesinde güçlü olarak tespit edilen devletler: Avusturya, Fransa, Romanya, Estonya, Litvanya, İsveç, Danimarka ve Finlandiya olarak belirlenmiştir. Görüldüğü gibi bu ülkelerden ikisi taraftar (Avusturya ve Fransa), üçü tarafsız (İsveç, Danimarka ve Finlandiya), üçü ise projeye muhaliftir (Romanya, Estonya ve Litvanya). Bu ülkelerin gücü, alternatif enerji kaynaklarını kullanabilme ve projenin faaliyete geçmesi halinde projeden az etkilenme ya da hiç etkilenmemesinden gelmektedir. Güçsüz olarak tespit edilen devletler Hollanda ve Macaristan'dır. İkisi de projenin taraftarı olmuştur. Bu güçsüzlük ülkelerin alternatif kaynakları kullanamaması ve projenin faaliyete geçmesi halinde projeden çok etkilemesinden gelmektedir. Orta güçlükte olarak tespit edilen devletler Almanya, Polonya, Slovakya, ve Letonya'dır. Bu ülkelerden bir tanesi taraftar (Almanya), üç tanesi muhaliftir (Polonya, Slovakya ve Letonya). Bu ülkeler projenin faaliyete geçmesi halinde

projeden etkilenecektir; fakat bu ülkeler aynı zamanda alternatif enerji kaynaklarına sahiptir.

24.02.2024 tarihinden önce tehdit algısı konusunda 7 ülke, projenin yüksek tehdit oluşturmadığını ifade etmiştir. Bunlardan 5'i projenin taraftarı (Avusturya, Almanya, Hollanda, Macaristan ve Fransa), 2'si tarafsız tavır sergileyen (Finlandiya ve Danimarka) ülkelerdir. 7 ülke ise projenin yüksek tehdit oluşturduğunu ileri sürmüştür. Bunlardan 6'sı projenin muhalifi (Slovakya, Estonya, Litvanya, Letonya, Romanya ve Polonya) iken 1'i tarafsız tavır sergilemiştir (İsveç).

Rusya'nın saldırılarından önce jeoekonomi açısından değerlendirildiğinde 5 ülke bu projenin pozitif (havuç) jeoekonomik özellikler taşıdığını vurgulamışlardır. Bunlardan 4'ü projenin taraftarı (Fransa, Avusturya, Hollanda, Almanya), 1'i ise projenin tamamlanmasına kadar muhalif; ancak 2021 yılından sonra taraftarı olan Macaristan'dır; çünkü projenin faaliyete geçmesiyle bu ülkelere belirli ekonomik menfaatlerin getirilmesi öngörülmüştür. 9 ülke bu projeyi negatif (sopa) olarak değerlendirmiştir. Bunlardan 2'si tarafsız (Danimarka ve İsveç), 7'si muhaliftir (Slovakya, Estonya, Litvanya, Letonya, Romanya Polonya ve 2021 yılına kadar Macaristan).

Ukrayna işgalinden önce 5 ülke projenin herhangi bir jeopolitik özellik taşımadığını, sadece ticari özellikler (jeoekonomik) taşıdığını ileri sürmüştür. Bunlardan 5'i de projenin taraftarıdır (Fransa, Avusturya, Hollanda, Almanya, Macaristan). 7 ülke ise projenin ticari (jeoekonomik) özelliklerden daha çok jeopolitik özellikler taşıdığını ifade etmiştir. Bunlardan 6'sı muhalif (Romanya, Polonya, Slovakya, Estonya, Litvanya, Letonya), 1'i tarafsızdır (İsveç). Danimarka ve Finlandiya projenin özellikleriyle ilgili bir açıklama yapmamışlardır.

Görüldüğü gibi Ukrayna işgalinden önce Kuzey Akım 2 boru hattı ile ilgili AB üyeleri arasında bir mutabakat mevcut değildir. Daha doğrusu savaştan önce bu boru hattının getirdiği faydalara odaklanan ve jeoekonomik özelliklerini vurgulayan üyeler olmuştur; ancak Ukrayna işgali sonrasında Macaristan haricinde bu projeyi destekleyen üyeler; Ukrayna halkına destek verme, Rusya'ya enerji açısından bağımlı olmama ve hem ulusal hem de AB düzeyinde enerji güvenliğini sağlama amacıyla projenin getirebileceği zararları ve taşıdığı jeopolitik özellikleri ileri sürerek alternatif enerji tedarikçilerine yönelmişlerdir. Daha önce belirtildiği gibi savaştan evvel üyelerin hassasiyet ve etkilenebilirlik dereceleri farklılıklar göstermişlerdir. Dolayısıyla

karşılıklı bağımlılık teorisi içinde de farklı sınıflarda yer almışlardır. Bu durum ise üyelerin, Rusya ve diğer üçüncü dış aktörler ile olan güç ilişkilerinde farklı pozisyonda yer almalarına neden olmuştur. Başka bir deyişle bazı üyeler güçlü bir pozisyonda bulunurken, diğer üyeler daha güçsüz veya tamamen avantajsız bir pozisyonda yer almışlardır. Bundan dolayı üyeler arasında AB'nin enerji politikası konusunda tam bir mutabakat sağlanmamıştır; ancak görüldüğü gibi Ukrayna işgalinden sonra çoğu üyenin projeye yönelik yaklaşımı değişmiştir. Yukarıda bahsedilen sebeplerden dolayı bu üyeler enerji güvenliğine zarar verebilecek olan durumları engelleme, Ukrayna halkına yardım sağlama ve Rusya'nın agresif davranışlarını sınırlandırma amacıyla farklı enerji tedarikçileri arayışında olmuşlardır. Zira AB üyelerinin çeşitli enerji tedarikçilerine erişebilmesi ve Rusya'ya olan enerji bağımlılığını sonlandırabilmesi durumunda, Rusya'nın Ukrayna'dan çekilme ve AB üyelerinin hem ulusal hem de AB düzeyinde enerji güvenliğini pekiştirme olasılığı artmaktadır. Tam bu sebeplerden dolayı Ukrayna işgali sonrasında bu üyeler, alternatif enerji kaynaklarına erişerek bir doğal gaz kesintisine maruz kalma durumunda zarara uğramamak amacıyla enerji ihtiyaçlarını karşılayabilen tedarikçilere yönelmiştir. Böylece hassasiyet ve etkilenme derecesi daha eşit hale gelmiştir. Bu durumda çoğu üyenin Kuzey Akım 2 projesine yönelik yaklaşımları da birbirine benzemeye başlamıştır. Görüldüğü gibi birçok üye benzer veya aynı yaklaşımı benimsediğinden dolayı hem ulusal hem de uluslararası düzeyde benzer enerji politikaları izlemeyi tercih etmiştir. Başka bir deyişle AB'nin Rusya'ya olan enerji bağımlılığının azaltılması için çeşitli politikalar benimsenmiştir. Doğal gaz gibi enerji kaynakları ithalatlarını azaltacak ve AB'nin yapılarına değişiklikler getirecek politikalar arasında Yeşil Mutabakat'ta belirtilmiştir. Bu mutabakat; AB'nin Rusya'ya olan enerji bağımlılığını azaltmak, sürdürülebilir bir Avrupa kıtası oluşturmak ve iklim değişikliğiyle baş etmek amaçlarıyla üye ve AB düzeyinde gıda, ulaşım, enerji, gibi sektörlerde hedefler belirlemiştir. Son yıllarda belirlenen bütün hedeflerde başarılar kaydedilmiştir ve bu doğrultuda daha fazla politikanın kabul edileceği öngörülmektedir. Bunun yanı sıra REPowerEU ve Güvenli Kış İçin Gaz Tasarrufu Planı; AB üyelerinin petrol, kömür gibi çevreye zarar veren enerji kaynaklarını kullanımını ve dolaylı olarak Rusya gibi, dış aktörlere olan bağımlılığını azaltmasını öngörmektedir; ancak aşağıda verilecek olan öneriler spesifik olarak Kuzey Akım 2 projesiyle ilgilidir:

- 1) Bu projenin muhaliflerinin en büyük endişelerinden biri, projenin faaliyete geçmesi ile bu ülkelerin transit rolünden mahrum bırakılma olasılığıdır; ancak Yamal-Avrupa gibi boru hatlarının getirdiği doğal gaz miktarlarına azalma getirilmemesi ile birlikte Kuzey Akım 1 ve 2'nin yıllık olarak birlikte getirdiği 110 bcm'den daha düşük doğal gaz miktarları getirmesi halinde bu ülkeler transit rolünden mahrum bırakılmayacaktır.
- 2) Transit olan ülkeler transit rolünü kaybetse bile ekonomik zarardan kaçınabilmektedir. Boru ara parçalarının inşa edilmesi sayesinde Kuzey Akım 2 boru hattından gelen doğal gaz miktarları bu ülkelere ulaştırılabilir. Bunun yapılabilmesi için söz konusu ülkelerin boru ara parçaları üzerinden kendi aralarında ithal ettikleri doğal gazı, ya normalde ithal ettikleri ücretten daha düşük bir ücrette ithal etmesiyle ya da var olan ücrete değişiklik getirilmeden ithal etmesiyle mümkündür; ancak bu durumda ülkelerin transit rolünden kaybettiği gelirin yıllık tazminat olarak ödenmesi gerekmektedir.
- 3) Uluslararası Enerji Ajansı Başkanı Fatih Birol, AB'nin genelinde doğal gaza dayalı ısıtma sisteminin uygulanmasından dolayı birçok ülkenin bu enerji kaynağına ihtiyacı olduğunu ileri sürmüştür. Bu ihtiyaçları karşılamak için birçok AB üyesi ABD'den tanklarla sıvılaştırılmış doğal gaz ithal etmektedir.⁴⁷⁸ LNG ithalatçı ülkeleri sayısının artışı, aslında bu gazın doğal gaz ticaretinde önemli bir yere sahip olduğunu göstermekle birlikte⁴⁷⁹ AB'nin önemli bir LNG ithalatçısı olması aslında onun LNG ihracatçıları için güvenilir bir müşteri olmasına yol açmaktadır.⁴⁸⁰ Bununla birlikte dünyada ve özellikle ABD'de LNG teknolojisinin hızlı gelişimi, bu enerji kaynağının üretilen yerden kolay ve ucuz bir şekilde daha uzakta olan bölgelere nakledilmesine imkân vermektedir.⁴⁸¹ Dolayısıyla ABD'den ithal edilen doğal gaz miktarlarının,

⁴⁷⁸ İrem Kuşoğlu, "Uluslararası Enerji Ajansı Başkanı Faith Birol: Avrupa'yı uzun ve zorlu bir kış bekleyebilir", **Habertürk**, (25.07.2022), <https://www.haberturk.com/uluslararasi-enerji-ajansi-baskani-fatih-birol-haberturkcom-a-konustu-avrupa-yi-uzun-ve-zorlu-bir-kis-bekleyebilir-3479887> [20.01.2023].

⁴⁷⁹ "Dünya Enerji Görünümü 2018 Raporu'nun Türkiye Tanıtımı 20 Aralık'ta İstanbul'da Gerçekleştirildi", **Elektrik Dağıtım Hizmetleri Derneği**, (20.12.2022), <https://www.elder.org.tr/ebulten/bulten200.html> [20.01.2023].

⁴⁸⁰ Sandor Zsiros, Jorge Liboreiro, "Russia will lose the energy battle," says IEA chief Fatih Birol", **euronews**, (29.10.2022), <https://www.euronews.com/my-europe/2022/10/28/russia-will-lose-the-energy-battle-says-ieas-chief-fatih-birol> [20.01.2023].

⁴⁸¹ "IEA: Policy, Innovation, and Flexibility Key to U.S. Energy Leadership", **Republican News**, (28.02.2019), <https://www.energy.senate.gov/2019/2/iea-policy-innovation-and-flexibility-key-to-u-s-energy-leadership> [20.01.2023].

AB'nin enerji arz güvenliğini sağlama konusunda önemli bir rol oynadığı görülebilmektedir.

4) Yeşil Mutabakat'ın belirlediği hedeflere uygun olarak karbonsuzlaşma politikaları; yani yenilenebilir enerji kaynaklarının, daha çok asimetrik ilişkiler içerisinde olan aktörlerde geliştirilmesi gerekmektedir. Bu durumda Kuzey Akım 2 projesinden gelen doğal gaz miktarları, kolay bir şekilde alternatif kaynaklarla değiştirilebilmektedir. Dolayısıyla bu önerinin uygulandığı takdirde ülkelerin hassasiyet ve etkilenme derecesi artırılmadan simetrik ilişkiler devam edebilmektedir.

5) Görüldüğü üzere bu tezde projenin jeopolitik, yani askeri tehdit oluşturduğunu ifade eden taraflar kaydedilmiştir. Rusya'nın proje aracılığıyla kendi siyasi amaçlarını gerçekleştirmeyi hedeflediğini iddia eden görüşler mevcuttur. Ülkelerin bu projeye yönelik bu tarz algılarını tamamen değiştirebilecek bir öneri mevcut değildir. Zira daha önce belirtildiği gibi Rusya'nın gerçekleştirdiği saldırılar, bu ülkelerin Rusya'ya daha tedbirli yaklaşmasına neden olmuştur; ancak böyle algıların azaltılması amacıyla projenin gerçekleştirilmesine katılan şirketler, Gazprom'la yeni sözleşme yaparak hissedar oranını eşit bir şekilde paylaşabilir. Bu durumda Rusya'nın, bu proje aracılığıyla kendi siyasi amaçları gerçekleştirme girişiminde bulunması halinde eşit söz hakkına sahip olan diğer şirketler, projenin faaliyetlerini durdurabilecektir. Bununla birlikte Rusya'nın AB'deki nüfuz alanı kontrol altına tutulabilecektir.

6) Ülkelerin, özellikle bu projenin muhaliflerinin öne sürdüğü konulardan biri de Ukrayna'nın transit rolünden mahrum bırakılması ve bunun hassas olan Ukrayna ekonomisi üzerindeki yıkıcı etkileridir. Bu durumun engellenmesi için Kuzey Akım 2 projesinden Almanya'ya giden doğal gaz miktarları, daha düşük bir ücrette boru ara parçalarıyla Ukrayna'ya gönderilebilir. Böyle parçaların inşa edilmesinin mümkün görülmemesi halinde AB, yıllık olarak Ukrayna'ya belirli maddi yardımlar sağlayabilir. Bu durumda Ukrayna transit rolünü kaybetse ve daha yüksek ücrette doğal gaz ithal etse bile ekonomisine zarar gelmeyecektir.

7) Neredeyse bütün muhaliflerin ileri sürdüğü endişelerden biri, AB'nin Rusya'ya doğal gaz konusunda bağımlı olması ve bunun enerji güvenliği üzerindeki yıkıcı etkileridir. Bu tezin ikinci bölümünde belirtildiği gibi Ukrayna işgalinden önce AB, en hızlı ve en ucuz şekilde Rusya'dan doğal gaz ithal etmektedir; ancak daha yüksek bir ücrette olmasına rağmen ABD'nin Cezayir, Norveç ve diğer belirtilen doğal gaz tedarikçilerden doğal gaz ithal etmesiyle ve AB ülkelerinin alternatif enerji

kaynaklarına veya belirli bir ölçüde sahip olduğu enerji kaynaklarına yönelmesiyle Rusya'ya olan bağımlılığı kısmen azaltabilmektedir. Bu durum ülkelerin etkilenme derecesini artırarak ilişkilerin daha asimetrik özellikler kazanmasına yol açabilir; ancak AB'nin 2030 ve 2050 hedeflerini gerçekleştirene kadar gerekli bir hamle olarak nitelendirilebilmektedir. Kuzey Akım 2 projesinin inşaatının tamamlanmasına rağmen 2022 yılında bu proje, Rusya'nın Ukrayna'ya gerçekleştirdiği saldırılardan dolayı askıya alınmıştır; ancak bu iki ülkenin arasındaki sıcak çatışmanın sona ermesinden sonra AB'nin, Rusya ile tekrar Kuzey Akım 2 boru hattı müzakerelerine devam etme olasılığı göz önünde bulundurulmalıdır. Bu durumda yukarıda belirtilen önerilerin uygulanması, AB'nin tarih boyunca denediği ortak bir enerji politikası oluşturma çabasına katkı sağlamakla birlikte üyeler arasında daha simetrik ilişkilerin oluşmasını sağlayabilir. Böylece hem savaş hem de barış zamanında üyeler, zarara uğramadan normal ekonomik ilişkilerini devam ettirebilecektir.

Bu çalışmada genel itibariyle AB üyelerinin Kuzey Akım 2 projesine yönelik yaklaşımı karşılıklı bağımlılık teorisi üzerinden değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme, ülkelerin hassasiyet ve etkilenme derecesini etkileyen enerji kaynaklarının mevcudiyeti ve onların yetersizliği durumunda üyelerin başvurabileceği alternatifler üzerinden yapılmıştır; ancak bu üyelerin benimsediği yaklaşımı etkileyen ideoloji ele alınmamıştır. Dolayısıyla üyelerin benimsediği ideolojinin hassasiyet ve etkilenme derecesi üzerindeki etkisi de incelenebilir.

Bununla birlikte önceki bölümlerde belirtildiği üzere Almanya gibi bazı üyeler, Rusya'yla uzun yıllardır karşılıklı bağımlılık ilişkilerini sürdürmektedir; ancak son yıllarda yaşanan olaylar, ilişkilerin askıya alınmasına sebep olmuştur. Dolayısıyla Rusya-Ukrayna Savaşı'nın bitmesi durumunda AB üyelerinin Rusya'yla karşılıklı bağımlılık ilişkilerini sürdürüp sürdüremeyeceği irdelenebilir.

Bu minvalde, bu çalışmada Kuzey Akım 2 projesinin jeoekonomik özellikleri incelenmiştir; ancak karşılıklı bağımlılık teorisi, jeoekonomi bilim dalında yer alan bir teori olmasına rağmen bu bilim dalıyla sınırlı değildir. Dolayısıyla Ukrayna Savaşı sırasında karşılıklı bağımlılık teorisi çerçevesinde bu projenin jeopolitik özellikleri araştırılabilir.

Bununla birlikte AB'nin henüz tam anlamıyla belirlenmiş ortak enerji politikası yoktur; çünkü Avrupa Birliği Antlaşması, enerji konusunda belirli alanlarda üyelerin üye düzeyinde karar almalarına imkân verirken diğer konularda AB düzeyinde

kararların alınması gerektiğini öngörmektedir. Dolayısıyla gelecekte de sadece Rusya değil AB üyelerinin AB dışında olan diğer aktörlerle arasındaki enerji ilişkileri, bu teori üzerinden değerlendirilebilmektedir.

KAYNAKÇA

- Adomeit, Hannes. "Germany, the EU, and Russia: The Conflict over Nord Stream 2". **Centre for European Studies**. <https://carleton.ca/ces/wp-content/uploads/Adomeit-policy-brief.pdf> (2016): 1 – 16.
- Afanasiev, Vladimir. "Austria vows strong support for Russian gas export pipeline project as European politicians inconclusive on measures to restrain Moscow". **Upstream**. (08.02.2021). <https://www.upstreamonline.com/politics/whoever-thinks-it-is-only-in-russian-interests-is-wrong-austrian-chancellor-kurz-lends-nord-stream-2-support/2-1-959427> [07.03.2022].
- _____. "Gazprom makes Nord Stream 2 supply gesture even as Italy and Moldova suffer new supply woes". (03.10.2022). **Upstream**. <https://www.upstreamonline.com/production/gazprom-makes-nord-stream-2-supply-gesture-even-as-italy-and-moldova-suffer-new-supply-woes/2-1-1325483> [23.10.2022].
- "A Global Strategy for the European Union's Foreign And Security Policy". Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe. **European Union Global Strategy**. (29.06.2016). https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/eugs_review_web_0.pdf [17.01.2023].
- Akdoğan, Ömer. **Rusya'nın Enerji Politikasının Avrupa Birliği Enerji Güvenliğine Etkisi**. Edirne:Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.
- Alderman, Liz. "France Sends Gas to Germany to Offset Russia Supply Cuts". **The New York Times**. (13.10.2022). <https://www.nytimes.com/2022/10/13/business/france-sends-gas-to-germany.html> [28.10.2022].
- "Algeria stops gas exports to Spain via Morocco". [www.news.cn](http://www.news.cn/english/africa/2021-11/01/c_1310282054.htm). (11.01.2021). http://www.news.cn/english/africa/2021-11/01/c_1310282054.htm [07.01.2022].
- Altıntaş, Rukiye. **Avrupa Birliği Enerji Politikasının Türkiye Enerji Politikasına Etkileri**. İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.
- Alto, Pam. **The EU – Russian Energy Dialogue**. Farnham: Ashgate Publishing, 2007.
- Andersen, Svein S., Andreas Goldthau, Nick Sitter. **Energy Union: Europe's New Liberal Mercantilism?**. London: Palgrave Macmillan, 2016.

Arcas, Rafael Leal, Juan Alemany Rios, Costantino Grasso. “The European Union and its energy security challenges”. **Journal of World Energy Law and Business**. c. 8. s. 4 (2015): 291 – 336.

Arslan, Merve Nur. **Avrupa Birliği Enerji Politikalarının Liberal Hükümetlerarasıcılık Perspektifinden İncelenmesi, Örnek Olay: Enerji Birliği**. Ankara, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020.

“Asia became the main export destination for growing U.S. LNG exports in 2020”. **U.S. Energy Information Administration**. (15.03.2021). <https://www.eia.gov/todayinenergy/detail.php?id=47136> [13.01.2022].

“A strategy for competitive, sustainable and secure energy”. **EUR-Lex**. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=legissum:en0024> [25.01.2022].

Audland, C. J. “European Community Energy Strategy and its Legislative Implications”. **Journal of Energy & Natural Resources Law**. c. 1. s. 1 (1983): 9 – 20.

“Austria's gas dependence on Russia down to below 50%, government says”. **Reuters**. (01.08.2022). <https://www.reuters.com/business/energy/austrias-gas-dependence-russia-down-below-50-government-says-2022-08-01/> [23.10.2022].

Axelrod, Regina S. “The European Energy Charter Treaty: Reality or illusion?”. **Energy Policy**. c. 24. s. 6 (1996): 497 – 505.

Aytüre, Selma. “Avrupa Birliğinin Enerji Politikasında Son Gelişmeler ve Türkiye’ye Yansımaları”. **Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**. c. 3. s. 1 (2013): 35 – 51.

“Azerbaijan is turning into a dictatorship – we shouldn’t fall for its caviar diplomacy”. **International Federation for Human Rights**. (13.08.2015). <https://www.fidh.org/en/region/europe-central-asia/azerbaijan/azerbaijan-is-turning-into-a-dictatorship-we-shouldn-t-fall-for-its> [11.01.2022].

Bahgat, Gawdat. “Europe’s energy security: challenges and opportunities”. **International Affairs**. c. 82. s. 5 (2006): 961 – 975.

Baran, Zeyno. **Security Aspects of the South Stream Project**. Washington D.C.: Center for Eurasian Policy Hudson Institute, 2008.

Bar, Stefani, R. Andreas Kraemer. “European environmental policy after Amsterdam”, **Journal of Environmental Law**. c. 10. s. 2 (1998): 315 – 330.

Baldwin, David A. “Interdependence and Power: A Conceptual Analysis”. **International Organization**. c. 34. s. 4 (1980): 471- 506.

“Baltic states stop Russian gas imports over Ukraine invasion”. **Aljazeera**. (03.04.2022). <https://www.aljazeera.com/news/2022/4/3/baltic-states-stop-russian-gas-imports-over-ukraine-invasion> [07.04.2022].

- Banciu, Roxana Ioana. "NORD STREAM 2 and its Soft Power – an Unfolding Playground for European Union". **Romanian Journal of European Affairs**. c. 16. s. 2 (2016): 83 – 91.
- Belardo, Teresa. "What you need to know about the European Green Deal - and what comes next". **World Economic Forum**. <https://www.weforum.org/agenda/2021/07/what-you-need-to-know-about-the-european-green-deal-and-what-comes-next/> [21.01.2022].
- Bella, Gabriel Di, Mark Flanagan, Karim Foda, Svitlana Maslova, Alex Pienkowski, Martin Stuermer, Frederik Toscan. "Natural Gas in Europe The Potential Impact of Disruptions to Supply". **International Monetary Fund**. (2022): 1 – 48.
- "Berlin to decide on Nord Stream 2 gas pipeline, says French foreign minister". **TASS**. (10.03.2022). https://tass.com/world/1400987?utm_source=google.com&utm_medium=organic&utm_campaign=google.com&utm_referrer=google.com [10.03.2022].
- Bielawski, Maksym. "Energetics in Kremlin's geopolitics". **Razumkov Centre**. (30.12. 2020). <https://razumkov.org.ua/en/articles/energetics-in-kremlins-geopolitics> [01.02.2022].
- Buras, Piotr, Adam Balcer. "An unpredictable Russia: the impact on Poland". **WiseEuropa**. (01.10.2021). <https://wise-europa.eu/en/2016/06/01/an-unpredictable-russia-the-impact-on-poland/> [27.03.2022].
- "Can Denmark help European effort to quit Russian gas?". **The Local Denmark**. (12.04.2022). <https://www.thelocal.dk/20220412/can-denmark-help-european-effort-to-quit-russian-gas/> [05.05.2022].
- Carter, Abi. "Russia threatens to cut Nord Stream 1 gas supply to Germany amid sanctions". **IamExpat**. (08.03.2022). <https://www.iamexpat.de/expat-info/german-expat-news/russia-threatens-cut-nord-stream-1-gas-supply-germany-amid-sanctions> [20.03.2022].
- Cevrioglu, Ebru Sengul. "Europe urges energy savings amid gas crisis from Russia-Ukraine war". **Anadolu Ajansı**. (29.07.2022). <https://www.aa.com.tr/en/europe/europe-urges-energy-savings-amid-gas-crisis-from-russia-ukraine-war/2648941> [01.10.2022].
- Chyong, Chi Kong, Pierre Noël, David M. Reiner. "The Economics of the Nord Stream Pipeline System". Çalışma Belgesi. Cambridge Working Paper in Economics, 2010.
- "Coal production and consumption decreased by a third in 2 years". **Eurostat**. (10.08.2021). <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/ddn-20210810-1> [26.10.2021].
- Coate, Roger A., Jeffrey A. Griffin, Steven Elliott-Gower. "Interdependence in International Organization and Global Governance". **Oxford Research Encyclopedia of International Studies** (2015) : 1 – 31.

“Consolidated Versions of the Treaty on European Union and Treaty on the Functioning of the European Union (2016/C 202/01)”. **Journal of the European Union**. (07.06.2016): article 194.

“Countries and regions”. **European Commission**. <https://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/countries/algeria/> [07.01.2022].

“Country Analysis Brief: Libya”. **U.S. Energy Information Administration**. https://www.eia.gov/international/content/analysis/countries_long/Libya/libya.pdf [06.01.2022].

Cras, Pablo Fernandez .“Netherlands Says It Could Withstand a Halt in Russian Gas Flows”. **Bloomberg**. (14.07.2022). <https://www.bloomberg.com/news/articles/2022-07-14/netherlands-says-it-could-withstand-a-halt-in-russian-gas-flows> [17.09.2022].

Crawford, Timothy W. “How Wedge Strategies Shape Power Politics”. **International Security**. c. 35. s. 4 (2011): 155 – 189.

Csurgai, Gyula. “The Increasing Importance of Geoeconomics in Power Rivalries in the Twenty-First Century”. **Geopolitics**. c. 23. s. 1 (2017): 1 – 9.

“Deal on Nord Stream 2 ‘major victory’ for Putin, says Lithuanian FM”. **Lithuanian National Radio and Television**. (23.07.2021). <https://www.lrt.lt/en/news-in-english/19/1456129/deal-on-nord-stream-2-major-victory-for-putin-says-lithuanian-fm> [05.04.2022].

“Delivering the European Green Deal”. **European Commission**. https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/european-green-deal/delivering-european-green-deal_en [21.01.2022].

“Delivering the European Green Deal”. **European Commission**. https://ec.europa.eu/clima/eu-action/european-green-deal/delivering-european-green-deal_en [26.10.2021].

Demir, Elif. **Avrupa Birliği (AB)’nin Enerji Politikası ve Türkiye**. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012.

Demir, Esra. “Enerji Şart Anlaşması”. **Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı**. <https://www.mfa.gov.tr/enerji-sarti-anlasmasi.tr.mfa> [20.11.2021].

Dempsey, Judy. “Gas pipeline under the Baltic faces many hurdles”. **The New York Times**. (06.03.2008). <https://www.nytimes.com/2008/05/06/world/europe/06iht-pipeline.4.12622476.html> [04.02.2022].

“Denmark and Germany approve Baltic Sea wind hub to offset Russian gas”. **Euronews**. (29.08.2022). <https://www.euronews.com/2022/08/29/denmark-and-germany-approve-baltic-sea-wind-hub-to-offset-russian-gas> [20.09.2022].

“Denmark calls for new discussion on Nord Stream 2”. (12.09.2020). **UAWire**. <https://uawire.org/denmark-calls-for-new-discussion-on-nord-stream-2> [10.04.2022].

“Denmark refused to support Nord Stream 2 during the energy crisis”. **Pledge Times**. (01.11.2021). <https://pledgetimes.com/denmark-refused-to-support-nord-stream-2-during-the-energy-crisis/> [10.04.2022].

“Dependency rate on energy imports in Estonia from 2008 to 2017”. **Statista**. <https://www.statista.com/statistics/678653/dependency-on-energy-imports-in-estonia/#:~:text=This%20statistic%20reflects%20the%20dependency,in%202008%20reaching%207.55%20percent> [04.04.2022].

“Despite sanctions, Iran's dry natural gas production grew steadily over the past 20 years”. **U.S. Energy Information Administration**. <https://www.eia.gov/todayinenergy/detail.php?id=50276#:~:text=Despite%20international%20sanctions%2C%20Iran%20produced,the%20United%20States%20and%20Russia>. [15.01.2022].

Desai, Shweta. “France likely to restart coal-fired power plant to deal with energy crisis fueled by Ukraine war”. **Anadolu Ajansı**. (26.06.2022). <https://www.aa.com.tr/en/europe/france-likely-to-restart-coal-fired-power-plant-to-deal-with-energy-crisis-fueled-by-ukraine-war/2623144> [22.01.2023].

Dickel, Ralf, Elham Hassanzadeh, James Henderson, Anouk Honoré, Laura El-Katiri, Simon Pirani, Howard Rogers, Jonathan Stern & Katja Yafimava. **Reducing Europea Dependence on Russian Gas: distinguishing natural gas security from geopolitics**. Oxford: Oxford Institute for Energy Studies Paper, 2014.

Dodman, Benjamin. “Baltic states end Russian gas imports – but can the rest of Europe follow suit?”. **France24**. (05.04.2022). <https://www.france24.com/en/business/20220405-baltic-states-end-russian-gas-imports-%E2%80%93-but-can-the-rest-of-europe-follow-suit> [05.05.2022].

Dougall, David Mac, Andrea Carlo, Joshua Askew, Verena Schad, David Hutt, Madalin Necsutu, Nenad Jaćimović, Vincent Coste. “Ukraine war: How has Russia's invasion changed Europe?”. **Euronews**. (24.08.2022). <https://www.euronews.com/my-europe/2022/08/24/ukraine-war-country-by-country-guide-on-how-russias-invasion-has-changed-europe> [01.10.2022].

“Dutch companies involved in Nord Stream 2 may face sanctions, US ambassador says”. **NL Times**. (08.11.2018). <https://nltimes.nl/2018/11/08/dutch-companies-involved-nord-stream-2-may-face-sanctions-us-ambassador-says> [11.03.2022].

Dursun, Suat. **Avrupa Birliği'nin Enerjii Politikası ve Türkiye**. Ankara: Ankara Üniversitesi Avrupa Toplulukları Araştırma ve Uygulama Merkezi, 2021.

Durukal, Tuba Yüksel. **Avrupa Birliği Enerji Güvenliği Politikası: Rusya Federasyonunun Önemi**. İstanbul: Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.

“Dünya Enerji Görünümü 2018 Raporu’nun Türkiye Tanıtımı 20 Aralık’ta İstanbul’da Gerçekleştirildi”. **Elektrik Dağıtım Hizmetleri Derneği**. (20.12.2022). <https://www.elder.org.tr/ebulten/bulten200.html> [20.01.2023].

Earl, Nicholas. “Austria to pay for Russian gas in roubles”. **CITYA.M**. (27.04.2022). <https://www.cityam.com/austria-to-pay-for-russian-gas-in-roubles/> [19.09.2022].

“Eastern Europe teams up to reduce EU's dependence on Russian gas”. **Euronews**. (30.04.2022). <https://www.euronews.com/2022/04/30/eastern-europe-teams-up-to-reduce-eu-s-dependence-on-russian-gas> [05.05.2022].

“Egypt partners with Greece, Israel to boost gas export plans”. **Enterprise**. (28.11.2021). <https://enterprise.press/stories/2021/11/28/egypt-partners-with-greece-israel-to-boost-gas-export-plans-59247/> [08.01.2022].

Emeklier, Bilgehan, Nihal Ergül. “Petrolün Uluslararası İlişkilerdeki Yeri: Jeopolitik Teoriler ve Petropolitik”. **Bilge ve Strateji Dergisi**. c. 2. s. 3 (2010): 59 – 86.

“Energy and the Green Deal”. **European Commission**. https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/european-green-deal/energy-and-green-deal_en [21.01.2022].

“Energy production and imports”. **Eurostat**. https://web.archive.org/web/20191019113648/https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Energy_production_and_imports#Production_of_primary_energy_decreased_between_2007_and_2017 [09.01.2022].

“Energy-rich Qatar says unhappy with high gas prices”. **France24**. (11.10.2021). <https://www.france24.com/en/live-news/20211011-energy-rich-qatar-says-unhappy-with-high-gas-prices> [17.01.2022].

Erdoğan, Selahattin. **Enerji arz güvenliği bağlamında Türkiye’de enerji politikaları**. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.

Erkul, Nuran. “Germany suspends certification process for Nord Stream 2 gas pipeline”. **Anadolu Ajansı**. (16.11.2021). <https://www.aa.com.tr/en/energy/natural-gas/germany-suspends-certification-process-for-nord-stream-2-gas-pipeline/34053> [16.10.2022].

Eroğlu, Rukiye. “Karşılıklı Bağımlılık - (Interdependence)”. **TUİÇ akademi**. <https://www.tuicakademi.org/karsilikli-bagimlilik-interdependence/>. [20.12.2021].

Eser, Patrick, Ndaona Chokani, Reza Abhari. “Impact of Nord Stream 2 and LNG on gas trade and security of supply in the European gas network of 2030”. **Applied Energy**. c. 238. (2019): 827 – 828.

- “Estonia - Country Commercial Guide”. **International Trade Administration**. <https://www.trade.gov/country-commercial-guides/estonia-energy> [08.04.2022].
- “Estonian president: World should not revolve around Russian gas”. (17.08.2022). **The Baltic Times**. https://www.baltictimes.com/estonian_president_world_should_not_revolve_around_russian_gas/ [22.09.2022].
- “Estonia”. **U.S. Energy Information Administration**. <https://www.eia.gov/international/analysis/country/EST> [04.04.2022].
- “EU imports of energy products - recent developments”. **Eurostat**. <https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/SEPDF/cache/46126.pdf> [06.01.2022].
- “EU imports of energy products - recent developments”. **Eurostat**. (04.2022). [https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=EU imports of energy products - recent developments&oldid=564016#Main suppliers of natural gas and petroleum oils to the EU](https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=EU_imports_of_energy_products_-_recent_developments&oldid=564016#Main_suppliers_of_natural_gas_and_petroleum_oils_to_the_EU) [08.05.2022].
- EU-EUROPE, “Shedding light on energy in the EU”. (04.2021). **Eurostat**. 5. [https://ec.europa.eu/eurostat/cache/infographs/energy/bloc-2a.html#:~:text=In%202019%2C%20the%20energy%20mix,fossil%20fuels%20\(both%2013%20%25\).](https://ec.europa.eu/eurostat/cache/infographs/energy/bloc-2a.html#:~:text=In%202019%2C%20the%20energy%20mix,fossil%20fuels%20(both%2013%20%25).) [21.10.2021].
- “EU response to Russia's invasion of Ukraine”. **European Council**. (06.10.2022). <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/eu-response-ukraine-invasion/#sanctions> [08.10.2022].
- Europa, “The EU in Brief”, **European Union Gateway**. https://europa.eu/european-union/about-eu/eu-in-brief_en [07.11.2021].
- “European Energy Security Strategy”. Communication From The Commission To The European Parliament And The Council. **European Commission**. (28.05.2014). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52014DC0330&from=EN> [17.01.2023].
- “European Green Deal”. **European Council**. (06.12.2022). <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/green-deal/> [21.01.2023].
- “EU sanctions on Russia should target Nord Stream 2 and financial sector – Rinkevics”. **The Baltic Times**. (21.02.2022). https://www.baltictimes.com/eu_sanctions_on_russia_should_target_nord_stream_2_and_financial_sector_-_rinkevics/ [07.04.2022].
- “EU Sanctions Package on Russia Includes Nord Stream 2, Austria Says”. **U.S. News**. (21.02.2022). <https://www.usnews.com/news/world/articles/2022-02-21/eu-sanctions-package-on-russia-includes-nord-stream-2-austria-says> [05.05.2022].

“EU-U.S. LNG TRADE U.S. liquefied natural gas (LNG) has the potential to help match EU gas needs”. **European Commission**. https://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/eu-us_lng_trade_folder.pdf [13.01.2022].

“Factsheet – REPowerEU”. **European Commission**. (08.03.2022). https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/fs_22_1513 [04.05.2022].

Fanchi, John R. **Energy in the 21st Century**. Singapore: World Scientific, 2005.

Final Energy Consumption”. **Eurostat**. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Energy_statistics_-_an_overview#Primary_energy_production [10.01.2022].

“Finland sees no need to review decision on Nord Stream 2 construction”. **Russian News Agency**. (16.12.2020). https://tass.com/economy/1235751?utm_source=google.com&utm_medium=organic&utm_campaign=google.com&utm_referrer=google.com [11.04.2022].

Felzmann, Anke Schmidt. “Gazprom’s Nord Stream 2 and diffuse authority in the EU: managing authority challenges regarding Russian gas supplies through the Baltic Sea”. **Journal of European Integration**. c. 42. s. 1 (2020): 129 – 145.

Fleming, Sam, Henry Foy, Andy Bounds. “Germany joins Poland and Baltics in push for harsher Russia sanctions”. **Financial Times**. (23.09.2022). <https://www.ft.com/content/73b75973-f6eb-4838-80fe-771556881b9f> [23.10.2022].

“France prepares for total cutoff of Russian gas”. **REUTERS**. (10.07.2022). <https://www.reuters.com/world/europe/russian-gas-cutoff-most-likely-scenario-french-finance-minister-2022-07-10/> [17.09.2022].

“France presses Germany to ditch Nord Stream 2 over Navalny”. **Deutsche Welle**, (01.02.2021). <https://www.taiwannews.com.tw/en/news/4117641>. [09.03.2022].

Franza, Luca. “From South Stream to Turk Stream: Prospects for rerouting options and flows of Russian gas to parts of Europe and Turkey”. **Clingendael International Energy Programme**. https://www.clingendaelenergy.com/inc/upload/files/CIEP_paper_2015-05_web_1.pdf, (2015): 9 – 53.

Gijs, Camille. “Top French minister: Europe shouldn’t be ‘dragged’ into following US on Nord Stream 2”. **Politico**. (08. 02. 2022). <https://www.politico.eu/article/the-eu-should-not-be-carried-by-us-in-nord-stream-2-shut-down-french-economy-minister-says/> [09.03.2022].

Giuli, Marco. “ Nord Stream 2: Rule no more but still divide”. **European Policy Center**. http://aei.pitt.edu/94377/1/pub_8613_nordstream2.pdf (2018): 3 – 24.

Goldthau, Andreas. “Assessing Nord Stream 2: regulation, geopolitics & energy security in the EU, Central Eastern Europe & the UK”. **The European Centre for Energy and Resource Security (EUCERS)**. (2016): 1 – 39.

Gonca, İsa Burak. **New Developments Of The European Union Energy Policy Framework**. İstanbul: Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012.

Gotev, Georgi. “Eastbound gas flows resume on Russian Yamal-Europe pipeline”. **Euractiv**. (03.02.2022). <https://www.euractiv.com/section/energy/news/eastbound-gas-flows-resume-on-russian-yamal-europe-pipeline/> [09.02.2022].

_____. “Slovak PM calls Nord Stream expansion deal ‘a betrayal’”. **Euractiv**. (10.09.2015). <https://www.euractiv.com/section/energy/news/slovak-pm-calls-nord-stream-expansion-deal-a-betrayal/> [02.04.2022].

Gotkowska, Justyna, Piotr Szymański. “The Nordic countries on Nord Stream 2: between scepticism and neutrality”. **Centre for Eastern Studies**. s. 226 (2016): 1 – 7.

“Green Paper”. A European Strategy for Sustainable, Competitive and Secure Energy. **European Communities**. (08.03.2006). https://europa.eu/documents/comm/green_papers/pdf/com2006_105_en.pdf [18.01.2023].

“Green Paper”. On relations between the European Union and the ACP countries on the eve of the 21st century. **European Communities**. (29.11.1996). i – xv. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A51996DC0570> [18.01.2023].

“Green Paper”. Towards a European strategy for the security of energy supply. **Commission of the European Communities**. (29.11.2000). <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/0ef8d03f-7c54-41b6-ab89-6b93e61fd37c/language-en> [18.01.2023].

“Greenpeace Activists Block Unloading Of Russian Natural Gas At Finnish Terminal”. **Radio Free Europe**. (17.09.2022). <https://www.rferl.org/a/russian-gas-finland-greenpeace-protest/32038754.html> [20.09.2022].

Gürkaynak, Muharrem, Serhan Yalçiner. “Uluslararası Politikada Karşılıklı Bağımlılık ve Küreselleşme Üzerine Bir İnceleme”. **Uluslararası İlişkiler**. c. 6. s. 23 (2009): 73 – 92.

Hamzaoglu, Halit. “Rusya–Avrupa Birliği İlişkilerinde Enerji Etkeni ve “Kuzey Akımı-2” Boru Hattı Projesinin Jeopolitik İçeriği”. **Alanya Akademik Bakış Dergisi**. c. 5. s. 1 (2021): 265 – 286.

Handrlica, Jakub. “The Politics of Nuclear Energy in the European Union. Framing the Discourse: Actors, Positions and Dynamics”. **Journal of Energy & Natural Resources Law**. c. 37. s. 4 (2019): 1 – 5.

Héjj, Dominik, Michał Paszkowski. “Consistent increase in Hungary’s energy dependence on Russia”. Instytut Europy Środkowej <https://ies.lublin.pl/en/comments/consistent-increase-in-hungarys-energy-dependence-on-russia/> [25.03.2022].

Houshisadat, Mohammad. “Persian Gulf Gas and LNG in the EU’s Goals for Security of Gas Supply by 2030”. **The Polish Quarterly of International Affairs**. s. 1 (2015): 7 – 27.

Hudec, Michal. “Gas drilling projects resurrected around Europe”. **EURACITIV**. (2022). <https://www.euractiv.com/section/energy-environment/news/gas-drilling-projects-resurrected-around-europe/> [17.01.2023].

“Hungarian Foreign Minister hopes decision on Nord Stream 2 will not be political”. **TASS**. (20.10.2022). https://tass.com/world/1390719?utm_source=google.com&utm_medium=organic&utm_campaign=google.com&utm_referrer=google.com [24.03.2022].

Hungary Natural Gas Security Policy. **International Energy Agency**. (10.08.2022). <https://www.iea.org/articles/hungary-natural-gas-security-policy> [24.10.2022].

“Hungary to buy more gas from Russian in new deal “. **EURACITIV**. (01.09.2022). https://www.euractiv.com/section/politics/short_news/hungary-to-buy-more-gas-from-russian-in-new-deal/ [24.10.2022].

Hüseyinli, Seymur. **Avrupa Birliği enerji politikası çerçevesinde Azerbaycan petrolü ve doğal gazı**. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.

“Infographic: How much of your country’s gas comes from Russia?”. **Al Jazeera**. (17.03.2022). <https://www.aljazeera.com/news/2022/3/17/infographic-how-much-of-your-countrys-gas-comes-from-russia-interactive#:~:text=The%20countries%20directly%20importing%20the,their%20natural%20gas%20from%20Russia>. [04.05.2022].

“IEA: Policy, Innovation, and Flexibility Key to U.S. Energy Leadership”. **Republican News**. (28.02.2019). <https://www.energy.senate.gov/2019/2/iea-policy-innovation-and-flexibility-key-to-u-s-energy-leadership> [20.01.2023].

“Iraq Natural Gas”. **Worldometers**. <https://www.worldometers.info/gas/iraq-natural-gas/> [17.01.2022].

Jacobs, Justin, Sarah White. “French utility Engie buys US natural gas as Europe looks beyond Russia”. **Financial Times**. (02.05.2022). <https://www.ft.com/content/920881a4-e72f-4c7e-89d3-587a5d34e0c1> [04.05.2022].

Jensen, Henning. “Energy efficiency first!”, origin of natural gas and more: new energy package in Latvia”. (13.09.2022). **bnt attorney in CEE**. <https://bnt.eu/legal-news/energy-efficiency-first-origin-of-natural-gas-and-more-new-energy-package-in-latvia/> [22.09.2022].

- “Jeopolitik, jeostrateji, jeoekonomi, jeokültür nedir?”. **Intell** 4, (16.02.2020), <https://www.intell4.com/jeopolitik-jeostrateji-jeoekonomi-jeokultur-nedir-haber-184276> [25.11.2021].
- Jirušek, Martin. “The Visegrad 4 and Russian pipelines: An imaginary unity”, **Euractiv**. (26.11.2019). <https://www.euractiv.com/section/energy/opinion/the-visegrad-4-and-russian-pipelines-an-imaginary-unity/> [25.03.2022].
- Jong , Moniek de, Thijs Van de Graaf, Tim Haesebrouck. “A matter of preference: Taking sides on the Nord Stream 2 gas pipeline project”. **Journal of Contemporary European Studies**. (2020): 1 – 14.
- Kalyoncuoğlu, Senniye. **TANAP Projesi Bağlamında Jeopolitik ve Enerji Arz Güvenliği**. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2021.
- Kantarcı, Şenol. “Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Sistem: Yeni Sürecin Adı “Koalisyonlar Dönemi mi?””. **Güvenlik Stratejiler Dergisi**. c. 8. s. 16 (2012): 47 – 84.
- Kakışım, Cemal. “Enerji Krizlerinin Etkisiyle Şekillenen Avrupa Birliği’nin Enerji Politikası”. **Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi**. c. 10. s. 2 (2019): 460 – 472.
- Kakışım, Cemal. **Hazar Bölgesinin Avrupa Birliği Doğal Gaz Arz Güvenliğine Katkısı**. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.
- Karnitschnig, Matthew, Laurenz Gehrke. “Russia sanctions could include Nord Stream 2, Austria’s parliament president says”. **Politico**. (27.10.2022), <https://www.politico.eu/article/russia-sanctions-could-include-nord-stream-2-austrias-parliament-president-says/> [08.03.2022].
- Kazancı, Handan. “Poland welcomes Germany's decision to stop Nord Stream 2”. **Anadolu Ajansı**. (23.02.2022). <https://www.aa.com.tr/en/europe/poland-welcomes-germanys-decision-to-stop-nord-stream-2/2510682> [27.03.2022].
- Keating, Dave .“Why Did France Just Save Nord Stream 2?”. **Forbes**. (09.02.2019). <https://www.forbes.com/sites/davekeating/2019/02/08/why-did-france-just-save-nord-stream-2/?sh=2e04a4066055> [09.03.2022].
- Keohane, Robert O., Joseph S. Nye. **Power and Interdependence**. London: Pearson, 2011.
- Keskin, Mehmet Hakan. **Stratejik Açıdan Avrupa Birliği Enerji Politikası ve Uluslararası Güvenlik Sistemine Etkisi**. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.
- Kiguradze, Ahri . **Commercial and political implications of the Nord Stream 2**. Talinn: Talinn University of Technology, 2019.
- Kınık, Barış. **Enerji Arzı Güvenliği Açısından Avrupa Birliği – Türkiye İlişkileri**. İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009.

- Krenberga, Odita. "Latvia steps up infrastructure security due to Nord Stream incident". **ENG.LSM.lv**. (29.09.2022).<https://eng.lsm.lv/article/economy/economy/latvia-steps-up-infrastructure-security-due-to-nord-stream-incident.a475772/> [26.10.2022].
- Kulaç, Onur, Mısra Cığeroğlu Öztepe. "The Renewable Energy Policy of Turkey under the impact of the European Union". **Süleyman Demirel University Visionary Journal**. c. 11. s. 28 (2020): 886 – 897.
- Kurmayer, Nikolaus J. "German government row over Nord Stream 2". **EURACTIV**. (20.12.2021).
<https://www.euractiv.com/section/energy/news/german-government-row-over-nord-stream-2/> [17.03.2022].
- Kuşoğlu, İrem. "Uluslararası Enerji Ajansı Başkanı Fatih Birol: Avrupa'yı uzun ve zorlu bir kış bekleyebilir". **Habertürk**. (25.07.2022).
<https://www.haberturk.com/uluslararasi-enerji-ajansi-baskani-fatih-birol-haberturkcom-a-konustu-avrupa-yi-uzun-ve-zorlu-bir-kis-bekleyebilir-3479887> [20.01.2023].
- Lang, Kai-Olaf, Kirsten Westphal. "Nord Stream 2 – A Political and Economic Contextualisation". **German Institute for International and Security Affairs**.
<https://www.swp-berlin.org/en/publication/nord-stream-2-a-political-and-economic-contextualisation> (2017): 5 – 39.
- "Latvia says it will not welcome Russians fleeing mobilization". **Aljazeera**. (21.09.2022). <https://www.aljazeera.com/news/2022/9/21/western-nations-hint-at-refusing-russians-escaping-mobilization> [01.10.2022].
- "Latvia". **U.S. Energy Information Administration**.
<https://www.eia.gov/international/overview/country/LVA> [07.04.2022].
- Lee, Jae-Seung, Daniel Connolly. "Pipeline Politics between Europe and Russia: A Historical Review from the Cold War to the Post-Cold War". **The Korean Journal of International Studies**. c. 14. s. 1 (2016): 105 – 129.
- Leeson, Sofia Stuart. "Dutch continue to receive Russian gas despite refusing to pay in roubles". **EURACTIV**. (28.04.2022).https://www.euractiv.com/section/politics/short_news/dutch-continue-to-receive-russian-gas-despite-refusing-to-pay-in-roubles/ [04.05.2022].
- Leonard, Mark, Jean Pisani-Ferry, Jeremy Shapiro, Simone Tagliapietra, Guntram Wolf "The geopolitics of the European Green Deal". **Bruegel**. c. 4. s. 21 (2021):1 – 23
- Lewkowicz, Łukasz, Michał Paszkowski. "Slovakia resists construction of the Nord Stream 2 gas pipeline". **Institute of Central Europe**.
<https://ies.lublin.pl/en/comments/slovakia-resists-construction-of-the-nord-stream-2-gas-pipeline/> [02.04.2022].
- "Lithuania". **U.S. Energy Information Administration**.
<https://www.eia.gov/international/analysis/country/LTU> [07.04.2022].

Lochner, Stefan, Caroline Dieckhöner. "European gas imports from North Africa". **Intereconomics**. c. 46. s. 3 (2011): 143 – 147

_____. David Bothe. "From Russia with Gas An analysis of the Nord Stream pipeline's impact on the European Gas Transmission System with the Tiger-Mode". Çalışma Belgesi. Institute of Economics at the University of Cologne, 2007.

Mabro, Robert. "Saudi Arabia's Natural Gas: A Glimpse at Complex Issues". **The Oxford Institute for Energy Studies**. <https://www.oxfordenergy.org/publications/saudi-arabias-natural-gas-a-glimpse-at-complex-issues/#:~:text=Saudi%20Arabia%20is%20a%20major,natural%20gas%20and%20refined%20products>. [17.01.2022].

Mammadova, Nigar. **Avrupa Birliği Enerji Politikasında Güney Koridorun Yeri**. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.

"Marin: Finland to reassess Rosatom-backed nuclear project". **Yleisradio Oy**. (22.02.2022). <https://yle.fi/news/3-12329586> [11.04.2022].

Markgren, Sarah. **Nord Stream 2 – A Pipeline Connecting Geopolitics and Geoeconomics?**. Stockholm: Swedish Defense University, 2018.

Martin, Paul. "Austria's OMV completes Nord Stream 2 loan: Correction". **Argus Media**. (08.04.2021). <https://www.argusmedia.com/en/news/2199433-austrias-omv-completes-nord-stream-2-loan-correction> [04.03.2022].

Masloch, Piotr, Ireneusz Miciula, Henryk Wojtaszek. "European Union Climate and Energy Policy Based on an Analysis of Issued Legal Acts". **In Proceedings of the 5th International Conference on European Integration, Aralık 3 – 4, 2020**. Ostrava: VŠB Technical University of Ostrava, 2020: 600 – 609.

Masterson, Victoria. "How coal production and use has changed in Europe". **World Economic Forum**. (19.08.2021). <https://www.weforum.org/agenda/2021/08/coal-fossil-fuel-europe/> [26.10.2021].

McCormick, John. **Understanding the European Union**. London: Palgrave Macmillan, 1999.

Meister, Stefan. "A Paradigm Shift: EU-Russia Relations After the War in Ukraine". **Carnegie Europe**. (29.11.2022). <https://carnegieeurope.eu/2022/11/29/paradigm-shift-eu-russia-relations-after-war-in-ukraine-pub-88476> [17.01.2023].

Meredith, Sam. "EU provokes fierce backlash on plans to label nuclear and gas as 'green' investments". **CNBC**. (05.06.2022). <https://www.cnn.com/2022/01/05/climate-eu-backlash-over-plans-to-label-nuclear-and-gas-as-green.html#:~:text=The%20EU%20said%20in%20a,of%20debate%20and%20political%20lobbying>. [22.01.2022].

- Milner, Helen. "The Assumption of Anarchy in International Relations Theory: A Critique". **Review of International Studies**. c. 17. s. 1 (1991): 67 – 85.
- Morgenthau, Hans. **Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace**. New York, Alfred A. Knopf, 1948.
- Morrow, Sibel. "EU countries revisit shale gas amid energy crisis". **Anadolu Ajansı**. (27.08.2022). <https://www.aa.com.tr/en/economy/eu-countries-revisit-shale-gas-amid-energy-crisis/2670557> [16.01.2023].
- Murphy, Francois. "Austria opposes including Nord Stream 2 in EU Russia sanctions". (13.02.2022). **Reuters**. <https://www.reuters.com/world/europe/austria-resists-including-nord-stream-2-eu-package-russia-sanctions-2022-02-11/> [07.03.2022].
- "Natural gas explained". **U.S. Energy Information Administration**. (12.05.2022). <https://www.eia.gov/energyexplained/natural-gas/imports-and-exports.php> [13.01.2022].
- "Natural gas supply statistics". **Eurostat Statistics Explained**. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Natural_gas_supply_statistics#Consumption_trends [02.11.2021].
- Neagu, Bogdan. "Romanian minister: Natural gas crisis provoked by Russia". **Euractiv**. (18.11.2021). https://www.euractiv.com/section/politics/short_news/romanian-minister-natural-gas-crisis-provoked-by-russia/ [23.03.2022].
- Noël, Pierre. "Nord Stream II and Europe's Strategic Autonomy". **Survival**. c. 61. s. 6 (2019): 89 – 95.
- "Nord Stream". **Gazprom**. <https://www.gazprom.com/projects/nord-stream/> [06.02.2022].
- "Nord Stream 2 should not be means of pressure on Russia — Austrian Chancellor". **TASS**. (14.12.2021). <https://tass.com/economy/1375237> [07.03.2022].
- "Nord Stream 2: Ukraine and Poland slam deal to complete controversial gas pipeline". **Euronews**. (22.07.2022). <https://www.euronews.com/2021/07/21/ukraine-poland-slam-insufficient-deal-struck-by-germany-and-u-s-on-nord-stream-2> [27.0.2022].
- "Nord Stream 2 was not on the agenda of Eastern Partnership summit — Finnish Prime Minister". **Russian News Agency**. (16.12.2020). <https://tass.com/world/1376285> [11.04.2022].
- "Nuclear Power in the European Union". **World Nuclear Association**. <https://world-nuclear.org/information-library/country-profiles/others/european-union.aspx> [27.10.2021].
- Olena, Akulenko. "Ukraine's Zelensky, Slovakia's Heger agree Nord Stream 2 undermines energy solidarity in Europe". **Ukrainian Independent Information**

- Agency. (28.05.2021). <https://www.unian.info/economics/nord-stream-2-zelensky-heger-agree-the-project-undermines-europe-s-energy-solidarity-11436109.html> [02.04.2022].
- Olsen, Jan M. "Russia cuts off natural gas supply to Denmark, company say". **Associated Press**. (01.06.2022). <https://apnews.com/article/russia-ukraine-putin-government-and-politics-netherlands-10923b26194d11c555f6176799465dd2> [23.10.2022].
- Oruç, Kübra. **Neo-klasik realist teori bağlamında Almanya ve Rusya arasındaki ilişkilerin AB enerji politikasına yansımaları**. Kırşehir: Ahi Evren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020.
- Owens, Mackubin Thomas. "Geopolitics, Con and Pro". **Foreign Policy Research Institute**. (2015). 2. <https://www.fpri.org/article/2015/03/geopolitics-con-and-pro/> [02.12.2021].
- Özcan, Havva Pınar. **Türkiye'nin ve Avrupa Birliği'nin Hazar coğrafyasında kesişen enerji politikaları**. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.
- Özdemir, Haluk. **Avrupa Mantığı**. 2. bs. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2014.
- Pancevski, Bojan, Joe Wallace. "With Nord Stream 2 Freeze, Germany Takes First Step to Cut Russian Gas Reliance". **The Wall Street Journal**. (23.02.2022). <https://www.wsj.com/articles/with-nord-stream-2-freeze-germany-takes-first-step-to-cut-russian-gas-reliance-11645640316> [17.03.2022].
- Peseckyte, Giedre. "Lithuania now fully independent of Russian energy". **EURACITIV**. (24.05.2022). https://www.euractiv.com/section/politics/short_news/lithuania-now-fully-independent-of-russian-energy/ [26.10.2022].
- "Poland, Slovakia open gas link amid Russian gas crunch". **Alarabiya News**. (26.08.2022). <https://english.alarabiya.net/News/world/2022/08/26/Poland-Slovakia-open-gas-link-amid-Russian-gas-crunch> [24.10.2022].
- "Poland's president calls for removal of Nord Stream 2". **Anews**. (23.08.2022). <https://www.anews.com.tr/economy/2022/08/23/polands-president-calls-for-removal-of-nord-stream-2> [28.10.2022].
- Popovic, Nemanja. "The Energy Relationship Between Russia and the European Union". **E-International Relations**. (24.02.2022).1- 5. <https://www.e-ir.info/2020/02/24/the-energy-relationship-between-russia-and-the-european-union/> [09.01.2022].
- Preussen, Wilhelmine. "Hungary signs new gas deal with Gazprom". **POLITICO**. (31.08.2022), <https://www.politico.eu/article/hungary-signs-deal-with-gazprom-over-additional-gas/> [11.09.2022].
- Prime Minister's Office, Ministry of Infrastructure. "Efforts to bolster EU energy security need to intensify". **Government Offices of Sweden**. (07.03.2022).

- <https://www.government.se/articles/2022/03/efforts-to-bolster-eu-energy-security-need-to-intensify/> [09.04.2022].
- Prisecaru, Petre, Al Dulaimi Haidar Ali. “Natural Gas Boom in the Middle East”. **Global Economic Observer**. c. 2. s. 1 (2014): 11 – 21.
- Pulat, Abdüssamet. “Karşılıklı Bağımlılık Teorisi Açısından Türkiye-İran Ekonomik İlişkileri: 2002-2014”. **İran Çalışmaları Dergisi**. c. 1. s. 2 (2018): 93 – 114.
- “Qatar Natural Gas”. **Worldometers**. [https://www.worldometers.info/gas/qatar-naturalgas/#:~:text=Qatar%20exports%2073%25%20of%20its,\(4%2C375%2C175%20MMcf%20in%202015\)](https://www.worldometers.info/gas/qatar-naturalgas/#:~:text=Qatar%20exports%2073%25%20of%20its,(4%2C375%2C175%20MMcf%20in%202015).). [17.01.2022].
- Rahr, Alexander. “Germany and Russia: A Special Relationship”. **The Washington Quarterly**. c. 30. s. 2 (2007): 137 – 145.
- Ramil Jalilvand, David. **Iran’s gas exports: can past failure become future success?**. Oxford: University of Oxford The Oxford Institute for Energy Studies, 2013.
- Ratner, Michael, Paul Belkin, Jim Nichol, Steven Woehrel. **Europe’s Energy Security: Options and Challenges to Natural Gas Supply Diversification**. Washington: Congressional Research Center, 2013.
- “Reformation of the Gas Market in Kazakhstan: Major Problems and Legal Aspects”. **GRATA International**. (25.01.2021). <https://gratanet.com/publications/gas-market-major-problems-and-legal-aspects> [18.01.2022].
- “REPowerEU: A plan to rapidly reduce dependence on Russian fossil fuels and fast forward the green transition”. **European Commission**. (18. 05.2022.). https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_22_3131 [10.10.2022].
- “REPowerEU: Joint European action for more affordable, secure and sustainable energy”. (08.03.2022). **European Commission**. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_22_1511 [04.05.2022].
- “Review of the European Neighborhood Policy”. Joint Communication To The European Parliament, The Council, The European Economic And Social Committee And The Committee Of The Regions. **European Commission**. (18.11.2015). https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2019-01/151118_joint-communication_review-of-the-enp_en.pdf [17.01.2023].
- “Romania aims for energy independence in response to Ukraine war”. **ECEE**. (13.06.2022). <https://www.eceee.org/all-news/news/romania-aims-for-energy-independence-in-response-to-ukraine-war/> [24.10.2022].
- Rosecrance, Richard, Chih-Cheng Lo. “Balancing, Stability, and War: The Mysterious Case of the Napoleonic International System”. **International Studies Quarterly**. c. 40. s. 4 (1996): 479 – 500.

Ruble, Isabella. "European Union energy supply security: The benefits of natural gas imports from the Eastern Mediterranean". **Energy Policy**. c. 345. (2017): 341 – 353.

"Russia drops South Stream gas pipeline plan". **BBC**. (01.12.2014). <https://www.bbc.com/news/world-europe-30283571> [17.02.2022].

"Russia halts gas supplies to Finland". **BBC**. (21.05.2022). <https://www.bbc.com/news/world-europe-61524933> [23.10.2022].

"Russia is using gas as 'weapon of war,' says French ecology minister, as Gazprom suspends delivery". **euronews**. (30.08.2022). <https://www.euronews.com/my-europe/2022/08/30/russia-is-using-gas-as-weapon-of-war-says-french-ecology-minister> [28.10.2022].

"Russia's gas pipeline leaking into Baltic Sea – Denmark". **BBC News**. (27.09.2022). <https://www.bbc.com/news/world-europe-63040500> [01.10.2022].

"Russia's Gazprom Resumes Buying Turkmen Gas After Three-Year Halt". **Radio Free Europe/Radio Liberty**. (16.04.2019). <https://www.rferl.org/a/russia-gazprom-turkmenistan/29883131.html> [18.01.2022].

"Russia's War on Ukraine: The Economic Impact of Sanctions". **Congressional Research Service**. (03.05.2022). <https://crsreports.congress.gov/product/pdf/IF/IF12092> [08.10.2022].

Salzen, Claudia von. "Estonia urges caution on Nord Stream 2 pipeline". **Euractiv**. (18.07.2017). <https://www.euractiv.com/section/energy/news/estonia-urges-caution-on-nord-stream-2-pipeline/> [08.04.2022].

Sandford, Alasdair. "Baltic Pipe: Norway-Poland gas pipeline opens in key move to cut dependency on Russia". **Euronews**. (27.09.2022). <https://www.euronews.com/2022/09/27/baltic-pipe-norway-poland-gas-pipeline-opens-in-key-move-to-cut-dependency-on-russia> [28.10.2022].

Savcenko, Kira , Gary Hornby. "The future of European gas after Groningen". Raport. S&P Global, 2020.

"Saudi Arabia Natural Gas". **Worldometers**. <https://www.worldometers.info/gas/saudi-arabia-natural-gas/> [17.01.2022].

"Save Gas for a Safe Winter: Commission proposes gas demand reduction plan to prepare EU for supply cuts". **European Commission**. (20.08.2022). https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_22_4608 [10.10.2022].

Schuman, Robert. "Declaration by Robert Schuman". **European Economic and Social Committee**. (09.05.1950). https://www.eesc.europa.eu/sites/default/files/files/20_69_schuman_declaration1950_a5_en.pdf [05.05.2022].

Sevim, Cenk. "Kaya (Şeyl) Gazının Uluslararası Enerji Politikalarına Etkileri". **Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi**. c. 5. s. 1 (2014): 49 – 64.

- Shalal, Andrea. "Ukraine progress should soften sanctions on Russia - Germany's Gabriel". **REUTERS**. (17.09.2018). <https://www.reuters.com/article/uk-germany-security-ukraine-crisis-gabri-idUKKCN1G10AB> [16.03.2022].
- "Shale gas and EU energy security". **European Parliament**. (2014): 1 – 10. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2014/542167/EPRS_BRI\(2014\)542167_REV1_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2014/542167/EPRS_BRI(2014)542167_REV1_EN.pdf) [16.01.2023].
- Siddi, Marco. "A Contested Hegemon? Germany's Leadership in EU Relations with Russia". **German Politics**. c. 29. s. 1 (2020): 1 – 22.
- _____. "EU-Russia Energy Relations: From a Liberal to a Realist Paradigm?". **Russian Politics**. c. 2. s. 3 (2017): 364 – 381.
- _____. "Theorising conflict and cooperation in EU-Russia energy relations: ideas, identities and material factors in the Nord Stream 2 debate". **East European Politics**. c. 36. s. 4 (2019): 1 – 20.
- Singh, Abhinav. "Sweden refuses to share Nord Stream explosion investigation findings with Russia". **WION**. (11.10.2022). <https://www.wionews.com/world/sweden-refuses-to-share-nord-stream-explosion-investigation-findings-with-russia-524244> [28.10.2022].
- Soldatkin, Vladimir. "Yamal-Europe Russian gas link at a halt after hints of westbound flows". (02.02.2022). **Reuters**. <https://www.reuters.com/business/energy/gas-flows-europe-halted-again-via-yamal-pipeline-after-short-resumption-2022-02-02/> [09.02.2022].
- Söilen, Klaus Solberg. **Geoeconomics**. Frederiksberg: Ventus Publishing Aps. 2012.
- Stelzenmüller, Constanze. "Putin's war and European energy security: A German perspective on decoupling from Russian fossil fuels". **Brookings**. (07.09.2022). <https://www.brookings.edu/testimonies/putins-war-and-european-energy-security-a-german-perspective-on-decoupling-from-russian-fossil-fuels/> [27.01.2023].
- Steinberg, Stefan. "Gerhard Schröder, Gazprom and German foreign policy". **World Socialist Web Site**. (14.04.2006). <https://www.wsws.org/en/articles/2006/04/schr-a14.pdf> [18.01.2023].
- Stephenson, Michael H. "Shale gas in North America and Europe". **Energy Science and Engineering**, c. 4. s.1 (2016): 4 – 13.
- Stern, Jonathan. "Challenges to the Future of LNG: decarbonisation, affordability and profitability". **Oxford Institute for Energy Studies**. (2019): 5 – 31.
- _____. "The role of gases in the European energy transition". **Russian Journal of Economics**. c. 6. s. 4 (2020): 390 – 405.
- Stickings, Tim. "Austrian party demands referendum on Russia sanctions". **The National**. (03.10.2022). <https://www.thenationalnews.com/world/europe/2022/10/03/austrian-party-demands-referendum-on-russia-sanctions/> [23.10.2022].

- Strachota, Agata Łoskot. "Nord Stream 2: policy dilemmas and the future of EU gas market". **Norwegian Institute of International Affairs**. c. 2 (2016): 1 – 4.
- Strachota, Agata Łoskot, Rafał Bajczuk, Szymon Kardaś. "Nord Stream 2 divides the West". **Centre for Eastern Studies**. s. 276. (2018): 1 – 10.
- Suleymanli, Ziya. **The Role Of Transnational Natural Gas Pipeline In The European Union Energy Supply Security**. İstanbul: Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.
- Swaminathan, Sneha. "Sweden, Finland to offer liquidity guarantees to energy companies". **WION**. (05.09.2022). <https://www.wionews.com/world/sweden-finland-to-offer-liquidity-guarantees-to-energy-companies-513211> [24.09.2022].
- "Sweden: Parliament Directs Government to Take Measures Regarding Swedish Energy Supply and Russian Oil and Gas Imports". **Loc.gov**. <https://www.loc.gov/item/global-legal-monitor/2022-07-27/sweden-parliament-directs-government-to-take-measures-regarding-swedish-energy-supply-and-russian-oil-and-gas-imports/> [28.10.2022].
- Sydooruk, Tetiana, Pavlo Stepanets, Iryna Tymeichuk. "Nord Stream2 as a Threat to National Interests of Poland and Ukraine". **Studia Politica. Romanian Political Science Review**. c.19. s. 3 - 4 (2019): 467 – 490.
- "Syria Natural Gas". **Worldometers**. <https://www.worldometers.info/gas/syria-natural-gas/> [17.01.2022].
- Sys, Mira, Ties Keyzer. "MH17 was no obstacle to gas talks with Putin – they just had to be carried out secretly". (23.03.2021). **Follow the Money - Platform for investigative journalism**. <https://www.ftm.eu/articles/mh17-was-no-obstacle-to-gas-talks-with-putin-they-just-had-to-be-carried-out-secretly> [19.03.2022].
- Sytas, Andrius. "EU leaders sign letter objecting to Nord Stream-2 gas link". **Reuters**. (16.03.2016). <https://www.reuters.com/article/uk-eu-energy-nordstream-idUKKCN0WI1YV> [22.03.2022].
- Sziklai, Balázs R., László Á. Kóczy, Dávid Csercsik. "The impact of Nord Stream 2 on the European gas market bargaining positions". **Energy Policy**. c. 144 (2020): 1 – 14.
- Şimşek, Ayhan. "German government taking all measures to avert energy crisis: Chancellor Scholz". **Anadolu Ajansı**. (14.10.2022). <https://www.aa.com.tr/en/europe/german-government-taking-all-measures-to-avert-energy-crisis-chancellor-scholz/2712078> [23.10.2022].
- _____. "Germany says it cannot completely replace Russian gas". **Anadolu Ajansı**. (02.09.2022). <https://www.aa.com.tr/en/europe/germany-says-it-cannot-completely-replace-russian-gas/2675381> [17.09.2022].
- Teivainen, Aleksi. "Marin: Finland to break energy reliance on Russia "as soon as possible". **Helsinki Times**. (02.03.2022). <https://www.helsinkitimes.fi/>

finland/finland-news/politics/21105-marin-finland-to-break-energy-reliance-on-russia-as-soon-as-possible.html [11.04.2022].

Temizer, Murat. "Putin relays to Schroeder feasibility of activating Nord Stream 2 pipeline". (03.08.2022). **Anadolu Ajansı**. <https://www.aa.com.tr/en/asia-pacific/putin-relays-to-schroeder-feasibility-of-activating-nord-stream-2-pipeline/2652512> [20.01.2023].

"The EU Green Deal explained". **Norton Rose Fulbright**. (04.2021). <https://www.nortonrosefulbright.com/en/knowledge/publications/c50c4cd9/the-eu-green-deal-explained> [21.01.2023].

"The European Green Deal". **European Commission**. (11.12.2019). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52019DC0640&from=EN> [20.01.2023].

"The Netherlands looks to move from Russian Gas to Green Hydrogen - June 2022". **New Zealand Foreign Affairs & Trade**. (06.2022). <https://www.mfat.govt.nz/en/trade/mfat-market-reports/market-reports-europe/the-netherlands-looks-to-move-from-russian-gas-to-green-hydrogen-june-2022/> [23.10.2022].

"The Southern Gas Corridor". **Trans Adriatic Pipeline**. <https://www.tap-ag.com/about-tap/the-big-picture/the-southern-gas-corridor> [11.1.2022].

Timpeşcu, Razvan. "Gas storage facilities in Romania more than 90% full – PM". **SeeNews**. (14.10.2022). <https://seenews.com/news/gas-storage-facilities-in-romania-more-than-90-full-pm-801226> [24.10.2022].

Treaty on European Union, 1992, Md. 3. 129b, 130s. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:11992M/TXT&from=EN> [25.06.2022].

"Trump, Romanian President oppose completion of Nord Stream 2 gas pipeline – Statement". **United News of India**. (21.08.2019). <http://www.uniindia.net/trump-romanian-president-oppose-completion-of-nord-stream-2-gas-pipeline--statement/world/news/1704088.html> [23.03.2022].

Tsakiris, Theodoros. "The Importance of East Mediterranean Gas for EU Energy Security: The Role of Cyprus, Israel and Egypt". **The Cyprus Review**. c. 30. s. 1 (2018): 25 – 50.

"Turkey, Russia launch Turkish Stream pipeline carrying gas to Europe". **Euractiv**. (09.01.2020). <https://www.euractiv.com/section/energy/news/turkey-russia-launch-turkish-stream-pipeline-carrying-gas-to-europe/> [18.02.2022].

"Türkmenistan, Çin'in en büyük gaz tedarikçisi olacak". **Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı**. (16.07.2019). <https://ticaret.gov.tr/blog/ulkelerden-ticari-haberler/turkmenistan/turkmenistan-cinin-en-buyuk-gaz-tedarikcisi-olacak> [18.01.2022].

- “Ukraine Calls On Germany To Cut Natural Gas Flows Through Nord Stream 1 Pipeline”. **Radio Free Europe**. (27.05.2022). <https://www.rferl.org/a/ukraine-germany-cut-nord-stream-1/31872044.html> [11.09.2022].
- “UK asks Qatar to become gas ‘supplier of last resort’”, **Financial Times**, (11.10.2021). <https://www.ft.com/content/06049722-2f62-4b29-b8e0-8f77fb29f08b> [17.01.2022].
- “Ukraine, Slovakia share position on danger of Nord Stream 2 to European security”. **Ukrinform**. (28.05.2021). <https://www.ukrinform.net/rubric-polytics/3254649-ukraine-slovakia-share-position-on-danger-of-nord-stream-2-to-european-security.html> [02.04.2022].
- “Urengoy-Pomary-Uzhgorod Gas Pipeline”. **Global Energy Monitor**. (24.08.2022) [https://www.gem.wiki/Urengoy-Pomary-Uzhgorod Gas Pipeline](https://www.gem.wiki/Urengoy-Pomary-Uzhgorod_Gas_Pipeline). [29.08.2022].
- “Uzbekistan ends gas exports to China, abandons price increases at home”. **Eurasianet**. (10.01.2022). <https://eurasianet.org/uzbekistan-ends-gas-exports-to-china-abandons-price-increases-at-home> [19.01.2022].
- “Uzbekistan to cut gas exports amid domestic shortages”. **Reuters**. (17.12.2020). <https://www.reuters.com/article/uzbekistan-gas-exports-idUSL8N2IX27R> [19.01.2022].
- Vanttinen, Pekka. “Finnish industry: Russian gas can be replaced by next autumn”. **EURACITIV**. (07.04.2022). https://www.euractiv.com/section/politics/short_news/finland-to-replace-russian-energy/ [05.05.2022].
- Vihma, Antto, Mikael Wiggel. “Unclear and present danger: Russia’s geoeconomics and the Nord Stream II pipeline”. **Global Affairs**. c. 2. s. 4 (2016): 1 – 12.
- Weise, Zia. “Germany shelves Nord Stream 2 pipeline”. **POLITICOPRO**. (22.02.2022). <https://www.politico.eu/article/germany-to-stop-nord-stream-2/> [17.03.2022].
- Welle, Deutsche. “Baltic Pipe: How Poland is speeding up its exit from Russian gas”. **Markets Insider**. (23.06.2022). <https://markets.businessinsider.com/news/stocks/baltic-pipe--how-poland-is-speeding-up-its-exit-from-russian-gas-11512423> , [11.09.2022].
- Welle, Deutsche. “Nord Stream 2 approval depends on geopolitical developments, vice chancellor says”. **Taiwan. News**. (11.02.2022). <https://www.taiwannews.com.tw/en/news/4440382> [27.0.2022].
- Wheeldon, Tom. “How France’s prized nuclear sector stalled in Europe’s hour of need”. **France24**. (05.01.2023). <https://www.france24.com/en/france/20230105-how-france-s-prized-nuclear-sector-stalled-in-europe-s-hour-of-need> [22.01.2023].
- Wiggel, Mikael. Antto Vihma. “Geopolitics versus geoeconomics: The case of Russia’s geostrategy and its effects on the EU”. **International Affairs**. c. 92. s. 3 (2016): 605 – 627.

Wigell, Mikael, Sören Scholvin, Mika Aaltola. **Geo-economics and Power Politics in the 21st Century: The Revival of Economic Statecraft**. London ve New York: Routledge Taylor & Francis Group, 2019.

Wilkinson, David. "Maastricht and the environment: The implications for the EC's Environment policy of the treaty on European Union". **Journal of Environmental Law**. c. 4. s. 2 (1992): 221 – 239 .

Wintour, Patrick. "Putin only understands strength': Estonian PM on Ukraine tensions". **The Guardian**. (28.01.2022). <https://www.theguardian.com/world/2022/jan/28/germany-must-end-reliance-on-russian-gas-estonian-pm-on-tensions-in-ukraine> [08.04.2022].

"White Paper". An Energy Policy For The European Union. **Commision of the European Communities**. (13.12.1995). 1 – 46. <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/bc335af2-4ed1-4690-8a0d-797613dbd5f0/language-en> [18.01.2023].

Wood, Steve, Otto Henke. "Denmark and Nord Stream 2: A small state's role in global energy politics". **Energy Policy**. c. 148. (2021): 1 – 13.

Wright, Helen. "Estonia bans natural gas imports and purchases from Russia". **ERR News**. (29.09.2022). <https://news.err.ee/1608733657/estonia-bans-natural-gas-imports-and-purchases-from-russia> [26.10.2022].

Yaakoubi, Aziz El, Shariq Khan. "Exclusive: Nord Stream 2 owner considers insolvency after sanctions". **Reuters**. (01.03.2022). <https://www.reuters.com/markets/europe/exclusive-nord-stream-2-owner-considers-insolvency-after-pipeline-halt-sanctions-2022-03-01/> [05.03.2022].

Yalçın, Zafer. "Avrupa Birliği'nin Enerji Politikaları Bağlamında Rusya'ya Olan Bağımlılığı". **Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**. c. 5. s. 1 (2017): 38 – 59.

"Yamal – Europe Gas Pipeline". **Hydrocarbons Technology**. <https://www.hydrocarbons-technology.com/projects/yamal-europegaspipel/> [07.02.2022].

Zaniewicz, Maciej. "New Gas Pipeline Geopolitics in Central and Eastern Europe". Rapor. Warsaw Institute, 2019.

Zender, Alexy. "Turkish Stream or Russian Stream: Who gets the most profit from the pipeline?". **Beyond the Horizon ISSG**. (08.02.2019). <https://behorizon.org/turkish-stream-or-russian-stream-who-gets-the-most-profit-from-the-pipeline/> [18.02.2022].

Zhizhin, S. Z., V. M. Timokhov. "Economic and Geopolitical Aspects of the Nord Stream 2 Gas Pipelin". **Baltic Reg**. c. 11. s. 3 (2019): 25 – 42.

Zinets, Natalya. “Blast hits Ukraine gas pipeline”. **Reuters**. (07.05.2007).
<https://www.reuters.com/article/uk-ukraine-gas/blast-hits-ukraine-gas-pipeline-idUKL0734030120070507?edition-redirect=uk> [01.02.2022].

Zsiros, Sandor, Jorge Liboreiro. “Russia will lose the energy battle,' says IEA chief Fatih Birol”. **Euronews**. (29.10.2022). <https://www.euronews.com/my-europe/2022/10/28/russia-will-lose-the-energy-battle-says-ieas-chief-fatih-birol> [20.01.2023].

